

LAHTI

TILINPÄÄTÖS 2019

LAHTI

Tilinpäätös 2019

Kaupunginhallitus 30.3.2020

Sisällysluettelo

TOIMINTAKERTOMUS	5
Olennaiset tapahtumat toiminnassa ja taloudessa	6
Kaupunginjohtajan katsaus.....	6
Hallinto ja siinä tapahtuneet muutokset.....	7
Yleinen ja oman alueen taloudellinen kehitys.....	11
Olennaiset muutokset kaupungin toiminnassa ja taloudessa.....	12
Henkilöstö.....	13
Ympäristötekijät	14
Hyvinvoinnin edistäminen.....	18
Muut ei taloudelliset asiat	22
Arvio todennäköisestä tulevasta kehityksestä	22
Arvio merkittävimmistä riskeistä ja epävarmuustekijöistä sekä muista toiminnan kehittymiseen vaikuttavista seikoista.....	23
Selonteko sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestämisestä	26
Tilikauden tuloksen muodostuminen ja toiminnan rahoitus	29
Tilikauden tuloksen muodostuminen.....	29
Toiminnan rahoitus	30
Rahoitusasema ja sen muutokset	31
Kokonaistulot ja -menot	32
Konsernin toiminta ja talous	33
Konsernitilinpäätökseen sisältyvät yhteisöt	33
Konsernin toiminnan ohjaus.....	34
Olennaiset konsernia koskevat tapahtumat.....	34
Arvio konsernin todennäköisestä tulevasta kehityksestä.....	34
Selonteko konsernivalvonnan järjestämisestä.....	34
Konsernin tytäryhteisöjen tavoitteiden toteutuminen.....	35
Konsernitilinpäätös ja sen tunnusluvut	36
Tilikauden tuloksen käsittely ja talouden tasapainottamistoimenpiteet	40
Asiaa koskeva sääntely.....	40
Tilikauden tuloksen käsittely	40
Talouden tasapainottamistoimenpiteet.....	40
TAVOITTEIDEN TOTEUTUMINEN	41
Strategisten mittareiden toteutuminen	42
Strategian kärkihankkeiden toteutuma 2019.....	46
Toiminnan ja talouden tasapaino-ohjelman toteutuminen	55
Käyttötalouden toteutuminen	59
Sivostot määrärahat	59
Konsernihallinto	60
Sivistyksen palvelualue.....	63
Kaupunkiympäristön palvelualue.....	66
Tuloslaskelmaosan toteutuminen	68
Investointien toteutuminen	70
Rahoitusosan toteutuminen.....	76
Yhteenveto määrärahojen ja tuloarvioiden toteutumisesta.....	77
TILINPÄÄTÖSLASKELMAT	79
Lahden kaupungin laskelmat	80
Tuloslaskelma.....	80
Rahoituslaskelma.....	80
Tase.....	82
Lahden kaupunki tunnusluvut.....	84
Lahti-konserni laskelmat	85
Tuloslaskelma.....	85
Rahoituslaskelma.....	86
Tase.....	87
Lahti-konserni tunnusluvut.....	89
LIITETIEDOT	91
Tilinpäätöksen liitetiedot	92
Pysyvien vastaavien arvostus	92
Sijoitusten arvostus	92
Vaihto-omaisuuden arvostus	92
Rahoitusomaisuuden arvostus	92
Johdannaissopimusten käsittely	92
Jaksotuseriaatteet	92
Konsernitilinpäätöksen liitetiedot.....	111
Konsernitilinpäätöksen laatimista koskevat liitetiedot	111
Tunnuslukujen laskentakaavat	133
Taseyksiköiden tilinpäätökset	136
Taseyksiköiden sitovuustasojen ylitykset	150
KÄYTETYT KIRJANPITOKIRJAT JA TOSITELAJIT	151
TILINPÄÄTÖKSEN ALLEKIRJOITUKSET	153

TOIMINTAKERTOMUS

Olennaiset tapahtumat toiminnassa ja taloudessa

- Kaupunginjohtajan katsaus
- Hallinto ja siinä tapahtuneet muutokset
- Yleinen ja oman alueen taloudellinen kehitys
- Olennaiset muutokset kaupungin toiminnassa ja taloudessa
- Henkilöstö
- Ympäristöasiat
- Hyvinvoinnin edistäminen
- Muut ei taloudelliset asiat
- Arvio todennäköisestä tulevasta kehityksestä
- Arvio merkittävimmistä riskeistä ja epävarmuustekijöistä sekä muista toiminnan kehittymiseen vaikuttavista seikoista

Selonteko kaupungin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestämisestä

Tilikauden tuloksen muodostuminen ja toiminnan rahoitus

- Tilikauden tuloksen muodostuminen
- Toiminnan rahoitus

Rahoitusasema ja sen muutokset

Kokonaistulot ja -menot

Konsernin toiminta ja talous

- Konsernitilinpäätökseen sisältyvät yhteisöt
- Konsernin toiminnan ohjaus
- Olennaiset konsernia koskevat tapahtumat
- Arvio konsernin todennäköisestä tulevasta kehityksestä
- Selonteko konsernivalvonnan järjestämisestä
- Konsernin tytäryhteisöjen tavoitteiden toteutuminen
- Konsernitilinpäätös ja sen tunnusluvut

Tilikauden tuloksen käsittely ja talouden tasapainottamistoimenpiteet

- Asiaa koskeva säätely
- Tilikauden tuloksen käsittely
- Talouden tasapainottamistoimenpiteet

Olennaiset tapahtumat toiminnassa ja taloudessa

Kaupunginjohtajan katsaus

Lahden tavoitteena on kasvaa rohkeana ja yritysystävällisenä ympäristökaupunkina. Yliopistokaupungiksi tulo on vahvistanut kaupungin elinvoimaa. Pyrkimys olla hiilineutraali kaupunki jo vuonna 2025 on kansainvälisesti kunnianhimoinen päämäärä. Lahdella on eväät olla kaksikymmenluvulla kehittyvä, yhteisöllinen ja uutta luova kaupunki.

Eurooppalainen ympäristökaupunki

Lahti nimettiin ensimmäisenä suomalaisena kaupunkina Euroopan ympäristöpääkaupungiksi 20.6.2019. Ympäristöpääkaupunki -nimitys on Euroopan komission tunnustus kaupungeille, jotka ovat ympäristötoiminnan edelläkävijöitä, kehittävät innovatiivisia ratkaisuja kaikille kaupungeille yhteisiin ympäristöhaasteisiin. Lahden valinta on erittäin merkittävä alueellisesti, kansallisesti ja kansainvälisesti.

Lahdesta tulee hiilineutraali jo vuonna 2025, ensimmäisenä suurena kaupunkina Suomessa. Lahti teki mittavan energiakäännöksen huhtikuussa 2019 lopettamalla kivihiihen käytön. Lahti käyttää noin 180 miljoonaa euroa Lahti Energia Oy:n uuteen bioenergialaitokseen.

Veto- ja pitovoimainen kaupunki

Lahtelaisia on tällä hetkellä noin 120 000. Asukasmäärän kasvu on hidastunut ja Lahti kilpailee asukkaista muiden suurten kaupunkiseutujen kanssa. Keskeisiä tekijöitä ovat uudet yritykset ja työpaikat, viihtyisä kaupunkikeskusta ja erilaiset asuinympäristöt.

Vetovoimaisen ja kehittyvän keskusta-alueen merkitys on kasvanut. Lahden kaupunginvaltuusto hyväksyi lokakuussa 2019 yksimielisesti Ranta-Kartanon kaavamuutoksen. Kaavasta ei tehty yhtään valitusta, mikä on tulosta osallistavasta kaupunkisuunnittelusta.

Ranta-Kartano yhdistää kaupunkikeskustan Vesijärven ranta-alueeseen. Vanhan linja-autoaseman pysäköintikentälle

rakennetaan asuntokortteleita sekä hotelli ja vesiliikuntakeskus. Ranta-Kartanon suunnittelu perustuu keskustarakentamiseen, joka on omaleimaista ja energiatehokasta.

Kaupungin ydinkeskusta on laajentumassa myös Radanvarteen. Uusi asuinalue antaa pendelöijälle mahdollisuuden asua pääkaupunkiseutua edullisemmin kaupunkikeskustassa ja hyödyntää alle tunnin työmatkaa pääkaupunkiseudulle.

Taloushaasteita ja investointeja palvelutuotantoon

Kuntataloudessa vuosi 2019 oli heikko koko Suomessa. Lahden tulos heikkeni selkeästi edelliseen vuoteen verrattuna, mutta toteutui kuitenkin yli kymmenen miljoonaa euroa voimassa olevaa talousarviota positiivisempänä. Vuosikate jäi 26 miljoonan euron tasolle ja tilikauden tulos painui reilusti negatiiviseksi. Kaupunki pystyi sopeuttamaan toimintaansa. Osin valtion toimista johtunut odotettua pienempi verokertymä saatiin katettua käyttötalouden säästöillä ja toimintatulojen ylityksellä.

Suurin vaikutus Lahden kaupungin taloudelliseen tulokseen oli Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän maksuosuuden ylityksellä. Yhtymä on käynnistänyt laajan toiminnan ja talouden tehostamisohjelman.

Lahden kaupungin investoinnit jatkuvat korkealla, yli sadan miljoonan euron tasolla. Kaupunki rakentaa uusia monitoimitaloja, jotka muuttavat toimintatapoja ja parantavat palvelutasoa. Yksi mielenkiintoisimmista uusista kohteista on vanhaan Mallasjuoman kiinteistöön vuonna 2021 avattava taide-, muotoilu- ja julistemuseo. Kunnallistekniikan suurin työmaa on Lahden eteläinen kehätie, joka valmistuu vuonna 2020.

kaupunginjohtaja
Pekka Timonen

Hallinto ja siinä tapahtuneet muutokset

Kaupunginvaltuusto

Valtuusto vastaa kaupungin toiminnasta ja taloudesta.

Valtuuston tulee:

1. päättää kunnan ja kuntakonsernin toiminnan ja talouden keskeisistä tavoitteista sekä konserniohjauksen periaatteista,
2. päättää hallinnon järjestämisen perusteista,
3. päättää talouden, rahoituksen ja sijoitustoiminnan perusteista sekä hyväksyä talousarvio,
4. päättää kunnan ja kuntakonsernin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan perusteista,
5. päättää kunnan palveluista ja muista suoritteista perittävien maksujen yleisistä perusteista,
6. päättää kunnan liikelaitokselle asetettavista toiminnallisista ja taloudellisista tavoitteista,
7. päättää takaussitoumuksen tai muun vakuuden antamisesta toisen velasta,
8. valita jäsenet kunnan toimielimiin, jollei jäljempänä toisin säädetä,
9. päättää luottamushenkilöiden taloudellisten etuuksien perusteista,
10. valita tilintarkastajat,
11. hyväksyä tilinpäätös ja päättää vastuuvapaudesta, sekä
12. päättää muista valtuuston päätettäviksi säädettyistä ja määrätyistä asioista.

Valtuusto voi johtosäännössä siirtää toimivaltaansa kaupungin muille toimielimille sekä luottamushenkilöille ja viranhaltijoille. Toimivaltaa ei kuitenkaan saa siirtää asioissa, joista valtuuston on kuntalaisia tai muussa laissa olevan nimenomaisen säännöksen mukaan päätettävä.

Kaupunginvaltuuston paikkajakauma 31.12.2019

SDP:n valtuustoryhmä	19
Kokoomuksen valtuustoryhmä	13
Vihreiden valtuustoryhmä	7
Lahden Perussuomalaiset ry:n valtuustoryhmä	5
Vasemmistoliiton valtuustoryhmä	3
Keskustan valtuustoryhmä	4
Lahden Kristillisdemokraattien valtuustoryhmä (KD)	4
Pro Lahti	2
Asukkaiden Lahti	1
Lahti Ensin	1
Yhteensä	59

Kaupunginvaltuuston puheenjohtajat

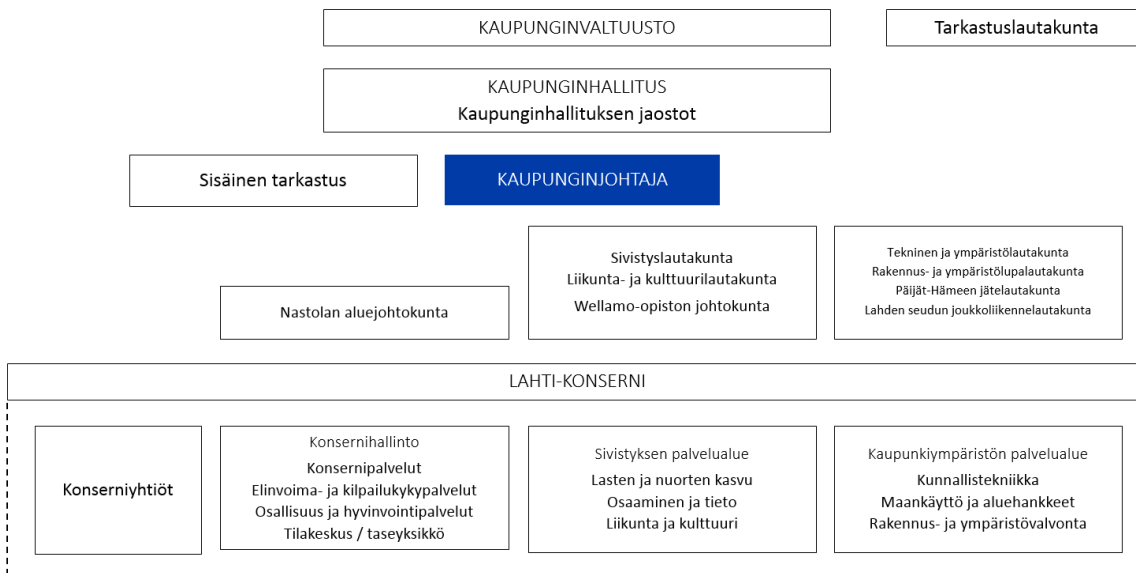
Puheenjohtaja Milla Bruneau, Kok. (7.10.2019 saakka)

Puheenjohtaja Hannu Rahkonen, Kok. (7.10.2019 lukien)

I varapuheenjohtaja Mika Kari, SDP

II varapuheenjohtaja Antti Holopainen, Vas.

III varapuheenjohtaja Jarkko Nissinen, SDP

Kaupunginvaltuusto 31.12.2019

Aaltonen, Eveliina, Vihr.
 Aaltonen, Kalle, Pro Lahti
 Airamo, Pekka, KD
 Arvaja, Pertti, KD
 Basboga, Alettin, SDP
 Bruneau, Milla, Kok.
 Falk, Sonja, KD
 Hildén, Sirkku, SDP
 Holopainen, Antti, Vas.
 Hyytiä-Ilmonen, Henni, Kesk.
 Joensuu, Kristiina, KRR (ero 19.8.2019)
 Jokinen, Tiina, Vihr.
 Kaartinen, Leena, KD
 Kaasinen, Hannu, Kok.
 Kaikkonen, Jouni, Vihr.
 Kari, Mika, SDP
 Karjalainen, Pasi, SDP
 Karjula, Markku, Kesk.
 Kautto, Vuokko, Vas.
 Komu, Pekka, SDP
 Korhonen, Seppo, Vas.
 Koskelo, Jenna, Kesk.
 Koskinen, Lasse, PS
 Laakso, Jetta, SDP
 Laihanen, Nina, PS (ero 1.10.2019)
 Lampinen, Minna, SDP
 Lehto, Rami, PS
 Lempinen, Kari, SDP
 Lientola, Elisa, Vas.
 Markkanen, Marju, SDP
 McCarron, Francis, Kok.

Mäkelä, Martti, PS (1.10.2019 lukien)
 Mäkinen, Sanna, SDP
 Mäkyänen, Maria, SDP
 Mäntylä, Aleks, Vihr.
 Nevala, Nelli, Vihr.
 Nieminen, Erkki, SDP
 Niinistö, Sari, Kok.
 Nikkanen, Arja, Kok.
 Nissinen, Jarkko, SDP
 Oksanen, Reijo, Kok.
 Palmi-Felin, Salla, Vihr.
 Putula, Toni, Kok.
 Puusaari, Riina, Vihr.
 Rahkonen, Hannu, Kok.
 Ratia, Jorma, Kok.
 Ripatti, Tapani, SDP
 Rostedt, Juha, Kok.
 Ruuska, Sinikka, SDP
 Salakka, Helena, Kok.
 Salminen, Minni, Pro Lahti
 Salonen, Jari, Kok.
 Savurinne, Reijo, SDP
 Skinnari, Ville, SDP
 Talja, Martti, Kesk.
 Tuomi, Maarit, PS
 Vaara, Ulla, SDP
 Vahter, Merja, Kok.
 Viinikka, Anneli, SDP
 Viitanen, Juha, PS
 Wallenius, Jani, Kok (19.8.2019 lukien)

Kaupunginhallitus

Kaupunginhallituksen alaisuudessa toimivat elinvoima- ja työllisyysjaosto, konserni- ja tilajaosto sekä osallisuuden ja hyvinvoinnin jaosto.

Kaupunginhallitus vastaa kaupungin hallinnosta ja talouden- hoidosta sekä valtuuston päätösten valmistelusta, täytäntöön- panosta ja laillisuuden valvonnasta. Kaupunginhallitus valvoo kunnan etua ja jollei johtosäännössä toisin määrätä, edustaa kuntaa ja käyttää sen puhevaltaa.

Kunnanhallitus tai johtosäännössä määrätty kunnan muu vi- ranomainen antaa tarvittaessa ohjeita kaupunkia eri yhteisö- jen, laitosten ja säätiöiden hallintoelimissä edustaville henki- löille kaupungin kannan ottamisesta käsiteltäviin asioihin.

Hallintosäännön kaupunginhallitusta koskevien erillissääntö- jen mukaan kaupunginhallituksen tehtävänä on lisäksi:

1. huolehtia kaupungin yleisestä kehittämisestä sekä tehdä kaikilla kunnallisen toiminnan aloilla esityksiä, jotka se katsoo tarpeellisiksi ja kaupungin etujen mukaisiksi,
2. seurata ja tukea kaupungin strategian toteutumista,
3. valvoa, että kaupungin lautakunnat, johtokunnat, toimi- kunnat ja kaupungin palveluksessa olevat henkilöt suorit- tavat tehtävänsä voimassa olevia säännöksiä ja määräyk- siä noudattaen sekä toimivat kaupungin etujen mukai- sesti, sekä antaa tarvittaessa yleisohjeita kaupungin hal- lintaan kuuluvissa asioissa,
4. hoitaa kaupungin omaisuutta siltä osin kuin tehtävä ei lain tai voimassa olevien määräysten mukaan kuulu louta- kunnalle, johtokunnalle, toimikunnalle tai viranhaltijalle, sekä antaa tarpeelliset ohjeet näille käytettäväksi usko- tun omaisuuden hoitamisesta.

Kaupunginhallituksen paikkajakauma 31.12.2019

SDP	4
Kokoomus	3
Vihreät	1
Perussuomalaiset	1
Keskusta	1
Kristillisdemokraatit	1
Yhteensä	11

Puheenjohtaja Pekka Komu, SDP. (pj 1.6.2019 saakka)

Puheenjohtaja Sirkku Hildén, SDP (pj1.6.2019 lukien)

I varapuheenjohtaja Juha Rostedt, Kok.

II varapuheenjohtaja Aleksii Mäntylä, Vihr.

Alettin Basboga, SDP.

Sonja Falk, KD

Sirkku Hildén, SDP (jäsen 1.6.2019 saakka)

Pekka Komu, SDP. (jäsen 1.6.2019 lukien)

Jenna Koskelo, Kesk.

Jetta Laakso, SDP

Rami Lehto, PS

Toni Putula, Kok. (jäsen 11.11.2019 lukien)

Hannu Rahkonen, Kok. (ero11.11.2019)

Merja Vahter, Kok.

Esittelijä:

Kaupunginjohtaja Pekka Timonen

Elinvoima- ja työllisyysjaosto

Kaupunginhallituksen alaisuudessa toimii elinvoima- ja työllis- ysjaosto.

Jaosto vastaa

1. yleiskaavasta,
2. elinkeinopolitiikasta,
3. korkeakoulupolitiikasta,
4. koko alueen elinvoimasta erityiskysymyksenä kaupungin osakeskukset, maaseutualue ja maaseudun elinkeinot,
5. aluejohtokunnan esittelijän määräämisestä,
6. työllisyyspolitiikasta.

Elinvoima- ja työllisyysjaoston paikkajakauma 31.12.2019

Kokoomus	2
SDP	1
Perussuomalaiset	1
Kristillisdemokraatit	1
Yhteensä	5

Puheenjohtaja Juha Rostedt, Kok.

Varapuheenjohtaja Jetta Laakso, SDP

Sonja Falk, KD

Rami Lehto, PS

Merja Vahter, Kok.

Esittelijä: Kaupunkikehitysjohtaja Olli Alho

Konserni- ja tilajaosto

Kaupunginhallituksen alaisuudessa toimii konserni- ja tilaja- osto.

Jaosto vastaa

1. kaupungin konsernivalvontaan ja -ohjaukseen liittyvistä tehtävistä,
2. koko konsernin toimitiloihin ja kiinteistöihin liittyvästä tila- politiikasta sekä siihen liittyvästä valvonnasta ja ohjauk- sesta,
3. konsernin toimitiloihin kohdistuvien merkittävien hankkei- den periaatepäätöksistä,
4. kaupunginhallituksen alaisen taseyksikön (tilakeskus) toi- minnan ohjauksesta ja valvonnasta,
5. kaupunginvaltuuston kaupunginhallituksen alaiselle ta- seyksikölle asettamien palvelutavoitteiden sekä toimin- nallisten ja taloudellisten tavoitteiden toteutumisen val- vonnasta, sekä ohjaa ja valvoo taseyksikön toiminnan ja talouden suunnittelun, toteutuksen ja kehittämisen oh- jauksesta ja valvonnasta sekä toiminnan tuloksien seu- rannasta.

Konserni- ja tilajaoston paikkajakauma 31.12.2019

SDP	2
Vihreät	1
Kokoomus	1
Keskusta	1
Yhteensä	5

Puheenjohtaja Aleksi Mäntylä, Vihr.
Varapuheenjohtaja Alettin Basboga, SDP

Sirkku Hildén, SDP (1.6.2019 saakka)
Pekka Komu, SDP (1.6.2019 lukien)
Jenna Koskelo, Kesk.
Hannu Rahkonen, Kok. (ero 18.11.2019)
Toni Putula, Kok. (18.11.2019 lukien)

Esittelijät:
Konsernipalvelujohtaja Mika Mäkinen
Toimitilajohtaja Mauri Koistinen (31.5.2019 saakka)
Toimitilajohtaja Jouni Arola (1.6.2019 lukien)

Osallisuuden ja hyvinvoinnin jaosto

Kaupunginhallituksen alaisuudessa toimii osallisuuden ja hyvinvoinnin jaosto.

Jaosto

1. vastaa kaupungin hyvinvoinnin tilan selvittämisestä ja seurannasta,
2. vastaa hyvinvointikertomuksen valmistelusta
3. vastaa kuntalaisten osallisuuden kehittämisestä ja seurannasta,
4. edistää kaupungin vuorovaikutteista ja asiakaslähtöistä toimintaa sekä yhteisöllisyyttä,
5. päättää määrärahojensa puitteissa järjestöjen ja yhdistysten toiminta-avustuksista hyvinvoinnin-, terveyden

edistämisen ja osallisuuden lisäämisen käyttötarkoituksiin,

6. osallistuu talousarvion ja-suunnitelman laatimiseen ja toimenpiteiden toteuttamisen arviointiin toiminta-alueensa osalta,
7. toimii ehkäisevän työn lain edellyttämänä toimielimenä,
8. vastaa vanhusneuvoston, vammaisneuvoston ja veteraaniasian neuvottelukunnan työskentelystä,
9. päättää aluejohtokunnan esittelijän määräämisestä.

Osallisuuden ja hyvinvoinnin jaoston paikkajakauma 31.12.2019	
SDP	3
Kokoomus	2
Vihreät	1
Yhteensä	6

Puheenjohtaja Pekka Komu, SDP (pj 1.6.2019 saakka)
Puheenjohtaja Sirkku Hildén, SDP (pj 1.6.2019 lukien)
Varapuheenjohtaja Juha Rostedt, Kok.

Francis McCarron, Kok.
Marju Markkanen, SDP.
Aleksi Mäntylä, Vihr.
Anneli Viinikka, SDP

Esittelijä: Hyvinvointijohtaja Mikko Komulainen

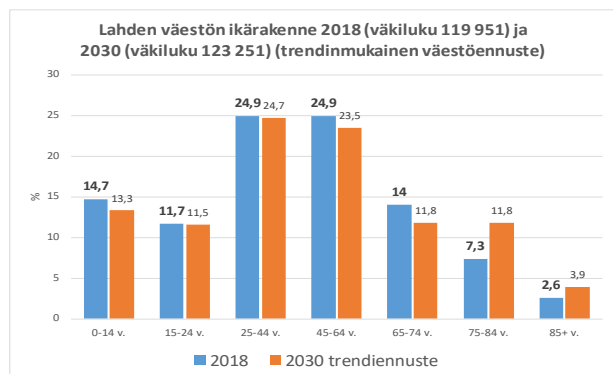
Yleinen ja oman alueen taloudellinen kehitys

Suomen talouskasvu hiipuu. Viennin kasvu on vaisua ja Euroopan talousnäkymät säilyvät epävarmoina. Valtiovarainministeriön joulukuisen talousennusteen mukaan Suomen BKT ennustettiin kasvavan vuonna 2019 1,6 prosenttia ja talussuunnittelukaudella kansantalouden kasvun ennakoitiin hidastuvan edelleen: Vuodelle 2020 ennustettiin enää 1,0 prosentin ja vuodelle 2021 1,1 prosentin BKT:n kasvua. Vuoden 2019 lopulla Kiinan Wuhanista alkanut koronaviruksen leviäminen uhkaa kuitenkin jo Suomen talouden ennestäänkin vaisua kehitystä.

Päijät-Hämeen kuntien talouden tilanne seuraa koko maan kuntien talouden kehitystä, ollen kuitenkin hieman koko maata heikompi. Väestön ikääntyminen lisää oleellisesti kuntien sosiaali- ja terveystoimen. Lisäksi väestön väheneminen vähentää verotuloja varsinkin maakunnan laita-alueilla. Nämä aiheuttavat suuria paineita hallituksen kaavaileman sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen onnistumiselle.

Kasvu ja kehittäminen

Lahti on Suomen kahdeksanneksi suurin kaupunki. Kaupungissa oli vuoden 2019 lopussa ennakkotietojen mukaan 119 875 asukasta. Vuonna 2019 väkiluku väheni 76 henkilöllä, vuonna 2018 väkiluku kasvoi 378 henkilöllä. Vuoden 2019 aikana nettomaahanmuutto kasvatti väestömäärää 348 henkilöllä, kuntien välinen nettomuutto vähensi väkilukua 101 henkilöllä, kuolleita oli 321 enemmän kuin syntyneitä. Lahden väestömäärä on kasvanut 2000-luvulla yli 8 200 henkilöllä, keskimäärin lähes 0,4 prosenttia vuodessa.

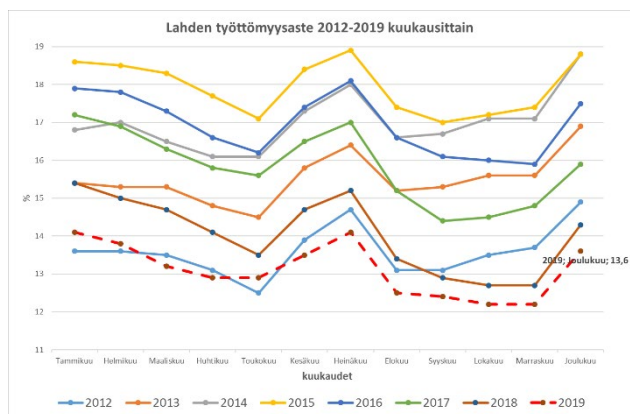
Lähde: Tilastokeskus

Trendinmukaisen väestöennusteen mukaan lasten, nuorten ja työikäisten osuus väestöstä pienenee vuoteen 2030 mennessä ja varsinkin 75 vuotta täyttäneiden osuuden kasvaessa. Väestöllinen huoltosuhde oli vuonna 2018 korkeampi Lahdessa kuin koko maassa keskimäärin. Sataa työikäistä kohti oli Lahdessa 63 lasta tai vanhusta, koko maassa keskimäärin 61. Huoltosuhdeluvun arvioidaan olevan Lahdessa noin 69 vuonna 2030. Lukemaa nostaa iäkkäiden asukkaiden määrän kasvu sekä syntyvyyden lasku. Taloudellinen huoltosuhde (kuinka monta työvoiman ulkopuolella olevaa ja työtöntä on yhtä työllistä kohti) oli vuonna 2018 Lahdessa 1,53, ja koko maassa 1,37.

Elinvoima ja työllisyys

Ennakkotietojen mukaan vuoden 2019 lopussa Lahden työttömyysaste oli 13,6 %. Kolmessa vuodessa (2016–2019) Lahden työttömyysaste on laskenut 3,9 prosenttiyksikköä, työttömien kokonaismäärä vähentynyt 2 298 (-23 prosenttia) henkilöllä, pitkäaikaistyöttömien määrä 1 854 (-47 prosenttia) henkilöllä ja nuorisotyöttömien määrä 210 (-16 prosenttia) henkilöllä.

Työttömien eläköityminen sekä työvoiman kysynnän kasvu näkyy varsinkin pitkäaikaistyöttömien määrän vähenemisenä sekä työllistymisenä lähes kaikissa ikäluokissa. Myönteisen työllisyyskehityksen jatkuessa Lahden työttömyysaste laskee 10 prosentin tuntumaan vuonna 2022.

Lahden elinvoiman ratkaisee alueen yritysten menestyminen. Lahden alueen kilpailukystrategian kärkenä on vahvistaa elinkeinomyönteisyyttä, lisätä yrittäjyyttä ja tätä kautta työpaikkojen määrää sekä verotuloja.

Lahden kaupunki luo edellytyksiä elinkeinoelämän positiiviselle kehitykselle sekä avoimelle ja aktiiviselle vuoropuhelulle. Uusi hankintalaki antaa lisääntyvät mahdollisuudet hyödyntää ja vahvistaa alueen yritysten toimintaa. Kaupunki pyrkii investoinneillaan avaamaan referenssikohteita yritysten toteutettavaksi. Toimintaympäristöä kehitetään kokeiluihin kannustavaksi, ja palvelujen järjestämisessä selvitetään myös avoimen datan hyödyntämistä. Valmistelussa ja päätöksenteossa tulee tunnistaa ne päätökset, joilla on yritysvaikutuksia ja arvioida konkreettisesti vaikutukset yritysten toimintaedellytyksiin.

Rakentaminen

Lahden rakennusvalvonnan mukaan vuonna 2019 Lahteen valmistui 128 asuinrakennusta, joissa oli 522 asuntoa. Kerrostaloasuntoja valmistui 328, pientaloasuntoja 105 ja rivitaloasuntoja 89 kappaletta. Vuonna 2019 kerrostaloasuntoja rakennettiin 261 asuntoa vähemmän kuin vuonna 2018, erillisiä pientaloasuntoja 22 vähemmän ja rivi- ja ketjutaloasuntoja 13 enemmän kuin vuonna 2018.

Suurista kaupungeista kerrostalojen osuus asuntokannasta on Lahtea suurempi vain Helsingissä, Tampereella ja Turussa.

Olellaiset muutokset kaupungin toiminnassa ja taloudessa

Lahden kaupungin vuosikate heikkeni selkeästi ja tilikauden tulos painui reilusti miinukselle. Investoinnit toteutuivat ennätyksellisen korkeina, mutta niiden arvioidaan alenevan maltillisesti taloussuunnitelmakaudella.

Kaupunginvaltuusto muutti vuoden aikana talousarviota viisi kertaa. Toimintatuottoja lisättiin yhteensä noin 0,2 milj. euroa ja toimintakuluja noin 29,5 milj. euroa. Suurin yksittäinen muutos oli hyvinvointiyhtymän laskutuksen 28,5 milj. euron ylitys, joka ei kokonaisuudessa toteutunut, vaan jäi 5,4 milj. euroa arviota pienemmäksi. Verotuloarviota laskettiin yhteensä 14,0 milj. euroa ja valtionosuusarviota korotettiin 3,5 milj. euroa. Näiden muutosten jälkeen vuosikate heikkeni 39,8 milj. euroa. Talousarviomuutosten jälkeen tilikauden tulos heikkeni alkuperäisen talousarvion +3,9 milj. eurosta loppullisen talousarvion -35,8 milj. euroon. Investointien tuloja korotettiin 2,2 milj. euroa ja investointimäärärahaa vähennettiin 0,3 milj. euroa. Antolainojen tarvetta korotettiin yhteensä 6,3 milj. euroa.

Kaupungin ICT -peruspalvelut siirtyivät 1.2.2019 Fujitsu Oy:lle. Provincia Oy toteutti tietotekniikkapalvelujen kilpailutuksen kesällä 2018 tarkoituksenaan myydä tietotekniikka liiketoiminta-alueensa sopimuksineen tarjouksen voittajalle. Konserni- ja tilajaosto hyväksyi omistajapoliittisella ohjeella Provincian ICT -liiketoiminnan kaupan toteuttamisen 4.6.2018.

Kaupunki teetti selvityksen Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän taloudenhoidosta, kun vuodelle 2018 sovittu maksuosuuden 15 milj. euron ylityksestä ei saatu riittävän pätevää selvitystä. Selvityksen toteuttanut BDO Oy esitteli raporttinsa kaupunginhallitukselle 4.2.2019. Kaupunginhallitus kiinnitti huomiota raportissa esille tuotuun hyvän hallintotavan vastaiseen toimintaan, jossa kustannusten jakoperusteita on muutettu 36 kertaa vuoden aikana ilman, että kuntia on informoitu tai että niiden kanssa on käyty perussopimuksen edellyttämiä neuvotteluja. Kaupunginhallitus pyysi hyvinvointiyhtymän hallitukselta selvitystä, miksi näin on toimittu ja miten jatkossa aiotaan varmistaa hyvän hallintotavan noudattaminen.

Kaupunginhallitus päätti 4.3.2019, että taloussuunnitteluun keskitetyt osto- ja myyntilaskutoiminnot siirtyvät Provincia Oy:n palvelukeskukselle liikkeenluovutuksella 1.4.2019.

Kaupunginvaltuusto käsitteli 13.5.2019 Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän perussopimuksen muuttamista, jota valmisteltiin vuoden 2018 syksystä alkaen useilla kuntien yhteisillä foorumeilla mm. puheenjohtajafoorumeilla. Yhtymän perustamisen jälkeen on havaittu, että perussopimusta tulisi täsmentää mm. omistajaohjauksesta ja yhtymän laskutusta koskevilta osiltaan. Uusi perussopimus, joka antaa paremmat työvälineet omistajaohjauksen toteuttamiselle, astui voimaan 1.8.2019.

Lahti voitti ensimmäisenä suomalaisena kaupunkina Euroopan komission myöntämän European Green Capital Award -palkinnon ja toimii Euroopan ympäristöpääkaupunkina vuonna 2021. Palkinto jaettiin kesäkuussa 2019 Oslolla järjestetyssä tilaisuudessa. Euroopan ympäristöpääkaupunki -nimitys on Euroopan komission tunnustus kaupungeille, jotka ovat ympäristötoiminnan edelläkävijöitä, toimivat esimerkeinä muille kaupungeille sekä kehittävät innovatiivisia ratkaisuja ympäristöhaasteisiin. Ensimmäisenä Euroopan ympäristöpääkaupunkina toimi Tukholma vuonna 2010.

Kaupungin tietoverkkoon kohdistui kesäkuussa laaja viruksen avulla toteutettu kyberhyökkäys. Kyseinen virus ehti levitä tuhanteen työasemaan. Hyökkäyksen seurauksena verkko kuormittui ja useiden järjestelmien käyttö häiriintyi. Keskusrikospoliisi tutki asiaa törkeänä tietojärjestelmän häirintänä.

Kaupunginhallitus hyväksyi marraskuussa Lahden seudun työllisyyden kuntakokeilun hakemusluonnoksen liitteineen. Lisäksi hallitus valtuutti kaupunginjohtajan allekirjoittamaan loppullisen hakemuksen työ- ja elinkeinoministeriölle. Työ- ja elinkeinoministeriö valitsi 20 kuntaryhmää työllisyyden kuntakokeilun jatkovalmisteluun ja Lahti yhdessä Hollolan, Asikkalan, Kärkölan, Orimattilan sekä Hämeen ELY-keskuksen kanssa on mukana jatkovalmistelussa.

Kaupunginhallitus päätti Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän ja kaupungin välisestä palvelusopimuksesta 11.11.2019. Sopimus valmisteltiin yhteistyössä kaupungin ja yhtymän toimijoiden kanssa ja lokakuussa palvelusopimusneuvotteluissa päästiin yksimielisyyteen keskeisistä kuntakohtaisista kehittämistoimenpiteistä

Lahden kaupunginteatterin yhtiöittämistä selvitettiin ja käsiteltiin vuoden 2019 aikana useissa toimitilimissä. Kaupunginhallitus palautti teatterin yhtiöittämisen uudelleen valmisteluun 2.12.2019. Jatkotyötä varten perustetaan valmisteluryhmä, johon nimitetään luottamushenkilöedustuksena konserni- ja tilajaoston sekä liikunta- ja kulttuurilautakunnan puheenjohtajat.

Kaupunginhallitus esitti 16.12.2019, että Kestävä Lahti -säätö perustetaan toimimaan Euroopan ympäristöpääkaupunki hankkeen toteuttajana. Ympäristöpääkaupunki teemaa toteutetaan kaksivuotisella tapahtumaohjelmalla. Sisältö koostuu kaupunkialueen yhteisestä kehitysohjelmasta sekä useista teemaa toteuttavista hankkeista, joita toteuttavat yhdistykset, yritykset, kunnat, korkeakoulut ja oppilaitokset ja myös yksittäiset asukkaat. Määräaikaisen säätö (vuoden 2025 loppuun) sääntöluonnokseen on kirjattu: "Säätöön tarkoituksena on edistää ja tukea kestävää yhteiskuntakehitystä ja hoitaa Lahti European Green Capital 2021 -hankkeen suunnittelua, toteutusta ja perinnön vaalimista Lahdessa ja Päijät-Hämeessä sekä kansallisesti että kansainvälisesti." Kaupunginhallitus teki päätöksen Kestävä Lahti -säätöön perustamisesta 2.3.2020 § 60.

Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän menokasvu jatkui talousarviota korkeampana myös 2019 ja heti alkuvuodesta uutisoitiin yhtymän mittavista talousarvioylityksistä. Kaupungin ja yhtymän välisessä palvelusopimuksessa oli vuodelle 2019 sovittu 364 milj. euron maksuosuus. Lopullinen ylitys oli yli 23 milj. euroa. Yhtymän kokonaistulos alitti 31,7 milj. eurolla. Menojen hillitsemiseksi yhtymässä käynnistettiin laajat yt-neuvottelut, joiden tavoitteena on 15 milj. euron säästöt vuosina 2020 ja 2021.

Uusista ensihoidon kuntalaskutuksen maksuperusteista päätettiin Päijät-Hämeen-hyvinvointiyhtymän yhtymäkokouksessa 16.12.2019 yhtymän talousarvion käsittelyn yhteydessä. Lahden osalta maksuosuus nousi 1,66 milj. euroa, josta valmistellaan talousarviomuutos kaupungin vuoden 2020 talousarvioon.

Tilinpäätöksen yhteydessä tehtiin seuraavat tase-eriin kohdistuneet tulosvaikutteiset muutokset; yhden johdannaisopimuksen arvomuutos -3,35 milj. euroa, Lahden Työn Paikka Oy:n toiminnan lopettamisesta aiheutuneet alaskirjaukset yhteensä -2,55 milj. euroa, Lahden Jäähalli Oy:n tasearvon

alaskirjaus -2,0 milj. euroa, Nastolan Virastotalokiinteistön tasearvon alaskirjaus -0,446 milj. euroa sekä Kiinteistö Oy Lahden Varaanin toiminnan jatkumiseen liittyvästä merkittävästä epävarmuudesta aiheutuva alaskirjaus yhteensä 0,085 milj. euroa.

Henkilöstö

Lahden kaupungin palveluksessa oli vuoden 2019 lopussa yhteensä 3 626 henkilöä. Henkilöstömäärä kasvoi edelliseen vuoteen verrattuna 1,5 prosentilla (53 henkilöä). Konsernihallinnon henkilöstömäärän laskua selittää se, että työllistettyjen määrä putosi edellisestä vuodesta merkittävästi (vuonna 2019 oli 47 työllistettyä ja vuonna 2018 työllistettyjä oli 83).

Henkilöstö 31.12.2019	2017	2018	2019
Konsernihallinto*	316	320	272
Sivistyksen palvelualue**	3 024	3 075	3 167
Kaupunkiympäristön palvelualue	179	178	187
Yhteensä	3 519	3 573	3 626
Vakituiset	2 733	2 720	2 765
Määräaikaiset	786	853	861
joista työllistettyjä	172	134	115
Henkilötyövuodet	2 945	2 831	2 837

*sisältää Tilakeskuksen henkilöstön
**sisältää Kaupunginteatterin ja -orkesterin

Henkilöstökulut

Kaupungin henkilöstökulut olivat vuonna 2019 yhteensä 161,8 milj. euroa (159,3 milj. euroa vuonna 2018). Henkilöstökuluista palkkojen ja palkkioiden osuus oli 123,3 milj. euroa.

Vuonna 2019 palkkoihin kohdistui työ- ja virkaehtosopimusten mukainen yleiskorotus 1.4.2019. Lisäksi toteutettiin paikallinen järjestelyerä, joka tuli maksuun 1.1.2019 alkaen. Tammikuun 2019 palkanmaksun yhteydessä maksettiin jokaisella sopimusallalla paikallinen tuloksellisuuteen perustuva kertaerä niille, joilla täytyivät sopimuksessa mainitut ehdot. Lomanmääräytymisvuoden 2018–2019 osalta ansaittavaan lomarahaan on sovellettu vielä kilpailukyky sopimusta, jonka mukaan julkisen sektorin lomarahoja vähennetään 30 %:lla normaali tasosta.

Työhyvinvointi ja terveys

Kaupungin sairauspoissaolot ovat laskeneet edellisestä vuodesta. Työntekijät olivat poissa sairauden vuoksi keskimäärin 12,9 kalenteripäivää (vuonna 2018 vastaava luku oli 14,4 päivää). Laskua on näin ollen 1,6 päivää/työntekijä. Vuonna 2019 sairauspäiviä oli yhteensä 46 679 (vuonna 2018 vastaava luku oli 51 371 päivää).

Sairauspoissaolojen määrän laskuun on tähdätty erilaisin toimenpitein. Osa toimenpiteistä liittyy kuntoutuksiin ja osa työkykyä tukeviin toimintamalleihin. Kaupungin ja työterveyshuollon välistä yhteistyötä on tiivistetty. Korvaavan työn käyttö on kasvussa. Sitä käytettiin 518 päivää vuonna 2019 (414 pv vuonna 2018). Varhaiskasvatuspalveluiden osuus korvaavasta työstä on ollut 73 prosenttia. Henkilöstöpalveluiden esimiestä työkyvyttömyystilanteissa on lisätty. Henkilöstöpalveluista on osallistuttu kuluneen vuoden aikana noin 50 työterveysneuvotteluun.

Sivistyksen palvelualueella henkilöstömäärän nousu kohdistuu pääasiassa perusopetukseen, lukiokoulutukseen ja Wellamo-opistoon. Henkilöstöstä 76 % työskentelee vakituisessa palvelussuhteessa.

Henkilötyövuosissa ei ole tapahtunut suuria muutoksia edelliseen vuoteen verrattuna.

Työhyvinvointikysely toteutetaan joka toinen vuosi. Seuraava työhyvinvointikysely toteutetaan alkuvuonna 2020. Kysely toimii hyvinvoinnin kehittämisen pohjana.

Osaamisen kehittäminen

Lahden kaupungin tavoitteena on kehittää henkilöstön palveluosaamista, työssä oppimisen edellytyksiä ja työhyvinvointia. Osaavalla ja motivoituneella henkilöstöllä on kaikki edellytykset luoda kuntalaisille hyvää asiakaskokemusta. Henkilöstön osaamisen kehittäminen tapahtuu paljon arjessa ja sen jokapäiväisissä tilanteissa. Osa osaamisen kehittämistä tapahtuu esimerkiksi osallistumalla erilaisiin työryhmiin ja projekteihin. Vain osa osaamisen kehittämistä tapahtuu varsinaisissa koulutuksissa.

Osaamisen kehittämisen tukena Lahden kaupunki otti käyttöön loppuvuonna 2019 oppimisympäristön, jossa on tarjolla esimiestyön eri osa-alueisiin verkkokoulutusta ja myös etäyhteyden kautta tapahtuvia koulutuksia. Perusopetuksessa on otettu käyttöön osaamismerkit (tutoropettajat, rehtorit). Merkien suorittaminen laajenee opettajille 2020 kevään aikana. Esimiestyön kehittämisessä esimerkiksi toteutettiin oppisopimuskoulutuksena johtamisen erikoisammattitutkintoja ja lähiesimiestyön ammattitutkintoja. Asiantuntijat ovat suorittaneet myös tuotekehittäjän erikoisammattitutkintoja. Lisäksi henkilöstölle on ollut tarjolla erilaisia yleisiä ja substanssialaan liittyviä koulutuksia.

Tarkemmat tiedot henkilöstöstä esitellään erillisessä henkilöstökertomuksessa 2019.

Ympäristötekijät

Vuoden 2019 merkittäviä ympäristömyönteisiä toimia ja hankkeita

Lahden kaupungin strategia

Lahti – rohkea ympäristökaupunki -strategiaa viedään käytäntöön kärkihankkeiden kautta. Vuonna 2019 strategian ympäristötavoitteita edistettiin mm. kestävästä liikkumisesta kärkihankkeissa.

Lahden kaupunginhallitus hyväksyi kesäkuussa 2019 EU Covenant of Mayorsin Kestävästä energiasta ja ilmastonmuutoksen toimenpideohjelman (SECAP), joka sisältää 97 hillinnän ja sopeutumisen toimenpidettä. Samalla kaupunginhallitus päätti Lahden hakeutumisesta Hinku-kuntien verkostoon ja hiilineutraaliustavoitteen kiristämisestä vuoteen 2025.

Euroopan ympäristöpääkaupunkivuoden 2021 valmistelua ja toteutusta varten tehtiin vuoden 2019 lopussa periaatepäätös perustaa Kestävä Lahti -säätiö.

Konsernihallinnon ympäristötyö

Lahden kaupungin ympäristökaupunkistrategiaa johdetaan kaupunkitasoisesti konsernihallinnon elinvoima- ja kilpailukykypalveluiden (EKP) kautta. Vuonna 2019 panostettiin edelleen kansainvälisen näkyvyyden kasvattamiseen ympäristöasioissa. Lahti osallistui Euroopan vihreä pääkaupunki 2020-kilpailuun ja voitti tittelin vuodelle 2021. Ympäristökehitys-yksikössä työskenneltiin mm. Canemure – vähähiiliset ratkaisut korjausrakentamisessa ja CitiCAP -projekteissa kestävästä liikkumisesta ja päästökauppasovelluksen kehittämisen parissa. Lisäksi toteutettiin mm. 1,5-asteen elämäntapa -projekti asukkaiden kanssa. Ympäristöneuvontaa ja -kasvatusta annettiin laajasti kouluille, päiväkodeille ja asukkaille. Uuden Palvelutorin suunnittelussa oltiin mukana ja ympäristöjärjestelmä Green Officen koordinoitua jatkettiin.

Kaupunkiympäristön palvelualueen ympäristötyö

Kaupunkiympäristön palvelualue on avainasemassa kaupunkikonsernin ilmasto- ja ympäristöasioiden edistämisessä vastatessaan mm. maankäytön suunnittelusta, liikennesuunnittelusta, rakennusvalvonnasta ja ympäristönsuojelusta. Kaupunkiympäristön palvelualue on jatkanut WWF:n GreenOffice -järjestelmässä ja tekee oman toiminnan seuranta- ja arviointia siinä.

Metsätoimi on jatkanut ympäristötyötä aiempien vuosien tapaan: vieraslajien torjuntaa ja roskien siivousta metsäalueilta sekä maisematyöluopien myöntämistä. Uutena asiana vuonna 2019 metsienhoidon tuntityösopimuksiin tuli ympäristöllisiä, jolla kannustetaan urakoitsijoita käyttämään pienmoottoribensiiniä tavallisen bensiinin sijaan. Lisäksi sahoissa ja hakkuukoneissa kannustettiin käyttämään biohajoavaa teräketjun voiteluöljyä: mikäli urakoitsija käytti pienmoottoribensiiniä ja biohajoavaa teräketjuöljyä, hän voi lisätä laskuun 2 e/h.

Puistotoimi teetti vuonna 2019 niittyverkostosevelvityksen ja kehitti haitallisten vieraslajien torjuntaa. Lisäksi tehtiin Okeroisten Myllylammen kunnostus ja hulevesityötä sekä leikin, harastamisen ja liikkumisen olosuhteiden parantamista.

Pikku-Vesijärven puistolle myönnettiin kolmannen kerran kansainvälinen Green Flag -tunnus.

Lahden ympäristöpalvelut valmisteli vuonna 2019 kaksi uutta ympäristölupaa, kaksi maa-aineslupaa sekä 36 meluilmoituspäätöstä. Ympäristönsuojelussa tehtiin vuonna 2019 noin

180 tarkastusta, joista 14 kohdistui ympäristölupapalveluun toimintoihin ja 5 kivenmurskaamoihin. Jätetarkastuksia tehtiin noin 80.

Vesistöjenhoitoa jatkettiin Vesijärvellä ja pienjärville osana yhdessä Vesijärvisäätiön kanssa laadittua Vesijärviohjelmaa. Ympäristöpalvelut vastasi mm. Vesijärven ja Kymijärven hoitokalastuksesta ja Vesijärven hapetuksesta, näyteenotoista järville ja ojilla sekä 10 automaattisen vedenlaatuaseman ylläpidosta. Salajärven, Ruuhijärven ja Kukkasjärven säätelyhankkeiden valmistelua jatkettiin.

Vuoden 2019 aikana otettiin vesinäytteitä pienjärville ohjelman mukaisesti 83, joista 17 oli klorofyllinäytettä. Lisäksi kuormitusseurannassa otettiin yhteensä 124 oja- ja hulevesinäytettä. Edellisten lisäksi tilattiin veloitettarkkailua täydentäviä näytteitä Vesijärveltä 28, joista 5 oli klorofyllinäytettä.

Ympäristöpalvelut laati useita vesistöihin liittyviä tila-, kuormitus-, pohjaeläin- ja kalastoraportteja. Kaupungin vesialueille Vesijärveen istutettiin ankeriasta sekä taimenta ja Kymijärveen ankeriasta. Vesijärven petokalastutuksia tehtiin petokalarahaston kautta. Osallistuttiin Helsingin yliopiston vetämään Kymijärven alusveden puhdistushankkeeseen.

Hulevesien hallintaa koordinoi kaupungin hulevesityöryhmä. Kaupungin strategian ja ympäristöministeriön kärkihankkeen toimenpiteenä rakennettiin hulevesipumppaamo, jolla vähennetään Vesijärven kuormitusta. AIKO-rahoituksella, Hule Smart & Clean -hankkeessa rakennettiin uusi hulevesien käsittelyjärjestelmä Länsi-Hennalaa. Hulevesien laatua seurattiin Vesijärven ja Kymijärven alueilla sekä Länsi-Hennalassa. Hulevesien laatua ja määrää seurattiin automaattisilla seuranta-asemilla. Lahden suunta -työhön liittyen hankittiin hulevesitulvariskiselvityksen tarkennus ja kaavamerkintäehdotukset.

Pohjavesien suojelua edistettiin mm. seudullisen pohjavesityöryhmässä ja antamalla eri viranomaisille lupa-asioihin liittyviä lausuntoja. Pohjavesien yhteistarkkailu otettiin käyttöön 2019. Pilaantuneiden pohjavesien pumppaamista jatkettiin Asemantaustassa kaupungin omistamalla Paasivaaran vedenottamolla.

Maaperän puhdistustöihin eri kohteissa käytettiin 90 000 euroa.

Katujen kunnossapidossa keskustassa, pohjavesien muodostumisalueilla, käytettiin 2019 suola korvaavaa formiaattipohjaista kemikaalia liukkaudentorjuntaan ja pölynsidontaan. Keväisin kantakaupungin alueella järjestetään pölyämishaitan vähentämiseksi ns. Hiekkamyrsky, joka tarkoittaa nopeaa liukkaudentorjuntamateriaalin poistamisoperaatiota parin päivän aikana.

Kiertotalousasioita on edistetty Kaupunkiympäristön palvelualueella Kytölän asuntoalueen katuverkon rakentamisessa, missä katurakenteita korvattu betonimurskeella. Päälystämishankkeissa on edelleen käytetty ns. RC-massaa ja samalla otettiin laajemmin käyttöön bitumiin korvaajana kattouhvasta valmistettu materiaali. Nastolan alueella radanvarteen toteutettiin jo vuosia suunnitelluista meluvalleista pääosa. Meluvalleissa käytettiin Rakokivessä syntyneitä maamassoja ja samaten Rakokiven routimattomilla rakentamiseen kelpaavilla massoilla esirakennettiin rakennuspaikka Kauppakaari 5:ssä. Rälssin maa-ainesten vastaanottoalueella tuotettiin rakentamiseen kelpaavia jalosteita ja niitä käytettiin paluukuormina kaupungin hankkeissa. Lisäksi on tuotettu

moreenimaiden jalostamistyötä. Kaikista kiertotaloustoimista ei saada erotettua kiertotaloudesta aiheutuvaa säästöä, koska toimi sisältyy kokonaisuuteen, jossa ko. kustannusta tai -säästöä ei ole eroteltu.

Sivistyksen palvelualueen ympäristötyö

Sivistyksen palvelualueen ympäristötyö tarkoittaa pääasiassa ympäristökasvatusta, mutta myös esimerkiksi sähköisten materiaalien käyttöä ja Green Office -työtä. Esimerkiksi lukiokoulutuksessa on siirretty suurilta osin sähköiseen viestintään ja tiedottamiseen (mm. opinto-opas löytyy vain sähköisenä versiona ja paperisen opinto-opaan painamisesta on luovuttu kokonaan). Sähköistä kurssimateriaalia käytetään perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa jo laajasti eri oppiaineiden kursseilla.

Ympäristökasvatustyötä toteutetaan kaikissa lahtelaisissa peruskouluissa ja lukioissa osana koulujen normaalia opetus- ja kasvatustehtävää. Ympäristökasvatus sisältyy koulujen opetussuunnitelmiin, lukiossa yhtenä aihekokonaisuutena on kestävä elämäntapa ja globaali vastuu. Ympäristökasvatus sisältyy koulujen opetussuunnitelmiin, lukiossa yhtenä aihekokonaisuutena on kestävä elämäntapa ja globaali vastuu.

Perusopetuksessa osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuuden rakentaminen on yksi seitsemästä laaja-alaisen osaamisen taidosta. Taito on osa kaikkea opetusta vuosiluokilla 1-9. Ympäristökasvatukseen liittyvää teemaa käsitellään myös osana perusopetuksen koulujen vuosittaista yhteistä monialaista oppimiskokonaisuutta. Kouluissa kiinnitetään erityistä huomiota koulutuksen normaaleihin ympäristökäytänteisiin; kierrättämiseen, jätteiden lajitteluun; energian kulutukseen ja vastuulliseen kulutukseen. Niemen alueella on hyvin toimiva Luma-luokka ja Yrityskylä-yhteistyö.

Lukuvuoden 2019–2020 MOK- eli monialaisen oppimiskokonaisuuden aiheeksi valittiin ilmastonmuutos.

Lukion 2.-luokkalaisille toteutettiin lokakuussa 2019 seminaaripäivä yhdessä ympäristökasvattajien kanssa aiheena Aktiivinen kansalaisuus ja kestävä kehitys.

Varhaiskasvatuspalvelujen osalta kestävä kehityksen periaate huomioidaan hallinnon ja yksiköiden toiminnassa siten, että varhaiskasvatuspalvelujen hallinto toimii Green Office -periaatteen mukaisesti ja yksiköille on luotu kestävä kehityksen huomioiva toimintamalli. Vuonna 2019 varhaiskasvatuksen ympäristökasvatuksessa keskityttiin metsäretkiin.

Päijät-Hämeen Ateriapalvelut Oy

Ympäristöasiat ovat olennainen ja jokapäiväinen osa Päijät-Hämeen Ateriapalveluiden toimintaa. Toimintakauden aikana kouluissa ja päiväkodeissa tarjottiin kasvisruokaa päivittäin ja kerran viikossa vietettiin kasvisruokapäivää. Kasvisruokareseptiikkaa kehitettiin: punaisen lihan käyttöä ruokalistalla vähennettiin ja korvattiin kotimaisella broilerinlihalla ja soijan määrää kasvisruoissa vähennettiin ja korvattiin kotimaisella kasviproteiinilla, härkäpavulla. Kotimaisen kasviproteiinin käyttö ruokalistalla vakiintui.

Koulut, päiväkodit ja henkilöstöravintolat olivat mukana valtakunnallisella Hävikki- viikolla. Koulut haastettiin vähentämään lautashävikkiä, ja ruokasaleissa oli esillä hävikkiin liittyvää viestintää. Kouluista 67 % pystyi pudottamaan lautashävikkiään edellisen vuoden vastaaviin lukuihin verrattuna.

Lahden kaupungin Ympäristöviikolla 16.-22.9.2019 kouluissa vietettiin kasvisruokapäivää kahdesti viikon aikana.

Päiväkodeissa oli välipaloilla tarjolla runsas kasvisvalikoima tuorepalloja.

Syksyllä 2019 järjestettiin kasvisruokareseptikilpailu yläkoululaisille. Ateriapalvelut haastoi kaikki lahtelaiset 7. – 9. luokkaiset kasvisruokareseptikilpailuun kehittämään uusia, rohkeita kasvisreseptejä ruokalistalle. Kasvisruokareseptikilpailuun osallistui 11 oppilasryhmää. Kasvisruokakisan voiton nappasi Salpausselän koulun 7. luokan kotitalousryhmä itse koottavalla falafel-tortillalla.

Luomutuotteita pyrittiin tarjoamaan vuoden aikana mahdollisuuksien mukaan. Päiväkotien ruokalistalla tarjottiin mm. luomuporkkanasoseesta tehtyä sosekeittoa ja kouluilla vietettiin luomuhrapuupäivää. Päijät-Hämeen Ateriapalveluiden koulut ja päiväkodit ovat Portaatt luomuun -ohjelmassa portaalla neljä kuusi portaisella asteikolla. Ateriapalvelut olivat mukana myös Reilun kaupan viikolla tarjoamalla päiväkodeissa välipalalla Reilun kaupan luomubanaanin ja henkilöstöravintoloissa Reilun kaupan kahvia jälkiruokakahvina. Syksyn 2019 aikana henkilöstöravintoloiden Reilun kaupan ja luomutuotteiden vitriinivalikoimaa kasvatettiin.

Keittiöiden laatukierroksilla kiinnitettiin erityisesti huomiota hävikin hallintaan. Kaikkiin keittiöihin hankittiin vaaka hävikin mittaamista varten. Loppuvuodesta koulujen ruokatilaukskäytänteet muuttuivat. Uudella tilaukseen pohjautuvalla muutoksella tavoitellaan hävikin vähenemistä entisestään. Henkilöstöravintoloissa ylijäänyttä ruokaa voi edelleen ostaa mukaan edulliseen kilohintaa. Tällä toimintatavalla ruokahävikin määrää henkilöstöravintoloissa on pystytty vähentämään.

Ateriapalveluille luotiin ympäristötavoitteet vuosille 2020-2023. Ympäristötavoitteiden keskeisimmät toimenpiteet kohdistuvat ympäristövaikutusten huomiointiin palvelutuotannossa, jätteiden määrän vähentämiseen, energiankäytön ja kuljetusten tehostamiseen, puhdistusaineiden kulutuksen vähentämiseen sekä viestinnän merkitykseen.

Lahti Aqua Oy

Vuonna 2019 Lahden ja Hollolan kulutukseen pumpattu vesimäärä oli yhteensä 8,9 milj. kuutiota. Vedenhankinta perustuu yksistään pohjaveteen ja kaikki vesinäytteet täyttivät talousvedelle asetetut laatuvaatimukset ja -suositukset.

Vuonna 2019 Ali-Juhakkalan, Kariniemen, Nastolan ja Hämeenkosken puhdistamoilla käsiteltiin noin 12,3 milj. kuutiota jätevettä. Puhdistustulokset täyttivät kaikki ympäristölupaehdojen vaatimukset.

Jätevedenpuhdistamoissa lietteenkäsittelystä syntyvä biokaasu hyödynnetään lämmitysenergiana. Vuonna 2019 biokaasua tuotettiin 13 840 MWh, josta puolet käytettiin puhdistamoiden lämmitykseen ja loput myytiin lämpönä Lahti Energian kaukolämpöverkkoon. Biokaasun hyötykäyttö oli lähes 100 %. Labio Oy:lle toimitettiin kuivattua lietettä 13 900 tonnia kompostoitavaksi.

Lahti Energia Oy

Lahti Energian merkittävin ympäristö- ja ilmastoteko vuonna 2019 oli energiakäännös. Kivihiilen poltto loppui maaliskuun lopussa, ja samalla tuotannon hiilidioksidipäästöt vähenivät. Vuosittain päästöjä syntyy noin 600 000 tonnia vähemmän verrattuna vuoteen 1990. Uuden Kymijärvi III -biolämpölaitoksen käyttöönotto eteni suunnitelmien mukaisesti. Ensimmäisen kerran biopolttoainetta testattiin elokuussa, minkä jälkeen uusi laitos on ollut tärkeä osa Lahden seudun kaukolämpötuotantoa.

Lahti Energia kasvatti merkittävästi tuulivoiman osuutta sähkön hankinnassa osuusvoimayhtiöidensä kautta. Tuulivoimalla tuotetun sähkön määrä kasvoi 13 prosentilla vuodesta 2018. Lahti Energia jatkoi investointeja kannattavaan uusiutuvaan energiatuotantoon ja sitoutui kahteen tuettomaan tuulivoimahankkeeseen, jotka valmistuvat seuraavien kahden vuoden aikana.

Hiilidioksidipäästöt vähentyneet selvästi

Lahti Energia vähensi myös oman toimintansa hiilidioksidipäästöjä panostamalla uusiutuvaan energiaan. Vuoden 2019 alusta lahtienergialaiset ohjeistettiin tankkaamaan työautoihin uusiutuvaa dieseliä tavallisen dieselin sijaan aina, kun se on mahdollista. Vuoden lopussa oli hienoa havaita, että uusiutuvaa dieseliä oli käytetty kaikissa dieselmääräyksillä autoissa 92,6-prosenttisesti. Ilmastomielessä uusiutuvan dieselin käyttö vähentää hiilidioksidipäästöä 90 prosentilla verrattuna tavalliseen dieseliin.

Vuonna 2019 Lahti Energian toimitalo sai omat aurinkopaneelinsa. Aiempina vuosina aurinkopaneelita on asennettu myös muutamille lämpökeskuksille. Toimitalon aurinkopaneelit tuottavat sähköä noin 39 000 kWh:ta vuosittain, mikä vastaa 2–3 sähkölämmitteisen omakotitalon vuosikulutusta tai noin 200 000 kilometrin ajomatkaa sähköautolla.

Tuhkan hyötykäyttö jatkui edellisvuosien tapaan. Tuhkaa hyödynnettiin sekä lannoite- että maarakentamiskäytössä. Uuden Kymijärvi III -lämpölaitoksen tuhkien hyötykäyttökelpoisuutta ja mahdollisia hyödyntämiskohteita selvitetään.

Tuotantolaitosten maaperän ja pohjaveden suojelemiseksi tehtiin investointeja, joilla parannettiin valmiuksia esimerkiksi onnettomuustilanteisiin varautumiseen.

Asiakkaiden ympäristövalinnat keskiössä

Lahti Energian asiakkaat tekivät vuonna 2019 entistä enemmän ympäristöystävällisiä valintoja. Asiakkaille rakennettiin ennätysmäärä aurinkovoimaloita, joiden yhteisteho on lähes 3 MW:a. Koska myös kaukolämmön energiakäännös vietiin samalla maaliin, pieneni alueen asiakkaiden hiilijalanjälki kerralla merkittävästi.

Sähköautojen tarjonta ja määrä lisääntyivät, mikä lisäsi kiinnostusta latausratkaisuja kohtaan. Latauskartoituksia tehtiin niin yrityksille kuin taloyhtiöille. Myös ensimmäiset suuret latausratkaisutoteutukset aloitettiin. Näköpiirissä on, että kiinnostus aurinkosähköä ja latausratkaisuja kohtaan jatkaa vahvaa kasvuaan vuonna 2020.

Vuonna 2018 lanseerattu Kaukolämpö 2.0 -palvelu on käytössä jo lähes 1 000 taloyhtiöasunnossa, joiden asumisolosuhteet ovat vakioitu Reiot-palvelun älykkäällä lämmönsäädöllä. Reiot on kehitetty kiinteistön kulutuksen ja olosuhteiden seurantaan sekä optimointiin. Tällä hetkellä Reiot-palvelua käytetään lähes 300 kiinteistössä eri puolilla Suomea. Lahti Energialla on sertifioitu ympäristöjärjestelmä ISO 14001 ja työterveys- ja työturvallisuusjärjestelmä OHSAS 18001. DNV GL on auditoinut järjestelmät touko-kesäkuussa 2019.

Lahten Talot Oy

Konsernin toteutuneet kulutustiedot

Vuosi	2019
Lämmitys, normeerattu, kWh/rm ³	43,9
Vesi, l/asukas/vrk	132,6
Sähkö, kWh/rm ³	7,91
CO ₂ -luku, normeerattu, kg/rm ³ /vuosi	4,88
CO ₂ -luku, normeerattu, kg/asukas/vuosi	855
ei sis. Palveluasuntojen kulutusta!	

Ympäristöasiat

Yhtiön sekajätteen vertailuluku pieneni edelleen. Vuoden 2018 lopun tulos 19,4 l/hlö/viikko laski vuoden aikana tasolle 17,5 l/hlö/vko. Vertailuluku on pienentynyt vuonna 2014 aloitetun mittaamisen jälkeen tasolta 30 l/hlö/viikko eli noin 42 %. Koko konsernin pudotus CO₂-päästöissä oli mainio 5,0 %. Kohtuullisen suureen pudotukseen vaikuttivat Lahti Energia Oy:n kaukolämmön tuotannossa 31,3. pois jätetty kiivihiili, joka on korvattu puulla sekä yhtiön kiinteistökannan uudistuminen ja uudistettu energianhallintajärjestelmä.

Asukkaiden kulutustottumusten muutokseen ja siten hiilijalanjäljen pienentämiseen kannustava toinen MiniMoi! -kilpailu päättyi 31.5. Kilpailussa huomioidaan lämmityksen, sähkön ja lämpimän käyttöveden sekä jätehuollon aiheuttamat hiilidioksidipäästöt. Kilpailun tuloksena, joka käsittää 78 kiinteistön ryhmän, CO₂-päästöt pienenivät keskimäärin 1,5 prosenttia eli 160 tonnia edelliseen vuoteen nähden. Parhaasta tuloksesta vastasi Lautamiehenkatu 4, jossa CO₂-päästöt pienenivät 5,0%.

Päijät-Hämeen Jätehuolto Oy (PHJ)

Jätehuollon merkittävimmät suorat ympäristövaikutukset aiheutuvat kaatopaikkakaasuista ja likaisista suotovesistä. Kaikki kerätty kaasu hyödynnettiin. Päivittäin suoritettavassa tarkkailussa hajupäiviä raportoitiin Kujalan jätekeskuksen ympäristössä edellisvuotta vähemmän. Tarkkailu kattaa jätekeskusalueen kaikki toimijat. Kujalan jätekeskuksessa on käytössä EnwinTOM hajumallinnusjärjestelmä. Myös asukkaat pääsevät EnwinTOM järjestelmään PHJ:n kotisivulla olevan linkin kautta. He voivat katsoa lähipäivien hajuennustetta tai hajujuen reaaliaikaista leviämistä ympäristöön karttapohjalla sekä tehdä omia hajuhavaintoja. Jätekeskuksen alueelta kaikki kaatopaikkojen suotovedet ja muut väkevät jätevedet johdettiin puhdistamolle.

PHJ:n vastuulla olevien käytössä olevan sekä suljettujen kaatopaikkojen jälkihoitovarausta tehtiin 1,3 M€ ja purettiin 0,6 milj.€.

Vuonna 2019 PHJ:n kautta kulkeneen yhdyskuntajätteen hyödyntämisaste oli 98 % (97 % v. 2018). LATE lajittelulaitos ottaa talteen energia- ja sekajätteistä muoveja, metallia sekä karttonkia materiaalihyötykäyttöön. Vuonna 2019 laitos erotteli jo pelkästään kotitalouksien muoveja yli 1 miljoona kg hyödynnettäväksi materiaalina. SRF-, puu- ja metsätähddepohjaiset kierrätyspoltoaineet toimitettiin polttoon suunnitellusti. Erityisesti puupohjaisten polttoaineiden menekki oli erittäin hyvä. SRF-poltoaineet toimitettiin Lahti Energian Kymijärvi II -voimalaitokseen ja Stora Enson rinnakkaispolttolaitokseen. Materiaalikierrätykseen kelpaamaton jäte toimitettiin energiahöydyntäväksi jätteenpolttolaitoksiin Kotkaan ja Riihimäelle.

Biojäte käsiteltiin LABIO Oy:n mädätys- ja kompostointilaitoksessa, jossa siitä tulee biokaasua ja kompostituotetta.

Jäteneuvontaa tehtiin yhteistyössä Lahden ympäristöpalveluiden kanssa. Jäteneuvontatilaisuuksia oli 342 ja noin 13 600 sai henkilökohtaista jäteneuvontaa. Yhteistyössä Lahden 4 H-yhdistyksen kanssa järjestettiin kompostointikursseja keväällä 2019. Jäteneuvonnassa vuoden teemana oli vaarallisten jätteiden vähentäminen, tunnistaminen ja lajittelu.

PHJ tuotti omaan käyttöön uusiutuvaa energiaa yhteensä 856 MWh vuonna 2019 aurinkovoimaloilla ja kaatopaikkakaasulla. Tämän lisäksi kaatopaikkakaasua ohjattiin Lahti Energian kautta hyödynnettäväksi Hartwallin tehtaalle kokonaisenergiämäärältään yhteensä 3 570 MWh.

PHJ on sitoutunut uusiutuvan energian käyttöön ja yhtiön ostama sähkö saadaan kokonaan uusiutuvan energian lähteistä.

PHJ:lla on sertifioitu toimintajärjestelmä, joka kattaa ISO 9001:2015 mukaisen laatu- ja ympäristöjärjestelmän, ISO 14001:2015 mukaisen ympäristöjärjestelmän ja ISO 45 001:2018 mukaisen työterveys- ja työturvallisuusjärjestelmän.

Ympäristötuotot ja -kustannukset

Lahden kaupungin tilinpäätöksessä 2019 on kerätty kaupungin ja kaupunkikonsernin alueen ympäristötunnuslukuja. Tähän ympäristötilinpäätökseen on tiedot kerätty kaupungin kaikilta toimialoilta ja toiminnallisilta taseyksiköiltä. Konsernilaskelmassa mukana ovat Lahti Aqua Oy, Lahti Energia -konserni,

Päijät- Hämeen Jätehuolto Oy, Lahden Talot Oy ja Päijät-Hämeen ateriapalvelut sekä KokoLahti.

Koko kaupunkikonsernin ympäristökulut olivat 42,7 milj. euroa ja ympäristötuotot 35,3 milj. euroa. Tuottoihin ja kustannuksiin liittyviä toimia on selostettu edellä olevissa toimiala- ja yhtiökohtaisissa luvuissa.

Ympäristömenoiksi on yleisesti ottaen määritelty kustannukset, joiden ensisijainen tarkoitus on ympäristönsuojelun edistäminen, ennaltaehkäisy, ympäristöhaittojen vähentäminen ja korjaaminen tai luonnonvarojen kestävä käytön edistäminen. Tiedot on kerätty valtakunnallisen ympäristönsuojelun tilastoluokituksen mukaisella jaottelulla. Kaupunkiorganisaation ympäristönsuojelun toimintakuluista merkittävimmät olivat ympäristönsuojelun erilaisten viranomaistehtävien hoitaminen sekä eri toiminnoista kertyneet ympäristönsuojelun edistämiskulut. Samoin merkittävimmät tuotot kertyivät viranomaistehtävien erilaisista lupa- yms. tuloista sekä luonnon ja maisemansuojelun osalta kahden maankaatopaikan tuotoista.

Ympäristöinvestoinnit

Ympäristöinvestointeja Lahti-konsernissa tehtiin vuonna 2019 yhteensä 19,6 milj. euroa. Seuraavaan taulukkoon on koottu yhteenveto vuoden 2019 tilinpäätöksen ympäristötunnusluvut tuhannen euron tarkkuudella.

YMPÄRISTÖTILINPÄÄTÖS 2019 YHTEENVETO, 1 000 EUROA	Lahden kaupunki ja taseyksiköt			Lahti konserni kokonaisuudessaan		
	Tuotot	Kulut	Investoinnit	Tuotot	Kulut	Investoinnit
1. Ulkoilman- ja ilmastonsuojelu	472,4	303,2	267,7	472,4	3 978,8	5 010,7
2. Vesiensuojelu ja jätevesien käsittely	214,2	503,9	18,0	14 787,2	10 105,7	12 440,0
3. Jätehuolto ja roskaantumisen ehkäisy		1 568,9		19 556,6	24 433,7	698,0
4. Maaperän ja pohjaveden suojelu	40,2	129,9		40,2	195,9	136,0
5. Melun ja tärinän torjunta			56,0		3,3	56,0
6. Luonnonsuojelu ja maisemansuojelu	4,1	82,1		4,1	82,1	
7. Ympäristönsuojeluun liittyvät viranomaistehtävät	376,6	1 367,0		376,6	1 367,0	
8. Ympäristönsuojelun edistäminen	50,8	731,5		50,8	1 116,8	1 247,0
9. Ympäristöperusteiset verot ja veroluonteiset maksut		1 065,0			3 406,7	
YHTEENSÄ	1 158,2	5 751,6	341,7	35 287,8	44 690,0	19 587,7
Korkokulut					168,0	
Ympäristövaraukset		1 131,0			-1 597,0	
Ympäristövarausten muutos (lisäys -, purku +):					-1 597,0	
Ehdollinen ympäristövelka (kustannusarvio):						

Hyvinvoinnin edistäminen

Terveys- ja hyvinvointilaki (1326/2010) velvoittaa kuntia seuraamaan asukkaattensa terveyttä ja hyvinvointia sekä niihin vaikuttavia tekijöitä väestörhmittäin. Lisäksi seurataan kunnan palveluissa toteutettuja toimenpiteitä, joilla vastataan kunta- ja alueiden hyvinvointitarpeisiin. Näistä tulee raportoida valtuustolle vuosittain ja valmistella kerran valtuustokaudessa laajempi hyvinvointikertomus. Hyvinvoinnin tilan selvittämiseen ja seurantaan velvoittaa myös kuntalaki (410/2015), jonka mukaan kunnan tulee edistää asukkaidensa hyvinvointia ja alueen elinvoimaa sekä järjestää asukkailleen palvelut taloudellisesti, sosiaalisesti ja ympäristöllisesti kestäväällä tavalla.

Laaja hyvinvointikertomus on hyväksytty tammikuussa 2017. Hyvinvoinnin edistämiseksi toteutetut toimenpiteet sisältyvät strategian kärkihankkeisiin. Tilinpäätöksessä ne on raportoitu kohdassa Strategian kärkihankkeiden toteutuma 2019. Soteuudistuksen valmistelu lykkäytyi maaliskuussa 2019. Sen mahdollisesti myöhemmin toteutuessa alueellisten eli maakuntatasoisesti laadittujen hyvinvointikertomusten rooli nousee keskeiseen asemaan. Samalla kuntien hyvinvointikertomusten luonne muuttuu strategisesta asiakirjasta oman alueen asukkaiden edunvalvontaa tukevaksi.

Lahtelaisten hyvinvoinnin tietopohjaa ylläpidetään sähköisessä hyvinvointikertomuksessa (hyvinvointikertomus.fi). Valtuustolle vuodelta 2019 raportoivat tiedot on kuitenkin poimittu THL:n Hyvinvointikompassista (hyvinvointikompassi.fi), josta toteutumat ovat saatavissa sekä väestötasolla että sukupuolittain. Lisäksi 8. ja 9. luokkalaisten sekä 2. asteen opiskelijoihin liittyviä terveystietoja on haettu THL:n kouluterveyskyselystä 2019 (ks. *Terveysdentila).

Keskeisiä huomioita kouluterveyskyselystä 2019 ja Hyvinvointikompassista 7.1.2020 tilanteen perusteella:

Elinolot

- Koulutuksen ulkopuolelle jääneitä 17-24 -vuotiaita on Lahdessa enemmän kuin muualla maassa ja määrät ovat kasvussa
- Rakennetyöttömyys 15 - 65 -vuotiailla on laskussa, mutta taso on selvästi korkeammalla kuin maassa keskimäärin
- Sekä koulutuksen ulkopuolelle jääneiden nuorten aikuisten, että vaikeasti työllistyvien työikäisten joukossa on enemmän miehiä kuin naisia. Naisten osuus on kasvanut enemmän suhteessa maan keskitasoon.
- Asunnottomia yksin asuvia 1000 asukasta kohden oli selvästi vähemmän kuin maassa keskimäärin
- Lahdessa on valtakunnan keskiarvoa vähemmän asunnottomia yksinasuvia
- Ahtaasti asuvia lapsiasuntokuntia on valtakunnan keskiarvoa vähemmän
- Kunnan yleinen pienituloisuusaste on Lahdessa lievässä nousussa. Kunnan yleinen pienituloisuusaste on korkeampi kuin valtakunnan keskiarvo.
- Oppilaitoksen fyysiset työolot häirinneet opiskelua 8. ja 9. luokan pojilla laskevasti ja maan keskiarvoa vähemmän. Tyttöillä oppilaitoksen fyysiset työolot häirinneet opiskelua nousevasti, lähellä maan keskiarvoa

Hyvinvoinnin jakautuminen

- Gin-kerroin, käytettävissä olevia tuloja on aiempaa enemmän, mutta maan keskiarvoa vähemmän

Koettu hyvinvointi ja osallisuus

- Peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilaiden kokemukset kiusatuksi tulemisesta ovat laskusuunnassa
- Peruskoulun 8. ja 9. luokan yksinäisyyden ja ahdistuneisuuden kokemukset ovat nousussa. Pojat kokevat ystävättömyyttä enemmän kuin tytöt. Pojilla ahdistuneisuus on noussut hieman yli maan keskitason.
- Peruskoulun 8. ja 9. luokan oppilailta on tapahtunut myönteistä kehitystä vuorovaikutuksessa vanhempiin ja opettajiin
- 65-vuotta täyttäneiden yksinäiseksi tuntevien osuus on laskenut maan keskitasoon
- Lahtelaisten osallistuminen järjestö- tms. toimintaan on noususuuntaista ja maan keskiarvoa korkeampaa
- Elämänlaatunsa (EuroHIS-8) hyväksi tuntevien osuus (%), 20 - 64-vuotiaissa on noussut ja on lähellä maan keskitason. Elämänlaatunsa (EuroHIS-8) hyväksi tuntevien osuus (%), 65 vuotta täyttäneissä on laskenut ja on alle maan keskitason.

Elintavat

- Lahtelaisten yläasteikäisten alkoholin, tupakan tai nuuskan käyttö ei ole lisääntynyt vuosien 2017-2019 välillä.
- Yläasteikäiset ovat raittiimpia sekä tupakoivat ja käyttävät nuuskaa vähemmän kuin maassa keskimäärin (*THL kouluterveyskysely 2019)
- Yläasteikäisten kannabis- tai muiden laittomien huumeiden kokeilut eivät ole nousseet vuosien 2017-2019 välillä. Lahti on kymmenestä suurimmasta kaupungista kokeilujen määrissä toiseksi viimeisellä sijalla (*THL kouluterveyskysely 2019)
- Kannabiskokeilut ovat yleistyneet toisella asteella ja huumeiden saaminen koetaan helpoksi kaikissa ikäryhmissä (*THL kouluterveyskysely 2019)
- Lahdessa käytetään sekä alkoholia että tupakkaa koko maan keskiarvoa enemmän 20-64 -vuotiaiden ikäryhmässä,
- 20-64 -vuotiaiden ikäryhmässä ylipainoisuus on noussut yli maan keskitason sekä miehillä että naisilla, miehillä selvemmin
- Pojat ovat tyttöjä ylipainoisempia. Ikäryhmän ylipainoisuus on Lahdessa kuitenkin koko maata alhaisempi molemmilla sukupuolilla
- Vapaa-ajan liikuntaa harrastamattomien osuus on maan keskiarvoa suurempaa niin miesten kuin naisten keskuudessa

Terveysdentila

- THL:n ikävakiointu sairastavuusindeksi on hieman yli maan keskitason
- Menetetty elinvuodet (PYLL) ikävälillä 0-80 vuotta / 100 000 asukasta kohden ovat hieman yli maan keskitason
- Peruskoulun 8. ja 9. luokan tyttöjen kokemukset keskinkertaisesta tai huonosta terveydentilasta ovat nousussa
- 20 - 64 -vuotiaiden kokemukset keskinkertaisesta tai huonosta terveydentilasta ovat yli valtakunnan keskitason
- Vammojen ja myrkytysten vuoksi sairaalassa hoidettujen, erityisesti naisten määrät ovat kasvussa ja yli valtakunnan keskitason.

Toiminta- ja työkyky

- Apua riittämättömästi saavien osuus 75-vuotta täyttäneistä on valtakunnan keskitason yläpuolella
- 100 metrin matkan juoksemisessa on valtakunnan keskitasoa enemmän suuria vaikeuksia naisilla
- Muistinsa huonoksi kokevien osuus 75-vuotta täyttäneistä on valtakunnan keskitason alapuolella sekä miehillä että naisilla
- Työkykynsä heikentyneeksi arvioivien osuus 20- 64 -vuotiaissa on yli valtakunnan keskitason

Seuraavissa taulukossa tarkastellaan sekä Lahti-tasoisia että sukupuolittaisia tietoja verrattuna koko maan tuloksiin. Silloin kun indikaattorin kohdalla on ilmoitettu kaksi eri vuosilukua, ensimmäinen niistä koskee Lahden tietoja ja toinen koko maan tietoja.

Lahtelaisten terveyden ja hyvinvoinnin tila (THL, Hyvinvointikompassi ja Kouluterveyskysely 7.1.2020).

Lahtelaisten terveyden ja hyvinvoinnin tila (hyvinvointikompassi 7.2.2020)

Elinolot

	Lahti	Koko maa	2014	2019
Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17 - 24-vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä (2017)	9,9	8,1		
Vaikeasti työllistyvät (rakennetyöttömyys), % 15 - 64-vuotiaista (2018)	7,2	4,6		
Asunnottomat yksin asuvat / 1 000 asukasta (2018-) (2018)	0,1	0,9		
Ahtaasti asuvat lapsiasuntokunnat, % kaikista lapsiasuntokunnista (2018)	28	29,5		
Kunnan yleinen pienituloisuusaste (2017)	15	12,8		
Oppilaitoksen fyysiset työolot häirinneet opiskelua, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2017-) (2019)	19	20,5		

Kolmas	Lahti	Koko maa	2012	2017
1,	7,9	7		
0	7,5	4,9		
0	-	-		
17	-	-		
4,	-	-		
2,	56,9	59,9		

Elinolot

	Lahti	Koko maa	2014	2019
Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17 - 24-vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä (2017)	11,6	9,4		
Vaikeasti työllistyvät (rakennetyöttömyys), % 15 - 64-vuotiaista (2018)	8,2	5,1		
Asunnottomat yksin asuvat / 1 000 asukasta (2018-) (2018)	-	-		
Ahtaasti asuvat lapsiasuntokunnat, % kaikista lapsiasuntokunnista (2018)	-	-		
Kunnan yleinen pienituloisuusaste (2017)	-	-		
Oppilaitoksen fyysiset työolot häirinneet opiskelua, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2017-) (2019)	14,5	17,5		

Miehet

Naiset

	Lahti	Koko maa	2014	2019
	8,3	6,7		
	6,3	4,1		
	-	-		
	-	-		
	-	-		
	23,2	23,4		

Hyvinvoinnin jakautuminen

	Koko maa	Lahti	2012	2017
Gini-kerroin, käytettävissä olevat tulot (2017)	27,7	26,5		

maan alin	Mittatikka	maan ylin
20,5		43,4

Ei saatavilla sukupuolittaista tietoa.

Koettu hyvinvointi ja osallisuus

	Lahti	Koko maa	2014	2019
Ei yhtään läheistä ystävää, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	8,8	9,1		
Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	4,7	5,5		
Elämänlaatunsa (EuroHIS-8) hyväksi tuntevien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	63,2	63,5		
Elämänlaatunsa (EuroHIS-8) hyväksi tuntevien osuus (%), 65 vuotta täyttäneet (2018)	49,1	51,1		
Itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	8,7	8,8		
Itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus (%), 65 vuotta täyttäneet (2018)	7,2	7,2		
Asuinalueensa turvallisuuteen tyytyväisten osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2016)	92,8	91,8		
Äänestysaktiivisuus kuntavaaleissa, % (2017)	55,4	58,9		
Aktiivisesti järjestötoimintaan tms. osallistuvien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2018)	29,9	27,1		

Koko maan alin	Mittatikka	Koko maan ylin
2,7		21,9
1		15,5
56		76,2
45,1		66,2
5,8		13
3,9		10,1
88,3		94,8
49,3		82,6
21,4		29,5

Koettu hyvinvointi ja osallisuus	Miehet				Naiset			
	Lahti	Koko maa	2014	2019	Lahti	Koko maa	2014	2019
Ei yhtään läheistä ystävää, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	12,6	11,3			5,5	6,9		
Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	6,6	6,4			3	4,5		
Elämänlaatunsa (EuroHIS-8) hyväksi tuntevien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	59,6	60,9			66,3	66,1		
Elämänlaatunsa (EuroHIS-8) hyväksi tuntevien osuus (%), 65 vuotta täyttäneet (2018)	47,4	50,6			50,4	51,6		
Itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	7,8	9			9,5	8,7		
Itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus (%), 65 vuotta täyttäneet (2018)	6,8	5,8			7,6	8,2		
Asuinalueensa turvallisuuteen tyytyväisten osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2016)	-	92,4			90,9	91,3		
Äänestysaktiivisuus kuntavaaleissa, % (2017)	-	-			-	-		
Aktiivisesti järjestötoimintaan tms. osallistuvien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2018)	-	26,7			25,7	27,6		

Elintavat	Lahti	Koko maa	2014	2019
Tupakoi päivittäin, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	4,1	5,6		
Päivittäin tupakoiden osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	18,7	14,1		
Tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	8	9,6		
Alkoholia liikaa käyttävien osuus (AUDIT-C) (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	31,3	29,5		
Ylipaino, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	15,1	16,9		
Lihavien osuus (kehon painoindeksi BMI ≥ 30 kg/m2) (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	23,2	20,1		
Harrastaa hengästyttävää liikuntaa vapaa-ajalla korkeintaan 1 h viikossa, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	26,4	28,3		
Vapaa-ajan liikuntaa harrastamattomien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2018)	24	20,7		
Niukasti sekä tuoreita että kypsennettyjä kasviksia käyttävien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2017)	23,2	18,5		

Koko maan alin	Mittatikki	Koko maan ylin
0		22,9
3,5		18,7
2,1		34,5
23,7		38,1
7,8		44,7
11,8		28,7
14,6		51,1
14,6		24,3
16,1		26,2

Elintavat	Miehet				Naiset			
	Lahti	Koko maa	2014	2019	Lahti	Koko maa	2014	2019
Tupakoi päivittäin, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	4,5	6,1			3,8	5,1		
Päivittäin tupakoiden osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	20,6	15,2			17,1	13		
Tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	8,1	10,5			8	8,6		
Alkoholia liikaa käyttävien osuus (AUDIT-C) (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	41,6	34,8			22,8	24		
Ylipaino, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	17,5	19,5			12,7	14,4		
Lihavien osuus (kehon painoindeksi BMI ≥ 30 kg/m2) (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	25,2	20,5			21,5	19,8		
Harrastaa hengästyttävää liikuntaa vapaa-ajalla korkeintaan 1 h viikossa, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	25,8	28,5			27	28		
Vapaa-ajan liikuntaa harrastamattomien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2018)	25	22			23,2	19,3		
Niukasti sekä tuoreita että kypsennettyjä kasviksia käyttävien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2017)	-	23,6			18,7	13,3		

Terveystila	Lahti	Koko maa	2014	2019
THL:n sairastavuusindeksi, ikävakioitu (2016)	106,9	100		
Menetetyt elinvuodet (PYLL) ikävälillä 0 - 80 vuotta / 100 000 asukasta (2017)	6903	6321		
Itsemurhien vuoksi menetetyt elinvuodet (PYLL) ikävälillä 0 - 80 vuotta / 100 000 asukasta (2016)	-	463		
Terveytensä keskitasoiseksi tai sitä huonommaksi kokevien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	29,8	27,5		
Kokee terveystilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	19,6	20,9		
Psyykkisesti merkittävästi kuormittuneiden osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2018)	13,1	12,9		
Vammojen ja myrkytysten vuoksi sairaalassa hoidetut potilaat / 10 000 asukasta (2018)	161,7	146,4		
Sepelvaltimotautitapahtumat ikävälillä 35 - 79 vuotta / 100 000 vastaavanikäistä (2016)	-	444		
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	12,4	12,9		

Koko maan alin	Mittatikki	Koko maan ylin
28,1		174,7
3391		10591
225		799
13,9		33
5		34,7
9,8		14,7
62,7		292,9
367		608
2,5		25

Terveydentila	Miehet				Naiset			
	Lahti	Koko maa	2014	2019	Lahti	Koko maa	2014	2019
THL:n sairastavuusindeksi, ikävakioitu (2016)	-	-			-	-		
Menetetyt elinvuodet (PYLL) ikävälillä 0 - 80 vuotta / 100 000 asukasta (2017)	8817	8514			5185	4190		
Itsemurhien vuoksi menetetyt elinvuodet (PYLL) ikävälillä 0 - 80 vuotta / 100 000 asukasta (2016)	-	696			-	223		
Terveytensä keskitasoiseksi tai sitä huonommaksi kokevien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	30,8	28,1			28,9	27		
Kokee terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	12,7	14,7			25,8	26,8		
Psyykkisesti merkittävästi kuormittuneiden osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2018)	-	12,7			18,2	13,2		
Vammojen ja myrkytysten vuoksi sairaalassa hoidetut potilaat / 10 000 asukasta (2018)	169,3	152			154,5	140,9		
Sepelvaltimotautitapahtumat ikävälillä 35 - 79 vuotta / 100 000 vastaavanikäistä (2016)	-	650			-	245		
Kohtalainen tai vaikea ahdistuneisuus, % 8. ja 9. luokan oppilaista (2019)	6	5,7			18,1	19,8		

Toiminta- ja työkyky	Miehet				Naiset			
	Lahti	Koko maa	2013	2018	Koko maan alin	Mittatikki	Koko maan ylin	
100 metrin matkan juoksemisessa suuria vaikeuksia, osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	9,2	8			3,9		11,1	
500 metrin matkan kävelemisessä suuria vaikeuksia kokevien osuus (%), 65 vuotta täyttäneet (2018)	12,9	14,9			8,8		19,7	
Apua riittämättömästi saavien osuus väestöstä (%), 75 vuotta täyttäneet (2013, 2018)	14,2	11,7			8,9		16,6	
Itsestä huolehtimisessa vähintään suuria vaikeuksia kokevien osuus (%), 75 vuotta täyttäneet (2018)	10,7	11,1			4,9		14,4	
Muistinsa huonoksi kokevien osuus (%), 75 vuotta täyttäneet (2018)	7,7	8,7			3,3		11,4	
Työkykynsä heikentyneeksi arvioivien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	25,1	23,2			10,5		28,5	
Niiden osuus, jotka uskovat, että todennäköisesti eivät jaksaa työskennellä vanhuuseläkeikään saakka (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2018)	26,6	23,2			17,5		34	

Toiminta- ja työkyky	Miehet				Naiset			
	Lahti	Koko maa	2013	2018	Lahti	Koko maa	2013	2018
100 metrin matkan juoksemisessa suuria vaikeuksia, osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	6,2	6,7			11,7	9,3		
500 metrin matkan kävelemisessä suuria vaikeuksia kokevien osuus (%), 65 vuotta täyttäneet (2018)	14,9	12,4			11,3	16,8		
Apua riittämättömästi saavien osuus väestöstä (%), 75 vuotta täyttäneet (2013, 2018)	10,1	8			16,6	14,1		
Itsestä huolehtimisessa vähintään suuria vaikeuksia kokevien osuus (%), 75 vuotta täyttäneet (2018)	10,7	10,5			10,7	11,5		
Muistinsa huonoksi kokevien osuus (%), 75 vuotta täyttäneet (2018)	8,1	9,3			7,5	8,4		
Työkykynsä heikentyneeksi arvioivien osuus (%), 20 - 64-vuotiaat (2018)	28,2	24,4			22,5	22		
Niiden osuus, jotka uskovat, että todennäköisesti eivät jaksaa työskennellä vanhuuseläkeikään saakka (%), 20 - 64-vuotiaat (2015, 2018)	-	24,5			27	21,9		

Muut ei taloudelliset asiat

Lahden kaupunki huolehtii korruption ja lahjonnan torjunnasta toimivalla sisäisellä valvonnalla. Sisäisen valvonnan tehtävänä on hallintosäännön mukaan mm. edistää toiminnan lainmukaisuutta ja hyvän hallintotavan toteutumista. Sisäinen tarkastus ja omalta osaltaan ulkoinen tarkastus varmistavat sisäisen valvonnan toteutumisesta. Konserni- ja osakkuusyhteisöille on annettu korruption ja lahjonnan kieltävä ohjeistus ”Hyvä hallinto- ja johtamistapa Lahti-konsernissa” -ohjeessa, jonka yhteisöt ovat hyväksyneet toteutettavaksi omissa toiminnassaan. Tätä valvotaan Lahden kaupungin taholta konserniohjauksella kuntalain mukaisesti.

Tämän lisäksi kaupunginvaltuusto on hyväksynyt 10.6.2019 kokouksessaan kaupungin eettiset ohjeet. Lahden kaupungin eettinen ohje on rakennettu yhteisesti strategiassa sovituille arvoille. Yhteisten arvojen avulla pystytään muodostamaan yhteinen käsitys siitä, miten organisaation onnistumisen ja menestymisen kannalta menetellään, mikä on oikein ja mikä on väärin.

Ihmisoikeusasioista kaupunki huolehtii toimimalla lainmukaisesti ja noudattamalla mm. Suomen perustuslakia, jossa on määritelty perusoikeudet. Lainmukaisen toiminnan valvonta huolehditaan edellä kerrotulla sisäisen valvonnan toimenpiteillä.

Arvio todennäköisestä tulevasta kehityksestä

Kuntalousohjelman (VM) mukaan kuntatalouden näkymät lähivuosille ovat huolestuttavan heikot. Tulorahoituksen osalta verotulot kääntyivät laskuun verokorttiuudistuksen ja tulorekisterin käyttöönoton viiveiden vuoksi. Suuret investointitarpeet kasvattavat investointimenoja ja samalla kuntien lainanottotarvetta. Tilannetta kuvaava toiminnan ja investointien rahavirta on suunnitelmakaudella kuntatalouskokonaisuuden osalta negatiivinen.

Kunnallisveroprosentteihin kohdistuu lähivuosina huomattavia korotuspaineita ja kuntatalouden velkaantuminen uhkaa kasvaa entisestään.

Arviot kuntatalouden kehitysnäkymistä on pyritty huomioimaan myös Lahden kaupungin taloussuunnitelmassa, vaikka esimerkiksi viimeaikaiset muutokset kuntien verokertymiin ovat olleet hyvin vaikeasti ennakoitavissa.

Hyvin poikkeuksellisesti Lahden taloussuunnitelma 2020–2022 on laadittu kahden ensimmäisen vuoden osalta tulokseltaan niukasti negatiiviseksi. Vuoden 2019 reilusti negatiiviseksi painunutta tulosta ei nähty voitavan kääntää positiiviseksi yhden talousarviovuoden aikana.

Taloussuunnitelma sisältää laajan vuoden 2019 keväällä päivitetyn Toiminnan ja talouden tasapaino-ohjelman 2019–2022, jolla pyritään hillitsemään menojen kasvua koko ohjelmakaudella yhteensä noin 30 milj. euroa.

Iso talouteen vaikuttava toiminnallinen muutos on Työllisyyden kuntakokeilu, johon Lahti on lähtemässä mukaan. Kolmi- vuotinen, vuonna 2020 käynnistyvä työllisyyden kuntakokeilu tarjoaa kunnille nykyistä laajemmat mahdollisuudet kehittää toimia työttömyyden vähentämiseksi. Kokeilun piiriin ohjataan sellaiset työttömät ja työvoimapaaluissa olevat työnhakijat, jotka eivät ole oikeutettuja ansiopäivärahaan. Kokeilun piiriin kuuluvat myös kaikki alle 30-vuotiaat työnhakijat ja maahanmuuttajat.

Kaupungin investointipaineiden arvioidaan kääntyvän loivaan laskuun ennätysellisen vuoden 2019 jälkeen. Lahden eteläisen kehätien valmistuminen vuonna 2020 tuo osaltaan helpotusta investointimenoihin, vaikka koulu- ja päiväkotirakentaminen jatkuu vilkkaana.

Arvio merkittävimmistä riskeistä ja epävarmuustekijöistä sekä muista toiminnan kehittämiseen vaikuttavista seikoista

Toimintakertomuksessa on arvioitava kunnan ja kuntakonsernin toiminnan laajuuteen ja rakenteeseen nähden tasapuolisesti ja kattavasti merkittävimpiä riskejä ja epävarmuustekijöitä sekä muita toiminnan kehittämiseen vaikuttavia seikoja.

Kaupunki arvioi riskejä kokonaisvaltaisesti. Riskienhallinnan kentät ovat taloudellisten- strategisten-, operatiivisten eli toiminnallisten ja vahinkoriskien muodostamat alueet. Arvioinnissa riskit nähdään pääosin uhkina, ei kuitenkaan mahdollisuuksina. Riskienhallintaa toteutetaan kaupunginvaltuuston sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan periaatteiden ja kaupunginhallituksen antaman ohjeen sisäinen valvonta osana hyvää hallinto- ja johtamistapaa Lahden kaupungissa mukaisesti.

Riskikartoituksia tehdään eri tasoilla, esimerkiksi palvelualueiden johtoryhmissä ja palveluyksiköissä. Riskien tunnistamiseen ja hallitsemiseen käytetään erilaisia välineitä. Työpaikan vaarojen arvioinnissa voidaan käyttää esimerkiksi tarkastuslistaa, projektiriskeissä nelikenttäanalyysiä johdannaisineen tai johtoryhmätasolla potentiaalisten ongelmien analyysiä (POA).

Riskikartoituksissa havaitut korjaavat tehtävät vastuutetaan ja annettuja tehtäviä käydään määrävälein läpi. Johtoryhmätasolla riskienhallinnan tehtävät hallitaan, mutta suorittavaa työtä tekevien osalta on puutteita olemassa. Kaikki työntekijät toteuttavat riskienhallintaa, vaikka eivät sitä osaltaan tunnista. Valtaosa riskeistä on tiedossa, mutta niitä ei ole kirjattu esimerkiksi perehdyttämistä tai henkilövaihdoksia ajatellen.

Riskien sisällöt poikkeavat toisistaan vastuualueiden kesken. Lisäksi riskien taloudellisissa vaikutuksissa on merkittäviä eroja, samoin kuin toimintojen keskeytyksissä, joita on usein mahdollon rahassa mitata. Yhteisiä, eri riskikartoituksissa tunnistettuja kaupunkitasoisia riskejä ovat:

1. tietojärjestelmät (toiminnallinen riski)
2. johtamisjärjestelmä, sisältäen sopimuksiin ja päätöksiin liittyviä riskejä (strateginen riski)
3. maineriskit eri syiden johdosta (strateginen riski)
4. taloudelliset riskit, kuten hankinnat ja niiden valvonta (taloudellinen ja toiminnallinen riski)
5. henkilöstöriskit, kuten rekrytointi, osaaminen erityisesti muuttuvan työympäristön johdosta sekä esimies- ja alais-taidot (vahinkoriski).

Turvallisuus on asia, joka toistuu riskilistoissa. On oletettava, että turvallisuuteen liittyvät riskit kasvavat entisestään seuraavien vuosien aikana. Lisäksi useiden riskien osalta on havaittavissa strategisia, eli pitkän aikavälin riskejä. Yhtenä esimerkkinä on tiloihin liittyvät haasteet, kuten sisäilmaongelmat, joka on strateginen ja taloudellinen riski. Ilmaston muuttuminen vaikuttaa myös esimerkiksi rakennusmääräyksiin ja infran suunnitteluun. Rakennukset tulee suunnitella nyt niin, että niitä voidaan käyttää viidenkymmenen vuoden kuluttua.

Merkittäviin taloudellisiin riskitekijöihin kuuluu edelleen Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymä, jonka osalta kaupungin mak-suosuuden toteutumisen varmistamiseksi on tehty toimenpiteitä. Hyvinvointiyhtymän toimitusjohtajan vaihtumisen myötä on aloitettu toimenpiteet talouden tasapainottamiseksi.

Heinäkuussa kaupunki joutui kyberhyökkäyksen kohteeksi. Tilanteen johdosta perustettiin tilannekeskus ja toimintaa jatkettiin keskeytyksettä. Tietojärjestelmät eivät toimineet asiallisesti useamman viikon aikana. Tietoliikenneyhteys Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymään suljettiin varotoimenpiteenä. Tapahtuman johdosta hyvinvointiyhtymän ja Lahden kaupungin verkot eriytettiin. Kyseessä oli rikos, jota keskusrikospoliisi edelleen tutkii.

Vuonna 2018 havaittu ARA:n myöntämien tukien maksatuspuutteet johtivat vakuutusyhtiön korvauksen julkisyhteisön hallinnon vastuuvakuutuksen kautta. Vakuutusyhtiö korvasi kaupungille 142 000 euroa.

Lahden kaupunki nosti 9.4.2014 kilpailuoikeudellisen vahingonkorvauskanteen Helsingin kärjäoikeudessa asfalttikartelliasiaassa, jossa Lahden kaupungin pääasiallisena sopimus-kumppanina toimi NCC. Kaupunginhallitus hyväksyi joulukuussa 2019 asfalttikartellia koskevan sovintosopimuksen Lahden kaupungin ja NCC:n (NCC INDUSTRY OY) väillä.

Riskienhallinta on kokonaisuutena tarkastellen toteutunut kohtuullisesti. Osittain tilanne on parantunut, mutta tilanne ei ole vielä hyvä. Vuosikello toimii yhtenä muistuttajana riskienhallinnassa. Syksyllä 2019 tehty kymmenen johtajan haastattelu tuotti tiedon, että riskienhallinta koetaan tärkeäksi, mutta riskienhallintatoimenpiteisiin ei palata. Kun riski on kirjattu, niin riskiin palataan usein vasta kun riskilista on uudelleen käsitellään.

Kaupungin riskeihin liittyvät oleellisesti myös ulkoiset uhat. Keskeisimmät näistä uhkista ovat digitaalinen turvallisuus, sähkökatko, maantie- tai raideliikenteen onnettomuus. Ulkoisiin uhkiin liittyvää varautumista on ylläpidetty mm. harjoitusten avulla.

Konserniohjeen mukaan tytäryhtiöiden on järjestettävä toimintansa laatuun ja laajuuteen nähden riittävä riskienhallinta. Tämä näkyy esimerkiksi Päijät-Hämeen ateriapalvelujen riskienhallintatoimissa, jotka ovat kattavampia ja laajempia kuin muilla vastaavan kokoisella yhtiöllä. Riskienhallinta on suhteutettu toimintaan ja sen laajuuteen.

Lahden kaupungin riskienhallinnan luokat

Taloudelliset riskit - Toimintatuotot, veropohja, liikevaihto, ym. Menojen hallinta - Henkilöstömenot, investoinnit, ulkoiset ostot, ym. Rahoitus - Kassanhallinta, korkoriskit, takaukset, ym.	Strategiset riskit - Toimintaympäristö - Kaupunkiläisten ikärakenne, elinkeinoelämän kehitys, valtiontalous ja poliittiset, kansainvälinen muuttoliike, ym. - Toiminnan kehittäminen - Palvelujen järjestäminen, mahdollisuuksien tunnistaminen, maine- ja imago-riskit, ym. Johtaminen - Johtamisjärjestelmät, -kulttuuri, -taito, päätöksentekokyky, ym.
Operatiiviset riskit - Prosessien toimivuus, talousseuranta, hankkeiden hallinta, toimitilat ja kilpailut, ym. ICT - Palveluiden jatkuvuus, luotettavuus, osaaminen, ym. Juridinen vastuu - Sopimusriskit, hankinnat, ym.	Vahinkoriskit - Onnettomuudet - Myrskyt, tulvat, ympäristövaHINGET, ym. Palvelutuotannon turvallisuus - Työsuojelu, työhyvinvointi, toimintaturvallisuus, henkilöturvallisuus, ym. Henkilöstö - Avashenkilöriskit, henkilöstön osaaminen, henkilöstön saavuus, ym.

Riskit on jaoteltu siten, että pitkän aikavälin palvelukykyyn vaikuttavat taloudelliset ja strategiset riskit. Toteutuessaan ne usein heikentävät jopa merkittävästi kaupungin toimintaedellytyksiä. Vahinko- ja operatiiviset, eli toiminnalliset riskit heikentävät kaupungin tulokellisuutta päivittäisessä toiminnassa.

Strategiset riskit

Strategiset riskit liittyvät kunnan pitkän aikavälin tavoitteisiin, menestystekijöihin ja niihin kohdistuviin epävarmuustekijöihin. Riskiluokan alle kuuluvat esimerkiksi toimintaympäristö kuten lainsäädäntö ja väestön ikärakenteen kehitys. Toiminnan kehittämisen osia ovat palveluiden järjestäminen, kehittämismahdollisuuksien tunnistaminen sekä maine ja imago-riskit. Johtamisen alle kuuluvat johtamisjärjestelmät, -kulttuuri, -taito ja päätöksentekokyky. Strategisten riskien hallinta on keskeisessä osassa valtuuston ja hallituksen toimintaa.

Strategisista riskeistä johtamiseen tulee kiinnittää huomiota. Asiantuntijan työstä suuri osa työajasta voi kuluu henkilöstöhallinnon tehtävissä ja hänellä voi olla useita kymmeniä alaisia. Riippuen työtehtävästä, esimies kykenee johtamaan 6-8 alaista, joskus 10-12, mutta ei viittäkymmentä. Työajan rajallisuus suhteessa edellytyksiin voi ilmetä eri riskien muodoissa, kuten sisäisen valvonnan puutteina, työn laadussa tai asioiden viivästyminenä.

Useiden strategisten mittareiden (työllisyys, työttömyysaste, uusien yritysten määrä) valossa Lahden kehitys on tällä hetkellä neutraalia parempi, mutta ei riittävän nopeaa verrattuna muihin suuriin kaupunkeihin. Arvioiden mukaan kaupunki joko pysyy nykyisenlaisena tai muuttuu tulevaisuudessa muuttotappiokunnaksi. Lahti on nyt kuitenkin yliopistokaupunki, joka voi mahdollistaa positiivisen tulevaisuuden.

Riskinä on nopeasti muuttuvat suunnat päätöksissä, ja toimintojen organisoinnissa aiheuttavat epävarmuutta sekä lisäävät toiminnan ja johtamisen tehottomuutta. Päätöksenteon tulee vielä nykyistä enemmän edistää Lahden pitkän aikavälin myönteisiä mahdollisuuksia sekä vastata siihen, että strategisia riskejä osataan torjua tai niihin varautua.

Lainsäädännön muutokset tuovat yleensä velvollisuuden lisätehtävien hoitamiseen, joka asettaa paineita menorakenteeseen. Muutokset vaativat yleensä myös lisääntyvää kehitys- ja selvitystyötä. Mikäli menoja lisätään, tulee vastaavasti muita kuluja karsia.

Toiminnalliset riskit

Operatiiviset eli toiminnalliset riskit koskevat päivittäistä toimintaa. Toiminnallisiin riskeihin kuuluu toimintoihin, kuten hankkeiden hallintaan ja toimitiloihin liittyvät riskit, sekä juridiin vastuihin kuten sopimuksiin ja ICT-palveluihin, erityisesti palveluiden jatkumiseen ja luotettavuuteen liittyvät riskit. Myös ympäristöriskit kuuluvat toiminnallisiin riskeihin.

Omaisuteen kohdistuvat riskit kohdistuvat mm. omaisuuden hankintaan ja ylläpitoon. Hankintoja säätelee keskeisesti julkisia hankintoja koskeva lainsäädäntö. Merkittävä osuus kunnassa suoritettavista hankinnoista on kilpailutettu hankintatoimen kautta.

Vuonna 2018 valittiin ICT-palvelun tuottaja, joka viivästyksen johdosta pääsi aloittamaan toiminnan helmikuussa 2019. ICT-palveluihin liittyvät riskejä on tunnistettu ja niitä toteutui vuoden 2019 aikana. Tietoverkkoon tunkeutuminen aiheutui sekä merkittäviä taloudellisia tappioita, että muita haittoja. Tapahtuman jälkeen on tietoverkkoihin tehty muutoksia ja korjattu aiempia virheitä.

EU:n tietosuojasetusta (General Data Protection Regulation, GDPR) on sovellettu kaikissa EU:n jäsenmaissa toukokuusta 2018 alkaen. Tietosuojasetusta sovelletaan lähtökohtaisesti kaikkeen henkilötietojen käsittelyyn. Virheellisestä toiminnasta voi kaupungille seurata jopa 20 miljoonan euron

sakko. Kesällä 2019 tapahtunut murtautuminen kaupungin tietojärjestelmään on voinut aiheuttaa teoriassa tietosuojaan liittyvän riskin, joskaan sellaisesta ei ole viitteitä.

Sopimusriskien merkitys kasvaa edelleen. Kaupungissa tehtävät sopimukset ovat pääsääntöisesti julkisia tai sopimukset vahvistaa ylempi taho. Julkinen toimintamalli tuo läpinäkyvyyttä sopimuksiin. Suuren taloudellisen riskin muodostavat nykyiset valvontaresurssit sopimusten toteutuksen seurannassa. Riski on kasvanut kaupungin siirryttyä monissa tilanteissa palvelujen ostajaksi. Vallitseva suunta on hankkia palvelut ja tuotteet ulkopuolisilta, jolloin myös valvontatoimet tulee resursoida. Henkilöstön vähentäminen lisää esimiestyöhön ja valvontaan liittyviä riskejä.

Taloudelliset riskit

Taloudelliset riskit liittyvät mm. talouden tasapainoon, tulorahoituksen riittävyyteen, investointeihin ja rahoitukseen. Rahoitusriskit voidaan ryhmitellä korkoriskiksi, valuuttariskiksi, likviditeettiriskiksi ja luottoriskiksi.

Kuntatalous on suurten haasteiden edessä. Lahti ja lähes kaikki muut suuret kaupungit tekivät vuonna 2019 reilusti negatiivisen tuloksen, johtuen verorahoitukseen liittyvistä muutoksista, käyttötalousmenojen, erityisesti sote-menojen, nopeasta kasvusta ja kuntien mittavista investointitarpeista. Tässä tilanteessa kuntien ja myös Lahden kaupungin omarahoitus investointeihin supistuu ja lainanotto lisääntyy. Julkisen sektorin kestävyysvaje kasvaa edellä kuvatun kehityksen seurauksena. Kuntien talouskriisin välttäminen vaatii sekä valtion että kuntien omia toimenpiteitä taloustilanteen korjaamiseksi.

Talouden seurantaä käsitellään kuukausittain palvelualueiden ja konsernihallinnon johtoryhmissä, vastualueilla ja palveluyksiköissä, eikä seurannassa ole havaittu virheellisiä tai puutteellisia menettelyjä vuonna 2019. Taloustilanne viedään säännöllisesti myös kaupunginhallitukselle ja -valtuustolle tiedoksi.

Rahoitusriskejä, joita ovat korkoriski, valuuttariski, likviditeettiriski ja luottoriski, hallitaan kaupunginvaltuuston hyväksymien Lahden kaupungin rahoitustoiminnan ja sijoitustoiminnan periaatteiden mukaisesti. Riskienhallintaa toteutetaan hajauttamalla lainat ja sijoitukset toteuttamishetken markkinatilanteen mukaan ja jo olemassa oleva laina- ja sijoitus-salkku huomioon ottaen, ottamalla kantaa lainan tai sijoituksen korkoperustaan, valuuttaan ja erääntymisajankohtaan sekä muuttamalla sijoitus- ja lainasalkkujen korko- ja/tai valuuttajakaumaa johdannaisoppimusten avulla.

Korkoriski on korkojen muutoksista aiheutuvaa epävarmuutta. Kiinteäkorkoiset lainat tai saatavat eivät voimassaoloaikanaan ole korkoherkkiä. Vaihtuvakorkoisten lainojen osuus kaupungin korollisista lainoista oli tilinpäätöshetkellä 45,0 prosenttia ja niistä koronvaihtosopimuksiin oli tilinpäätöshetkellä muutettu kiinteäkorkoisiksi 22,9 prosenttia.

Rahavaroihin, sijoituksiin ja johdannaisoppimuksiin liittyvä riski siitä, ettei vastapuoli täytä velvoitteitaan. Tätä vastapuoliin liittyvää luottoriskiä rajataan tekemällä sopimukset kaupunginvaltuuston hyväksymien Lahden kaupungin rahoitustoiminnan ja sijoitustoiminnan periaatteiden mukaisesti. Tilinpäätöshetkellä ei rahavaroihin, sijoituksiin eikä johdannaisoppimuksiin liity vastapuolen luottoriskiä.

Valuuttamääräisiin lainoihin liittyvä valuuttariski on eliminoitu lainojen noston yhteydessä valuuttavaihtosopimuksilla.

Tilinpäätöshetkellä kaupungilla ei ole lainoihin tai korkovirtoihin liittyvää valuuttariskiä.

Likviditeettiriskillä tarkoitetaan sitä, että kaupungin maksuvalmiutta ei pystytä turvaamaan joka tilanteessa. Kaupungin maksuvalmiutta ennakoidaan maksuvalmiussuunnittelulla ja kassaennusteilla. Likviditeettireservinä ovat rahat ja pankkisaamiset, konsernitilin luottolimitit sekä muut luottolimitit, kuten kuntatodistusohjelmat. Tilikauden lopussa kaupungin yhteensä 300 milj. euron kuntatodistusohjelmasta oli käytössä 0 euroa.

Vahinkoriskit

Vahinkoriskien luokkaan kuuluvat muun muassa henkilöstöön kuuluvat riskit, toimitilaturvallisuus ja onnettomuudet. Henkilöstöriskejä ovat avainhenkilöriski, henkilöstön saatavuus ja osaaminen.

Kaupungin kiinteistöt on pääosin vakuutettu täysarvostaan äkillisiä ja ennalta-arvaamattomia vahinkoja vastaan. Omavastuuraja kiinteistöissä on 300 000 euroa. Vakuutus korvaa esimerkiksi tulipalon ja äkillisen vuotovahingon. Keskeytysvakuutuksen kautta voidaan järjestää korvaavat väliaikaiset toimitilat korjauksen tai uusimisen ajaksi. Tilaomaisuudesta on

huolehdittu, mutta kiinteistöjen osalta on epävarmuustekijöitä edelleen olemassa.

Kaupunki varautuu onnettomuuksiin ja muihin vahinkoriskihin vakuutuksilla ja vahinkorahastolla. Kiinteistöjen osalta riskit ovat pääasiassa ylläpitopalveluiden tuottamiseen liittyviä resurssiriskejä, sopimusriskejä ja palveluiden hankintaan liittyviä riskejä. Kaupungin vakuutuspolitiikan mukaisesti, vahinkoriskit pidetään vapaaehtoisissa vakuutuksissa pääosin kaupungilla. Tämä näkyy korkeina omavastuurajoina, jolloin vakuutusmaksut ovat vastaavasti matalampia.

Taloudellisten vahinkojen varalta on Lahden kaupungilla käytössä vahinkorahasto, josta varataan talousarvioon yleishallinnon vastuualueelle vuosittain 50 000 euron suuruinen määräraha mahdollisia äkillisiä vahinkoja varten. Vahinkorahaston pääoma 31.12.2019 oli 10,4 milj. euroa. Tilikauden 2019 aikana rahastosta ei korvattu vahinkoja.

Edellä mainittujen strategisten, taloudellisten, toiminnallisten ja vahinkoriskien hallintaan käytetään erilaisia hallintakeinoja. Lähtökohtaisesti havaitun riskin hallinta ja korjaavat toimet nimetään jonkun henkilön vastuulle. Joissain tapauksissa nimetty yksikkö vastaa kokonaisuuden hallinnasta.

Selonteko sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestämisestä

Sisäisellä valvonnalla ja riskienhallinnalla tarkoitetaan organisaation sisäisiä menettely- ja toimintatapoja, joilla pyritään varmistamaan toiminnan laillisuus ja tuloksellisuus. Sisäinen valvonta ja riskienhallinta ovat osa toiminnan johtamista, suunnittelua, päätöksentekoa ja toimintaprosesseja. Ne ovat myös olennainen osa läpinäkyvää, laadukasta ja vastuullista päätöksentekoa, jolloin ne pitävät sisällään myös riittävän vaikutusten ja riskien arvioinnin sekä tosiseikkoihin ja lainsäädäntöön perustuvan päätöksenteon.

Asianmukaisesti järjestetty sisäinen valvonta edistää organisaation tehokasta johtamista, riskien hallintaa ja strategisten sekä toiminnan ja talouden tavoitteiden saavuttamista. Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestäminen perustuu kunnan perustehtävään, toimintaympäristön analysointiin, kuntastrategiaan sekä toiminnan ja talouden tavoitteisiin.

Sisäinen valvonta ja riskienhallinta ulottuvat koko organisaatioon ja kaikkeen sen toimintaan. Se kattaa kaupungin ja kaupunkikonsernin toiminnan lisäksi osallistumisen kuntien yhteistoimintaan sekä muun omistukseen, sopimukseen ja rahoittamiseen perustuvan toiminnan.

Sisäisen valvonnan tarkoituksena on varmistaa, että kaupungin toiminta on taloudellista ja tuloksellista, päätösten perusteena oleva tieto on riittävää ja luotettavaa ja että lain säännöksiä, viranomaisohjeita ja toimielinten päätöksiä noudatetaan ja että omaisuus ja voimavarat turvataan. Sisäinen valvonta toteutuu mm. selkeinä tehtävien, toimivallan ja vastuiden jakona, valvonta- ja raportointivelvoitteina, tietojen ja tietojärjestelmien suojaamisena, omaisuuden turvaamisena, sopimusten hallintana, osaamisena ja väärinkäytösten ehkäisyä. Hyvin toimiva sisäinen valvonta vähentää tahallisia ja tahattomia virheitä, taloudellisia menetyksiä, epäjohtonmuokaisuuksia ja puutteita asioiden hoidossa.

Sisäisen valvonnan selonteko perustuu konsernihallinnon, palvelualueiden ja taseyksiköiden kuvauksiin ja itsearviointeihin hyvän hallinto- ja johtamistavan, sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestämisestä sekä sisäisen tarkastuksen toimintavuoden aikana tekemiin havaintoihin.

Hallinto- ja johtamiskulttuuri

Lahden kaupungin hallinto- ja johtamiskulttuuri perustuu kuntalain, hallintolain sekä muiden säännösten lisäksi kaupungin toimintaa ohjaaviin periaatteisiin, sääntöihin sekä ohjeistettuihin toimintatapoihin. Erityinen vastuu hallinto- ja johtamiskulttuurin luomisessa, viestinnässä, toimeenpanossa, ylläpitämisessä ja poikkeamiin reagoimisessa on ylimmällä johdolla, johtavilla viranhaltijoilla ja esimiehillä.

Kaupunginvaltuuston hyväksymien sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan perusteiden mukaisesti tilivelvolliset toimielimet vastaavat sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan toimeenpanon valvonnasta ja tuloksellisuudesta. Konsernihallinnon, palvelualueiden sekä taseyksiköiden johtavien viranhaltijoiden velvollisuutena on toimeenpanna sisäinen valvonta ja riskienhallinta vastuualueillaan ja vasta siihen liittyvästä viestinnästä ja raportoinnista toimielimille. Kaupunkikonserniin kuuluvan yhteisön, säätiön ja kuntayhtymän, tms. hallitus tai toimitusjohtaja vastaavat yhteisön sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan asianmukaisesta järjestämisestä yhteisöä koskevan lainsäädännön ja kaupungin konserniohjeen mukaisesti.

Hallintosääntö on ajan tasalla ja myös 2021 tapahtuvan por- mestarimalliin siirtymisen aiheuttamat muutokset on pääosin hyväksytty kaupunginvaltuustossa. Hallintosääntöön on kirjattu toimielinten ja viranhaltijoiden toimivalta ja vastuut, tarvittaessa toimivaltainen taho tekee toimivallan delegointipäätöksen.

Kaupunginvaltuusto hyväksyi 10.6.2019 eettiset toimintaperiaatteet. Eettiset toimintaperiaatteet on kuvaus yhteisistä toimintavoista ja arvoista, ja se on koko henkilöstön ohjenuora päivittäiseen toimintaan. Toimintaperiaatteiden tarkoituksena on helposti ymmärrettävällä tavalla ohjata kaupungin eri toimijoiden päätöksentekoa, toimintaa ja vuorovaikutusta kaupungin työpaikoilla, luottamustoimissa ja julkisuudessa. Eettisillä toimintaperiaatteilla edistetään lisäksi luottamusta julkisten varojen käyttöön ja hyvään hallintoon. Eettiset toimintaperiaatteet tukevat myös hyvän hallinnon periaatteita sekä hallinnon oikeusperiaatteita. Johtoryhmät ovat käsitelleet Eettiset toimintaperiaatteet ja ohjeistaneet käymään ne läpi henkilöstön kanssa. Eettisten toimintaperiaatteiden juurruttaminen organisaatiossa jatkuu.

Oikeusvaltioperiaatteisiin ja hyvään hallintoon kuuluu oikeus hakea muutosta riippumattomalta taholta kuten tuomioistuimelta. Tämä myös kannustaa hyvään, avoimeen ja huolelliseen asioiden valmisteluun. Vuosittain tehdään melko vakiintunut määrä oikaisuvaatimuksia, kanteluita, valituksia jne. Huomionarvoista on, että vuoden 2019 kaavoista ei ole tehty hallinto-oikeuteen yhtään valitusta. Kaavoitusprosessin aikana käytävään vuorovaikutukseen asukkaisen kanssa on panostettu merkittävästi.

Riskienhallinnan järjestäminen

Kaupunginvaltuusto ohjaa sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestämistä mm. hyväksymällä Lahden kaupunkikonsernin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan -asiakirjan. Kaupunginvaltuusto edellyttää, että kaikilla kaupunkikonserniin kuuluvilla palvelualueilla, yhtiöillä, taseyksiköillä, säätiöillä, yhteisöillä ja kuntayhtymillä on asianmukaisesti järjestetty sisäinen valvonta ja riskienhallinta. Riskienhallinnan toteutus on vastuutettu kaupunginvaltuuston sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan perusteet -päätöksessä, kaupungin hallinto- ja toimintasäännöissä sekä tilivelvollisten toimielinten päätöksissä.

Kaupunginhallituksen hyväksymässä Sisäinen valvonta osana hyvää hallinto- ja johtamistapaa Lahden kaupungissa -asiakirjassa kuvataan tarkemmin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan järjestelmä. Lisäksi rahoitus- ja sijoitustoiminnan riskienhallintaan otetaan kantaa kaupunginvaltuuston hyväksymässä Lahden kaupungin rahoitustoiminnan ja sijoitustoiminnan periaatteet -asiakirjassa.

Palvelualueiden johtoryhmät tarkastelevat säännöllisesti riskejä. Riskikartoituksia tehdään ja niitä käydään läpi vaihtelevilla aikajännteillä. Kattavuudessa ja tarkastelun kriittisyydessä on palvelualueittain ja toimintayksiköittäin eroja, kaupungissa ei ole käytössä vakioitua tapaa. Riskien tunnistaminen ja kokonaisvaltainen analysointi on keskeinen osa riskienhallintaa. Riskin toteutumisen välittömät vaikutukset voivat olla hyvinkin marginaalisia, mutta seurannaisvaikutuksilla voi olla merkittävää haittaa kaupungille. Palvelualueilta saatujen selvitysten mukaan, riskiarviointi ja riskien hallinta on pääosin hyvällä tasolla.

Merkittävin toteutunut riski vuonna 2019 oli tietotekniikan ja liikenteen häiriö, jonka aiheutti ns. kyberhyökkäys. Häiriö aiheutti merkittävät välilliset ja välittömät kustannukset. Vaikutukset kestivät pitkään vielä akuuttivaiheen jälkeen, aiheutuksen haasteita mm. asiakastyössä. Lievempiä tilanteita on ollut myös aikaisemmin ja tammikuussa 2019 Lahdessa olikin harjoitettu kyberhyökkäystilanteesta toimimista. Kesän 2019 hyökkäyksen jälkeen mm. salasanaikäytäntöjä on tiukennettu, palvelimiin ja palveluihin kirjautumista on muutettu, palomuurisäännöstöä on muokattu ja tietoteknisen ympäristön valvontaa on tehostettu. Myös henkilöstön tietoturvaosaamista ja varovaisuutta pitää lisätä.

Yksi niin yleisissä keskusteluissa kuin palvelualueiden selvitelyissä esille tullut kasvanut riski on väkivallan uhka. Sekä väkivallan uhan että toteutuneen väkivallan määrän todetaan lisääntyneen. Väkivalta- ja vaaratilanteisiin suhtaudutaan aina vakavasti ja niitä koskeva ohjeistus löytyy intrasta.

Vuonna 2020 tehdään kaupunkitasoinen riskienhallintakartoitus, samalla kehitetään riskienhallintaa. Suunnitteilla on myös riskienhallintaohjelmiston hankinta. Näillä keinoin voidaan parantaa ajantasaista riskienhallintaa niin kaupunkitasoisesti kuin toimintayksiköissä ja tehdä siitä näkyvämpää.

Johdon ja esimiesten tietoisuutta sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan osalta tulee edelleen parantaa. Tätä tavoitetta tukee mm. intraan rakenteilla oleva oppimisympäristö, josta löytyy jatkossa organisaation sisäistä koulutusta myös sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan osalta. Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan tulisi olla luonteva osa toiminnan ja talouden suunnittelua, seuranta ja raportointia. Tämän suuntaisia näkemyksiä on esitetty myös palvelualueilta, tavoitteena mm. riskienhallinnan kokonaisarvioinnin ottaminen osaksi vuosisuunnittelua.

Johdon ja esimiesten valvontatoimenpiteet

Kaupunginhallituksen hyväksymässä ohjeessa ”Sisäinen valvonta osana hyvää hallinto- ja johtamistapaa” on kuvattu keskeisiin prosesseihin sisältyvät valvontatoimenpiteet. Kaupungin muilla määräyksillä ja ohjeilla on lisäksi täydennetty hallinnon ja taloudenhoidon menettelytapavaatimuksia. Konsernihallinto, palvelualueet, toimintayksiköt, taseyksilöt ja muut toimijat ovat määritelleet ne valvonnan tavat, joilla varmennetaan asianmukaiset hallinnon ja taloudenhoidon menettelyt sekä riskienhallinta.

Päätös- ja hyväksymistoiminta järjestetään niin, että vaarallisia työyhdistelmiä ei pääse syntymään. Pienemmissä yksiköissä tämä voi olla haasteellista. Tarvittaessa toimintamalleja luodaan ja edelleen kehitetään yhteistyössä kaupungin eri yksiköiden kanssa, jotta niistä saadaan toimivia, tehokkaita ja luotettavia.

Sopimustoimintaa on ohjeistettu ja valvonta kohdistuu niin sopimusten laadintaan, täytäntöönpanoon ja noudattamiseen sekä sopimusten irtisanomisen ja voimassaolon seurantaan. Sopimusosaamisen ja sopimusten valvonnan merkitys on kasvanut merkittäväksi osaamiskokonaisuudeksi, kun huomattava osa palveluista tuotetaan muualla kuin kaupungin omana toimintana. Sopimushallinnassa koetaan edelleen olevan puutteita, sillä käytössä oleva järjestelmä ei tue sopimushallinnan tarpeita. Vuonna 2020 tapahtuvassa asianhallintajärjestelmän vaihdoksessa on tähän odotettavissa parannusta. Samassa yhteydessä on hyvä selkeyttää prosesseja ja tarkentaa vastuita.

Kehityskeskustelut on tärkeä johdon ohjausta ja valvontaa toteuttava menetelmä. Sen lisäksi, että se toimii tärkeänä tavoitteiden asetannan ja seurannan työkaluna, on se myös tärkeä keino saada tietoa organisaatioon ja toimintaan liittyvistä haasteista ja kehittämistarpeista. Vuoden 2020 alussa Lahdessa otettiin käyttöön uusi kehityskeskustelusovellus.

Lahden kaupunkikonsernissa on tullut vuoden aikana esille muutamia väärinkäytösepäilyjä. Väärinkäytösepäilyjen selvittäminen on pääsääntöisesti esimiehen vastuulla. Lakipalvelut ja sisäinen tarkastus ovat aloittaneet toimintamallin valmistelun väärinkäytösepäilyjen selvittämiseen. Epäasiallisesta toiminnasta tai kohtelusta on tullut alle kymmenen virallista ilmoitusta. Lisäksi yhteydenottoja epäasialliseen käyttäytymiseen tai vastaavaan liittyen on tullut viitisenkymmentä. Kaikista tapauksista ei ole keskitetysti tietoa. Häirinnän/epäasiallisen kohtelun osalta ohje sekä ilmoituslomake löytyvät intrasta.

Omistajaohjauksessa ja konserniohjauksessa käytetään merkittävää ohjausvaltaa ja toteutetaan valvontavastuuta. Tällä vallalla ja vastuulla on myös merkittäviä vaikutuksia kaupungin talouteen. Vuonna 2019 on omistajaohjauksessa ollut tapauksia, joiden perusteella voidaan todeta, että valvontaa ja reagoitavalmiutta tulee kehittää. Raportointia on kehitettävä ja konserniohjeen noudattamisen tärkeyttä painotettava. Omistajaohjauksen resurssit lisätään vuonna 2020.

Tieto ja tiedonvälitys

Viestintä ja raportointi ovat olennainen osa johtamisen, toiminnan suunnittelun ja arvioinnin sekä valvonnan ja riskienhallinnan kokonaisuutta. Tilivelvolliset toimitukset, johtavat viranhaltijat ja esimiehet ovat velvollisia järjestämään oikean ja riittävän sisäisen ja ulkoisen viestinnän sekä raportoinnin, jotta he kykenevät asianmukaisesti valvomaan vastuullaan olevaa toimintaa ja sen riskienhallintaa. Avoimuus tukee hyvän hallintotavan toteutumista ja edistää osallistumista.

Strategiassa ja vuosisuunnitelmissa määritellyt tavoitteet ohjaavat toimintayksiköiden viestintää ja raportointia. Asukkaalle, henkilöstölle ja muille sidosryhmille välitetään oikeaa ja ajantasaista tietoa valmisteilla olevista asioista, vaikuttamismahdollisuuksista ja päätöksistä. Ajantasainen ja luotettava raportointi mahdollistaa tilivelvollisten toimielinten ja johdon vastuulla olevan valvonnan, toiminnan ja talouden tavoitteiden saavuttamisen seurannan sekä korjaavien toimenpiteiden määrittelyn tavoitteiden saavuttamiseksi.

Lainsäädännöllä on viime vuosina erityisesti edistetty tiedon saatavuutta ja saavutettavuutta. Tiedon saannin ja vaikuttamismahdollisuuksien parantamisen eteen on tehty Lahdessa aktiivisesti töitä. Lahden kaupungissa tiedotetaan aktiivisesti eri kanavien kautta ja Lahti on esimerkiksi sosiaalisen median aktiivisuudessa suurista kaupungeista viiden aktiivisimman joukossa. Kaupunkilaisten osallistumismahdollisuuksia kehitetään jatkuvasti, kehitteillä on esimerkiksi kaupunkitasoinen osallistuvan budjetoinnin malli.

Ennuste- ja seurantamenetelmiä on kehitetty. Johdon raportoinnin käyttöönoton myötä toiminnan ja talouden seuranta sekä ennustettavuus helpottuu ja nopeutuu. Raportointiratkaisun avulla on tarkoitus, että johto pystyy vaivattomasti löytämään keskeiset johtamisen ja päätöksenteon tueksi tarvittavat tiedot yhdestä paikasta. Johdon raportointi vastaa onnistuessaan siihen tiedolla johtamisen tarpeeseen, joka on noussut esille palvelualueiden antamien selontekojen ja sisäisen tarkastuksen tekemien havaintojen perusteella.

Sisäisen tarkastuksen järjestäminen

Sisäinen tarkastus toimii kaupunginhallituksen ja kaupunginjohtajan alaisuudessa. Sen tehtävät, asema ja valtuudet on määriteltävä kaupunginhallituksen hyväksymässä sisäisen tarkastuksen toimintasäännössä. Tarkastustyö perustuu vuosittain laadittavaan toimintasuunnitelmaan, jonka kaupunginhallitus hyväksyy. Sisäisessä tarkastuksessa työskentelee konsernitarkastaja.

Sisäinen tarkastus tukee kaupungin johtoa sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan toteuttamisessa. Sen tehtävänä on arvioida hyvän hallintotavan, sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan toimivuutta ja tehokkuutta sekä tukea organisaatiota sen arvojen toteuttamisessa ja tavoitteiden saavuttamisessa. Sisäinen tarkastus toimii tehtävässään riippumattomana tarkastettavista toiminnoista ja arvioi organisaatiota objektiivisesti.

Kaupunginhallitukselle raportoidaan puolivuositain tarkastus- ja arviointityön keskeisistä tuloksista. Tarkastuskohteille annetaan kehittämissuhteita ja vastaava johto laatii toimintasuunnitelman kehittämissuhteille. Kehittämissuhteita seurataan tarkastusraportissa esitetyn aikataulun mukaisesti, noin puoli vuotta tarkastuksesta. Lisäksi kaupunginhallituksen pyynnön perusteella vuonna 2019 on tehty

jälkiseurantaa 1-2 vuoden kuluessa tarkastuksesta. Seurantaan kehitetään edelleen, jotta seurantaan käytetty panos ei olisi liian suuri suhteessa jälkiseurannasta saatuun hyötyyn.

Yhteenveto havainnoista ja arvio sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan toteuttamisesta

Kaupunginhallitus toteaa arvionaan, että kaupungin toiminnan sisäinen valvonta ja riskienhallinta ovat tuottaneet pääosin kohtuullisen varmuuden toiminnan tuloksellisuudesta ja lainmukaisuudesta.

Kaupunginhallituksen tunnistamat sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan kehittämistarpeet ovat:

- Häiriöttömien tietojärjestelmien ja tietoliikenneyhteyksien varmentaminen
- Sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan osaamisen lisääminen
- Sopimushallinnan ja -valvonnan kehittäminen
- Luotettavan ja helppokäyttöisen raportointijärjestelmän käyttöönotto
- Eettisten toimintaperiaatteiden noudattamisen edistäminen

Tilikauden tuloksen muodostuminen ja toiminnan rahoitus

Tilikauden tuloksen muodostuminen

Tuloslaskelma kuvaa tilikauden tuloksen muodostumista. Kustakin tuloslaskelman erästä on esitettävä vastaava tieto viimeistä edelliseltä tilikaudelta (vertailutieto). Laskelma sisältää kaupungin ja taseyksiköiden ulkoiset tuotot ja kulut. Kaupungin sisäiset tulo- ja menoerät eivät sisälly tilinpäätöksen tuloslaskelmaan, minkä vuoksi laskelma poikkeaa talousarviossa esitettävästä tuloslaskelmasta.

Toimintakate -651,5 milj. euroa on toimintatuottojen ja -kulu- jen erotus, eli käyttötalouden nettomeno. Toimintakate heikkeni edellisvuodesta 29,3 milj. euroa eli 4,7 prosenttia.

Toimintatuotot ja -kulut on luokiteltu tililuokittain Suomen Kuntaliiton suositusten mukaisesti. Henkilöstökulut sisältävät palkat, sosiaali- ja eläkevakuutuskulut, kunnan vastuulla olevat eläkkeet, sekä luottamushenkilöiden palkkiot. Palvelujen ostot koostuvat asiakas- ja muiden palvelujen ostoista.

Verotulokertymä oli yhteensä 475,4 milj. euroa, jossa kasvua edellisvuoteen oli 2,2 prosenttia. Valtionosuudet olivat 193,9 milj. euroa, jossa kasvua edellisvuoteen oli 1,3 prosenttia. Verotulojen ja valtionosuuksien tarkempi erittely on esitetty tilinpäätöskirjan kohdassa Tuloslaskelmaosan toteutuminen, Verorahoituskokonaisuus.

Rahoitustuotot ja -kulut 8,7 milj. euroa, joka oli 2,7 milj. euroa vähemmän kuin edellisenä vuonna. Osinkotuottojen osuus oli 18,0 milj. euroa.

Vuosikate laski 26,4 milj. euroon, mikä on 19,3 milj. euroa vähemmän kuin edellisenä vuonna. Vuosikate kuvaa kunnan tulo- rahoituksen riittävyyttä, jota tuloslaskelman puolella verrataan käyttömaisuuden poistoihin. Lahden vuosikate kattoi käyttömaisuuden 47,9 milj. euron suuruiset poistot 55,2 prosenttisesti.

Tilikauden tulos on tilikaudelle jaksotettujen tulojen ja meno- jen erotus, joka lisää tai vähentää kaupungin omaa pääomaa. Tulos vuodelta 2019 oli -20,5 milj. euroa, mikä on 21,0 milj. euroa vähemmän kuin edellisenä vuonna. Tuloslaskelman tunnusluvuihin toimintatuotot/toimintakulut prosentti oli 12,5, vuosikate/poistot -prosentti oli 55,2 ja vuosikate/asukas 221 euroa/asukas.

LAHDEN KAUPUNKI TULOSLASKELMA

Taseyksiköt mukana, ei sisällä sisäisiä tuottoja eikä kuluja.

	TP 2019	TP 2018	Muutos %
Toimintatuotot	93,3	91,3	2,2 %
Myyntituotot	23,9	22,3	7,0 %
Maksutuotot	16,8	16,5	1,7 %
Tuet ja avustukset	8,2	9,1	-10,7 %
Vuokratuotot	30,4	30,3	0,3 %
Muut toimintatuotot	14,1	13,0	8,3 %
Valmistus omaan käyttöön	1,0	1,3	-25,6 %
Toimintakulut	-745,8	-714,8	4,3 %
Henkilöstökulut	-161,8	-159,3	1,6 %
Palvelujen ostot	-504,9	-479,7	5,3 %
Aineet, tarvikkeet ja tavarat	-15,8	-16,2	-2,4 %
Avustukset	-40,8	-37,6	8,4 %
Muut toimintakulut	-22,5	-22,0	2,0 %
TOIMINTAKATE	-651,5	-622,2	4,7 %
Verotulot	475,4	465,1	2,2 %
Valtionosuudet	193,9	191,4	1,3 %
Rahoitustuotot ja -kulut	8,7	11,4	-23,6 %
Korkotuotot	8,5	9,1	-7,2 %
Muut rahoitustuotot	18,9	15,9	19,0 %
Korkokulut	-13,1	-13,0	0,7 %
Muut rahoituskulut	-5,6	-0,6	770,3 %
VUOSIKATE	26,4	45,7	-42,1 %
Poistot ja arvonalentumiset	-47,9	-45,1	6,2 %
Satunnaiset erät	0,9	0,0	0,0 %
TILIKAUDEN TULOS	-20,5	0,5	-4034,6 %
Poistoeron lisäys(-)/vähennys (+)	0,2	0,2	0,0 %
Rahastojen lisäys (-)/vähennys (+)	0,0	-0,1	100,0 %
TILIKAUDEN YLI-/ALIJÄÄMÄ	-20,3	0,6	-3304,9 %
Tuloslaskelman tunnusluvut	TP 2019	TP 2018	Muutos %
Toimintatuotot/Toimintakulut %	12,5 %	12,8 %	-2,0 %
Vuosikate/Poistot %	55,2 %	101,2 %	-45,5 %
Vuosikate, euroa/asukas	221	381	-42,1 %
Asukasmäärä	119 875	119 951	-0,1 %

* vuoden 2019 asukasmäärä tilastokeskuksen ennakkotieto, 2018 lopullinen tieto

Toiminnan rahoitus

Rahoituslaskelma tarkastelee toiminnan rahoitusta ja ilmaisee, onko toiminnan ja investointien rahavirta yli- vai alijäämäinen. Rahoituksen rahavirta kertoo muutokset lainauksissa ja rahavaroissa.

Toiminnan rahavirta 26,0 milj. euroa on toiminnasta kertynyt tulo-rahoitus, eli erä, joka käyttötaloudesta riittää investointien rahoitukseen. Vuosikate 26,4 milj. euroa siirtyy laskelmaan tuloslaskelmasta. Tulorahoituksen korjauserät -1,4 milj. euroa muodostuu käyttöomaisuuden myyntivoitoista ja myyntitappiosta sekä pakollisten varausten muutoskirjauksista, eikä niillä ole kassavaikutusta.

Investointien rahavirrassa ilmoitetaan investointien bruttomenot 102,4 milj. euroa, investointeihin kohdistuneet rahoitusosuudet sekä pysyvien vastaavien luovutustulot. Investointien omahan-kintameno 101,8 milj. euroa muodostuu, kun bruttoinvestoinneista vähennetään valtionosuudet ja muu ulkopuolinen rahoitus. Kun investointimenoista vähennetään vielä pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutusvoitot 9,6 milj. euroa saadaan investointeihin käytetyt varat eli rahoituslaskelman erä Investointien rahavirta -92,1 milj. euroa. Varsinaisesta toiminnasta ja investoinneista syntynyt nettokassavirta 66,2 milj. euroa kuvaa rahoitustarvetta, joka katetaan lainanotolla.

Rahoituksen rahavirta ilmaisee ne rahoitukselliset erät, joilla varsinaisesta toiminnasta ja investoinneista syntynyt rahoitustarve katetaan. Pitkäaikaista lainaa otettiin 90,0 milj. euroa, lyhytaikaisten lainojen nettomuutos oli -0,8 milj. euroa, lainoja lyhennettiin 44,6 milj. eurolla, jolloin lainamäärä kasvoi 44,6 milj. euroa.

Lahti-konsernin rahoituksesta huolehtii sisäinen pankki, jonka toiminta näkyy rahoituslaskelmassa mm. antolainauksen muutoksena. Antolainoja nostettiin 54,9 milj. euroa ja niitä maksettiin pois 40,3 milj. euroa.

Rahoituslaskelman kohtaan muut maksuvalmiuden muutokset erään -11,6 milj. euroa sisältyvät mm. konsernitili- ja lainasäämistien muutos tytäryhteisöiltä.

Toiminnan ja investointien rahavirran ja rahoituksen rahavirran yhdistäminen osoittaa kaupungin rahavarojen muutoksen tilivuoden aikana. Kaupungin likvidit rahavarat vähenivät tilikauden aikana 47,7 milj. euroa.

Investointien tulorahoitusprosentti 24,3 kertoo, kuinka paljon investoinneista pystyttiin rahoittamaan tulorahoituksella. Lainanhoitokate 0,7 prosenttia kertoo kunnan tulorahoituksen riittävyyden vieraan pääoman korkojen ja lyhennysten maksuun. Tulorahoitus riittää lainojen hoitoon, jos tunnusluvun arvo on 1 tai suurempi. Tilikauden maksuvalmius näkyy kassan riittävyydessä, joka vuoden lopussa oli 15,2 päivää.

LAHDEN KAUPUNKI RAHOITUSLASKELMA

Milj. euroa	TP 2019	TP 2018	Muutos %
Toiminnan rahavirta	26,0	40,6	-36,1 %
Vuosikate	26,4	45,7	-42,1 %
Satunnaiset erät	0,9	0,0	100,0 %
Tulorahoituksen korjauserät	-1,4	-5,0	71,7 %
Investointien rahavirta	-92,1	-101,5	-9,2 %
Investointimenot	-102,4	-117,7	-13,0 %
Rahoitusosuudet investointeihin	0,6	0,7	-3,9 %
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	9,6	15,6	-38,5 %
Toiminnan ja investointien rahavirta	-66,2	-60,8	8,8 %
Rahoituksen rahavirta			
Antolainauksen muutokset	-14,6	-1,9	685,0 %
Antolainasäämistien lisäykset	-54,9	-37,7	45,5 %
Antolainasäämistien vähennykset	40,3	35,8	12,4 %
Lainakannan muutokset	44,6	42,1	5,9 %
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	90,0	110,0	-18,2 %
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	-44,6	-61,6	-27,6 %
Lyhytaikaisten lainojen muutos	-0,8	-6,3	-87,7 %
Muut maksuvalmiuden muutokset	-11,6	2,9	-497,3 %
Rahoituksen rahavirta	18,5	43,2	-57,3 %
Rahavarojen muutos	-47,7	-17,6	-171,1 %
Rahavarat 31.12.	40,3	88,0	-54,2 %
Rahavarat 1.1.	88,0	105,6	-16,7 %
Rahoituslaskelman tunnusluvut	TP 2019	TP 2018	Muutos %
Toiminnan ja investointien rahavirran kertymä 5 vuodelta, 1000 €	-158,3	-115,6	36,9 %
Investointien tulorahoitus, %	26,0%	39,0 %	-33,3 %
Lainanhoitokate	0,7	0,8	-12,5 %
Laskennallinen lainanhoitokate	0,3	0,5	-40,0 %
Kassan riittävyys, pv	15,2	34,0	-55,3 %
Asukasmäärä	119 875	119 951	-0,1 %

* vuoden 2019 asukasmäärä tilastokeskuksen ennakkotieto, 2018 lopullinen tieto

Rahoitusasema ja sen muutokset

LAHDEN KAUPUNGIN TASE			VASTATTAVAA		
VASTAAVAA	2019 milj. €	2018 milj. €	VASTATTAVAA	2019 milj. €	2018 milj. €
PYSYVÄT VASTAAVAT			OMA PÄÄOMA		
Aineettomat hyödykkeet			Peruspääoma		
Aineettomat oikeudet	0,0	0,0		437,2	437,2
Muut pitkävaikutteiset menot	4,7	5,6	Arvonkorotusrahasto	0,1	0,1
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankkeet	0,8	0,0	Muut omat rahastot	10,6	10,6
	5,6	5,6	Edellisten tilikausien ylijäämä	151,7	151,1
Aineelliset hyödykkeet			Tilikauden ylijäämä (alijäämä)	-20,3	0,6
Maa- ja vesialueet	133,2	134,3		579,2	599,6
Rakennukset	279,8	270,3	POISTOERO JA VAPAAEHTOISET		
Kiinteät rakenteet ja laitteet	188,8	186,2	VARAUKSET		
Koneet ja kalusto	3,3	3,7	Poistoero	1,3	1,5
Muut aineelliset hyödykkeet	0,1	0,1	PAKOLLISET VARAUKSET		
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	106,8	65,4	Eläkevaraukset		
	711,9	659,9	Muut pakolliset varaukset	3,7	4,3
Sijoitukset				9,3	2,6
Osakkeet ja osuudet	204,8	205,1		13,0	7,0
Muut lainasaamiset	478,1	463,6	TOIMEKSIANTOJEN PÄÄOMAT		
	682,9	668,7	Lahjoitusrahastojen pääomat	2,9	2,7
TOIMEKSIANTOJEN VARAT			Muut toimeksiantojen pääomat	0,0	0,0
Lahjoitusrahastojen varat	0,2	0,2		2,9	2,7
	0,2	0,2	VIERAS PÄÄOMA		
VAIHTUVAT VASTAAVAT			Pitkäaikainen		
Vaihto-omaisuus			Joukkovelkakirjalainat	60,0	0,0
Aineet ja tarvikkeet	0,0	0,1	Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	704,8	715,1
Saamiset			Lainat muilta luotonantajilta	0,0	0,1
Pitkäaikaiset saamiset			Siirtovelat	3,7	5,6
Myyntisaamiset	0,5	0,4		768,4	720,8
Lainasaamiset	14,9	16,4	Lyhytaikainen		
Muut saamiset	0,5	0,7	Joukkovelkakirjalainat	0,0	0,0
Lyhytaikaiset saamiset			Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	40,3	44,6
Myyntisaamiset	5,3	7,6	Lainat muilta luotonantajilta	36,7	37,4
Lainasaamiset	50,4	31,0	Saadut ennakot	1,2	1,0
Muut saamiset	3,3	3,3	Ostovelat	45,7	39,5
Siirtosaamiset	8,2	7,5	Muut velat	2,8	2,5
	83,2	67,0	Siirtovelat	32,5	32,9
Rahoitusarvopaperit				159,2	158,0
Osakkeet ja osuudet	6,5	39,5	VASTATTAVAA YHTEENSÄ		
Rahat ja pankkisaamiset	33,8	48,6		1 524,1	1 489,5
VASTAAVAA YHTEENSÄ			VASTATTAVAA YHTEENSÄ		
	1 524,1	1 489,5		1 524,1	1 489,5
Taseen tunnusluvut			Lainakanta 31.12., 1 000 €		
Omavaraisuusaste, %	38,1 %	40,4 %	Lainat ja vuokravastuut 31.12.	841 790	797 162
Suhteellinen velkaantuneisuus, %	121,5 %	117,4 %	Lainat ja vuokravastuut, €/asukas	926 233 445	862 412 809
Kertynyt yli-/alijäämä, 1 000 €	131 404	151 719	Lainasaamiset 31.12., 1 000 €	7 727	7 190
Kertynyt yli-/alijäämä, €/asukas	1 096	1 265	Asukasmäärä	478 109	463 551
Lainakanta 31.12. €/asukas	7 022	6 646	* vuoden 2019 asukasmäärä tilastokeskuksen ennakkotieto, 2018 lopullinen tieto	119 875	119 951
Lainakanta	841 789 538	797 161 732			

Kokonaistulot ja -menot

Kokonaistulot ja -menot -laskelmassa on koottu yhteen kaikki kunnan menot ja tulot tuloslaskelmasta ja rahoituslaskelmasta. Siten se kuvaa rahanlähteitä ja -käyttöä. Kokonaistulojen ja -menojen erotus on täsmäytettävissä rahoituslaskelmaan siten, että se on muiden maksuvalmiuden muutosten ja rahavarojen muutosten itseisarvojen erotus.

Lahden kaupungin kokonaistulot vuonna 2019 olivat 931,4 milj. euroa. Suurin tuloerä muodostuu verotuloista, jonka osuus kokonaistuloista on 51,04 prosenttia. Kokonaismenot olivat tilikaudella 967,5 milj. euroa. Olennaisin menoerä koostuu toimintakuluista, joiden osuus kokonaismenoista on 77,08 prosenttia. Tulojen ja menojen erotukseksi muodostui -36 117 milj. euroa.

Kokonaistulot ja -menot, 1 000 €	2019	2019 %	2018	2018 %
Tulot				
Toiminta				
Toimintatuotot	93 283	10,02 %	91 273	9,76 %
Verotulot	475 356	51,04 %	465 139	49,75 %
Valtionosuudet	193 871	20,82 %	191 367	20,47 %
Korkotuotot	8 478	0,91 %	9 135	0,98 %
Muut rahoitustuotot	18 933	2,03 %	15 909	1,70 %
Satunnaiset tuotot	941	0,10 %	0	0,00 %
Investoinnit				
Rahoitusosuudet investointimenoihin	628	0,07 %	653	0,07 %
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	9 595	1,03 %	15 606	1,67 %
Rahoitustoiminta				
Antolainasaamisten vähennykset	40 291	4,33 %	35 838	3,83 %
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	90 000	9,66 %	110 000	11,77 %
Kokonaistulot yhteensä	931 376	100,00 %	934 920	100,00 %
Menot				
Toiminta				
Toimintakulut	745 757	77,08 %	714 825	74,82 %
- Valmistus omaan käyttöön	-998	-0,10 %	-1 341	-0,14 %
Korkokulut	13 117	1,36 %	13 026	1,36 %
Muut rahoituskulut	5 601	0,58 %	644	0,07 %
Tulorahoituksen korjauserät	1 428	0,15 %	5 039	0,53 %
Investoinnit				
Investointimenot	102 365	10,58 %	117 711	12,32 %
Rahoitustoiminta				
Antolainasaamisten lisäykset	54 850	5,67 %	37 693	3,95 %
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	44 601	4,61 %	61 600	6,45 %
Lyhytaikaisten lainojen muutos	771	0,08 %	6 255	0,65 %
Kokonaismenot yhteensä	967 493	100,00 %	955 450	100,00 %

Täsmäytys:

Kokonaistulot – Kokonaismenot = 931 376 - 967 493 = -36 117

Muut maksuvalmiuden muutokset – Rahavarojen muutos = -11 618 - -47 735 = 36 117

Konsernin toiminta ja talous

Konsernitilinpäätökseen sisältyvät yhteisöt

LAHDEN KAUPUNKIKONSERNI

TASEYKSIKÖT

Lahden kaupunginteatteri
Lahden kaupunginorkesteri
Lahden Tilakeskus

TYTÄRYHTEISÖT JA KUNTAYHTYMÄT

ASUMINEN JA TOIMITILAT

Lahden Talot Oy	100,00 %
Kiinteistö Oy Vesijärvenkatu 36	100,00 %
Lahden Asunnot Oy	100,00 %
Lahden Palveluasunnot Oy	100,00 %
Asunto Oy Kivakatu 2	100,00 %
Kiinteistö Oy Lahden Sammonkatu 8	100,00 %
Kiinteistö Oy Nastonharjun liiketalo	75,60 %
Kiinteistö Oy Lahden Tiedepuisto	54,60 %
Lahden Jäähalli Oy	46,92 %
Lahden Rudolf Steiner -koulun Talo Oy	91,70 %
Lahden Terveystalo Oy	91,66 %
Musiikkiopiston Omakotisäätiö	100,00 %
Nastolan virastotalokiinteistö Oy	100,00 %
Paavolakiinteistöt Oy	100,00 %
Päijät-Hämeen Ajoharjoittelurata Oy	69,16 %
Radio- ja tv-museosäätiö	50,00 %
Spatium Toimitilat Oy	100,00 %

ALUEELLINEN KEHITTÄMINEN

KOKO Lahti Oy	100,00 %
Lahden seutu - Lahti Region Oy	52,90 %
Lahden Seudun Kehitys Oy LADEC	75,90 %
Energon Oy	75,90 %
Lahti Events Oy	100,00 %
Koulutuskeskus Salpaus kuntayhtymä	63,86 %
Salpaus-palvelut Oy	63,86 %
Päijät-Hämeen liitto kuntayhtymä	56,44 %

OSAKKUUS- JA OMISTUSYHTEISYHTEISÖT

C-Ella Oy	33,33 %
e-Protech Oy	30,00 %
One1 Oy	24,30 %
POLA Energy Assets Oy	50,00 %

Omistukset on esitetty konsernin omistusosuuksina 31.12.2019

INFRASTRUKTUURIN YLLÄPITO

Kiinteistö Oy Hansaparkki	56,88 %
Kiinteistö Oy Lahden Siltavouti	100,00 %
Lahden Pysäköinti Oy	100,00 %
Lahden Sairaalaparkki Oy	81,89 %
Lahti Aqua Oy	100,00 %
Aqua Palvelu Oy	100,00 %
Aqua Verkko Oy	100,00 %
LABIO Oy	83,43 %
Lahti Energia Oy	100,00 %
LE-Sähköverkko Oy	100,00 %
Pilke Energia Oy	100,00 %
Koskipower Oy	100,00 %
Päijät-Hämeen Jätehuolto Oy	58,58 %

PALVELUTUOTANTO

Eteva kuntayhtymä	4,66 %
Hollolan-Lahden vesilaitos kuntayhtymä	40,00 %
Lahden Konservatorio Oy	50,57 %
Lahden Työn Paikka Oy	100,00 %
Provincia Oy	65,04 %
Päijät-Hämeen Ateriapalvelut Oy	79,46 %
Päijät-Hämeen Laitoshuoltopalvelut Oy	79,46 %
Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymä	52,34 %
Päijät-Hämeen Tekstiilihuolto Oy	52,34 %
Työterveys Wellamo Oy	61,85 %

YHDISTELMÄTTÖMÄT YHTEISÖT

Asunto Oy Kittilän Petsukka	33,33 %
Kiinteistö Oy Kanelipuu	24,90 %
Kiinteistö Oy Lahden Laiturikadun Pysäköinti Oy	32,53 %
Kiinteistö Oy Villähteen liikekeskus	29,00 %
Nordic Innovation Accelerator Oy	31,01 %
Riihelän Huolto Oy	39,25 %
Seponkadun pysäköinti Oy	26,00 %

LAHTI-KONSERNIIN YHDISTELLYT ALAKONSERNIT

Lahden Talot Oy
Kiinteistö Oy Vesijärvenkatu 36
Lahden Asunnot Oy
Lahden Palveluasunnot Oy
Oppilastalo Oy
Koulutuskeskus Salpaus kuntayhtymä
Salpaus-palvelut Oy
Lahden Seudun Kehitys Oy - LADEC
Energon Oy
Lahti Aqua Oy
Aqua Palvelu Oy
Aqua Verkko Oy
LABIO Oy
Lahti Energia Oy
LE-Sähköverkko Oy
Pilke Energia Oy
Koski Power Oy
C-Ella Oy
e-Protech Oy
One1 Oy
POLA Energy Assets Oy

Konsernin toiminnan ohjaus

Lahti-konsernissa oli 58 konserniyhteisöä, joiden omaisuuden yhteenlaskettu jälleenhankinta-arvo on noin 1,8 miljardia euroa.

Konserni- ja tilajaoston tehtävänä on kaupunkikonsernin toiminnan ohjaaminen ja yhteensovittaminen sekä ohjeiden antaminen kaupungin edustajille tytäryhteisöjen hallintoelimissä kaupungin kannan ottamisesta käsiteltäviin asioihin (kuntalaki 39 §). Lahti-konsernin konserniohjauksen ja -valvonnan järjestämisestä koskevista ja muista Lahden konserni- ja tilajaoston tehtävistä on määrätty kaupungin hallintosäännössä.

Kaupunginhallitus antaa kuntalain 47 §:n nojalla tarvittaessa tytäryhteisöjä velvoittavia ohjeita. Konsernin operatiivisesta johtamisesta ja seurannasta vastaa kaupunginjohtaja.

Kaupunginvaltuusto, -hallitus ja tarkastuslautakunta saivat 3 kertaa keskeisimpien konsernin yhtiöiden tulos- ja talousraportit. Kuntayhtymien kautta tulevat välilliset omistukset tytäryhteisöissä on tilinpäätöksessä eliminoitu.

Olellaiset konsernia koskevat tapahtumat

Vakaa taloudellinen kehitys on mahdollistanut Lahden Talojen mittavat investoinnit ja kehitystyön täysipainoisesti. Lahden Talot aloitti kolmen uudiskohteen rakentamisen vuonna 2019. Keskusta-alueelle, Saimaankatu 29:ään, valmistuu yhteensä 110 asuntoa. Myös opiskelija-asuntojen asuntokantaa on uudistettu reippaassa tahdissa. Kampusraitin varrelle valmistuu 110 opiskelija-asuntoa. Kesäkuussa 2019 Rakokiveen Pulteritielle valmistui 40 asunnon kerrostalo. Parhaillaan rakennetaan kahta viisikerroksista kerrostaloa Rakokiven Vasarielle, joihin valmistuu yhteensä 80 asuntoa. Vuonna 2019 aloitettujen uusinviestointien arvo on yli 35 miljoonaa euroa. Lahden Talot on myös jatkanut kiinteistökannan kehittämistä ja perusparannustöitä on tehty vuoden 2019 aikana kolmessa eri kohteessa. Lahden Talot -konserniin kuulunut Oppilastalo Oy sulautui Lahden Asunnot Oy:öön 1.1.2019.

Lahti Energia Oy otti käyttöön Kymijärvi III- biolämpölaitoksen vuonna 2019. Kymijärvi II - ja Kymijärvi III -laitokset ovat otta- neet yhdessä vastuun kaukolämmöntuotannosta. Kymijärvi I -hiilivoimalaitos otettiin pois käytöstä maaliskuun 2019 lopussa.

Lahti Aqua vesikonserni investoi vuonna 2019 pääasiassa Aqua Verkko Oy:n vesihuoltoverkon uudis- ja saneerauskohteisiin sekä yhtiön toimitilan saneeraukseen. Yhtiön toimitilahanke on edennyt suunnitelman mukaisesti.

Lahden Työn Paikka Oy asetettiin marraskuussa 2019 selvitystilaan. Lahden kaupunki osti Hollolan kunnan omistamat Lahden Työnpaikka Oy:n osakkeet nopeuttaakseen ja yksinkertaistaakseen yhtiön sopeuttamistoimenpiteitä. Osalle yhtiön liiketoimintoista on löydetty jo jatkajia. Vuoden 2020 aikana kaupungin työllisyyspalvelujen organisointia ja toimintamalleja uudistetaan tarjottavien työllisyyspalvelujen tehostamiseksi ja päällekkäisyyksien poistamiseksi. Samalla valmistellaan uusia toimenpiteitä muun muassa vaikeasti työllistyneiden henkilöiden työllistymisen tueksi.

Arvio konsernin todennäköisestä tulevasta kehityksestä

Lahti Energia Oy, Oulun Energia Oy, Oulun Seudun Sähkö, Pori Energia Oy ja Vantaan Energia Oy sekä nykyisen Oulun Sähkönmyynnin osakkaat Tornion Energia Oy, Haukiputaan sähköosuuskunta, Raahen Energia Oy, Rantakairan Sähkö Oy ja Tenergia Oy ovat yhdistämässä sähkönmyynti- ja asiakaspalveluliiketoimintonsa. Yhteisyrityksiin siirrettäviä palveluita ovat osapuolten sähkön vähittäismyynti, aurinkosähköpalvelut, sähköisen liikenteen palvelut sekä asiakaspalveluun ja laskutukseen liittyvät palvelut. Uusien sähkön myynti- ja

asiakaspalveluyhtiöiden on suunniteltu aloittavan toimintansa 1.4.2020. Uudesta palveluyhtiöstä muodostuu heti alkuvaiheessa yksi Suomen suurimmista energia- ja infrastruktuurialan palveluntarjoajista.

Lahden Talot -konsernin investoinnit jatkuvat vahvana vuonna 2020. Suunnitelman mukaisten asuntojen uustuotantoinvestointien arvo on yli 40 miljoonaa euroa ja perusparannuksiin sekä muuhun kiinteistökorjaamiseen käytetään suunnitelman mukaan noin 10 miljoonaa euroa.

Ranta-Kartanoon on suunnitteilla kylpylähotellin, lomahuoneistojen, vesiliikuntakeskuksen ja pysäköintitalon kokonaisuus. Uimahallista ja pysäköintitalosta kaupunginvaltuusto teki kesäkuussa 2019 päätöksen, jonka mukaan kaupunki sitoutuu vuokraamaan uimahallin ja tulemaan pääosakkaaksi pysäköintitaloon, mikäli hanke toteutuu kokonaisuudessaan. Lahden kaupunki myöntää Lahden Pysäköinti Oy:lle tarvittavan rahoituksen pysäköintitalo hankkeeseen. Lahden Jäähalli Oy siirtyy apporttiluovutuksena Spatium Toimitilat Oy:lle. Omistusjärjestely toteutetaan osana kiinteistöomistusten keskittämistä ja konsernirakenteen tiivistämistä. Lahden kaupunki jatkaa konsernirakenteen tarkastelua valtuuston hyväksymien omistajapolitiikan periaatteiden pohjalta. Vuonna 2020 konsernirakennetta pyritään edelleen muokkaamaan ja tiivistämään.

Selonteko konsernivalvonnan järjestämisestä

Konsernivalvonnan tarkoituksena on varmistaa, että kaupunkikonsernin toiminta on taloudellista ja tuloksellista, päätösten perusteena oleva tieto on riittävää ja luotettavaa sekä lain säännöksiä, viranomaisohjeita ja toimielinten päätöksiä noudatetaan sekä omaisuus ja voimavarat turvataan.

Kaupungin konsernivalvonnasta vastaa konsernijohto, johon kuuluvat kaupunginhallitus ja kaupunginjohtaja sekä muut johtosäännössä määrätyt viranomaiset. Konsernijohto voi käyttää konsernivalvonnassa apuna palvelualuejohtoa, kunnan sisäisen tarkastuksen yksikköä tai erikseen tehtävään valittua henkilöä.

Toimivalta ja vastuujako konserniohjauksessa

Kaupunginvaltuusto päättää Kuntalain 14 §:n mukaan omistajaohjauksen periaatteista ja konserniohjeesta. Lisäksi kaupunginvaltuusto kaupunkikonsernin ylimpänä päättävänä elimenä asettaa kaupunkikonsernin toiminnan ja talouden keskeiset tavoitteet. Lahden kaupunkikonsernin konsernivalvonnasta vastasi vuonna 2019 konsernijohto. Konserni- ja tilajaosto päättää erikseen konserniyhteisöjen valvonta- ja seuranta-avustajien jakamisesta kaupunginjohtajan ja palvelualuejohtajien välillä. Konserniohjauksen ja -valvonnan järjestäminen edellyttävät toimivaa tiedonkulkua ja vuorovaikutusta konsernijohtoon ja tytäryhteisöjen sekä -säätiöiden välillä.

Kaupunginvaltuusto päättää tytäryhteisöjen ja -säätiöiden vuotuisista toiminnallisista tavoitteista kaupungin talousarviossa.

Ohjeiden anto kunnan edustajille tytäryhteisöissä

Konserni- ja tilajaosto on valinnut kaupungin edustajat yhtiö- ja yhtymäkokouksiin ja nimennyt jäsen ehdokkaat ja jäsenet yhteisöjen ja säätiöiden hallintoelimiin. Konserniohjeessa määritellään, että jaosto nimittää ehdokkaat siten, että tytäryhteisön hallituksella tai vastaavalla toimielimellä on yhteisön toiminnan luonteen ja laajuuden edellyttämä asiantuntemus ja kokemus.

Konserni- ja tilajaoston tehtävänä on kaupunkikonsernin toiminnan ohjaaminen ja yhteensovittaminen sekä ohjeiden antaminen kaupungin edustajille kaupungin kannan ottamisesta käsiteltäviin asioihin. Yhteisöjen tulee jo valmisteluvaiheessa

hankkia omistajan ennakkokäsitys tehdessään päätöstä merkittävästä asiasta.

Konsernitavoitteiden asettamista ja toteutumista koskeva arviointi

Konsernitavoitteiden toteutumista selvitetään toimintakertomuksen erillisessä luvussa. Kaupungin tytäryhteisöille asetetaan valtuuston toimesta toiminnallisia ja taloudellisia tavoitteita, joiden toteutumista seurataan kaupungin normaalien seurantajärjestelmien mukaisesti. Tytäryhteisöiltä edellytetään omassa toiminnassaan hyvää johtamis- ja hallintotapaa.

Tytäryhteisöjen toiminnan tuloksellisuuden ja taloudellisen aseman seuranta, analysointi ja raportointi

Talousarviokäsittelyn yhteydessä kaupungin tytäryhteisöille ja -säätiöille hyväksytään vuotuiset toiminnalliset tavoitteet. Toiminnallisten tavoitteiden asettamisen lähtökohtana on kaupungin strategia. Kaupunginvaltuuston hyväksymät strategiset linjaukset ohjaavat omistuksen kehittämistä. Tytäryhteisöjen ja -säätiöiden kanssa neuvotellaan tarvittaessa toiminnallisten tavoitteiden sisällöstä ja toteutumisesta. Yhteisöille asetettujen toiminnallisten ja taloudellisten tavoitteiden toteutumista sekä yhteisöjen taloudellista kehitystä ja tunnuslukuja seurataan säännöllisesti. Konserniohje määrittää lakisääteisen tiedonantovelvollisuuden täyttämisen lisäksi tytäryhteisöiltä ja -säätiöiltä edellytettävästä raportoinnista.

Keskitettyjen konsernitoimintojen ja -palvelujen käyttö

Konserniohjeessa on määritelty mm. että tytäryhteisön on noudatettava kaupunginvaltuuston hyväksymiä rahoitus- ja sijoitustoiminnan periaatteita, tytäryhteisön tulee liittyä asiakkaaksi Lahden kaupungin sisäiseen pankkiin (tästä voidaan poiketa konsernipalvelujohtajan dokumentoidulla ilmoituksella), tytäryhteisön tulee laatia strategian huomioiden omistajan kaupunkistrategia ja että tytäryhteisön on noudatettava kaupungin hankintaohjelmaa sekä noudatettava soveltuvin osin Lahden kaupungin henkilöstöpolitiikan linjauksia.

Riskienhallintajärjestelmien toimivuus tytäryhteisöissä

Tytäryhteisöjen riskienhallintaa ja sen periaatteita ohjataan kaupunginvaltuuston antaman Lahden kaupunkikonsernin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan perusteet -ohjeen avulla. Kunkin yhteisön hallitus ja toimitusjohtaja vastaavat yhteisön sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan asianmukaisuudesta lainsäädännön ja konserniohjeen mukaisesti. Konsernijohtoon tehtävän on valvoa tytäryhteisöjen sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan asianmukaisuutta ja tuloksellisuutta.

Konserniohjeen avulla yhtenäistetään Lahti-konsernissa toteutettavaa riskienhallintatyötä ottaen huomioon tytär-

yhteisöjen ja säätiöiden toimiala, tytäryhteisön koko ja muut erityispiirteet. Hyvä hallinto- ja johtamistapa Lahti-konsernissa -asiakirjassa on myös ohjeistettu sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan vastuista ja raportoinnista. Tytäryhteisöjen hallituksen systemaattista sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan riittävyyden arviointia tulee kehittää edelleen ja samalla selkiyttää tytäryhteisöjen ja konserniohjauksen välistä ohjausta ja tiedonvälitystä.

Konsernin tytäryhteisöjen tavoitteiden toteutuminen

Lahti-konserniin kuuluville yhteisöille ja säätiöille on asetettu toiminnallisten tavoitteiden lisäksi taloudellisia tavoitteita. Yleisiä tavoitteita ovat olleet:

- Tytäryhtiöiden tulee toimia kaupunginvaltuuston hyväksymän strategian mukaisesti
- Kaikilta yhtiöiltä edellytetään tervettä pitkäjänteistä taloudenpitoa ja kannattavuutta
- Tytäryhteisöjen tulee hyödyntää aktiivisesti tukityöllistämisen mahdollisuuksia
- Tytäryhteisöjen tulee hankinnoillaan tukea alueen yritysten innovaatioita ja edistää niiden markkinoille pääsyä ja kilpailukykyä
- Tytäryhteisöjen tulee soveltaa hankinnoissaan myös sosiaalisia kriteerejä, joilla edesautetaan työttömien työllistämistä ja torjutaan syrjäytymistä
- Tytäryhteisöjen tulee madaltaa opiskelijoiden kynnystä siirtyä työelämään palkkaamalla kesätyöntekijöitä ja erilaisia harjoittelijoita

Tytäryhtiöt ovat toimineet kaupunginvaltuuston hyväksymän strategian mukaisesti. Tytäryhtiöt toteuttivat pitkäjänteistä ja kannattavaa taloudenpitoa.

Kaikille yhteisöille ja säätiöille yhteisten tavoitteiden lisäksi on asetettu yhtiökohtaisia tavoitteita, joiden seuranta on toteutettu yhtiökohtaisissa tilinpäätöksissä. Yhtiökohtaisia tavoitteiden saavuttamista ei raportoida tässä yhteydessä.

Saadut osingot, 1 000 €	TP 2019	TP 2018
Lahden Talot Oy- alakonserni	470	470
Lahti Aqua Oy- alakonserni	400	400
Lahti Energia Oy- alakonserni	14 500	13 500
Päijät-Hämeen Jätehuolto Oy (Lahden osuus)	88	146
Spatium Toimitilat Oy	-	78
	15 458	14 594

Konsernitilinpäätös ja sen tunnusluvut**KONSERNIN TULOSLASKELMA JA SEN TUNNUSLUVUT**

TULOSLASKELMA	01.01.2019-31.12.2019	01.01.2018-31.12.2018
Toimintatuotot	616 971 448,92	630 994 670,08
Toimintakulut	-1 177 824 246,20	-1 145 545 970,52
Osuus osakkuusyhteisöjen voitosta (tappiosta)	-9 335,80	-11 444,66
TOIMINTAKATE	-560 862 133,09	-514 562 745,10
Verotulot	471 650 086,97	460 249 394,56
Valtionosuudet	229 519 486,34	225 412 936,45
<u>Rahoitustuotot ja -kulut</u>		
Korkotuotot	511 503,93	1 738 259,76
Muut rahoitustuotot	6 813 670,33	2 162 468,16
Korkokulut	-20 120 991,15	-19 083 121,97
Muut rahoituskulut	-4 002 972,23	-1 036 986,90
Rahoitustuotot ja -kulut	-16 798 789,11	-16 219 380,96
VUOSIKATE	123 508 651,11	154 880 204,95
<u>Poistot ja arvonalentumiset</u>		
Suunnitelman mukaiset poistot	-114 652 915,71	-127 474 562,71
Omistuksen eliminointierot	-2 252 663,19	-184 791,23
Arvonalentumiset	-453 244,23	-21 396,95
Poistot ja arvonalentumiset	-117 358 823,13	-127 680 750,89
Satunnaiset erät	-414 910,40	3 105 976,68
TILIKAUDEN TULOS	5 734 917,58	30 305 430,74
Tilinpäätössiirrot	-2 950,98	-121 949,42
Tilikauden verot	-5 493 295,88	-6 640 165,82
Laskennalliset verot	-2 396 964,12	-3 618 637,73
Vähemmistöosuus tilikauden tuloksesta	-893 665,83	-43 302,99
TILIKAUDEN YLIJÄÄMÄ/ALIJÄÄMÄ	-3 051 959,22	19 881 374,77

KONSERNIN TULOSLASKELMAN TUNNUSLUVUT

Tuloslaskelman tunnusluvut		
Toimintatuotot/Toimintakulut, %	52,4 %	55,1 %
Vuosikate/Poistot, %	107,3 %	121,5 %
Vuosikate, €/asukas	1 030	1 291
Asukasmäärä	119 875	119 951
Henkilöstön lukumäärä	9 573	9 700

*vuoden 2019 asukasmäärä tilastokeskuksen ennakkotieto, 2018 lopullinen tieto

KONSERNITASE JA SEN TUNNUSLUVUT

LAHTI-KONSERNITASE MILJ. EUROA

VASTAAVAA	31.12.2019	31.12.2018	VASTATTAVAA	31.12.2019	31.12.2018
PYSYVÄT VASTAAVAT			OMA PÄÄOMA		
Aineettomat hyödykkeet			Peruspääoma	437,2	437,2
Aineettomat oikeudet	8,1	9,3	Säätiöiden ja yhdistysten säädepääoma	0,0	0,1
Muut pitkävaikutteiset menot	8,6	10,3	Arvonkorotusrahasato	1,4	2,0
Ennakkomaksut	1,7	0,3	Muut omat rahastot	11,8	12,0
	18,3	19,9	Edellisten tilikausien ylijäämä	180,0	160,1
Aineelliset hyödykkeet			Tilikauden ylijäämä	-3,1	19,9
Maa- ja vesialueet	151,9	150,8	OMA PÄÄOMA	627,4	631,3
Rakennukset	783,6	783,1	VÄHEMMISTÖOSUUDET	13,2	12,3
Kiinteät rakenteet ja laitteet	387,6	381,5	KONSERNIRESERVI	0,0	0,0
Koneet ja kalusto	144,6	154,3	PAKOLLISET VARAUKSET		
Muut aineelliset hyödykkeet	3,3	3,2	Eläkevaraukset	3,7	4,3
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	319,8	216,2	Muut pakolliset varaukset	19,8	15,0
	1 790,8	1 689,1		23,4	19,3
Sijoitukset			TOIMEKSIANTOJEN PÄÄOMAT	4,2	4,8
Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet	1,4	0,3	VIERAS PÄÄOMA		
Muut osakkeet ja osuudet	96,4	96,2	Pitkäaikainen vieras pääoma		
Muut lainasaamiset	23,2	23,8	Pitkäaikainen korollinen vieras pääoma	1 130,3	1 097,7
Muut saamiset	0,1	0,1	Pitkäaikainen koroton vieras pääoma	69,5	66,7
	121,2	120,4		1 199,8	1 164,5
PYSYVÄT VASTAAVAT	1 930,3	1 829,5	Lyhytaikainen vieras pääoma		
TOIMEKSIANTOJEN VARAT	0,4	0,9	Lyhytaikainen korollinen vieras pääoma	62,6	63,7
VAIHTUVAT VASTAAVAT			lyhytaikainen koroton vieras pääoma	186,6	191,0
Vaihto-omaisuus	10,6	16,3		249,3	254,7
Saamiset			VIERAS PÄÄOMA	1 449,0	1 419,1
Pitkäaikaiset saamiset	6,1	7,1	VASTATTAVAA YHTEENSÄ	2 117,3	2 087,0
Lyhytaikaiset saamiset	91,8	89,4	Taseen tunnusluvut		
Saamiset	97,9	96,5	Omavaraisuusaste, %	30,4 %	30,9 %
Rahoitusarvopaperit	12,4	48,8	Suhteellinen velkaantuneisuus, %	109,4 %	107,3 %
Rahat ja pankkisaamiset	65,8	95,1	Kertynyt ylijäämä (alijäämä), 1000 €	176 963	180 015
VAIHTUVAT VASTAAVAT	186,7	256,6	Kertynyt ylijäämä (alijäämä), €/asukas	1 476	1 501
VASTAAVAA YHTEENSÄ	2 117,3	2 087,0	Lainat ja vuokravastuut, 1000 €	1 524 724	1 161 404
			Lainat ja vuokravastuut, €/asukas	12 719	9 682
			Lainakanta, 1000€	1 192 950	1 161 404
			Lainakanta, €/asukas	9 952	9 682
			Lainasaamiset 31.12.2019, 1000 €	23 247	23 791

KONSERNIN RAHOITUSLASKELMA JA SEN TUNNUSLUVUT

RAHOITUSLASKELMA	01.01.2019-31.12.2019	01.01.2018-31.12.2018
Toiminnan rahavirta		
VUOSIKATE	123 508 651,11	154 880 204,95
Satunnaiset erät	-414 910,40	3 105 976,68
Tilikauden verot	-5 493 295,88	-6 640 165,82
Tulorahoituksen korjaukset	-3 971 927,83	-23 191 384,83
	113 628 517,00	128 154 630,97
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-253 955 573,64	-273 024 862,99
Rahoitusosuudet investointimenoihin	627 626,49	652 989,45
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	41 846 158,10	43 411 772,46
Investointien rahavirta	-211 481 789,06	-228 960 101,08
Toiminnan ja investointien rahavirta	-97 853 272,06	-100 805 470,11
Rahoituksen rahavirta		
<u>Antolainauksen muutokset</u>		
Antolainasaamisten lisäykset	-25 331,35	-161 300,00
Antolainasaamisten vähennykset	544 161,22	569 862,79
Antolainauksen muutokset	518 829,87	408 562,79
<u>Lainakannan muutokset</u>		
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	95 691 005,82	171 747 608,93
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	-64 160 740,57	-80 939 404,31
Lyhytaikaisten lainojen muutos	15 696,65	-27 422 269,49
Lainakannan muutokset	31 545 961,90	63 385 935,13
<u>Oman pääoman muutokset</u>		
Oman pääoman muutokset	0,00	-501 342,19
Muutokset vähemmistön osuudessa	-62 160,01	-1 587 648,63
Oman pääoman muutokset	-62 160,01	-2 088 990,82
<u>Muut maksuvalmiuden muutokset</u>		
Toimeksiantojen varojen ja pääomien muutokset	-56 945,71	-324 523,55
Vaihto-omaisuuden muutos	5 667 352,00	6 441 279,21
Saamisten muutos	-1 459 120,11	10 731 951,12
Korottomien velkojen muutos	-3 979 970,72	7 486 268,48
Muut maksuvalmiuden muutokset	171 315,45	24 334 975,26
Rahoituksen rahavirta	32 173 947,22	86 040 482,36
Rahavarojen muutos	-65 679 324,84	-14 764 987,75
Rahavarat 31.12.	78 156 761,45	143 836 086,29
Rahavarat 1.1.	143 836 086,29	158 601 074,07
Rahavarojen muutos	-65 679 324,84	-14 764 987,78
Rahoituslaskelman tunnusluvut		
Toiminnan ja investointien rahavirran kertymä 5 vuodelta, 1000 €	-665 495	-290 101
Investointien tulorahoitus, %	48,8 %	56,9 %
Lainanhoitokate	1,7	1,7
Laskennallinen lainanhoitokate	0,8	1,1
Kassan riittävyys, pv	18,7	34,4

Konsernin kokonaistulot ja -menot

Kokonaistulot ja -menot -laskelmassa on koottu yhteen kaikki konsernin menot ja tulot tuloslaskelmasta sekä rahoituslaskelmasta. Siten se kuvaa rahanlähteitä ja -käyttöä. Kokonaistulojen ja -menojen erotus on täsmäytettävissä rahoituslaskelmaan siten, että se on muiden maksuvalmiuden muutosten ja rahavarojen muutosten itseisarvojen erotus.

Konsernin kokonaistulot vuonna 2019 olivat 1 458,3 milj. euroa. Suurin tuloerä muodostuu toimintatuotoista, jonka osuus kokonaistuloista on 42,3 prosenttia. Kokonaismenot olivat tilikaudella 1 524,0 milj. euroa. Olennaisin menoerä koostuu toimintakuluista, joiden osuus kokonaismenoista on 77,3 prosenttia. Tulojen ja menojen erotukseksi muodostui 65,7 milj. euroa.

Kokonaistulot ja -menot	2019	2019	2018	2018
Tulot	1 000 €	%	1 000 €	%
Toiminta				
Toimintatuotot	616 971	42,31 %	630 995	40,50 %
Osuus osakkuusyhteisöjen voitosta (tappiosta)	-9	0,00 %	-11	0,01 %
Verotulot	466 157	31,97 %	453 609	28,76 %
Valtionosuudet	229 519	15,74 %	225 413	15,41 %
Korkotuotot	512	0,04 %	1 738	0,15 %
Muut rahoitustuotot	6 814	0,47 %	2 162	0,07 %
Satunnaiset erät	-415	-0,03 %	3 106	0,22 %
Investoinnit				
Rahoitusosuudet investointimenoihin	628	0,04 %	653	0,17 %
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	41 846	2,87 %	77 917	0,75 %
Rahoitustoiminta				
Antolainasaamisten vähennykset	544	0,04 %	572	0,02 %
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	95 691	6,56 %	171 748	13,93 %
Kokonaistulot yhteensä	1 458 258	100,00 %	1 567 902	100,00 %
Menot				
Toiminta				
Toimintakulut	1 177 824	77,29 %	1 145 546	77,19 %
Korkokulut	20 121	1,32 %	19 083	1,54 %
Muut rahoituskulut	4 003	0,26 %	1 037	0,07 %
Tulorahoituksen korjaukset	3 972	0,26 %	5 094	0,26 %
Investoinnit				
Investointimenot	253 956	16,66 %	273 025	11,38 %
Rahoitustoiminta				
Antolainasaamisten lisäykset	25	0,00 %	161	0,27 %
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	64 161	4,21 %	80 939	5,21 %
Lyhytaikaisten lainojen muutos	-16	0,00 %	-77 358	4,13 %
Oman pääoman muutokset	0	0,00 %	2 610	-0,02 %
Muutokset vähemmistön osuudessa	-62	0,00 %	1 687	-0,02 %
Kokonaismenot yhteensä	1 523 984	100,00 %	1 451 825	100,00 %

Täsmäytys:

Kokonaistulot - Kokonaismenot = 1 458 258 - 1 523 984 = -65 726

Muut maksuvalmiuden muutokset - Rahavarojen muutos = 171 - (-65 555) = 65 726

(itseisarvojen summa, kun rahoituserät ovat erimerkkiset)

Tilikauden tuloksen käsittely ja talouden tasapainottamistoimenpiteet

Asiaa koskeva sääntely

Kuntalain 115 §:n mukaan kaupunginhallituksen on toimintakertomuksessa tehtävä esitys tilikauden tuloksen käsittelystä.

Tilikauden tuloksen käsittely

Hyväksyttäväksi esitetyssä tilinpäätöksessä tilikauden tulos on -20 542 329,91 euroa alijäämäinen.

Kaupunginhallitus esittää tilikauden tuloksen käsittelyksi seuraavaa:

- Kirjataan investointeihin liittyvää poistoeron vähennystä +227 061,39 euroa

Lahden kaupungin tilikauden alijäämäksi muodostuu edellä mainitun kirjauksen jälkeen -20 315 268,52 euroa, vuodelta 2019, joka vähennetään edellisinä tilikausina kertyneestä ylijäämästä.

Talouden tasapainottamistoimenpiteet

Lahden kaupungilla ei ole taseessa kertynyttä alijäämää ja näin ollen talouden tasapainottamisen selvitykselle ei ole erityistä säädöksistä johtuvia velvoitetta.

Talousarvio 2019 toteutui oman toiminnan osalta kokonaisuutena tarkasteltuna suurelta osin suunnitellun mukaisesti. Kaupunginvaltuusto muutti vuoden aikana talousarviota viisi kertaa. Talousarviomuutoks käsittelyjen jälkeen tilinpäätöksen yhteydessä ilmeni vielä joitakin sitovuustasojen poikkeamia, joille haettiin kaupunginvaltuustolta ylitysluvat (9.3.2020/§ 26).

Kaupunginvaltuuston päätös talousarvion 2019 hyväksymisen yhteydessä, ”edellyttää, että vuoden aikana tehtävien talousarviomuutosten kate haetaan ensisijaisesti toimialojen talousarvioiden sisältä tai laajemmin kaupungin talousarvion sisältä sisäisillä siirroilla” ei toteutunut vuonna 2019, koska talousarviovuonna syntyneet muutostarpeet edellyttivät lisälainanottoa.

Edellisten tilikausien ylijäämä tilinpäätöksessä on yhteensä 151,7 milj. euroa, josta vähennetään 2019 alijäämä -20,3 milj. euroa, jonka jälkeen ylijäämää on yhteensä 131,4 milj. euroa.

TAVOITTEIDEN TOTEUTUMINEN

Strategisten mittareiden toteutuminen Strategian kärkihankkeiden toteutuma

Käyttötalousosan toteutuminen

- **Sitovat määrärahat**
- **Konsernihallinto**
- **Sivistyksen palvelualue**
- **Kaupunkiympäristön palvelualue**

Tuloslaskelmaosan toteutuminen

Investointien toteutuminen

- **Kiinteä omaisuus**
- **Talonrakennusinvestoinnit**
- **Julkinen käyttöomaisuus**

Rahoitusosan toteutuminen

Sitovuustasojen ylitykset

Yhteenveto määrärahojen ja tuloarvioiden toteutumisesta

Strategisten mittareiden toteutuminen

Lahden kaupunginvaltuusto hyväksyi kokouksessaan 14.5.2018 Lahden kaupungin päivitetyn strategian. Strategian perustavoitteiden toteutumista seurataan strategisilla mittareilla, jotka kuvaavat kehityksen suuntaa yleisellä tasolla. Strategiset mittarit eivät suoraan kuvaa organisaation oman toiminnan vaikuttavuutta, sillä mittareiden toteutumiseen vaikuttavat myös kaupunkikonsernin ulkopuoliset tekijät. Oman toiminnan strategialähtöisyys varmistetaan kytkemällä talousarvio, sekä siihen kirjattavat toiminnalliset tavoitteet kiinteästi kaupungin strategiaan. Toiminnallisten tavoitteiden seuranta tehdään puolivuositain. Strategisten mittareiden raportoinnissa esitetään otsikon alla mittarin kehityssuunta. Vihreä nuoli kertoo kehityksen olleen suotuisaa, punainen nuoli viestii negatiivisesta kehityksestä ja keltainen nuoli tarkoittaa lähes tasaista kehitystä tai sitä, että vertailuvuosia ei vielä ole. Ohessa on kuvattuna strategisten mittareiden sisältöä, lähteitä ja tiedon saatavuutta.

A. Elinvoiman strategisten tavoitteiden mittaaminen

1. Lahti on 125 000 asukkaan kaupunki vuonna 2022 ja 150 000 asukkaan kaupunki vuonna 2030. (A1)

Väestön kasvu (%)

- Toteutuma: 2015: 0,08 %, 2016: 0,53 %, 2017: 0,10 %, 2018: 0,32 2019: -0,06 (ennakkotieto)
- Lähde: Tilastokeskus, väestötilasto
- Kuvaus: Väestön lukumäärä 31.12.
- Tiedon päivitys: vuosittain, ennakkotieto kuukausittain

16 - 29-vuotiaiden osuus väestöstä (%)

- Toteutuma: 2015: 17,6 %; 2016: 17,6 %; 2017: 17,4 %, 2018: 17,4%
- Lähde: Tilastokeskus, väestötilasto
- Kuvaus: 16 - 29 vuotiaiden osuus väestöstä 31.12.
- Tiedon päivitys: vuosittain

2. Jatko-opiskelupaikkojen houkuttelevuus ja määrä kasvavat (A1)

Jatko-opintopaikkojen houkuttavuus

- Ensisijaiset hakijat/aloituspaiikat yhteishaussa: Ammatillinen ja lukiokoulutus 2016: 1,08; 2017: 1,06; 2018: 1,03; 2019: 1,03
Lahden ammattikorkeakoulu 2016: 4,3, 2017: 3,45, 2018: 3,17, 2019: 4,04
- Lähde: Vipunen tietokanta, Lahden ammattikorkeakoulun tilasto
- Kuvaus: Yhteishaussa ensisijaisesti opiskelupaikkaa hakeneiden määrän suhde tarjolla oleviin aloituspaikkoihin.
- Tiedon päivitys: vuosittain

Jatko-opintopaikkojen määrä

- Aloituspaikkojen määrä yhteishaussa: Ammatillinen ja lukiokoulutus 2016: 2777, 2017: 2599, 2018: 2359, 2019: 2134
Lahden ammattikorkeakoulu 2016: 1058, 2017: 1172, 2018: 1265, 2019: 1315
LUT: 2016: 36, 2017: 0, 2018: 63, 2019: 141
- Lähde: Vipunen tietokanta, Lahden ammattikorkeakoulun tilasto
- Kuvaus: Tarjolla olevien aloituspaikkojen määrä
- Tiedon päivitys: vuosittain

3. Toisen asteen koulutuksen suorittaneiden osuus kasvaa

Ilman 2. asteen koulutusta olevien 20-24 vuotiaiden osuus ja osuuden muutos verrokkikaupunkeihin

- 20-24 vuotiaiden osuus / osuuden muutos edellisvuoteen:
- 2014: Lahti 20,8% / -0,9%, Tampere 13,6% / -0,6%, Kuopio 13,0% / -0,2%, Kotka 25,2% / -0,5%
- 2015: Lahti 21,1% / +0,2%, Tampere 13,6% / 0,0%, Kuopio 12,2% / -0,8%, Kotka 24,0% / -1,2%
- 2016: Lahti 21,4% / +0,3, Tampere 13,2% / -0,4%, Kuopio 11,8% / -0,4%, Kotka 23,7% / -0,3%
- 2017: Lahti 21,7% / +0,3%, Tampere 12,7% / -0,5%, Kuopio 11,4% / -0,4%, Kotka 22,0% / -1,7%
- 2018: Lahti 20,9 % / -0,8 %, Tampere 11,9 % / -0,8 %, Kuopio 11 % / -0,4 %, Kotka 20,1 % / -1,9 %
- Lähde: Tilastokeskus
- Kuvaus: Ilman 2. asteen koulutusta olevien 20-24 vuotiaiden osuus ja osuuden muutos verrokkikaupunkeihin (Tampere, Kuopio ja Kotka)
- Tiedon päivitys: vuosittain

4. Työllisyysaste nousee vuoden 2008 tasolle vuoteen 2022 mennessä ja on yli 75 % vuonna 2030. (A2)

Työllisyysaste (%)

- Toteutuma: 2015: 64,2 %; 2016: 65,2 %; 2017: 66,5 %; 2018: 67,7 %
- Lähde: TEM ja Tilastokeskus
- Kuvaus: 18 - 64-vuotiaiden työllisten osuus saman ikäisestä väestöstä
- Tiedon päivitys: vuosittain

Nuorisotyöttömyysaste (%)

- Toteutuma: 2015: 22,9 %, 2016: 20,9 %, 2017: 19,8 %, 2018: 19,1 %, 2019: 18,5 %
- Lähde: TEM ja Tilastokeskus (jouluuku)
- Kuvaus: 15 - 24-vuotiaiden työttömien osuuden prosentteina 15 - 24-vuotiaasta työvoimasta
- Tiedon päivitys: kuukausittain

Työttömyysaste (%)

- Toteutuma: 2015: 18,8 %, 2016: 17,5 %, 2017: 15,9 %, 2018: 14,3 %, 2019: 13,6 %
- Lähde: TEM ja Tilastokeskus (jouluuku)
- Kuvaus: Työttömien osuuden prosentteina työvoimasta
- Tiedon päivitys: kuukausittain

5. Uusien yritysten määrä kasvaa. (A1, A3, A4)

Uusien yritysten määrä

- Toteutuma: 2016 Q3: 435, 2017 Q3: 439, 2018 Q3: 507, 2019 Q3: 507
2016: 545, 2017: 541, 2018: 648, 2019 viimeistä neljänestä ei ole vielä tullut
- Lähde: Tilastokeskus
- Kuvaus: Ajanjakson aikana toimintansa aloittaneet yritykset, jotka ovat liiketoiminnasta tai kiinteistön käyttöoikeuden luovutuksesta arvonlisäverovelvollisia tai toimivat työnantajina. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät säätiöt, aatteelliset yhdistykset, julkiset viranomaiset ja uskonnolliset yhteisöt. Tilastoon sisältyvät valtion liikelaitokset mutta eivät kuntien liikelaitokset.
- Tiedon päivitys: vuosittain, neljännesvuosittain

6. Yrittäjien tyytyväisyys kunnan elinkeinopolitiikkaan kasvaa. (A1, A2, A3, A4)

Kokonaisarvosana kunnan elinkeinopolitiikasta

- Toteutuma: 2014: 6,5; 2016: 6,4; 2018: 6,2
- Lähde: Elinkeino poliittinen mittaristo (ELPO)-kysely, Suomen Yrittäjät
- Kuvaus: Suomen Yrittäjien jäsenkunnan verkkokyselynä selvitetty näkemykset kuntien elinkeinopolitiikasta sekä kuntien ja yrittäjien yhteistyön kehittymisestä.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

7. Keskustan elinvoimaisuus kasvaa mitatusti. (A4)

Keskustan elinvoimalaskenta

- Toteutuma:
- Liiketilojen määrä: 2016: 788; 2017: 804; 2018: 807; 2019:810 kpl
- Kuumien yritysten lkm. 2016: 376; 2017: 387; 2018: 378; 2019:370 kpl
- Vapaina olevien liikekiinteistöjen lkm.2016: 108; 2017: 98; 2018: 98, 2019:96kpl
- Elinvoimaluku: 2016: 2,68; 2017 = 2,78; 2018 = 2,68; 2019 : 2,636
- Lähde: Elävät kaupunkikeskustat ry:n Elinvoimalaskenta
- Kuvaus: Vuosittain seurataan rajatun elinvoimaisen keskusta-alueen rajauksen sisältä a) liiketilojen kokonaismäärä b) lauantaisin satunnaisten asiakkaiden saavutettavissa olevien keskustan kuluttajapalveluiden ja -kaupan liikkeiden määrää sekä ravintoloiden ja kahviloiden määrää = kuumat yritykset. c) vapaina olevien liikekiinteistöjen määrää sekä d) Elinvoimalukua, joka saadaan kaavasta (kuumat yritykset - vapaina olevat liiketilat) / asukasmäärä *1000.
- Tiedon päivitys: vuosittain

8. Yhdyskuntarakenne kehittyy kestävästi. (A4)

Asukkaiden osuus kestävän liikkumisen vyöhykkeillä taajama-alueilla, % asukkaista

- Toteutuma: 2017 78%
- Lähde: Elinympäristön tietopalvelu Liiteri (SYKE), raportoidaan myös yleiskaavan seurannassa
- Kuvaus: Taajama-alueella asuvien asukkaiden osuus (%) keskustan jalankulku- ja reunavyöhykkeellä, alakeskuksen jalankulkuvyöhykkeellä, intensiivisellä joukkoliikennevyöhykkeellä ja joukkoliikennevyöhykkeellä.
- Tiedon päivitys: Vuoden välein.

9. Lahden asukaskohtaiset khk-päästöt ovat -80 % vuoden 1990 tasosta vuoteen 2025 mennessä. (A1, A3)

Kasvihuonekaasupäästöjen määrän kehitys

- Toteutuma: 2013: asukasta kohti lasketut khk-päästöt Lahti -17 %, Nastola -18 % vuoden 1990 tasosta; 2016: Lahti - 37 %, 2017: Lahti - 47 % vuoden 1990 tasosta
- Lähde: Kasvener-laskentamalli ja CO2-raportti
- Kuvaus: Laskentamalli selvittää, kuinka paljon kunnan alueen energiankäytöstä, teollisuus- ja maataloustoiminnasta sekä jätteiden ja jätevesien käsittelystä syntyy vuoden aikana kasvihuonekaasupäästöjä. Laskenta noudattaa IPCC:n laskentaperiaatteita.
- Tiedon päivitys: n. 2 vuoden välein

10. Tapahtumien määrä kasvaa 3 % vuosittain. (A5, A6)

Tapahtumien määrä

- Toteutuma: Laskentamenetelmä syntyy tapahtumasuunnitelman päivittämisen myötä 2020
- Lähde: Päijät-Hämeen matkailu- ja tapahtumastrategia 2025 – Visit Lahti
- Kuvaus: Kansainvälisten kokousten kongressitiedot saadaan Visit Finlandilta. Muiden tapahtumien laskentaan luodaan kaupungille oma laskentamenetelmä vuonna 2018
- Tiedon päivitys: vuosittain

11. Lähiluonnon virkistyskäyttömahdollisuudet kasvavat. Luonnonsuojelualueiden osuus kokonaispinta-alasta kasvaa.

Alueen vesistöjen kunto

- Toteutuma: 2014 järvistä kunnoltaan hyviä tai erinomaisia 11 %
- Lähde: Lahden seudun ympäristökatsaus, tarkkailuraportit, vesienhoidon toimenpideohjelma
- Kuvaus: Vesistöjen tilaa seurataan tarkkailuohjelman mukaisesti. Lahdessa ja Nastolassa oli vuonna 2014 kummassakin kahdeksan tarkkailussa olevaa järveä.
- Tiedon päivitys: kerran valtuustokaudessa; 6-vuosittain

Merkittävien virkistysreittien määrä

- Toteutuma: 2018: 761km
- Lähde: Kaupunkiympäristön palvelualue
- Kuvaus: Merkittävien virkistysreittien määrä kilometreinä
- Tiedon päivitys: kerran valtuustokaudessa

Rauhoitettujen alueiden osuus kokonaispinta-alasta

- Toteutuma: 2016 1,8% 2017 1,8% 2018: Pinta-alasta 1,9% 2019: Pinta-alasta 1,9%
- Lähde: Lahden seudun ympäristökatsaus
- Kuvaus: Pinta-alaan suhteutettu rauhoitettujen alueiden osuus.
- Tiedon päivitys: vuosittain

B. Uudistumisen strategisten tavoitteiden mittaaminen

1. Asukkaiden tyytyväisyys kuntapalveluihin kasvaa. (B1)

Palvelutyytyväisyys kuntapalveluihin

- Toteutuma: 2015: 3,55; 2017: 3,46
- Lähde: Kaupunki- ja kuntapalvelut -tutkimus (KAPA)
- Kuvaus: Laaja asuinkuntaindeksi, yleinen palvelutyytyväisyys, asteikko 1-5, keskiarvo 54 palvelusta, vastaajina 18 - 79 -vuotiaat, satunnaisotos
- Tiedon päivitys: 2. vuoden välein

2. Kaupungin tilatehokkuus kasvaa (B1)

Tilatehokkuuden mittari

- Toteutuma:
  - Koulukiinteistöt: 2019: 13,9 htm2/oppilas (koko maa: 13,6 htm2/oppilas)
  - Päiväkodit: 2019: 11,3 htm2/lapsi (koko maa: 11,2 htm2/lapsi)
- Lähde: Tilakeskus ja Kiinteistöalouden instituutti KTI
- Kuvaus: Huoneistoala / oppilas kouluissa ja huoneistoala / lapsi päiväkodeissa. Nämä tilatehokkuuden mittarit on

kehittänyt Kiinteistötalouden instituutti KTI on kehittänyt yhdessä kuntien kanssa vuonna 2019.

- Tiedon päivitys: 2. vuoden välein

3. Toteutetut ja arvioidut strategiaa toteuttavat kokeilut. (B2)

Strategiaa toteuttavat kokeilut →

- Toteutuma: 2018: Toteutetut 2, arvioidut 0, käynnissä 8 kokeilua. 2019: Toteutetut 3, arvioidut 1, käynnissä 3 kokeilua
- Lähde: Projektisalkku
- Kuvaus: Lukumäärä perustuu Lahden kaupungin projektisalkussa oleviin toteutuneisiin ja arvioituihin projekteihin, jotka on määritelty kokeiluiksi.
- Tiedon päivitys: vuosittain

Esimieheni kannustaa kokeilemaan ja etsimään sujuvampia toimintatapoja →

- Toteutuma: 2018: 3,93
- Lähde: Lahden kaupungin työhyvinvointikysely
- Kuvaus: Perustuu työhyvinvointikyselyn kysymykseen ”Esimieheni kannustaa kokeilemaan ja etsimään sujuvampia toimintatapoja. Arviointiasteikko 1 = pitää erittäin huonosti paikkaansa, 2 = pitää huonosti paikkaansa, 3 = pitää jossain määrin paikkaansa, 4 = pitää hyvin paikkaansa, 5 = pitää erittäin hyvin paikkaansa.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

4. Kaupungin tulorahoitus vuonna 2022 riittää kattamaan nettoinvestoinnit. (B3)

Investointien tulorahoituksen osuus →

- Toteutuma: 2016: 61,3 %; 2017: 89,9 %; 2018: 39,0%; 2019: 24,3%
- Lähde: tilinpäätös (kh toimialan toiminnallinen tavoite)
- Kuvaus: =100*vuosikate/investointien omahankintameno
- Tiedon päivitys: vuosittain tilinpäätöksen yhteydessä

5. Yrittäjien tyytyväisyys kunnan viestintään ja tiedottamiseen kasvaa. (B4)

Kunnan viestintä ja tiedottaminen, ELPO →

- Toteutuma: 2016: 6,6 (koko maa 7,5, Päijät-Häme 7,2) 2018: 6,3 (koko maa 6,8, Päijät-Häme 6,7)
- Lähde: Elinkeinopoliittinen mittaristo (ELPO)-kysely, Suomen Yrittäjät
- Kuvaus: Suomen Yrittäjien jäsenkunnan verkkokyselynä selvitetty näkemys kuntien elinkeinopoliitikasta sekä kuntien ja yrittäjien yhteistyön kehittymisestä.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

C. Yhteisöllisyyden strategisten tavoitteiden mittaaminen

1. Lapsivaikutuksia arvioidaan laajasti. (C1)

Lapsivaikutusten arviointi →

- Toteutuma: Pilotoitu oppimisen tuen suunnitelman osalta vuosina 2016-2017. Pilotointia jatkettu 2018 Lasten ja nuorten palveluverkkosuunnitelmassa. Lapsivaikutusten arviointia ei vielä otettu laajamittaisesti käyttöön
- Lähde: Sivistyksen palvelualue & konsernihallinto
- Kuvaus: Lapsivaikutusten arviointimalli on integroitu 2017 osaksi Kuntaliiton suosituksen mukaista EVA (ennakkovaikeutusten arviointimalli)-pohjaa. Mallin päivitys 2019 osaksi päätöksenteon prosessia. EVA-dokumentointi kaupungin asianhallintajärjestelmään.

- Tiedon päivitys: neljän vuoden välein (Unicefin Lapsiystävällinen kunta -mallin kehittämissyklillä)

2. Yksinäisyyden kokemus vähenee. (C1, C2, C3)

Ei yhtään läheistä ystävää, perusopetus 8. ja 9. lk %, lukio 1. ja 2. vuosi, %, ammatillinen oppilaitos, % →

- Toteutuma:
  - perusopetus 8. ja 9. lk 2013: 7,6 %, 2017: 6,9 %, 2019: 8,8 %
  - lukio 1. ja 2. vuosi 2013: 7 %, 2017: 7,8 %, 2019: 7,7 %
  - ammatillinen oppilaitos 2013: 7,6 %, 2017: 4,1 %, 2019: 7,9 %
- Lähde: Kouluterveyskysely
- Kuvaus: THL:n kouluterveyskysely toteutetaan parittomina vuosina koko maassa. Oppilaat vastaavat kyselyyn koulupäivän aikana opettajan valvonnassa. Kysely on vapaaehtoinen ja nimetön.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

Itsensä yksinäiseksi tuntevien osuus (%), 65 vuotta täyttäneet →

- Toteutuma: 2013: 6,9 %; 2014: 11,5 %; 2015: 12 % 2018: 7,2 %
- Lähde: ATH-kysely (2017 lähtien FinSote-tutkimus) tai oma kysely
- Kuvaus: Kansallisen terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimus FinSoten avulla seurataan väestön hyvinvoinnissa ja terveydessä tapahtuneita muutoksia eri väestöryhmissä ja alueittain. Vastaava kysymys voidaan sisällyttää muihin kaupungin toteuttamiin tai osallistumiin kyselyihin.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

3. Eri väestöryhmät ovat entistä terveempiä. (C1, C3)

Ikävakiointu sairastavuusindeksi →

- Toteutuma: 2016: 101,0; 2017: 100,1; 2018:99,9
- Lähde: Kela/Terveyspuntari
- Kuvaus: indeksin avulla pyritään havainnollistamaan sitä, miten tervettä tai sairasta alueen väestö on suhteessa koko maan väestön keskiarvoon (= 100). Luku on laskettu ikävakiointuna. Sairastavuusindeksi perustuu kolmeen tilastomuuttajaan: kuolleisuuteen, työkyvyttömyyseläkkeellä olevien osuuteen työikäisistä (16–64-vuotiaat) sekä lääkkeiden ja ravintovalmisteiden korvausoikeuksien haltijoiden osuuteen väestöstä. Niistä kukin on suhteutettu maan väestön keskiarvoon. Sairastavuusindeksi on näiden kolmen osaindeksin keskiarvo.
- Tiedon päivitys: vuosittain

Kokee terveydentilansa keskinkertaiseksi tai huonoksi, perusopetus 8. ja 9. lk, %, lukio 1. ja 2. vuosi, %, ammatillinen oppilaitos, % →

- Toteutuma:
  - perusopetus 8. ja 9. lk 2013: 15, %, 2017: 16,6 %, 2019: 19,6 %
  - lukio 1. ja 2. vuosi 2013: 16,4 %, 2017: 20,8 %, 2019: 22,4 %
  - ammatillinen oppilaitos 2013: 22,6 %, 2017: 29,2 %, 2019: 23,1 %.
- Lähde: Kouluterveyskysely
- Kuvaus: THL:n kouluterveyskysely toteutetaan parittomina vuosina koko maassa. Oppilaat vastaavat kyselyyn koulupäivän aikana opettajan valvonnassa. Kysely on vapaaehtoinen ja nimetön.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

Koettu terveydentila on hyvä tai melko hyvä (%) vastaajista →

- Toteutuma: 2017: 63 %,
- Lähde: Kaupunki- ja kuntapalvelut –tutkimus (KAPA) täydennettynä kaupungin kysymyksillä tai oma/muu kysely
- Tiedon päivitys: kahden vuoden välein

4. Aktiivisesti osallistuvien asukkaiden määrä kasvaa. (C3)**Aktiivisesti yhteisöjen toimintaan osallistuvat (%)** →

- Toteutuma: 2018: 25,3 %
- Lähde: Kansallinen terveys-, hyvinvointi- ja palvelututkimus Fin-Sote
- Kuvaus: Osuus 18 - 79-vuotiaista, jotka osallistuvat aktiivisesti jonkin kerhon, järjestön, yhdistyksen, harrastusryhmän tai hengellisen tai henkisen yhteisön toimintaan (esimerkiksi urheiluseura, asukastoiminta, puolue, kuoro, seurakunta)
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

5. Koettu turvallisuus lisääntyy. (C2,C3)**Turvallinen olo koulussa 3-10 lk. (%)** →

- Toteutuma: 2016: 90,3 % 2018: 90,5%
- Lähde: Perusopetuksen arviointikysely
- Kuvaus: Oppilaille esitettiin väite ”Minulla on turvallinen olo koulussa” arviointiasteikolla 4 = ”Olen eri mieltä”, 10 = Olen samaa mieltä. Prosenttilukema kertoo osuuden vastaajista, jotka vastasivat arvon 8-10.
- Tiedon päivitys: kahden vuoden välein.

Koulukiusattuna vähintään kerran viikossa perusopetus 4. ja 5. lk, %, perusopetus 8. ja 9. lk, %, lukio 1. ja 2. vuosi, %, ammatillinen oppilaitos, % →

- Toteutuma:
  - perusopetus 4. ja 5. lk 2017: 6,7 %, 2019: 7,4 %
  - perusopetus 8. ja 9. lk 2013: 8,3 %, 2017: 5,4 %, 2019: 4,7 %
  - lukio 1. ja 2. vuosi 2013: 1,4 %, 2017: 0,7 %, 2019: 0,7 %
  - ammatillinen oppilaitos 2013: 5,1 %, 2017: 3,1 %, 2019: 3,7 %.
- Lähde: Kouluterveyskysely
- Kuvaus: THL:n kouluterveyskysely toteutetaan parittomina vuosina koko maassa. Oppilaat vastaavat kyselyyn koulupäivän aikana opettajan valvonnassa. Kysely on vapaaehtoinen ja nimetön.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

Vanhemman liiallinen alkoholikäyttö aiheuttanut haittaa perusopetus 4. ja 5. lk, %, perusopetus 8. ja 9. lk, %, lukion 1. ja 2. vuosi, %, ammatillinen oppilaitos, % →

- Toteutuma:
  - perusopetus 4. ja 5. lk 2017: 1,7 %, 2019: 2,3 %
  - perusopetus 8. ja 9. lk 2017: 4,9 %, 2019: 5,0 %
  - lukio 1. ja 2. vuosi 2017: 7,7 %, 2019: 6,6 %
  - ammatillinen oppilaitos 2017: 10,4 %, 2019: 7,9 %
- Lähde: Kouluterveyskysely

- Kuvaus: THL:n kouluterveyskysely toteutetaan parittomina vuosina koko maassa. Oppilaat vastaavat kyselyyn koulupäivän aikana opettajan valvonnassa. Kysely on vapaaehtoinen ja nimetön.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

6. Kaupungin henkilöstön työhyvinvointi lisääntyy. (C4)**Työhyvinvointikysely: Psykososiaalista kuormitusta mittavien väittämien kokonaiskeskiarvo** →

- Toteutuma: 2018: 3,88 (arviointiasteikko yhdestä viiteen)
- Lähde: Lahden kaupungin työhyvinvointikysely
- Kuvaus: Yhteenvedoindikaattori työhyvinvointikyselyyn tuloksista koko henkilöstön osalta.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

7. Työnantajamaine kehittyy myönteisesti. (C4)**Työhyvinvointikysely, Suositelluindeksi NPS** →

- Toteutuma: 2018: - 15.01
- Lähde: Lahden kaupungin työhyvinvointikysely
- Kuvaus: Perustuu työhyvinvointikyselyn kysymykseen ”Kuinka todennäköisesti suosittelet Lahden kaupunkia työpaikkana perheenjäsenellesi tai ystävällesi?”. Arviointiasteikko 0=Erittäin epätodennäköisesti, 10=Erittäin todennäköisesti. Suosittelemuksien vastaajat jaetaan kolmeen osaan: suositelijat (arvo 9-10), neutraalit (arvo 7-8), arvostelijat (arvo 0-6). Suositelluindeksi NPS = Suositelijat % - Arvostelijat %.
- Tiedon päivitys: joka toinen vuosi

8. Lasten osallisuutta lisätään kaupungin palvelujen suunnittelussa ja kehittämisessä sekä kaupungin kaikissa lapsia koskevissa toiminnoissa. (C1, C2, C3)**Nuorilla on mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin 3-10 lk. (%)** →

- Toteutuma: 2016: 85,3 % 2018: 87,5%
- Lähde: Perusopetuksen arviointikysely
- Kuvaus: Oppilaille esitettiin väite ”Minulla on mahdollisuus vaikuttaa itseäni koskeviin asioihin.” arviointiasteikolla 4 = ”Olen eri mieltä”, 10 = Olen samaa mieltä. Prosenttilukema kertoo osuuden vastaajista, jotka vastasivat arvon 8-10.
- Tiedon päivitys: kahden vuoden välein.

9. Varhaiskasvatuksen piirissä olevien yli 3-vuotiaiden lasten määrä nousee merkittävästi. (C1, C2)**Varhaiskasvatuksen piirissä olevien yli 3-vuotiaiden lukumäärä** →

- Toteutuma kunnallisessa varhaiskasvatuksessa (touku-kuun tilanne):
Neljävuotiaat: 2016: 854, 2017: 716, 2018: 713, 2019: 949
Viisivuotiaat: 2016: 849, 2017: 884, 2018: 778, 2019: 877

Strategian kärkihankkeiden toteutuma 2019

1. LAHTI OPISKELUKAUPUNKI

Kärkihankkeiden lyhyesti: Kärkihankkeen tavoitteena on vahvistaa Lahtea monipuolisena opiskelukaupunkina. Uusilla kumppanuuteen panostavilla toimintamalleilla kasvatetaan toisaalta elinkeinoelämän ja korkeakoulujen välistä innovaatioyhteistyötä ja toisaalta alueen eri koulutusorganisaatioiden välistä kumppanuutta. Erilaisten koulutuspolkujen määrä Lahden alueella kasvaa. Niemen alueen houkuttelevuus ja saavutettavuus opiskeluympäristönä lisääntyvät kärkihankkeen toimenpiteiden myötä.

Palvelualueen toimenpide	Mittari	Lähtö-/tavoletaso	Käyttösuunnitelman toimenpiteet	Mittarin toteutuma ja tehdyt toimenpiteet 31.12.2019	Tila
Vahvistetaan innovaatiotoimintaa kaupungin strategisesti tärkeillä aloilla. Vahvistetaan osaamisintensiivisen liiketoiminnan edellytyksiä. (KOHA)	Luotu malli, jonka avulla yritykset voivat hyödyntää korkeakoulujen osaamista Käynnistyneet yhteistyöhankkeet	TKI-toiminnan malli luotu yhteistyössä yliopistojen ja korkeakoulujen kanssa ja se on toiminnassa. Hankkeiden luonti ja käynnistyminen	Tuetaan HY:n ja LUT:n strategista kumppanuutta sekä innovaatioyhteistyötä KIKY-strategian strategisissa teemoissa Business Mill -toimintamallin käyttöönotto Lahdessa kaupungin ja LAMK:in yhteistyönä	- Lahti Start-up Center "Start Hub" on käynnistynyt toimintansa ammattikorkeakouluvetoisesti vuoden 2019 lopussa. Kaupunki toimii toiminnan osarahoittajana vuoden 2022 loppuun. Hub-toiminta edistää oppilaitos- ja yritysyhteistyötä sekä kasvattaa Lahden alueen innovaatio- ja start-up potentiaalia. Yhteistyösopimus allekirjoitettu 2.1.2020 (ml. toiminnan seurannan mittarit). - Innovaatioallianssia on rakennettu osana Lahden kaupungin kasvu- ja tutkimusvalmisteluita syksyn 2019 ajan tähdäten kevään 2020 kasvu- ja tutkimusneuvotteluihin. Perustana KYKY-strategia. Toiminnan kärkenä on uuden innovaatioekosysteemin rakentaminen älykkään kiertotalouden kärjellä. Toiminnan ja sen sisällön toteuttamisessa ovat olleet mukana LUT, LAB, HY, Lahden yliopistokampus, Lahden seudun kehitys Ladec, Päijät-Hämeen liitto sekä Lahden kaupunki ja kokonaisuusluonnos on valmistunut vuoden 2019 lopussa. Yhteistyö on vahvistanut toimijoiden yhteistä tekemistä ja luonut potentiaalia uudenlaisen kysyntälähtöisen ekosysteemin syntymiselle, joka yhdistää jatkossa mukaan konserniyhtiöt sekä alueen yritykset. Toiminta konkretisoituu keväällä tehtävän konsulttikilpailutuksen sekä myöhemmin vuonna 2020 syntyvän Smart Circularity-innovaatioekosysteemin muodossa. - LUTin ja HY:n väliselle yhteistyölle on luotu syksyn 2019 aikana uudenlaisia yhteistyökannustimia muokkaamalla kaupungin rahoitusta vuodelle 2020. Korkeakoulujen kokonaisuusrahoitus on säilytetty ennallaan, mutta korkeakouluille merkityistä varoista osa on jätetty jaettavaksi myöhemmin yhteistyöaihioiden edistyessä. - Kaupungin konserniyhtiöiden kanssa on syksyllä 2019 käyty neuvotteluita uudenlaisen Niemen aluetta tukevien yliopistojen yhteisten yhteistyöhankkeiden rahoittamiseksi. Toiminta konkretisoituu keväällä 2020 käynnistettävän rahoitushaun kautta.	Toteutui
Käynnistetään Lahti innovaatioallianssi-toimintatapa (KOHA)	Osallistuvien yritysten ja yhteisöjen määrä Kysely toimintatavan arvioituista hyödyistä	Osallistuvia yrityksiä ja yhteisöjä vähintään kahdeksan Kysely toteutettu ja tunnistettu kehittämissuhteet	Käynnistetään Lahti innovaatioallianssin toiminta Yritykset ja muut yhteistyötahot sitoutetaan toimintatapaan	Innovaatioallianssin kokonaisuuden rakentaminen on edennyt suunniteltua hitaammin johtuen kokonaisuuden moninaisuudesta ja osallistuvien tahojen määrästä. Innovaatioallianssi-malli kytketty vahvasti yhteen kärkihankkeen toimenpiteen numero 5 kanssa. Sen sijaan, että rakennetaan irrallinen innovaatioallianssi, tämä toiminta kytketään vuonna 2020 toteutettavan Lahti Smart Circularity-innovaatioekosysteemin perustaksi. Innovaatioallianssille on rakennettu vuoden 2019 aikana hyvät perustukset, joista toiminnan konkreettinen rakentuminen jatkuu vuonna 2020. Vuonna 2019 toiminnan ja sen sisällön toteuttamisessa ovat olleet mukana LUT, LAB, HY, Lahden yliopistokampus, Lahden seudun kehitys Ladec, Päijät-Hämeen liitto sekä Lahden kaupunki. Keväällä 2020 mukaan kytketään kaupungin avainkonserniyhtiöt sekä alueen avainyritykset.	Toteutui osittain
Lahden tunnettuuden ja houkuttelevuuden vahvistaminen opiskelukaupunkina (KOHA)	LAMK:n ja LUT:n Lahden ohjelmien hakijamäärät	Hakijamäärät suurempia kuin v. 2018	Viestintäkampanjan toteuttaminen	- LABin (entinen LAMK) hakijamäärät ovat parantuneet kevään yhteishaussa. LAMK:n vuoden 2018 ensisijaiset hakijat 6123 kpl ja vetovoima 2,68; vuonna 2019 ensisijaiset hakijat 7036 kpl ja vetovoima 2,96. LUTin osalta tarkkoja tietoja Lahden kampuksen osalta ei ole tällä hetkellä saatavilla; hakijoiden määrä Lahden maisterikoulutuksiin on kuitenkin ollut erinomainen. Vuoden aikana tapahtuneet opiskelukaupunkiin kytkeytyvät markkinointi- ja viestintätöimenpiteet: - Kampusraitin avajaistapahtuma 01/2019 - Lahti on sinun opiskelukaupunkisi -liitelehden julkaisu Helsingin Sanomien Koulutusliitteen välissä 01/2019 ja 01/2020 - LUT-maisteriopintojen haun yhteydessä sosiaalisen median	Toteutui

				<p>kampanja 01/2019</p> <ul style="list-style-type: none"> - Korkeakoulujen yhteishaun yhteydessä sosiaalisen median kampanja 03/2019 - Kaupunkinäkyvyys Lahdessa tienvarsinäytöissä 03/2019 - Liitelehden jakelu opiskelutapahtumassa (Lahti) ja nostot lahti.fi-palvelussa 03/2019 - Niemi-kampuksen viestintäkampanja, kevät 2019 - Lahti opiskelukaupunki-tapahtuma yhdessä työllisyys- ja koulutustoimijoiden kanssa, 10/2019 - Korkeakouluteko-kilpailu ja siihen liittyvät nostot mediassa 11/2019 	
<p>Kasvatetaan yhteistyötä opetuksessa toisen asteen ja korkeakoulujen välillä (SIVI)</p>	<p>Yliopisto/korkeakoulu opetuksen määrä lukioissa</p> <p>Toimintaan osallistuvien opettajien määrä</p> <p>OPS:ien sisältö</p>	<p>Opetuksen määrän lisääminen</p> <p>Toimintaan osallistuvien opettajien määrä kasvaa</p> <p>Tiedekasvatus sisällytetty OPS:eihin</p>	<p>Korkeakouluopintojen tarjonnan lisääminen</p> <p>Opettajien tietoisuuden lisääminen korkeakouluopinnoista Lahdessa/ opettajien yhteistyö korkeakoulujen kanssa</p> <p>Varmistetaan riittävä tiedekasvatuksen osuus OPS:ssa</p>	<p>opetustarjontaa lisätty, tutustuttu uuteen kampukseen ja aloitettu junnuyliopistotoiminnan valmistelu</p> <p>osittain nykyisessä ops:ssa, määritellään tarkemmin uudessa ops:ssa</p>	Toteutui
<p>Kasvatetaan yhteistyötä perusopetuksen koulujen ja Niemen kampuksen toimijoiden kanssa (SIVI)</p>	<p>Luotu malli, joka laajentaa ja syventää yhteistyötä Niemen kampuksen toimijoiden kanssa</p> <p>Päijät-Hämeen Luma-keskuksen ja Lahden Yrityskylän toiminnan kattavuus</p>	<p>Perusopetuksen ja Niemen kampuksen yhteistyösuunnitelma valmis sisältäen LUTin Junior University-mallin toteutuksen</p> <p>Toiminta tavoittaa kaikki alueen 9. luokkalaiset</p>	<p>Yhteistyösuunnitelma valmistellaan vuoden 2019 aikana ja se sisältää tarkennetun suunnitelman ja toimintamallin Junior University-toiminnasta Lahdessa</p> <p>Yrityskylän ja Päijät-Hämeen Luma-keskuksen toimintaan osallistuvat kaikki Lahden perusopetuksen 9. luokkalaiset</p>	<p>Tavoite toteutui osittain. Yhteistyösuunnitelma ja Junior University-toiminnan suunnittelu jatkuu kevään 2020 aikana. Junior University -toiminta käynnistyy pilotoiden vuoden 2020 aikana.</p> <p>Yrityskylän ja Luma-keskuksen toimintaan osallistuvat kaikki Lahden perusopetuksen 9. luokkien oppilaat. Tavoite toteutui.</p>	Toteutui osittain
<p>Parannetaan Niemen alueen kehitysedellytyksiä ja osallistetaan opiskelijoita kehitysohjon (KYMP)</p>	<p>Kehityskuvan valmistelu</p> <p>Kehityssuunnitelmien ja niiden toteutumisen valmiusaste.</p> <p>Osallistuvien opiskelijoiden määrä</p>	<p>Kehityskuva valmis</p> <p>Suunnitelmien valmistuminen</p> <p>Opiskelijoita osallistuu systemaattisesti kehitysohjon</p>	<p>Eri toimijoiden ja tavoitteiden yhteensovittaminen.</p> <p>Opiskelun, yritystoiminnan, alueelle soveltuvan asumisen sekä Rantaraitin ja muun liikenneympäristön kehitys.</p> <p>Työpajatyöskentely yhdessä opiskelijoiden kanssa.</p>	<p>Selvitetty Asuntomessujen sijoittumista Niemeen. KH (tammikuu 2020) päätös, että ei jatketa. Kehityskuvatyo odotti tätä päätöstä. LAMK kaupunkimuotoilun opiskelijoiden syksyn 2019 kestänyt kurssi "Niemen visiot" viety läpi ja saatu loppuraportit ja esittelyt. Kehityskuva aikataulutettu ja ohjelmoitu vuodelle 2020. Alueen nykytilasta on havainnekuva (3D).</p> <p>Vuoden 2019 aikana on tehty esiselvityksiä. Harjoitus- ja projektitöitä LAMK/ yhdyskuntasuunnittelun YAMK-opiskelijoiden kanssa, KV-kesäkurssin kanssa ja LAMK yhdyskuntasulun kurssin kanssa. Aloitettu yhteistyökurssi muotoiluinstituutin strategisen kaupunkisuunnittelun kurssin kanssa.</p>	Toteutui osittain

2. LUONNOLLISESTI LIIKKEESSÄ

Kärkihanke lyhyesti: Kärkihankkeen tavoitteena on luoda vahva ja yhdessä suunniteltu visio keskustan liikennejärjestelmän kehittämiseksi ja sitä tukeväksi kestävästä liikkumisen visioksi. Keskustan liikennejärjestelmän visio tähtää kaupunkistrategian vuoteen 2030 ja osaltaan luo puitteet viihtyisään ja sujuvaan liikkumiseen kasvavassa kaupungissa. Hankkeessa kasvatetaan palveluiden saavutettavuutta kävelen, pyöräillen ja julkisia kulkuneuvoja käyttäen. Kärkihanke nivoutuu osaksi Lahden suunta -prosessia (2017–2020), joka tuottaa yleiskaavan lisäksi myös suunnitelman kestävästä kaupunkiliikkumisesta. Kärkihankkeessa tuotetaan vaikutusten arviointia Lahden suunta-luonnosvaihtoehtoihin.

Palvelualueen toimenpide	Mittari	Lähtö-/tavoitetaso	Käyttösuunnitelman toimenpiteet	Mittarin toteutuma ja tehdyt toimenpiteet 31.12.2019	Tila
Huomioidaan kohteiden saavutettavuus keyven ja julkisen liikenteen avulla sekä riittävät pyöräpysäköintimahdollisuudet liikuntapalveluissa ja liikuntainfranhankkeissa sekä muun palvelutoiminnan suunnittelussa (SIV)	Liikuntapaikkojen ja muiden palveluiden saavutettavuus keyven ja julkisen liikenteen avulla	Liikuntapaikkojen ja muiden palveluiden saavutettavuus sekä pyöräpysäköintimahdollisuudet paranevat	Asiaa pidetään esillä hankesuunnitelma-koukuksissa	Meneillään olevien niiden rakentamishankkeiden suunnittelussa, joihin liittyy liikunnan harrastamista (monitoimitilat, Ranta-Kartano, Kisapuisto) on huomioitu mm. pyöräpysäköintimahdollisuudet ja kohteiden linkittyminen keyven liikenteen väyläverkostoon. Myös olemassaolevien kohteiden (uimahallit, Urheilukeskus) pyöräpysäköintimahdollisuuksien parantamista suunnitellaan.	Toteutui
Laaditaan keskustan liikennejärjestelmäsuunnitelma 2030 (KYMP)	Suunnitelman valmiusaste	2014 liikennejärjestelmän päivittäminen vuoden 2019 aikana	Lahden suunta työn luonnosvaiheeseen laaditaan keskustan liikennevisio. Käynnistetään liikennejärjestelmäsuunnitelman laatiminen. (Henkilövajaus saattaa viivästyttää suunnitelman valmistumista ensi vuodelle)	Keskustan liikenteen ja liikkumisen suunnitelman (LIISU2030) laatiminen käynnistyi loppusyksystä 2019. Liikenneverkon ratkaisuja käsittelevä ensimmäisen vaihe on menossa helmikuussa 2020 päätöksentekoon ja toinen vaihe, jossa suunnitellaan tarkemmin katukohtaisia ratkaisuja, käynnistyy keväällä 2020. Tavoitteet käyty läpi kesäkuun TYLA:ssa. Keskustan liikennejärjestelmäsuunnitelman laatiminen käynnistyy elo-syyskuussa. Keskustelut valitun puitesopimustoimittajan kanssa käynnistetty työn sisällöstä. Työ tehdään 2019–2020 eli toteutui osittain vuonna 2019.	Toteutui osittain
Laaditaan kestävästä liikkumisen investiohjelman. (KYMP)	Suunnitelman valmiusaste	Kootaan omaksi kokonaisuudeksi kestävästä liikkumiseen liittyvät investoinnit	Laaditaan ensimmäinen versio kestävästä liikkumisen investiohjelmasta.	Mittarin toteutuma: SUMP-tyo edistyy aikataulussa. Vuonna 2019 määriteltiin kestävästä kaupunkiliikkumisen ohjelman toimenpiteet ja luonnos vietiin nähtäville osana Lahden suunta -työtä. Pyöräilyn tavoiteverkon päivitys, jonka pohjalta pyöräilyn (ja samalla kävelyn) edistämisen kustannuksia on mahdollista arvioida, saatiin valmiiksi. Tähän liittyy myös talvikunnossapito sekä ensiaputoimenpiteet tavoiteverkolla. Tavoiteverkko oli myös luonnosvaiheessa nähtävillä osana Lahden suunta -työtä. Tällä hetkellä määritellään SUMP-toimenpiteille tarkempaa sisältökuvausta sekä kestävästä liikkumisen toimenpiteiden kustannusarvioita.	Toteutui osittain
Toteutetaan kokeiluja kestävästä liikkumisen ympäristöstä. (KYMP)	Kestävästä liikkumisen kokeilut	Toteutetaan 3 kokeilua	Kehitetään ja jatketaan Rautatienkadun kokeilu saatujen kokemusten perusteella. Trion ympäristön viihtyisyyden ja liikkumisolosuhteiden kehittäminen kokeilun kautta. Yritysten Lahti -kärkihankkeen kautta ideoitavan kokeilun toteuttaminen keskustassa.	Mittarin toteutuma: 2 kokeilua toteutunut ja 1 ei. Rautatienkadun kokeilua päätettiin jatkaa ja seuraavan kerran siitä ja mahdollisista muista kokeiluista päätetään keskustan liikenteen ja liikkumisen kokonaissuunnitelman päätöksäsitellyn yhteydessä. Yhdessä Yrittäjien Lahti -kärkihankkeen kanssa vuoden 2019 aikana laadittiin yhdessä alueen toimijoiden kanssa suunnitelma Lanun aukion viihtyisyyden parantamiseksi ja ensimmäiset kokeilutoimenpiteet, aukion läpiajoa estävät kukka-altaat, toteutettiin kesällä 2019. Vapaudenkadun viihtyisyyttä ja esteettömyyttä parantavana kokeiluna annettiin kadun ylittäville huolehdittavaksi katupenkkejä, joita pystyi käyttämään levähtelyyn. Päijänteenkadun ja Vesijärvenkadun kulmauksessa olevan Viiskulman kaupunkiaukion kokeilu jatkui koko vuoden ajan. Aukion tarkoituksena on luoda viihtyisää kaupunkitilaa vilkkaan Vesijärvenkadun varrelle. Aukio tulee jatkossa toimimaan taide- ja julistemuseon LAD:iin opastavana aukiona.	Toteutui osittain
Arvioidaan Lahden suunta –luonnosvaihtoehtojen vaikutukset kestävästä liikkumiseen. (KYMP)	Vaikutusten arviointi	Vaikutusten arviointi tehty	Vaikutusten arvioinnin edellyttämä aineisto valmiina.	Lahden suunta -työn luonnosvaiheen vaikutustenarvioinnit on toteutettu kesän 2019 aikana vuorovaikutteisena asiantuntija-arviointina. Lisäksi erillisessä tutkimushankkeessa tehdään alkuvuodesta 2020 yleiskaavan arviointi kävelyn ja pyöräilyn näkökulmasta. Arviointi valmistuu helmikuun 2020 alkupuolella.	Toteutui

3. YRITYSTEN LAHTI

Kärkihankke lyhyesti: Kaupungin toimijoiden tavoitteena on tunnistaa tehokkaasti erityyppisten ja erikokoisten yritysten palvelutarpeet. Kärkihankkeen myötä kaupungin palveluita voidaan segmentoida jatkossa paremmin erilaisia yrityksiä palvelevaksi kokonaisuudeksi. Hanke vie eteenpäin kaupungin yritysystävällisyyttä käytännössä edistäviä toimintamalleja, kuten hankintojen kehittämistä sekä työntekijöiden asiakaspalveluosaamisen kasvattamista koulutuksen keinoin. Kärkihankkeessa toteutetaan myös maankäytön suunnittelua, jonka tavoitteena on taata tulevaisuuden hyvät toimintaedellytykset tilaa vievälle yritystoiminnalle.

Palvelualueen toimenpide	Mittari	Lähtö-/tavoite-taso	Käyttösuunnitelman toimenpiteet	Mittarin toteutuma ja tehdyt toimenpiteet 31.12.2019	Tila
Uudistetaan kaupungin palveluprosesseja yritysystävällisemmiksi (KOHA)	Automaattisen hankintakalenterin käyttöönotto. Yritysten kanssa käytävän markkinavuoropuhelun määrä. Kaupungin henkilöstölle järjestettävään asiakaskokemuksen edistäviin koulutuksiin sitoutuneiden määrä. Yritysvierailuihin osallistuneiden määrä. Yritysten asiakaspalautekyselyn käyttöönotto	Hankintakalenteri käytössä Markkinavuoropuhelun määrä lisääntyy 20 henkilöä 50 henkilöä Asiakaspalautekysely otettu käyttöön	- Otetaan käyttöön hankintakalenteri, jonka kautta suunnitteilla olevat hankinnat tulevat yritysten tietoon. - Järjestetään hankintakohtaisia markkinavuoropuhelutilaisuuksia. - Kootaan yritysasiakasrajapinnassa toimivat viranhaltijat koulutuskokonaisuuteen, jolla uudistetaan kaupungin asiakaspalveluprosesseja - Järjestetään yritysvierailuja, joissa viranhaltijat ja luottamushenkilöt pääsevät tutustumaan lahtelaiseen yrittäjyyteen. - Otetaan käyttöön systemaattinen palautekysely, jolla saadaan tietoa yritysten asiakaspalvelukokemuksesta.	Hankintakalenteri hankittu. Käyttöönotto siirtynyt 2020 puolelle. Markkinavuoropuheluja järjestetty mm. tilaisuuksia, skype-palaverit, kirjalliset tietopyynnöt. Loka-joulukuussa toteutettu asiakaspalveluvalmennus 21 kaupungin työntekijälle. Valmennuksen toteutti tarjouskilpailun perusteella Innolink Oy. Osallistujia Kymppin, Sivin ja Kohan henkilöstöstä. Osallistujien arviot koulutuksesta olivat positiivisia (asteikolla 1-5 arvostana 4-). Järjestetty yritysvierailut kesäkuussa Dooroomiin ja marraskuussa Kempille. Kempin vierailulla erityinen painotus yrittäjyyskasvatuksessa. Yritysvierailuihin osallistui hieman yli 40 henkilöä. Yritysten asiakaspalautekyselyä pilotoitu EKP:n sisällä. Tunnistettu selkeä tarve systemaattisen palautteen keräämiselle asiakaspalvelutilanteista.	Toteutui osittain
Luodaan Lahdesta houkutteleva teollisen internetin (Internet of Things) alusta yritystoiminnalle (KOHA)	Avoimen tietokantojen määrä.	1 tietokanta/4 tietokantaa	- Avataan kaupungin tuottamaa dataa oppilaitosten ja yritysten käyttöön.	Lahden kaupungille luotu oma avoimen datan sivu; www.lahti.fi/tietoa-lahdesta/avoin-data . Sivulla ladattavissa 11 tiedostoa ml. joukkoliikenne-, liikennevalo-, kartta- ja laskutusaineistoja.	Toteutui

Palvelualueen toimenpide	Mittari	Lähtö-/tavoletaso	Käyttösuunnitelman toimenpiteet	Mittarin toteutuma ja tehdyt toimenpiteet 31.12.2019	Tila
Mahdollistetaan yritysten kasvu parantamalla työvoiman saatavuutta ja tarjoamalla yrityspalveluseteli liiketoiminnan kehittämiseen. (KOHA)	Työvoiman saatavuuden parantuminen (TEM, pk-barometri) Matkalla Duuniin – alustasta on luotu digitaaliset työvoimapaalvelut kokoava portaali yrittäjille Yrityspalvelusetelin käyttö yritysten kehittämisessä	Työvoiman saatavuus ja työvoimapaalvelut ovat parantuneet. Portaali valmis Yrityspalvelusetelin käyttöä pilotoitu	- Kehitetään työnhakijoiden sekä työnantajien valmennuspalveluita. Työnantajalähtöisten ketterien koulutuspalveluiden toteuttaminen yhteistyössä koulutusorganisaatioiden kanssa. - Viedään MatkallaDuuniin-palvelu Tiitus-alustaan ja integroidaan eri toimijoiden Tiitus-pohjaiset järjestelmät yhteismarkkinointiin. - Pilotoidaan yrityspalvelusetelin käyttöä yhdessä Ladecin kanssa.	Ohjaamon ja Vauhdittamon järjestämät rekrytapahtumat ja Yrityspiste ovat osaltaan edesauttaneet työvoiman saatavuutta yritysten tarpeisiin. Henkilökohtainen työhönvalmennus tukee niin työnhakijoita, kuin työnantajiakin. Työllisyyspalvelut myöntää Lahti-lisää yrittäjien palkkauskustannusten tueksi. Koulutuspaketteja pyritään järjestämään työnantajien tarpeet huomioiden yhdessä TE-toimiston kanssa. MatkallaDuuniin-palvelu vuoden 2019 aikana toiminnassa Tiitus-alustalla. Kaikki samalla alustalla toimivat organisaatiot koottu yhteismarkkinointiaan palvelua yrityksille LahtiDuuni-nimellä. Yhteismarkkinoinnissa mukana LAMK (nyk. LAB), Salpaus ja Suomen diakoniaopisto. Myynnin ja markkinoin yrityspalvelusetelipilotti toteutettiin 2019 aikana yhdessä Ladecin kanssa. Seteleitä myönnettiin 178 hakijan joukosta ensin 20 hakijalle ja lisämäärärahan avulla vielä 10 lisähakijalle. Palveluntuottajia hyväksyttiin mukaan 40. Toteutuneista palveluntuottajavalinnoista 27/30 kohdistui lahtelaiseen palveluntuottajaan. Yrityspalvelusetelitoimintaa jatketaan vuonna 2020.	Toteutui
Kannustetaan yrittäjyyteen osana työllisyyskehittämistä ja kaupunkimarkkinointia. (KOHA)	Ohjaamosta ja Vauhdittamosta yrittäjyyttä tukeviin toimenpiteisiin ohjattujen määrä (yrittäjyysopinnot, Ladecin perustamisneuvonta ja osuuskuntayrittäjyys) Viestintäkampanjan toteutus	Yrittäjyyttä tukeviin toimenpiteisiin ohjattujen määrä kasvaa Toteutettu viestintäkampanja "lahtelainen yrittäjä", joka rakentaa Lahti-brändiä sekä kannustaa yrittäjyyteen	- Tuodaan yrittäjyys vahvemmin esiin työllistymisvaihtoehtona Ohjaamon ja Vauhdittamon toiminnassa. - Tuotetaan yrittäjyydestä kertova viestintäkampanja, jossa nostetaan esiin lahtelaisia yrittäjiä.	Ohjaamosta ja Vauhdittamosta on ohjattu yrittäjyyttä tukeviin toimiin yhteensä 30 henkilöä alkuvuoden aikana. Työpajoilla yrittäjyydestä kerrotaan kaikille valmentautujille osana valmennusprosessia ja työpajanuorten perustama osuuskunta on aloittanut toimintansa kevään aikana. Lisäksi on järjestetty Osuuskunta- ja kevytyrittäjyys-infoja eri yhteyksissä. Kaikille yrittäjyydestä kiinnostuneille on tarjottu ohjausta ja neuvontaa yhteistyössä Ladecin kanssa. Työpajoilta on käynnistetty nuorten työosuuskunta Kehveli, jossa on noin 10 jäsentä. Nuorisopalvelut tukee edelleen Kehvelin nuoria osuuskunnan pyörittämisessä. Työpajojen nuorille annetaan ohjausta yrittäjyydestä ja osuuskuntatoiminnasta. Yhteistyötahoina ovat Ladec Oy ja työosuuskunta Kehveli. Vauhdittamosta ja työhönvalmennuksesta ohjattu Ladecin palveluihin. Viestintäkampanja jäi toteuttamatta.	Toteutui osittain
Lisätään yrittäjyyskasvatuksen roolia opetuksessa. (SIVI)	Lahden kaupungin yrittäjyyskasvatussuunnitelma Yrittäjyyskasvatuksesta kiinnostuneiden opettajien määrä Yrittäjyyskasvatusopintoja suorittaneiden lukioalaisten määrä Yrittäjyyskasvatuksen koordinoinnin resursointi	Suunnitelma valmis Opettajien määrä kasvaa Lukiolaisten määrä kasvaa Yksi henkilö resursoitu	Laaditaan suunnitelma, vastuuhenkilönä yrittäjyyskasvatuksen koordinaattori Yrittäjyyskasvatushankkeeseen ja kurssien opettajiksi uusia opettajia Yrittäjyyskursseja lisätään Rekrytoidaan yrittäjyyskasvatuskoordinaattori	Yrittäjyyskasvatussuunnitelma pääpiirteittäin valmis Kaikille lukion opettajille järjestetty yrittäjyyskasvatuskoulutusta Uusia yrittäjyyskursseja perustettu Yrittäjyyskasvatuksen koordinointiin ja yrittäjyyskasvatussuunnitelman laadintaan rekrytoitu projektikoordinaattori ajalle 12.8.2019-30.6.2020 Informoitu perusopetuksen rehtoreita rehtoriseminaarissa 5.8.2019 yrittäjyyskasvatussuunnitelman laadinnan käynnistämisestä. Jatketaan yrittäjyyskasvatussuunnitelman laadintaa tammikuu-toukokuu 2020	Toteutui osittain

Palvelualueen toimenpide	Mittari	Lähtö-/tavoletaso	Käyttösuunnitelman toimenpiteet	Mittarin toteutuma ja tehdyt toimenpiteet 31.12.2019	Tila
Käynnistetään LADin yritysysteistyö (SIVI)	Toimintaan sitoutuvien yritysten määrä	Yritykset sitoutuvat LADin toimintaan	Osallistetaan yrityksiä näyttelytoiminnan tukemiseen ja palvelutarjonnan käyttäjiksi. Onnistuneet yhteistyöratkaisut ja sitoumukset palvelutarjonnan käyttäjiksi 2021 alkaen (LAD toiminta alkaa)	Toteutettu asiakasmarkkinointi ja yritysysteistyö koulutusohjelma syksyllä 2019. Alku vuodesta 2020 alkaa yritysysteistyön suunnitelmallinen toteuttaminen.	Toteutui
Kaavoitetaan Kehätien liityntäalueet yritystoiminnalle (Kujala/Pippo) (KYMP)	Yritysalueiksi kaavoitetun maa-alan suuruus km ² /ha	Pippon-Kujalan alueen yritystoiminnan aluevaraukset on osoitettu yleiskaavassa.	Asemakaavan edellyttämät selvitykset toteutettu	Yeiskaavan luonnosvaiheessa oli nähtävillä kaksi vaihtoehtoa. Jatkosuunnittelu etenee niistä saadun palautteen perusteella. Liikennettä on tarve tarkastella lisää. Alueella toimivilta moottoriturheiluseuroilta pyydettiin syksyn aikana tarkemmat selvitykset tulevaisuuden suunnitelmista. Yeiskaavaehdotukseen valitun vaihtoehdon pohjalta laaditaan asemakaavaluonnos. Kaupunki on hankkinut maata alueelta ja alueella on tehty lisäselvityksiä. Kujalankadun rakentaminen käynnistyy. Alueelle on laadittu rakennettavuusselvitys (Ramboll 3.7.2019).	Toteutui osittain
Kehitetään keskustan kiinteistöjä ja selvitetään sisäiset yhteydet (KYMP)	Toteutuneiden kehityskohteiden määrä	Kiinteistön omistajille synty yhteinen visio ja vahvistuva yhteistyö luo lähtökohtia tuleville kaavoitusratkaisuille	Yleisten alueiden suunnitelmien ja kaavoituksen työohjelman hankkeiden toteuttaminen	Perustettu Kiinteistöfoorumi- suunnitteluryhmä. Ensimmäinen Kiinteistöfoorumi pidettiin 27.5.2019, jossa linjattiin kiinteistöomistajien toiveita. Toinen Kiinteistöfoorumi pidettiin 19.9.2019 keskittyen tyhjiin liiketiloihin, kivijalkakauppaan ja markkinointiin. Käyty alustava keskustelu Cityconin kanssa Trion ja sen lähialueen ideasuunnitelman laatimisesta. Lanun aukion viihtyisyyttä suunniteltiin yhdessä alueen yrittäjien ja kiinteistöjen kanssa. 1. vaiheen toimenpiteet toteutettiin kesällä 2019. Hämeenkadun viihtyisyyttä kehitetään yhdessä yrittäjien ja kiinteistön omistajien kanssa. 1. vaiheessa parannettiin kadun valaistus. Ranta-Kartanon ja Paavolan kampuksen asemakaavan muutokset valmistuivat. Muut keskustan asemakaavan muutokset etenevät osin muuttuneiden tavoitteiden ja tarkistettujen aikataulujen mukaisesti. Kaksi kaavaehdotusta on peruttu kiinteistön omistajan vaihtuessa.	Toteutui osittain

4. PALVELUTORI

Kärkihänke lyhyesti: Kärkihankkeen tavoitteena on käynnistää palveluiden ja palveluohjauksen monitoimijamalliin pohjautuva Palvelutori, joka yhdistää fyysisen asioinnin ja paikasta riippumattomat sähköiset palvelut sekä osallisuuden ja yhteiskehittämisen mahdollisuudet asukkailla. Palvelutorin toimintamallia lähdetään ensivaiheessa rakentamaan yhdessä mm. hyvinvointikuntayhtymän ja Kelan kanssa, mutta palvelutorityön edetessä palvelutarjoajien ja yhteiskehittämisen mahdollisuuksien määrä kasvaa merkittävästi. Palvelutori sijoittuu fyysisesti kaupungin keskeiselle paikalle, jotta se tukee palveluiden ja palveluohjauksen sujuvaa ja esteetöntä käyttöä ja on helposti saavutettavissa. Kärkihankkeen myötä otetaan käyttöön asukkaan sähköinen tilavarausjärjestelmä ja kehitetään kaupungin sähköinen asiointialusta asukasnäkökulma edellä.

Palvelualueen toimenpide	Mittari	Lähtö-/tavoite-taso	Käyttösuunnitelman toimenpiteet	Mittarin toteutuma ja tehdyt toimenpiteet 31.12.2019	Tila
Luodaan palvelutori-malli, jossa kootaan laajasti yhteen kaupungin ja muiden toimijoiden palveluita sekä palveluohjausta. Vahvistetaan integraatiota asiakkaan näkökulmasta. (KOHA)	Palvelutorin tilat määriteltä Palvelutorin toimijat / yhteistyösopimusten /kumppaneiden määrä. Palvelutorin toimintasuunnitelman 2019-2020 laatiminen.	Palvelutorin tilat on määriteltä ja käytöön otettu. Yhteistyösopimuksia on tehty 10. Toimintasuunnitelma on tehty.	Laaditaan ensivaiheen toimintasuunnitelma Palvelutori-konseptin käynnistämiseen Tehdään toimijoiden tilatarvekartoitus ja vuokrataan tarpeen mukaiset tilat Laaditaan yhteistyösopimukset ja palvelutoritoimijasopimukset Käynnistetään Palvelutori-konsepti	Palvelutorin tilat ovat valmiit ja tilojen hallinta siirretty Lahden kaupungille. Palvelutori avaa ovet asiakkaille 13.1.2020. Palvelutorin toimintasuunnitelma on valmis 2019-2020. Palvelutorin II vaiheen suunnittelu on käynnistynyt ja suunnittelun eteneminen aikataulutettu Palvelutorin ohjausryhmässä.	To- teutui
Otetaan käyttöön sähköinen tilavarausjärjestelmä (KOHA)	Tilavarausjärjestelmän käyttöön oton valmiusaste	Sähköinen tilavarausjärjestelmä käyttövalmis ja pilotointi aloitettu	Sähköisen tilavarausjärjestelmän (Varaamo) luonti ja sen piiriin kuuluvien tilojen määrittely sekä järjestelmän pilotointi	Varaamo siirretty osaksi laajempaa kaupungin tilavarausjärjestelmän suunnittelua. Varaamon pilottikohteet on valittu. Pilottikohteita ovat Monitoimitilat Onni ja Jalo sekä kaupunginkirjasto.	Ei to- teu- tunut
Tuodaan sivistyksen palvelutarjonta ja -ohjaus kattavasti ja asiantuntevasti saataville palvelutorille. (SIVI)	Palvelu otettu käyttöön	Palvelutorin asiakkaat saavat halua-mansa tiedot sivistyksen palveluista (lapset, nuoret, perheet) sekä niiden yhteystahot palvelutorin kautta.	Sivistyspalveluiden palvelutorilla tarjottavat palvelut on määriteltä ja tarjonnan toteutus aloitettu.	Sivistyksen varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen palveluneuvonta toimii Lahti-Pisteellä.	To- teutui
Uudistetaan rakennusvalvonnan asiakaspalvelumalli. Mahdollistetaan tapaamisten sopiminen sähköisen ajanvarauksen ja Lahti-Pisteen kautta. (KYMP)	Asiakaspalvelun ohjaus on siirtynyt	Uusi asiakaspalvelumalli ja sähköinen ajanvaraus käytössä	Rakennusvalvonta on aktiivisesti mukana palvelutoriprojektissa valmistele-massa ajanvarauspalvelua. Palvelu käyttöön projektin valmistuttua tai osin pilottina jo sen aikana.	Outlook-kalenterin käyttö asiantuntija-ajanvarauksissa on kehitteillä ja otetaan käyttöön tammikuussa 2020. Rakennuslupa 398-2019-393 on myönnetty 6.6.2019. Koska erillistä ajanvarausjärjestelmää ei olla luomassa vaan toimitaan Outlookin kalenterilla niin järjestelmään voidaan siirtyä tilojen valmistuttua. Ohjeistus: ajankäyttö ja aluejako ja palvelut	To- teutui

5. LASTEN JA NUORTEN HYVINVOINTI

Kärkihanke lyhyesti: Vahvistamme yhdessä tekemällä lasten ja nuorten hyvinvointia edistävää toimintamallia. Toteutamme maakunnallista lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmaa. Sitoudumme Unicef Lapsiystävällinen kaupunki -toimintamalliin. Suunnittemme uusia oppimisympäristöjä sekä kaupunkiympäristöä ja leikkialueita yhdessä lasten ja nuorten kanssa uusia ja innostavia menetelmiä hyödyntäen

Palvelualueen toimenpide	Mittari	Lähtö-/tavoitetaso	Käyttösuunnitelman toimenpiteet	Mittarin toteutuma ja tehdyt toimenpiteet 31.12.2019	Tila
Kehitetään lasten ja nuorten tasaverstaista kasvuympäristöä pysyvää käyttöä palvelevilla tilainvestoinneilla. (KOHA)	Väistötilojen suhteellinen osuus tilakanasta Korvataan: Väistötilojen volyymi (m2) tilakanassa (koulu- ja päiväkotitilat)	Lähtötaso xx % tilakanasta v.2018 alussa/ Tavoitetaso % tilakanasta v.2019 lopussa; Korvataan: Lähtötaso on väistötilojen määrä v. 2018 alussa	Vuosina 2019-2020 tavoite väistötilojen määrän vähenemisestä ei toteudu investointien keskenäisyyden takia. Väistötiloista luovutaan valmistuvien rakennushankkeiden tahdissa.	Tilanne 31.12.2019. Väistötiloja oli 41 122 m ² , joista vuokratiloja oli 28 315 m ² . Kaikki väistötilarakennukset eivät ole varsinaisen rakennuksen kunnosta tai investoinneista johtuvia väistötiloja vaan osanäistä toimii koulun tai päiväkodin lisätiloina kuten Karistossa, Mukkulassa ja Kerinkalliossa. Väistötilojen määrä vuoden 2018 alussa oli 34 547 m ² , joista vuokratiloja oli 33 477 m ² . Tilanne 7.8.2019 väistötiloja 42 155 m ² , joista vuokratiloja 27 282 m ² . Vuokratilojen määrä väistötiloina on laskenut aikuiskoulutuskeskuksen ja Nastopolin kauppojen myötä.	Ei toteutunut
Lisätään lasten ja nuorten harrastamista sekä liikkumista liikuntapalveluiden ja sen tukemien toimijoiden avulla. (SIVI)	Lasten ja nuorten harrastajamäärät	Liikunnan harrastuneisuus lisääntyy Harrastajamäärät lisääntyvät	Lasten ja nuorten taksa-alennukset (3 %) sekä yläkouluikäisten maksuttomat uimahalli/kuntosalivuorot käynnistettiin vuoden alusta kaikilla uimahalleilla ja vuoroja jatkettiin seuraavalle vuodelle osana harrastetakuuprosesseja.	Liikuntapaikkojen seurakäytön 3 % taksa-alennus toteutettiin vuoden alusta. Yläkouluikäisten maksuttomat aikataulutetut uimahalli-/kuntosalivuorot käynnistettiin vuoden alusta kaikilla uimahalleilla ja vuoroja jatkettiin seuraavalle vuodelle osana harrastetakuuprosesseja. Tuloseurannan perusteella liikuntapaikkojen juniorikäyttö on kokonaisuutena lisääntynyt n. 15%. Yläkouluikäisiä kävi vuoden aikana maksuttomilla vuoroilla yhteensä n. 2 000 käyntikertaa. Kokonaan uusien harrastajien osuuden arviointi ko. määristä edellyttää tarkempia selvityksiä.	Toitettiin osittain
Levitetään lapsivaikutusten arvioinnin toimintamalli koko kaupungin toimintaa koskeväksi. (SIVI)	Lapsivaikutusten arviointien toteutuminen päätöksenteossa osana vaikutusten ennakoarviointia	Vaikutusten ennakoarviointien ja lapsivaikutusten arvioinnin toteutuminen eri päätökselmissä kaikissa lapsia, nuoria ja lapsiperheitä koskevassa valmistelussa ja päätöksenteossa	Lasten ja nuorten kasvun vastuualue yhdessä kehittämispalveluiden kanssa edistää ja tukee lapsivaikutusten arvioinnin toteuttamista valmistelussa ja päätöksenteossa.	Lapsia ja nuoria koskevassa valmistelussa ja päätöksenteossa on merkittävimpien uudistusten ja muutosten kohdalla toteutettu vaikutusten ennakoarviointi ja lapsivaikutusten arviointi (Sivistyslautakunnan alaiset asiat). Lisäksi vaikutusten arviointi toteutettiin perusteellisesti ja onnistuneesti lasten ja nuorten maksutonta joukkoliikenteenkäyttöä koskevassa valmistelussa (Kaupunkiympäristö, kehittämispalvelut ja sivistyksen palvelualue). Tavoite toteutui osittain.	Toitettiin osittain
Suunnitellaan, resursoidaan ja käynnistetään jalkautuva ehkäisevä päihdetyö nuorisopalveluiden ja eri toimijatahojen yhteistyönä. (SIVI)	Työmuodon käynnistyminen	Uusi työmuoto suunniteltu, resursoitu ja käynnistetty	Palkataan jalkautuvan työn työpari ja käynnistetään toiminta	Jalkautuva työpari kohdannut 2818 nuorta (kaduilla, ostoskeskuksissa, puistoissa, lähiöissä jne.) ajalla 1.4 - 31.12.2019	Toitettiin

Palvelualueen toimenpide	Mittari	Lähtö-/tavoitetaso	Käyttösuunnitelman toimenpiteet	Mittarin toteutuma ja tehdyt toimenpiteet 31.12.2019	Tila
Toteutetaan matalan kynnyksen yhteensovitetut palvelut kaupungin, hyvinvointikuntayhtymän ja kolmannen sektorin toimijoiden yhteistyönä. (SIVI)	Alueellisten hyvinvointiryhmien toiminnallisten tavoitteiden toteutuminen	Päijät-Hämeen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman kehittämistoimenpiteiden toteutuminen alueellisten hyvinvointiryhmien, oppilashuollon ja koulujen arjessa. Kaupungin ja hyvinvointikuntayhtymän toimijoiden saumaton yhteistyö lasten ja nuorten hyvinvoinnin palvelukokonaisuudessa	Päijät-Hämeen lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmasta johdettujen alueellisten hyvinvointiryhmien toimintasuunnitelma ja kehittämistoimenpiteet toteutetaan. Alueelliset hyvinvointiryhmät yhdessä Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän kanssa käynnistävät perhekeskustoiminnan lasten ja nuorten kasvun vastualueen kolmella palvelualueella.	Lasten ja nuorten kasvun, oppilas- ja opiskelijahuollon (Lahden kaupungin toimintaa) alueelliset hyvinvointiryhmät toimivat suunnitellusti, tavoitteellisesti ja vaikuttavasti. Toimintakauden 2019-2020 aluekohtaiset toimintasuunnitelmat valmistuneet. Tavoite toteutui. Perhekeskus-toimintamallin kehitystyö jatkuu vuoden 2020 TA-tavoitteiden mukaisesti. Perhekeskustoiminnan/perhekeskuksen (PH Hyky) käynnistyminen ei toteutunut vuoden 2019 aikana.	To-teutui osit-tain
Osallistetaan lapsia ja nuoria suunnittelun aikana ja kehitetään lapsiin kohdistuvien vaikutusten arviointia (KYMP)	Osallistamistilaisuuksien määrä, vaikutusten arviointi käytössä	Osallistumisen ja arvioinnin kehittäminen ja toimiva käytäntö	Arvioidaan lapsiin ja nuoriin kohdistuvia vaikutuksia kaavahankkeiden yhteydessä.	Vuoden 2019 aikana on järjestetty seitsemän tilaisuutta lapsille ja nuorille. Mukana ovat lukiolaisvierailut kaupunkisuunnittelussa, joissa on keskusteltu myös ajankohtaisista hankkeista ja kuulosteltu nuorten ajatuksia niistä ja kaupungista. Merkittävin osallistumismahdollisuus lapsille ja nuorille olivat vierailut kolmella koululla osana koulukiertuetta. Sen aikana lapset ja nuoret pääsivät kertomaan ajatuksiaan keskustan kehittämisestä ja koulumatkoistaan. Tieto on tallennettu paikatietomuodossa. Syksyllä järjestettiin vielä Kukkasen koululla kaupunkisuunnittelun työpajapäivään 25.9.2019. osallistui 16 oppilasta 7. ja 9. luokilta. Lukiolaisille järjestettiin 7.10.2019 Liikkumistyöpaja, joka oli osa lukion 2. vuosikurssin opiskelijoille järjestettyä Aktiivinen kansalaisuus ja kestävä kehitys -seminaaria, johon otti osaa kaikkiaan 500-600 lukiolaista. Kaavahankkeiden vaikutuksia lapsiin on arvioitu erityisesti liikkumisen näkökulmasta kolmessa kohteessa, koulu- ja kampushankkeissa sekä yleisten alueiden yhteydessä.	To-teutui
Toteutetaan palveluverkon toimenpiteet ja leikkialueet sekä lisätään puistojen toiminnallisuutta. (KYMP)	Palveluverkon toteuttamisen ohjelma: Leikkialueselvityksen toimenpiteet	Leikkialueselvityksen ja rakentamisen toimenpiteet toteutetaan	Leikkialueita toteutetaan yksi uusi, saneerataan kolme ja poistetaan kolme. Puistojen liikunnallisia laitteita lisätään ja uudistetaan.	Leikkialueiden saneerauksia valmistui kolme sekä rakennettiin yksi uusi leikkialue. Ruuhijärven uusi kuntoilualue valmistui, Ankkurin rantapromenadin kuntoiluvälineistö uusittiin ja lisättiin kolme riipuntatelineitä eri uimarannoille. Frisbeeratoja kunnostettiin Rakokivessä ja Mukkulassa, uusi 9 korin rata valmistui Karistoon. Salpauselän MM-kisalatujen maisemavauriot maisemotiin. Pikku-Vesijärven yleisö-wc valmistui syksyllä. Avantouimarilaituri Lepolaan ja Pumptrack Ranta-Kartanoon sekä koira-aitaus Kerinkallioon valmistuivat syksyllä.	To-teutui

Toiminnan ja talouden tasapaino-ohjelman toteutuminen

Valtuusto hyväksyi talouden ja toiminnan tasapaino-ohjelman talousarvion 2018 yhteydessä. Ohjelman tavoitteena oli tasapainottaa kaupungin talous vuoteen 2022 mennessä. Kaupungin toimintaympäristö muuttui vuosien 2018–2019 aikana. Valtuusto edellytti talousarvion 2019 hyväksymisen yhteydessä, että tasapaino-ohjelma päivitetään. Päivitetty toiminnan ja talouden tasapaino-ohjelma on hyväksytty talousarvioraamin yhteydessä 27.5.2019. Alla raportoidaan talousarvion 2019 yhteydessä hyväksytyjen toimenpiteiden toteutumista.

1. Soten ohjaus

Toimenpide	Arviokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Vahvistetaan hyvinvointiyhtymän talouden seuranta ja ohjausta	Kustannukset	Talousarvion mukaiset	Talousarvio 2019 ylittyi 23,3 milj. eurolla. Uusi hallitus aloitti 27.5.2019. Uusi perussopimus astui voimaan 1.8.2019. Uusi perussopimus antaa paremmat työvälineet omistajaohjauksen toteuttamiselle, mm. yhtymävaltuusto korvautui yhtymäkokouksella. Uusi toimitusjohtaja aloitti 5.8.2019 ja uusi talousjohtaja aloitti 4.11.2019. Yhtymässä on hyväksytty muutosohjelma, jolla tavoitellaan 35 milj. euron kustannussäästöä v. 2024 verrattuna nykyiseen kustannuskehitykseen.	Ei toteutunut
	Toimitettujen toteumatarkaste-lujen määrä	Vähintään kolme	Yhtymä antaa kaksi kertaa vuodessa kuntakohtaisen ennusteen osavuosikatsauksen yhteydessä. Lisäksi saadaan kuntakohtainen tilinpäätöstieto helmikuussa.	Toteutui

2. Uusi palveluajattelu ja palvelujen kokoaminen

Toimenpide	Arviokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Toteutetaan palveluohjelman toimenpiteitä	Palveluohjelman toimenpiteet	0 toteutettu/ vähintään 5 toteutettu ja 5 kehitettävänä	Palveluohjelman toimenpiteistä merkittävien ja näkyvien on Palvelutori, joka on omana kärkihankkeenaan. Asiakaslähtöisyys edistyy mm. osallistavaa budjetointia kehittämällä, jonka prosessi on edennyt toimintamallivaihtoehtojen kartoitukseen. Palveluiden suunnittelua yhdessä PHHykin kanssa toteutetaan mm. alueellisen perhekeskusmallin avulla. Kaupungin verkkosivuja uudistetaan paraikaa ja suomi.fi -palvelun palveluiden löydettävyyteen liittyviä sisäisiä prosesseja on täsmennetty. Kestävän liikkumisen ohjelman ja Lahden suunta -prosessin toimenpiteitä on viety eteenpäin valmistelussa sekä päätöksenteossa. Kaupunkilaisten käytössä on maksuttomia julkisia tiloja. Työntekijät ovat saaneet sekä asiakaspalveluun että hankintaosaamisen lisäämiseen koulutusta. Monitoimitalomallista, tuotteistuksesta sekä sähköisten palveluiden kehittämisestä on kuvaus tässä raportissa toisaalla.	Toteutui
Edistetään lasten ja nuorten palveluverkkolinjauksia	Palveluverkon toteutus etenee suunnitelman mukaan	Linjausten mukainen eteneminen suunnittelussa, päätöksenteossa ja toiminnassa	Palveluverkkosuunnitelmaan (2018) liittyvät investointiohjelman kohteet on hyväksytty talousarvioiden yhteydessä: Launeen monitoimitalo valmistuu keväällä 2020. Monitoimitalo korvaa Launeen ja Salinkallion koulut sekä Mustikkamäen päiväkodin. Rakokiven monitoimitalo valmistuu vuoden 2021 keväällä. Se korvaa Rakokiven koulun sekä Rakokiven, Niittytien ja Huokokujan päiväkotien ja Nastolan kirjaston nykyiset tilat. Kivimaan monitoimitalon uudisrakennusosa valmistuu keväällä 2021. Uudisrakennus korvaa puretun Kivimaan yläkoulun tilat. Myllypohjan monitoimitalon uudisrakennusosan rakentaminen aloitetaan samanaikaisesti vanhan koulurakennuksen perusparannuksen kanssa syksyllä 2022. Uudisrakennus korvaa Myllypohjan koulun uudemmat osat, Kunnaksen koulun sekä Ahtialan, Kunnaksen ja Leikkittävän päiväkodit. Kaarikadun päiväkodin uudisrakennus korvaa päiväkodin vanhemman huonokuntoisen osan. Uudisrakennuksen valmistumisen jälkeen korjataan päiväkodin uudempi osa. Paavolan kampusalueelle Laaksokatu 6:een rakennettava uusi päiväkotitilaa korvaa väliaikais-tiloissa toimivan Humpulan päiväkodin. Päiväkotitilaa valmistuu syksyllä 2020. Kannaksenkatu 22:ssa korvataan Muotoiluinstituutin rakennuksen huonokuntoisen A-osa uudisrakennusosalla. Sen rakentaminen aloitetaan samanaikaisesti rakennuksen perusparannuksen kanssa kesällä 2020. Länsiharjun koulun yhteyteen rakennettavat esiopetus- ja päivähoitotilat korvaavat käytöstä poistuvan Hennalan päiväkodin. Renkomäen monitoimitalo korvaa Renkomäen koulun ja kirjaston tilat sekä Ali-Juhakkalan koulun tilat. Monitoimitaloon tulee tilat myös esiopetukselle, jolloin viereiseen Renkomäen päiväkotiin vapautuu tilaa. Uusi monitoimitalo pyritään toteuttamaan elinkaarimallilla. Kukkasen/Kirkonkylän yhtenäiskoulu korvaa Kirkonkylän ja Kukkasen koulujen tilat. Uuden koulun sijoituspaikka ratkaistaan hankesuunnitelman käsittelyn yhteydessä. Harjun koulu korvaava uudisrakennus rakennetaan puretun Tiirismaan koulun paikalle. Uuden koulurakennuksen rakentaminen aloitetaan Paavolan kampuksen valmistuttua. Länsiharjun esiopetus- ja päivähoitotilojen, Kukkasen/Kirkonkylän yhtenäiskoulun, Myllypohjan monitoimitalon sekä Harjun koulua korvaavan uudisrakennuksen sisällöstä ja kustannuksista päätetään hankesuunnitelmien käsittelyn yhteydessä. Palveluverkkosuunnitelma päivitetään kevätkauden 2020 aikana.	Toteutui

2. Uusi palveluajattelu ja palvelujen kokoaminen

Toimenpide	Arvokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Kehitetään monitoimitalomallia	Toimintaprosessit kuvattu	Johtamisjärjestelmä ja toimintakulttuuri vakiintuneet	Toimintajärjestelmän kuvaus valmisteilla yhteistyössä sivistyspalveluiden ja tilakeskuksen kanssa. Valmistuu v. 2020 puolella.	Toteutui osittain
Käyttöön otetaan monituottajamalli	Yhteinen suunnittelu toteutettu ja sopimukset tehty	Tuottajaverkostot laajentuneet yhteisissä tiloissa	Mallin suunnittelua ei ole keskitetysti aloitettu.	Ei toteutunut
Tuotteistetaan palveluita	Tuotteistettujen palveluiden määrä	30% tuotteistettu / 50% tuotteistettu	Tuotteistamiselle asetettu tavoite '50% palveluista tuotteistettu' on saavutettu. Osana tuotteistamisen kokonaisuutta on tarkasteltu kaupunkitasoisesti kaupungin palveluita tulevan tilastointiuudistuksen (Kuntatieto-ohjelma) JHS 200 -palveluluokituksen mukaisesti. Palvelualueella on tuotteistettu kokonaan sivistyksen palvelualue ja avattu palvelukohdattaiset kustannukset tiliryhmätasolle, mikä lisää kustannustekijöiden läpinäkyvyyttä. Kaupunkiympäristön palveluita on tarkasteltu tulevan palveluluokituksen mukaisena. Tuotteistamista on käyty läpi palvelualueiden johtoryhmissä ja sivistyksen palvelualueen tuotteistuksen tuloksista on laadittu erillinen tuotteistamisen dokumentaatio sisäiseen käyttöön. Tuotteistamisen edistämistä, kehittämistä ja vakiinnuttamista jatketaan.	Toteutui
Tunnistetaan ja suunnitellaan sähköistettäviä palveluita	Käyttäjien arvio palveluiden saavutettavuudesta	Saavutettavuus parane	Yhtenäistä ja systemaattista kaupunkitasoista, erillistä sähköisten palveluiden saavutettavuuden arviointia ei ole tehty, mutta erilaisissa asiakaskyselyissä yleistä tyytyväisyyttä sähköisiin palveluihin on arvioitu. On todettu tarve sähköistää koko palveluprosessi tai sen osa kuin tuottaa esimerkiksi erillisiä lomakkeita tulostettavaksi.	Ei toteutunut
	Uusia sähköistettäviä palveluita on tunnistettu vähintään 5/palvelualue	Toteutussuunnitelmat valmiina v. 2019 lopussa	Palveluiden sähköistäminen tai digitalisointi osana palvelukokonaisuutta on edistynyt. Sivistyspalvelut: - varhaiskasvatuksen sähköinen hoitoaikojen ja tulotietojen ilmoitusmenettelyn mobiilisovellus otettu käyttöön - perusopetuksessa on otettu käyttöön sähköisiä ja virtuaalisia oppimisympäristöjä - nuoriso-, kulttuuri- ja liikunta-avustusten hakumenettelyä sähköistetään ja prosessiuudistus on meneillään - museoiden kokoelmien tietokantoja digitalisoidaan ja yhdessä mm. LABin kanssa kehitetään ja tehdään virtuaalitekniikan kokeiluja sekä näyttelytoiminnassa hyödynnetään virtuaalitodellisuutta Kaupunkiympäristön palvelut: - eTapahtuma-palvelu tapahtumajärjestäjille. Sen kautta pystyy hakemaan kaupungilta lyhytaikaista sijoituslupaa ja tekemään erilaisia ilmoituksia. - ePalautte-järjestelmässä otettu käyttöön mobiilisovellus - pysäköinninvalvonnassa on otettu käyttöön mobiilisovellus - asukaspysäköintilupien myynnin sekä veneiden talvisäilytyspaikkojen varaamisen sähköistämistä suunnitellaan Konsernipalvelut: - Sähköisen, yhtenäisen, kaupunkitasoisen tilavarauksjärjestelmän käyttöönotto valmistellaan. Päätös hankinnasta on tehty. - Vaihdepalveluiden digitalisointia selvitetään.	Toteutui osittain

3. Konsernin tukipalvelujen ja samankaltaisten toimintojen kokoaminen

Toimenpide	Arvokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Tunnistetaan ja toteutetaan konsernin yhteisiä kehittämishankkeita (esim. IoT, Smart City) ja tietovarastomahdollisuuksia	Yhteisten kehittämishankkeiden toteutuminen	Konsernin yhteiset kehittämishankkeet lisääntyvät	Konsernin yhteiset kehittämissuunnitelmat eivät merkittävästi lisääntyneet. Yhteisprojekteja toteutettiin kunnallistekniikan, ympäristökaupungin sekä työmatkaliikkumisen kehittämiseksi.	Ei toteutunut
Sitoutetaan keskeiset konserniyhtiöt siirtämään asiakaspalvelut Palvelutoriin	Toteutumisaste	Vähintään 3 yhtiötä sitoutunut asiakaspalveluiden siirtoon	Tammikuussa 2020 käynnistyneeseen Palvelutoriin on asiakaspalveluitaan siirtänyt Lahti Regionin VisitLahti-matkailuneuvonta sekä osa Hyvinvointikuntayhtymän maahanmuuttaja- ja ns. etulinjan neuvonta- ja ohjauspalveluista.	Ei toteutunut

4. Konsernin infrahankkeiden yhteinen suunnittelu ja rakennuttaminen

Toimenpide	Arviokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Suunnitellaan ja toteutetaan konsernin infrahankkeita yhdessä saavuttaen kilpailutuksissa kustannus-hyötyjä	Yhteisen työmaan periaatteet käytössä	Kaikki yhteiset investointihankkeet tuotetaan yhteisen työmaan pelisääntöjen mukaan	Yhteisen työmaan periaatteet ovat käytössä ja kaikki yhteiset investointihankkeet tuotetaan niiden mukaan. Pelisääntöjen toimivuutta on seurattu ja seurataan myös jatkossa säännöllisesti ja toimintatapoja kehitetään yhdessä tarpeen mukaan. Syksyn 2019 johtoryhmän kokouksessa on täsmennetty projekti- ja johtoryhmien kokoontumisrytmiä sekä niiden jäseniä.	Toteutui

5. Varhaiskasvatuksen palvelu- ja kustannusrakenteen uudistaminen

Toimenpide	Arviokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Uudistetaan oman toiminnan kustannusrakennetta vaiheittain kaupunkien parhaiden esimerkkien mukaisesti. Vertailukohteena erityisesti kuusikkokaupungit (Helsinki, Espoo, Vantaa, Turku, Tampere ja Oulu)	Kustannukset/lapsi	Lahden kustannukset/lapsi n. 800 € korkeammat kuin kuusikkokuntien keskiarvo /keinot ja suunnitelma saada Lahden kustannukset kuusikkokuntien keskiarvon tasolle ovat selvillä	Ilta- ja vuorohoidon palveluverkon keskittäminen kustannusten alentamiseksi (saaminen suurten kaupunkien keskiarvon tasolle.) Sivistyslautakunta ei hyväksynyt esitettyjä toimenpiteitä.	Ei toteutunut
Järjestetään monipuolinen palvelurakenne hyödyntäen yksityistä palvelutoimintaa	Yksityisen varhaiskasvatuksen osuus hoidossa olevista lapsista	20 % / 25 %	Palveluseteli otettu käyttöön ja yksityisessä varhaiskasvatuksessa olevien lasten määrä on kasvanut tavoitetason (25 %) mukaisesti.	Toteutui

7. Kaupunkikonsernin tilankäyttö, tilahankkeiden karsinta, yksityisten investointien hyödyntäminen

Toimenpide	Arviokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Kaupunkikonsernin tilankäytön tehostaminen ja tilahankkeiden karsinta sekä yksityisten investointien hyödyntäminen	Tilakannasta poistuneiden huoneistoneeliöiden (m2) määrä	Lähtötaso vuoden 2018 alussa 0 m2/tot. kertymän seuranta 5.429 m2/tilanne 24.9.2018	Tilakannasta poistuneiden neliöiden m ² 2018 alun jälkeen 53 000 m ²	Toteutui

8. Tukipalveluiden ym. hankkiminen markkinaehtoisesti

Toimenpide	Arviokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Tehostetaan tukipalveluiden (ateria, siivous, talous- ja henkilöstöhallinto, ict) toimintaa	Ateriakustannus/oppilas	Alenee 2 % vuodesta 2018	Elintarvikkeiden kustannusnousu oli suurempi kuin toiminnan tehostamisesta saatu tuotavuushyöty.	Ei toteutunut
	Laitoshuollon kustannus/neliö	Alenee 2 % vuodesta 2018	Sopimushinnat nousivat 1 % joka vastaa inflaation mukaista korotusta.	Ei toteutunut
	ICT-kokonaiskustannus/hlö	Alenee vuodesta 2018	Kyberhyökkäys edellytti tietoturvaan merkittävää lisäpanostamista. Tämä nosti kustannuksia.	Ei toteutunut
	Kustannus/työasema	Alenee vuodesta 2018	Kyberhyökkäys edellytti tietoturvaan merkittävää lisäpanostamista. Tämä nosti kustannuksia.	Ei toteutunut
	Talous- ja henkilöstöhallinnon kustannukset (Provincia Oy)	Alenee 5 % vuodesta 2018	Provincian kanssa sovittiin hinnoista, joihin sisältyi 5 % alennus.	Toteutui
Provincia Oy luopuu perustietotekniikka liiketoiminnasta	Kilpailutuksen tilanne, luopumisen toteutuminen	Kilpailutus markkinaoikeudessa/ Luovuttu ICT-liiketoiminnasta	Provincia luopui perustietotekniikan liiketoiminnasta 1.2.2019 alkaen.	Toteutui

9. Uudet liikenne-palveluratkaisut

Toimenpide	Arviokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Kehitetään joukko-liikennettä	Liikennöintikustannukset	Säilyy vuoden 2018 tasolla	Liikennöintikustannukset ovat säilyneet pääosin vuoden 2018 tasolla. Syksyllä 2019 käytönotetut uudet alennusryhmät ovat laskeneet lipputulaja jonkin verran.	Toteutui osittain
	Uuden linjaston vaatimien muutosten suunnittelu keskustassa	Keskustan liikennevisio 2030 valmis	Keskustan liikennevisio laatiin viivästyneenä henkilöstövaihdosten takia. Suunnitelman laatiminen on alkanut syksyllä 2019 ja suunnitelma valmistuu keuhällä 2020.	Ei toteutunut
	Työsuhdematkalipun käyttönotto Waiiti-järjestelmässä	Työsuhdematkalippu käytössä Waiiti-järjestelmässä	Käyttönotto on viivästynyt järjestelmäintegraatioissa esiin tulleiden haasteiden vuoksi. Käyttönottoa tavoitellaan alkuvuodesta 2020.	Ei toteutunut

10. Virtaviivaistaminen, sisäisen toiminnan tehostaminen

Toimenpide	Arviokriteeri	Lähtö-/tavoitetaso	Mittarin toteuma ja tehdyt toimenpiteet	Tila
Lisätään työhyvinvointia	Työhyvinvointikyselyn psykososiaalista kuormitusta mittaavien väittämien keskiarvo	3,88 (v. 2018) / 3,96 (v. 2020)	Työhyvinvointikysely tehdään keuhällä 2020.	
	Terveysperusteiset poissaolopäivät per henkilötyövuosi	13,9 päivää (v. 2017) / 12,8 päivää (v. 2019)	Kaupungin sairauspoissaolot ovat laskeneet edellisestä vuodesta. Keskimäärin jokainen työntekijä oli poissa sairauden vuoksi keskimäärin 12,9 kalenteripäivää (vuonna 2018 vastaava luku oli 14,4 päivää). Vuonna 2019 sairauspäiviä oli yhteensä 46 679 (vuonna 2018 vastaava luku oli 51 371 päivää). Poissaolojen vähentämiseksi on lisätty yhteistyötä työterveyshuollon kanssa ja toteutettu useita erilaisia toimenpiteitä.	Ei toteutunut
Selkeytetään esimies/asiantuntijatyön ja hallinnon tukipalveluiden välistä työnjakoa	Prosessien kehittämisen, itsearvioinnin, auditointien ja kyselyjen toteutus	Työnjako selkeytynyt	Asiantuntijajärjestelmä vaihdetaan Dynastyyiin, jonka avulla toimintaprosessit ja vastuut selkeytyvät. Provincia Oy:n kanssa on otettu käyttöön asiakaspalaverit, joiden avulla on selkeytetty vastuuta talous- ja henkilöstöhallinnon prosesseissa.	Toteutui osittain
Tehostetaan tietotyöympäristöä				
- Arvioidaan kaupungin SAP strategia	Selvityksen toteutus	Selvitys toteutettu, päätökset jatkotoimenpiteistä tehty	Selvitys toteutettu ulkopuolisen konsultin toimesta. Päätökset jatkotoimenpiteistä tehdään, kun nykyiset prosessit ja niihin liittyvät tiedot on yksityiskohtaisesti tarkastettu.	Toteutui osittain
- Uudistetaan ja yhdistetään asian- ja dokumentinhallintaa	Käyttönoton valmiusaste	Kilpailutus tehty/Järjestelmä käyttöön otettu	Asian- ja dokumentinhallinnan testauksen mahdollistava tekninen käyttönotto tehtiin marraskuussa 2019. Järjestelmän käyttönotto koko kaupungissa syksyllä 2020.	Toteutui osittain
- Edistetään ja jalautetaan pilvipohjaisten ratkaisujen mahdollistamia uusia työtapoja	Uusien työtapojen käyttönotto	Pilvipohjaisten ratkaisujen mahdollistamat uudet työtavat laajasti käytössä	0365 käyttö on mahdollista mobiilisti. Teams-työtiloja on otettu käyttöön lähes 500 kappaletta. Skype/Teams-kokousten määrä on lisääntynyt ja vähentänyt myös matkustamista. Hallinnon työympäristön käyttäjistä (ml. konserniyhtiöitä) 60 % käyttää Teams työtilaa aktiivisesti.	Toteutui

Käyttötalouden toteutuminen

Sitovat määrärahat

KÄYTTÖTALOUSOSA	SITOVATASO
Konsernihallinto	
Konsernipalvelut vastuualue	määräraha ja tuloarvio
Elinvoima ja kilpailukykypalvelut vastuualue	toimintakate
Tukityöllistäminen	toimintakate
Osallisuus ja hyvinvointipalvelut vastuualue	toimintakate
Tarkastustoimi	määräraha ja tuloarvio
Määrärahavaraukset:	
Ostot hyvinvointiyhtymästä	määräraha
Käyttöomaisuuden myyntivoitot/-tappiot	ei sitova
Taseyksiköt	
Lahden Tilakeskus	tilikauden ylijäämä(alijäämä) ilman käyttöomaisuuden myyntivoittoja ja -tappioita
Sivistyksen palvelualue	
Palvelualueen yhteiskustannukset	toimintakate
Lasten ja nuorten kasvu vastuualue	määräraha ja tuloarvio
Osaaminen ja tieto vastuualue	määräraha ja tuloarvio
Wellamo-opisto	toimintakate
Liikunta ja kulttuuri vastuualue	määräraha ja tuloarvio
Kaupunginmuseo	toimintakate
Kansainväliset urheilutapahtumat	toimintakate
Taseyksiköt	
Lahden kaupunginorkesteri	tilikauden ylijäämä (alijäämä)
Lahden kaupunginteatteri	tilikauden ylijäämä (alijäämä)
Kaupunkiympäristön palvelualue	
Palvelualueen yhteiskustannukset	toimintakate
Maankäyttö ja aluehankkeet	
Kunnallistekniikka	} määräraha ja tuloarvio
Rakennus- ja ympäristövalvonta vastuualueet yht.	
Joukkoliikenne	toimintakate

Konsernihallinto

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	447 504,6	22 495,3	469 999,9	461 123,1	-8 876,8
Toimintatulot	12 175,9	2 592,0	14 767,9	18 569,0	3 801,1
Netto (Toimintakate)	-435 328,7	-19 903,3	-455 232,0	-442 554,1	12 677,9

Konsernihallinnon päätöksentekoelementinä toimivat kaupungin hallitus, elinvoima- ja työllisyysjaosto, osallisuuden ja hyvinvoinnin jaosto sekä konserni- ja tilajaosto.

Konsernihallinnon muodostavat Konsernipalvelut, Elinvoima ja kilpailukykypalvelut ja Osallisuus ja hyvinvointipalvelut,

sekä taseyksikkönä toimiva Lahden Tilakeskus. Tarkastustoimi toimii itsenäisesti osana konsernihallintoa. Lisäksi konsernihallintoon sisältyy tuloarvio käyttöomaisuuden myyntivoitoista sekä määrärahavaraus ostoihin Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymältä.

Konsernipalvelut vastuualue

Sitova määräraha ja tuloarvio

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	48 975,5	-4 920,8	44 054,7	42 962,2	-1 092,5
Toimintatulot	5 987,0	429,0	6 416,0	6 212,6	-203,4
Netto (Toimintakate)	-42 988,5	5 349,8	-37 638,7	-36 749,6	889,1

Konsernipalvelujen vastuualueelle kuuluvat seuraavat kaupungin päätöksentekoelementit: kaupunginvaltuusto, kaupungin hallitus, elinvoima- ja työllisyysjaosto, osallisuuden ja hyvinvoinninjaosto sekä konserni- ja tilajaosto.

Kaupunginvaltuusto on kaupungin ylin toimielin, jonka vahvaa asemaa kuntalaki korostaa. Kaupunginhallitus vastaa hallinnosta ja taloudesta sekä valmistelee valtuustossa käsiteltävät asiat.

Virkaorganisaatio koostuu seuraavista toiminnoista ja palveluyksiköistä: kaupunginjohtajan ja sisäisen tarkastuksen toimintot, sekä hallinto-, henkilöstö-, kehitys-, laki-, omistajaohjaus-, talous- ja viestintäpalvelujen palveluyksiköt.

Konsernipalveluissa vastataan vastuualueelle keskitetyistä toimisto- ja asiantuntijatehtävistä yhden kaupungin toimintamallissa:

- kaupungin johdon linjaukset
- konsernin ja kaupungin sisäinen tarkastus
- päätöksentekoelementtien päätösvalmistelu, kaupungin asiakirjahallinto ja arkistotoimi, toimistopalvelut sekä johdon tukipalvelut

- henkilöstöpoliittiset linjaukset, henkilöstö- ja työhyvinvointipalvelut
- kehitys-, tietohallinto-, tilasto- ja tietopalvelut sekä palvelupäällikkö toiminnot
- kaupungin tietohallinnon kokonaisarkkitehtuuri
- lakipalvelut ja riskienhallinnan toiminnot
- konsernin omistajaohjaus
- talouslinjaukset, taloussuunnittelu ja kaupungin rahoituspalvelut
- kaupungin viestintä ja markkinointi

Poikkeamat sitovuustasossa

Henkilöstöpalvelujen tuloarvio oli budjetoitu liian korkeaksi, alitus -94 716 euroa, myös korvaukset konserniyhtiöiltä tuloarvio alittui -155 172 euroa, kun resurssikorvaukset konserniyhtiöiltä toteutuivat arvioitua pienempinä. Konsernipalvelujen menot alittuivat 1,0 milj. eurolla, joka voidaan osoittaa katteeksi tulojen alittumiselle. Poikkeamat hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 11.3.2020 § 31.

Elinvoima ja kilpailukykypalvelut vastuualue

Sitova toimintakate

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	9 601,3	-171,5	9 429,8	7 687,3	-1 742,5
Toimintatulot	607,7	0,0	607,7	371,7	-236,0
Netto (Toimintakate)	-8 993,6	171,5	-8 822,1	-7 315,6	1 506,5

Elinvoima- ja kilpailukykypalvelujen (EKP) kokonaisuudella edistetään kaupungin strategian, kilpailukykystrategian ja kasvusopimusten (Smart & Clean ja Pohjoinen kasvuvyöhyke) mukaisen toiminnan toteutumista. EKP:n tehtäviin kuuluvat myös ympäristökehityksen tehtävät, hankintojen strateginen ohjaus ja tapahtumatoimintojen koordinointi. Kokonaisuuteen sisältyvät elinkeino-yhtiöiden ja korkeakoulutoiminnan määrärahavaraukset.

Lisäksi tuetaan strategisesti ja elinkeinopoliittisesti merkittävää kehittämistoimintaa ja tapahtumia sekä osarahoitetaan Lahdessa toteutettavia hankkeita. Vastuualueen tavoitteita toteutetaan omana toimintana sekä merkittävässä määrin kehitysyhtiöiden ja kumppanuuksien avulla.

Elinvoima ja kilpailukykypalvelut: Tukityöllistäminen

Sitova toimintakate

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	20 421,9	65,1	20 487,0	20 622,3	135,3
Toimintatulot	1 163,2	0,0	1 163,2	1 403,2	240,0
Netto (Toimintakate)	-19 258,7	-65,1	-19 323,8	-19 219,2	104,6

Työllisyystoimilla edistetään pitkään työttömänä olleiden työnhakijoiden ja nuorten työllistymisedellytyksiä sekä sijoittumista koulutukseen erilaisten asiakaslähtöisten tukitoimien avulla.

Osallisuus ja hyvinvointipalvelut vastuualue

Sitova toimintakate

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	4 117,4	-977,5	3 139,9	2 217,7	-922,2
Toimintatulot	2 268,0	0,0	2 268,0	3 166,9	898,9
Netto (Toimintakate)	-1 849,4	977,5	-871,9	949,3	1 821,2

Osallisuus ja hyvinvointipalvelujen tehtävänä on johtaa ja koordinoita hyvinvoinnin, terveyden ja osallisuuden edistämistyötä kaupungissa poikkihallinnollisesti sekä yhteensovittaa toimia muiden toimijoiden kanssa.

Osallisuus ja hyvinvointipalvelut vastaavat sosiaali- ja terveyspalvelujen edunvalvonnasta ja ohjauksesta sekä sidosryhmäsuhteista, maahanmuuttotyöstä, asumisen viranomaistehävistä ja järjestö- ja yhdistysyhteistyöstä. Lisäksi myös aluejohtokunnan työn järjestäminen kuuluu vastuualueen tehtäviin. Osallisuus ja hyvinvointipalvelut kehittävät ja osin toteuttavat kaupungin yhteisiä neuvontapalveluita.

Tarkastustoimi

Sitova määräraha ja tuloarvio

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	388,5	0,0	388,5	313,1	-75,4
Toimintatulot	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Netto (Toimintakate)	-388,5	0,0	-388,5	-313,1	75,4

Lahden kaupungin ulkoisesta tarkastuksesta vastaavat tarkastuslautakunta ja sen alaisuudessa toimiva tarkastustoimisto sekä tilintarkastaja. Niiden toiminta on kaupungin muusta organisaatiosta ja johdosta riippumatonta, mikä on huomioitu myös uudessa kuntalaissa (410/2015). Sen mukaan tarkastuslautakunta valmistelelee kaupunginhallitukselle esityksen tehtäviään koskeviksi hallintosäännön määräyksiksi sekä arvioinnin ja tarkastuksen talousarvioksi.

Kaupunginhallitus voi poiketa tarkastuslautakunnan esityksistä vain kaupungin hallintosäännön ja talousarvioesityksen yhteensovittamiseen liittyvästä perustellusta syystä.

Kuntalain mukaan tarkastuslautakunta valvoo kuntalain 84 §:ssä säädetyn sidonnaisuuksien ilmoitusvelvollisuuden noudattamista ja saattaa ilmoitukset valtuustolle tiedoksi.

Ostot hyvinvointiyhtymästä

Sitova määräraha

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	364 000,0	28 500,0	392 500,0	387 286,1	-5 213,9
Netto (Toimintakate)	-364 000,0	-28 500,0	-392 500,0	-387 286,1	5 213,9

Kaupungin sosiaali- ja terveystalvet tuottaa Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymä. Ostettavat palvelut sisältävät sosiaali- ja perusterveydenhuollon, erikoissairaanhoidon ja ensihoidon.

Käyttöomaisuuden myyntivoitot ja -tappiot

Määrärahavaraus (ei valtuustoon nähden sitova)

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	0,0	0,0	0,0	34,4	34,4
Toimintatulot	2 150,0	2 163,0	4 313,0	7 414,6	3 101,6
Netto (Toimintakate)	2 150,0	2 163,0	4 313,0	7 380,1	3 067,1

Talousarviovuonna tehostettiin sellaisen maaomaisuuden myyntiä, jota ei tarvita kaupungin palvelutuotannossa.

Tehtävälueelle on budjetoitu meno- ja tuloarviot käyttöomaisuuden myyntivoittoihin ja -tappioihin (ei KV sitova).

Sivistyksen palvelualue

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	238 190,1	5 891,0	244 081,1	245 167,1	1 086,0
Toimintatulot	15 754,3	-1 588,0	14 166,3	16 337,2	2 170,9
Netto (Toimintakate)	-222 435,8	-7 479,0	-229 914,8	-228 829,9	1 084,9

Sivistyksen palvelualue vastaa opetus-, kasvatus-, kulttuuri- ja liikuntapalvelujen järjestämisestä ja kehittamisestä sekä niihin liittyvien asioiden suunnittelusta, valmistelusta, toimeenpanosta ja seurannasta. Palvelualueen palveluilla edistetään kaupunkilaisten hyvinvointia, elämänhallintaa, oppimista ja osallisuutta sekä kaupunkiseudun vetovoimaisuutta. Lasten ja nuorten hyvinvointityö on palvelualueen keskeinen painopistealue. Hyvinvointityössä kehitetään tukea tarvitsevien lasten kasvatus- ja opetusjärjestelyjä yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.

Sivistyksen palvelualueen päätöksenteko tapahtuu kahdessa lautakunnassa: Palvelualueen yhteiskustannusten, Lasten ja nuorten kasvuun sekä Osaamisen ja tiedon vastuualueiden asioiden osalta sivistyslautakunnassa, Liikunnan ja kulttuurin vastuualueen asioiden osalta liikunta- ja kulttuurilautakunnassa. Lisäksi päätöksiä tehdään Wellamo-opiston johtokunnassa opiston toiminnan osalta.

Palvelualueen yhteiskustannukset

Sitova toimintakate

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	1 884,5	5,2	1 889,7	3 337,2	1 447,5
Toimintatulot	1 076,4	0,0	1 076,4	2 498,0	1 421,6
Netto (Toimintakate)	-808,1	-5,2	-813,3	-839,2	-25,9

Sivistyksen palvelualueetta johtaa sivistysjohtaja. Palvelualueen yhteisenä resurssina toimii seudullinen kehittämissyksikkö (2 hlöä). Palvelualueen tarvitsemat hallinnolliset tukipalvelut hoidetaan organisaatiouudistuksen mukaisesti konsernipalveluista.

Palvelualueen vastuulla on maakunnan sivistystoimen palvelutuotannon kehittämisen koordinointi ja kuntien yhteistyön ylläpitäminen. Sivistystoimen kehittämisohjelmalla

tähdätään Päijät-Hämeen alueen kilpailuaseman vahvistamiseen suhteessa muihin alueisiin.

Poikkeamat sitovuustasossa

Sivistyslautakunta (19.2.2020/§ 17): Palvelualueen yhteiskustannusten toimintakatteen ylitys johtuu ulkoisista hankerahoituksista. Poikkeamat hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 9.3.2020 § 26.

Lasten ja nuorten kasvu vastuualue

Sitova määräraha ja tuloarvio

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	175 861,4	5 546,5	181 407,9	182 217,8	809,9
Toimintatulot	10 786,4	-1 563,0	9 223,4	9 218,7	-4,7
Netto (Toimintakate)	-165 075,0	-7 109,5	-172 184,5	-172 999,1	-814,6

Lasten ja nuorten kasvun vastuualue sisältää varhaiskasvatuspalvelujen, perusopetuksen ja nuorisopalvelujen palveluyksiköiden toiminnan sekä yhteiset palvelut yksikön käyttömenot. Vastuualueen yhteinen palvelutuotanto lisää lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia.

Vastuualueen keskeisinä tehtävinä ovat hyvinvointityön edistäminen kaupunkitasolla sekä palveluyksiköiden yhteisten prosessien ja alueellisen yhteistyön kehittäminen ja koordinointi. Lasten ja nuorten kasvu -vastuualueen toimijoiden yhteistyö toteutuu ydinprosessien mukaisesti. Ydinprosessit ovat:

1. Hyvä oppiminen ja kasvu
2. Osallisuus ja yhteisöllisyys
3. Hyvinvointi ja turvallisuus

Varhaiskasvatuspalvelujen toiminta-ajatuksena on tarjota lahtelaisille lapsiperheille laadukasta varhaiskasvatusta ja esiopetusta perheiden tarpeita vastaavasti.

Perusopetuspalvelut huolehtii kaupungin perusopetuksesta sekä osaltaan esiopetuksesta ja koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnasta hyväksytyjen tavoitteiden mukaisesti.

Nuorisopalvelut edistävät nuorten hyvinvointia yhteisöllisellä ja yksilöllisellä tuella ja toiminnalla.

Poikkeamat sitovuustasossa

Sivistyslautakunta (19.2.2020/§ 17): Syksyllä (KV 7.10.2019 § 98) haettu lisämääräraha ei riittänyt täysin kattamaan kustannusten nousua lasten ja nuorten kasvun vastuualueella. Vuonna 2019 varhaiskasvatuksessa (kunnallinen tai yksityinen) olevien lasten osallistumisaste on kasvanut. Keskeisenä tekijänä kustannusten kasvuun on ollut yksityisen varhaiskasvatuksen laajeneminen ja palveluseteliä käyttävien lasten ennakoitua suurempi määrä. Kysynnän kasvun vuoksi kaupungin omaa palvelutuotantoa ei ole voitu sopeuttaa samassa suhteessa. Poikkeamat hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 9.3.2020 § 26.

Osaaminen ja tieto vastuualue

Sitova määräraha ja tuloarvio

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	22 425,3	108,5	22 533,8	21 638,2	-895,6
Toimintatulot	745,5	0,0	745,5	601,7	-143,8
Netto (Toimintakate)	-21 679,8	-108,5	-21 788,3	-21 036,5	751,8

Osaaminen ja tieto -vastuualueeseen kuuluvat lukiokoulutus, kirjasto- ja tietopalvelut sekä Wellamo-opisto. Vastuualueen yhteiset toiminnot, lukiokoulutus sekä kirjasto- ja tietopalvelut ovat samaa sitovuustasoa. Wellamo-opisto nettoyksikkönä on omana sitovuustasonaan.

Vastuualueen toiminnalla pyritään edistämään erilaisia kansalaisvalmiuksia kuten tietoyhteiskunnan vaatimia kansalaistaitoja, monikulttuurisessa ympäristössä toimimisen ja elinikäisen oppimisen taitoja. Vastuualueen yksiköt toimivat myös maakunnallisina kehittäjinä omilla palvelualueillaan.

Poikkeamat sitovuustasossa

Sivistyslautakunta (19.2.2020/§ 17): Osaamisen ja tiedon vastuualueella lukiokoulutuksen tulotavoite jäi 30 000 euroa alle talousarvion ja kirjastopalveluiden tulot alittuivat 110 000 eurolla. Tulojen toteutuma oli kokonaisuudessaan hieman edellistä tilinpäätöstä pienempi. Vastuualueen toimintakulut alittivat talousarvion lähes 900 000 euroa, mikä kattaa tulojen alituksen. Poikkeamat hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 9.3.2020 § 26.

Osaaminen ja tieto: Wellamo-opisto

Sitova toimintakate

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	4 088,7	16,9	4 105,6	4 072,4	-33,2
Toimintatulot	1 449,9	-25,0	1 424,9	1 479,6	54,7
Netto (Toimintakate)	-2 638,8	-41,9	-2 680,7	-2 592,8	87,9

Wellamo-opiston tarkoituksena on tarjota mahdollisuus paikalliseen vapaan sivistystyön lain mukaiseen opiskeluun. Opisto noudattaa elinikäisen oppimisen periaatteita ja tukee

yksilöiden persoonallisuuden monipuolista kehittymistä sekä kykyä toimia yhteisöissä. Taide- ja muotoilukoulu Taikan toiminta on osa opistoa.

Liikunta ja kulttuuri vastuualue

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	29 089,0	37,6	29 126,6	28 982,3	-144,3
Toimintatulot	1 483,1	0,0	1 483,1	2 138,2	655,1
Netto (Toimintakate)	-27 605,9	-37,6	-27 643,5	-26 844,1	799,4

Sitova määräraha ja tuloarvio

Liikunnan ja kulttuurin vastuualueen palveluyksiköt ovat liikuntapalvelut, kaupunginmuseo ja kulttuuripalvelut sekä taseyksikköinä toimivat kaupunginorkesteri ja kaupunginteatteri. Kulttuuripalvelut vastaa oman toimintansa ohella koko vastuualuetta palvelevista yhteisistä toiminnoista.

Tilinpäätöksessä samaa sitovuustasoa ovat liikunta- ja kulttuuripalvelujen määrärahat sisältäen teatterin ja orkesterin avustukset sekä Lahden konserttitalon sivistyspalvelujen vastuulla olevien tilojen kustannukset. Museo nettoyksikkönä on omana sitovuustasonaan.

Liikuntapalvelujen ydintehtävä on edistää lahtelaisten terveyttä ja hyvinvointia. Vastuualueella edistetään tavoitteiden mukaisesti Lahden elinvoimaa, vetovoimaisuutta ja tunnetta- vuutta yksiköiden toiminnan kautta, hankkeiden avulla sekä tukemalla lahtelaisia liikunta- ja kulttuuritoimijoita eri tavoin.

Vastuualueen keskeisinä tehtävinä ovat vastuualueen prosessien vetovastuu, markkinointi- ja viestintäyhteistyö, liikunta- ja kulttuuripolitiikka, 3. sektorin yhteistyö ja avustuspolitiikka sekä kansainvälisyysasiat.

Liikunta ja kulttuuri: Kaupunginmuseo

Sitova toimintakate

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	4 149,3	37,5	4 186,8	4 265,4	78,6
Toimintatulot	200,0	0,0	200,0	401,1	201,1
Netto (Toimintakate)	-3 949,3	-37,5	-3 986,8	-3 864,3	122,5

Lahden kaupunginmuseo vastaa maakuntamuseona ja alue-
taidemuseona toimialallaan Suomen museolaitoksen ja ope-
tus- kulttuuriministeriön alaisen Museoviraston tavoitteiden
toteutumisesta mm. tunnistamalla ja vaalimalla muuttuvaa
maakunnallista ja lahtelaista identiteettiä ja kulttuuria. Muse-
oiden palvelut ovat merkittävässä roolissa Lahteen

suuntautuvassa päivittäisessä kulttuurimatkailussa. Matkailu-
funktionsa ansiosta jatkuvasti saavutettavilla museopalve-
luilla on tutkitusti merkittäviä aluetaloudellisia kokonais- ja
kerrannaisvaikutuksia.

Liikunta ja kulttuuri: Kansainväliset urheilutapahtumat

Sitova toimintakate

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	691,9	138,8	830,7	653,8	-176,9
Toimintatulot	13,0	0,0	13,0	0,0	-13,0
Netto (Toimintakate)	-678,9	-138,8	-817,7	-653,8	163,9

Määrärahoilla ylläpidetään ja edistetään Lahden kaupungin
asemaa kansainvälisesti tunnustettuna liikunta- ja urheilukau-
punkina osoittamalla resursseja niille erikseen tapahtuma-
kohtaisesti sovittaville toimenpiteille, jotka Lahden kaupunki
tekee välillisenä tukena tapahtuman järjestämiselle ja jotka
aiheutuvat tapahtumista.

Erillisenä isompana määrärahan käyttökohteena vuonna
2019 oli kaupunginhallituksen päätöksen ja hyväksymän so-
pimuksen mukaisesti nuorten MM-hiihtojen järjestelyjen tuke-
minen.

Kaupunkiympäristön palvelualue

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	48 201,4	900,0	49 101,4	51 086,0	1 984,6
Toimintatulot	40 573,7	0,0	40 573,7	40 860,4	286,7
Netto (Toimintakate)	-7 627,7	-900,0	-8 527,7	-10 225,6	-1 697,9

Kaupunkiympäristön palvelualueella toimieliminä ovat tekninen ja ympäristölautakunta, rakennus- ja ympäristöluupalautakunta, Päijät-Hämeen jätelautakunta ja Lahden seudun joukkoliikennelautakunta.

Lautakunnat toimivat kuntalaisten vaikutuskanavana edistään ja ohjaten lautakuntien alaisten vastualueiden toiminnan ja tulosten laatua. Toiminnassaan lautakunnat noudattavat niissä edustettuina olevien kuntien valtuustojen tahtoa seuraavasti:

- Tekninen ja ympäristölautakunta: Lahti

- Rakennus- ja ympäristöluupalautakunta: Lahti
- Päijät-Hämeen jätelautakunta: Asikkala, Heinola, Hollola, Kärkölä, Lahti, Myrskylä, Orimattila, Padasjoki, Pukkila ja Sysmä
- Lahden seudun joukkoliikennelautakunta: Asikkala, Hartola, Heinola, Hollola, Kärkölä, Lahti, Padasjoki, Orimattila ja Sysmä

Kaikki vastualueet toimivat teknisen ja ympäristölautakunnan alaisina.

Palvelualueen yhteiskustannukset

Sitova toimintakate

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	1 199,6	3,3	1 202,9	1 101,7	-101,2
Toimintatulot	0,0	0,0	0,0	-40,9	-40,9
Netto (Toimintakate)	-1 199,6	-3,3	-1 202,9	-1 142,6	60,3

Palvelualueen yhteiskustannuksiin on kohdennettu vastuualueisiin kuulumaton henkilöstö, palvelualueitasoiset hankkeet, teknisen ja ympäristölautakunnan, rakennus- ja ympäristöluupalautakunnan sekä palvelualueen yhteisiä kustannuksia.

Maankäyttö ja aluehankkeet, Kunnallistekniikka ja Rakennus- ja ympäristövalvonta vastualueet yhteensä

Sitova määräraha ja tuloarvio

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	27 194,2	889,5	28 083,7	30 026,1	1 942,4
Toimintatulot	26 151,2	0,0	26 151,2	26 621,3	470,1
Netto (Toimintakate)	-1 043,0	-889,5	-1 932,5	-3 404,8	-1 472,3

Maankäyttö ja aluehankkeet -vastuualue luo perusedellytykset kaupungin kestäväälle kehitykselle sekä asukkaita ja asiakkaita tyydyttävälle asumiselle, yrittämiselle ja muulle kaupunkielämälle huolehtimalla kaavoituksesta, kiinteistönmuodostuksesta, kartasto- ja sijaintitietojen ylläpidosta, kaupungin maapolitiikasta, asuntotoimen tehtävistä sekä kaupungin merkittävien aluekehityshankkeiden toteuttamisesta.

Kunnallistekniikka luo perusedellytykset kaupungin kestäväälle kehitykselle sekä asukkaita ja asiakkaita tyydyttävälle asumiselle, yrittämiselle ja muulle kaupunkielämälle vastaamalla yleisten alueiden hallinnasta, kehittämisestä, ylläpidosta ja liikennejärjestelmän suunnittelusta. Se vastaa myös seudullisesta joukkoliikenteen suunnittelusta, pysäköinninvalvonnasta ja seudullisesta koulutoimen kuljetussuunnittelusta.

Rakennus- ja ympäristövalvonta toimii kaupunkialueen ympäristöllisiin lupiin liittyvänä lupa- ja valvontaviranomaisena, jätehuollon viranomaisena sekä leirintäalueviranomaisena. Rakennus- ja ympäristövalvonnan yksiköt ovat rakennusvalvonta, terveysvalvonta, ympäristöpalvelut ja jätehuolto. Ympäristöterveys toimii terveydensuojeluviranomaisena, jonka tehtäviin kuuluvat elintarvikevalvonta, tupakkavalvonta, asumisterveys, talousvesi, uimavedet, eläinlääkintähuolto ja eläinten

suojelu. Ympäristöpalvelut vastaavat kunnan ympäristönsuojeluviranomaisen tehtävien valmistelusta ja valvoo alueellaan ympäristönsuojelun yleis- ja erityislakien noudattamista. Ympäristöpalvelut huolehtivat ympäristönsuojelun edistämisestä kunnassa, vesiensuojelusta, luonnonsuojelusta, ympäristö- ja maa-aineslupien valvonnasta sekä ympäristötilan seurannasta. Jätehuoltoyksikkö valmistelee jätehuollon viranomais-tehtäviä ja seuraa jätehuoltoon liittymistä viranomaisen toimialueella Asikkalassa, Heinolassa, Hollolassa, Kärkölässä, Lahdessa, Myrskylässä, Orimattilassa, Padasjoella, Pukkilassa ja Sysmässä.

Poikkeamat sitovuustasossa

Tekninen ja ympäristöluupalautakunta (11.2.2020/§ 16): Vastuualueiden yhteissitovamääräraha ylittyi yhteensä noin 1,9 milj. eurolla, kun: Ranta-Kartanon alueen tonttien pilaantuneiden maiden kunnostushankkeeseen tehtiin pakollinen varaus 1,131 milj. euroa. Kadunpidon menot ylittivät noin 670 000 eurolla johtuen palvelujen ostojen kasvusta maa-aineshuollossa, liikennevalojen kunnossapidossa sekä kunnossapidon alueurakoissa. Puistotoimen menot ylittivät noin 400 000 eurolla johtuen palvelujen ostojen kasvusta kunnossapidon alueurakoissa. Poikkeamat hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 9.3.2020 § 26.

Kunnallistekniikka: Joukkoliikenne

Sitova toimintakate

(1 000 €)	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toimintamenot	19 807,6	7,2	19 814,8	19 958,2	143,4
Toimintatulot	14 422,5	0,0	14 422,5	14 280,0	-142,5
Netto (Toimintakate)	-5 385,1	-7,2	-5 392,3	-5 678,1	-285,8

Lahden kaupunki toimii joukkoliikenteen toimivaltaisena viranomaisena Asikkalan, Hartolan, Heinolan, Hollolan, Kärkölän, Lahden, Padasjoen, Orimattilan ja Sysmän alueilla. Toimivaltaisen viranomaisen tehtävänä on seudullisen joukkoliikenteen suunnittelu ja toteutus. Joukkoliikenne mahdollistaa kaupungin kasvun kestävästi, taloudellisesti ja tilallisesti. Viranomaisen tehtävä on määritellä joukkoliikenteen palvelutaso ja päättää joukkoliikenteen järjestämistavasta toimivalta-alueellaan. Viranomaisen suunnittelee ja hankkii seudullisen joukkoliikenteen alueelleen sekä mahdollisesti aluetta ylittävää liikennettä muiden viranomaisten kanssa. Viranomaisen vastaa myös lippu-, maksu- ja informaatiojärjestelmistä, tariffisuunnittelusta, lippujen myynnistä, joukkoliikenteen tiedotuksesta

ja markkinoinnista sekä muista joukkoliikenteen kehittämishankkeista.

Poikkeamat sitovuustasossa

Tekninen ja ympäristölautakunta (11.2.2020/§ 16): Joukkoliikenteen Waltti kortin kustannukset olivat arvioituja korkeammat johtuen uusista käyttöönotetuista palveluista, kuten itsepalveluautomaatit, työsuhdematkalippu ja reaaliaikainen järjestelmä. Lisäksi Kelan maksama tuki alitti budjetoidun johtuen lasten kausilipun hinnan alentumisesta alle kelatuetun koulumatkatukilipun. Poikkeamat hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa 9.3.2020 § 26.

Tuloslaskelmaosan toteutuminen

Talousarvion tuloslaskelman toteutumisvertailu (ilman taseyksiköitä)
Sisältää sisäiset tuotot ja kulut.

1 000 €	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Talousarvio/ toteutuma	TA yhteensä/ toteutuma
Toimintatuotot	67 979	1 029	69 008	75 307	7 328	6 299
Myyntituotot	22 471	-920	21 551	23 518	1 047	1 967
Maksutuotot	14 283	-393	13 890	14 383	100	493
Tuet ja avustukset	4 867	229	5 096	7 972	3 105	2 876
Vuokratuotot	14 780	0	14 780	15 566	786	786
Muut toimintatuotot	11 578	2 113	13 691	13 867	2 289	176
Valmistus omaan käyttöön	500	0	500	460	-40	-40
Toimintakulut	733 372	29 311	762 684	757 376	24 004	-5 307
Henkilöstökulut	152 436	1 556	153 992	150 489	-1 947	-3 503
Palvelujen ostot	465 706	28 282	493 988	489 749	24 042	-4 239
Aineet, tarvikkeet ja tavarat	7 460	14	7 474	7 852	393	378
Avustukset	49 147	1 800	50 947	52 340	3 193	1 393
Muut kulut	58 624	-2 341	56 283	56 947	-1 677	664
Toimintakate	-664 893	-28 282	-693 176	-681 610	-16 716	11 566
	8 482				-8 482	
Verotulot	486 600	-14 000	472 600	475 356	-11 244	2 756
Valtionosuudet	189 700	3 500	193 200	193 871	4 171	671
Rahoitustuotot ja -kulut	14 731	0	14 731	12 570	-2 161	-2 161
Korkotuotot	13 096	0	13 096	12 350	-746	-746
Muut rahoitustuotot	16 862	0	16 862	18 932	2 070	2 070
Korkokulut	14 607	0	14 607	13 117	-1 490	-1 490
Muut rahoituskulut	620	0	620	5 595	4 975	4 975
Vuosikate	26 138	-38 782	-12 645	187	-25 950	12 832
Poistot ja arvonalentumiset	22 627	0	22 627	23 550	923	923
	0				0	
Satunnaiset erät	0	0	0	941	941	941
Satunnaiset tuotot	0	0	0	941	941	941
Satunnaiset kulut	0	0	0	0	0	0
					0	
Tilikauden tulos	3 510	-38 782	-35 272	-22 422	-25 932	12 850
					0	
Poistoeron lisäys (-) tai vähennys (+)	0	0	0	-145	-145	-145
Rahastojen lisäys (-) tai vähennys (+)	0	0	0	0	0	0
Tilikauden ylijäämä (alijäämä)	3 510	-38 782	-35 272	-22 277	-25 787	12 705

Tuloslaskelman toteutuminen taulukossa verrataan toteutunutta voimassa olevaan talousarvioon. Kaupungin alkuperäiseen talousarvioon 2019 (ilman taseyksiköitä) verrattuna käyttötalouden toimintakate toteutui 16,7 milj. euroa heikompana. Vuosikate toteutui 25,9 milj. euroa ja tilikauden tulos 25,9 milj. euroa heikompana.

Rahoitustuotot ja -kulut toteutuivat 2,2 milj. euroa alkuperäistä talousarviota heikompana ja verorahoituskokonaisuus 11,2 milj. euroa arvioitua heikommin.

Tilikauden alijäämä toteutui 25,8 milj. euroa alkuperäisessä talousarviossa arvioitua heikompana.

Verorahoituskokonaisuus

Verorahoitus, johon kuuluvat verotulot ja valtionosuudet, jäi n. 7,1 milj. euroa alle alkuperäisen talousarvion, mutta ylitti muutetun talousarvion n. 3,4 milj. euroa. Verorahoituksen arviointia vaikeuttivat verokortti- ja tulorekisteriuudistuksen aiheuttamat ongelmat kunnallisverotuottoon. Näiden negatiivinen vaikutus verokertymään oli lopulta n. 9 milj. euroa. Ongelmien

seurauksena Rinteen hallitus päätti siirtää valtionosuuksiin kuuluvan kertaluontoisen kiky-korvauksen vuodelta 2020 vuodelle 2019. Tämän siirron positiivinen vaikutus valtionosuuksiin oli n. 5,1 milj. euroa.

Verotulojen erittely

Verotulot	Talousarvio	TA-muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama	Talousarvio/ Toteutuma
Kunnan tulovero	418 100	-15 000	403 100	403 837	737	-3,41 %
Osuus yhteisöveron tuotosta	27 500	1 000	28 500	29 403	903	6,92 %
Kiinteistövero	41 000	0	41 000	42 116	1 116	2,72 %
Yhteensä	486 600	-14 000	472 600	475 356	2 756	-2,31 %

Verotulokokonaisuuden kasvu edellisvuoteen nähden oli 2,2 prosenttia. Kunnallisverotulot kasvoivat vain 1,8 prosenttia. Kunnallisveron heikkoa kertymää selittää lähinnä verokortti-uudistuksen aiheuttama kunnallisverojen tilitysrytmin pysyvä muutos.

Yhteisöveron tuotto kasvoi maan taloustilanteen piristymisen siivittämänä 7,2 prosenttia ja ylitti alkuperäisen talousarvion noin 1,9 milj. eurolla.

Kiinteistöveron tuotto ylitti alkuperäisen talousarvion 1,1 milj. euroa.

Tuloveroprosentti ja ennakonpidätyksen alaiset ansiotulot

Vuosi	Vero-%	Tulonsaajia	Veronalaiset tulot
			keskimäärin
2016	20,25	98 214	25 595
2017	20,25	99 122	25 834
2018	20,75	99 562	26 334
2019	20,75		

Kiinteistöveroasteet 2018–2019	2018	2019
Yleinen kiinteistövero	1,35	1,35
Vakituinen asuinrakennus	0,60	0,60
Muu kuin vakituinen asuminen	1,35	1,35
Rakentamaton asuinpaikka	4,00	4,00
Yleishyödyllinen yhteisö	0,60	0,60
Voimalaitos	3,10	3,10

Valtionosuuksien erittely

Valtionosuudet	Talousarvio	TA-muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama	Talousarvio/ Toteutuma
Kunnan peruspalvelujen valtionosuus (ilman taksauksia)	161 100	4 500	165 600	168 136	2 536	4,37 %
Verotuloihin perustuva valtionosuuksien tasaus	32 800	0	32 800	31 293	-1 507	-4,59 %
Opetuksen ja kulttuuritoiminnan muut valtionosuudet	-4 200	-1 000	-5 200	-5 559	-359	-32,36 %
Valtionosuudet yhteensä	189 700	3 500	193 200	193 871	671	2,20 %

Valtionosuudet ylittivät alkuperäisen talousarvion noin 4,2 milj. eurolla ja muutetun talousarvion n. 0,7 milj. eurolla. Edellisvuoteen nähden valtionosuudet kasvoivat 1,3 prosenttia. Valtionosuuksia kasvatti kertaluontoisen kiky-korvauksen siirto vuodelta 2020 vuodelle 2019.

Poikkeamat tuloslaskelmaosassa, 1000 €

TULOSLASKELMAOSA

Muut rahoitustuotot ja -kulut	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Netto	16 237,3	16 237,3	16 237,3	13 332,2	-2 905,1

Poikkeamat muissa rahoitustuloissa ja -menoissa

Muita rahoitusmenoja ovat lisänneet tilinpäätöksessä luottotappioiksi kirjatut Lahden Työn Paikka Oy:n toiminnan

lakkauttamiseen liittyvät erät yhteensä 2,15 milj. euroa sekä johdannaisopimuksen arvomuutoskirjaus 3,347 milj. euroa. Osinkotuotot ylittivät 2,0 milj. eurolla.

Investointien toteutuminen

INVESTOINNIT YHTEENSÄ

Investoinnit (1 000 €)	Talousarvio	TA-muutos	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Kiinteä omaisuus					
Menot	4 750	0	4 750	1 077	3 673
Tulot	3 150	2 163	5 313	9 451	-4 138
Nettomeno	1 600	-2 163	-563	-8 375	7 812
Talonrakennus					
Menot	53 137	-358	52 779	49 773	3 006
Tulot	2 400	0	2 400	551	1 849
Nettomeno	50 737	-358	50 379	49 222	1 157
Julkinen käyttöomaisuus					
Menot	50 015	-4 186	45 829	45 412	417
Tulot	1 040	0	1 040	221	819
Nettomeno	48 975	-4 186	44 789	45 191	-402
Irtain omaisuus*					
Menot	6 804	0	6 804	3 546	3 258
Tulot	0	0	0	0	0
Nettomeno	6 804	0	6 804	3 546	3 258
Arvopaperit					
Menot	890	4 200	5 090	2 559	2 531
Tulot	0	0	0	0	0
Nettomeno	890	4 200	5 090	2 559	2 531
Yhteensä					
Menot	115 596	-344	115 252	102 367	12 885
Tulot	6 590	2 163	8 753	10 223	-1 470
Nettomeno	109 006	-2 507	106 499	92 144	14 355

* taseyksiköiden investoinnit mukana

Kiinteä omaisuus

Maata hankittiin yhteensä 27,5 ha. Kiinteän omaisuuden menot yhteensä olivat 1,08 milj. euroa.

Maa-alueiden myyntitulot (kauppahinnat) kokonaisuudessaan olivat 9,65 milj. euroa, niistä myyntivoiton osuus oli 7,39 milj.

euroa ja hankintamenon osuus 2,1 milj. euroa. Kiinteän omaisuuden myyntitulot (kauppahinnat) olivat yhteensä 9,45 milj. euroa.

Sitova investointisuunnitelman menot

Kiinteä omaisuus	Määräraha	Toteutuma	Poikkeama
Menot	4 750 000	1 076 763	3 673 237
Tulot	5 313 000	9 451 443	-4 138 443
Netto	-563 000	-8 374 680	7 811 680

Talonrakennus

Talonrakennusinvestointien menoihin oli vuonna 2019 varattu 52,78 milj. euroa. Tuloja talousarvioon oli kirjattu 2,4 milj. euroa

Toteutuneet kustannukset olivat 49,77 milj. euroa, josta perusparannusinvestointien osuus oli 9,80 milj. euroa, korvausinvestointien 35,90 milj. euroa ja uusinvestointien 4,07 milj. euroa. Tuloja kertyi yhteensä 0,55 milj. euroa, josta kiinteän omaisuuden myynnin osuus oli 0,14 milj. euroa.

Taloudellisesti merkittävin valmistunut hanke oli Kaupungin sairaalan uudistamisen 2-vaihe. Kysymyksessä oli kaupungin sairaalan perusparannus ja muutos pääterveysasemaksi. Kaikki vaiheet mukaan lukien hankkeen kokonaiskustannukset olivat 45 milj. euroa ja rakentaminen kesti noin neljä vuotta. Suurimmat aloitetut hankkeet olivat Kivimaan koulun laajennus sekä Rakokiven uusi monitoimitalo. Paavolan noin 60 miljoonan euron kampuskokonaisuuden rakentaminen käynnistyi Laaksokatu 6 tulevan päiväkodin osalta.

Sitova investointisuunnitelman menot

Talonrakennus	Määräraha	Toteutuma	Poikkeama
Menot	52 779 000	49 773 112	3 005 888
Tulot	2 400 000	550 762	1 849 238
Netto	50 379 000	49 222 350	1 156 650

PERUSPARANNUSINVESTOINNIT 1000 euroa	Määräraha	TA muutokset	Toteutuma	Polkkeama	Tulot	Netto
Konsemihallinnon hankeryhmä	850		186	664	0	186
Kaupungintalon perusparannus	661		186			
Muut kohteet yhteensä	189					
Sivistystoimialan hankeryhmä	10 446		5 478	4 968	265	5 213
Länsiharjun koulun perusparannus	500		278			
Kannaksenkatu 22 (Muotoiluinstituutti) perusparannus ja muutostyöt	673		615			
Kannaksen lukion muutostyöt	476		154			
Kirkkokatu 16 (Aikuiskoulutuskeskus) perusparannus ja muutostyöt	124		296			
Paavolan kampusalueen sisäiset liikennejärjestelyt	413		147			
Paavolan kampusalueen sis liikennejärjestelyt, LTA						
KV 7.10.2019 §98 siirto julkinen käyttöomaisuus	-358					
Kaupunginteatterin perusparannus	1 084		581			
Kaupunginteatterin korjaus OKM/571/620/2018 tukipää- tös 460 000 €	460				167	
Historiallisen museon toiminnalliset muutokset ja piha	1 032		93			
Historiallisen museon toiminnallinen kehittäminen OKM/96/621/2018 tukipäättös 100 000 €	200				98	
Historiallisen museon kosteusvauriokorjaukset OKM/86/621/2017 tukipäättös 200 000 €	167					
Päiväkotien perusparannukset	1 385		512			
Urheilukeskuksen perusparannukset yhteensä	730		48			
Urheilukeskuksen valtionaputulot	73					
Toimialan pienet työkohteet	4 387		2 754			
Muun vuokraustoiminnan hankeryhmä	4 626		4 137	489	0	4 137
Kaupunginsairaalan uudistaminen	2 883		3 027			
Salpausselän kuntoutussairaalan muutostyöt	265		856			
Sibeliustalon kongressisiiven sisäänkäynti ja salin uudista- minen	89		64			
Muu kohteet yhteensä	1 389		190			
Perusparannusinvestoinnit, menot yhteensä:	16 089		9 801	6 121		
Perusparannusinvestoinnit, tulot yhteensä:	900				265	9 536

KORVAUSINVESTOINNIT	Määräraha	Toteutuma	Polkkeama	Tulot	Netto
Sivistystoimialan hankeryhmä	31 876	35 892	-4 016	142	35 750
Isorannan leirikeskus, leiritupa	600	598			
Launeen monitoimitalo	9 178	10 694			
Rakokiven monitoimitalo	9 772	10 840			
Kivimaan koulun laajennus	8 599	10 609			
Laaksokatu 6 (uusi päiväkotipaavolaan)	3 118	2 958			
Kannaksenkatu 22 (Muotoiluinstituutti) uusi osa	375	183			
Villähteen koulun 2. laajennus	204				
Kukkasen/Kirkonkylän yhtenäiskoulu	30	9			
Myllypohjan koulun laajennus		1			
Liipolan monitoimitalo ARA projekti, saatu vakuutuskorvaus Fennia 26.6.2019				142	
Muun vuokraustoiminnan hankeryhmä	114	9	105		9
Nastolan hyvinvointiasema	114	9			
Korvausinvestoinnit, menot yhteensä:	31 990	35 901	-3 911		
Korvausinvestoinnit, tulot yhteensä:				142	35 759
UUSINVESTOINNIT	Määräraha	Toteutuma	Polkkeama	Tulot	Netto
Sivistystoimialan hankeryhmä	3 200	4 071	-871	0	4 071
Kirkkokatu 16:n kiinteistön ostaminen	3 200	3 200			
Kirkkokatu 16:n laajennuksen kilpailuttaminen		51			
Kirkkokatu 16:n uudisrakennus		32			
Kariston koulun ja päiväkodin lisätilat, loppurahoitus		798			
Nastopolin hankinta		5			
Länaiharjun koulun laajennus		-15			
Muun vuokraustoiminnan hankeryhmä	0	0	0		0
Ei hankkeita 2019					
Uusininvestoinnit, menot yhteensä:	3 200	4 071	-871		
Uusininvestoinnit, tulot yhteensä:				0	4 071
Talonrakennuksen keskeneräiset hankkeet	1 500	0	1 500		0
Kiinteän omaisuuden myyntitulot	1 500	144	-1 356	144	-8 487
Talonrakennus, menot yhteensä:	52 779	49 773	3 006		
Talonrakennus, tulot yhteensä:	2 400			551	49 222

Julkinen käyttöomaisuus

Julkisen käyttöomaisuuden menomääräraha vuonna 2019 oli 45,8 milj. euroa. Määrärahaa jäi käyttämättä 0,4 milj. euroa, joten työohjelman toteutumisaste oli hyvällä tasolla ja talouden ennustaminen onnistui erinomaisesti.

Vuonna 2019 asuntotuotantoon liittyviä laajennushankkeita, joilla varmistettiin pientalotonttien luovutus, toteutettiin Tapiolalokodin alueella Jalkarannassa sekä Hattisenrannassa Nasolassa. Lisäksi Kytölän asuntoalueen laajentuminen jatkui. Yksityisen kiinteistökehittäjän hankkeen infraa edistettiin Varikonkadun alueella. Asuntotuotannon toisen vaiheen päällystys- ja katuvihreän töitä tuotettiin yhteensä reilulla 0,38 milj. eurolla noin 10 eri kohteessa. Pientalo- ja kerrostaloalueiden infran rakentamista toteutettiin Koneharjun alueella Salpakankaan rajalla, Päijät-Hämeen Keskussairaalan laajennushankkeeseen liittyvä liikennejärjestelmän parannus toteutettiin Keskussairaalan- ja Hoitajankadulla ja yksityisen päiväkodin toimintavalmiuksia parannettiin Parkkikadulla.

Tilakeskuksen hankkeiden yhteydessä parannettiin liikennejärjestelmää Kivimaan koulun hankkeessa Mikkulankadulla ja Paavolan kampushankkeella Laaksokadun muutoksilla sekä Kannaksenkadun-Karjalankadun liittymäalueella. Lahti Aqua Oy:n vesihuollon saneeraushankkeiden yhteydessä parannettiin liikenneympäristöä 12 kohteessa yhteensä n. 1,5 milj. eurolla.

Keskustan kehittämistä jatkettiin infran osalta Ranta-Kartanon keskialueen rakentamisella sekä Marskinaukion peruskorjauksella ja Radanvarren alueen kehittyminen edistyi Askonkadun sekä Jaksonkadun toteutuksilla. Vuoden 2019 ja tulevien vuosien kunnallisteknisten hankkeiden toteutusedellytyksiä suunnitelmien osalta edistettiin noin 1,6 milj. eurolla lähes 40 eri kohteessa. Katujen uudelleenpäällystystöitä tuotettiin noin miljoonalla, urapaikkauksia toteutettiin sekä ajoratamerkintöjä parannettiin kumpaakin noin 0,18 milj. eurolla ja silloista peruskorjattiin Salpausselän ylikulkusilta Mannerheiminminkadun varressa. Pieni, mutta tärkeä peruskorjaustyö toteutettiin parantamalla Lapakiston luonnonsuojelu- ja retkeily-

alueelle johtavaa tietä noin 0,08 milj. eurolla. Ulkovaloverkkoa peruskorjattiin, täydennettiin ja elohopeavaluistuksen korvaamista toteutettiin noin 1,87 milj. eurolla.

Rälssin maanvastaanottoalueella tuotettiin alueen massojen siirtotöitä ja jalostettiin kiviaineksia noin 0,46 milj. eurolla. Seudun suurin infrahanke, eli Lahden eteläinen kehätie lähti todelliseen vauhtiin ja sen kustannukset vuonna 2019 olivat noin 24,5 milj. euroa.

Ulkoliikuntapaikkojen ohjelmassa merkittävimmät kohteet olivat Kivimaan liikunta-alueen 1-vaihe noin 0,35 milj. euron kustannuksella ja Kisapuiston alueen erilaiset muutostyöt kenttien ja aitausten osalta noin 0,02 milj. euroa.

Teivaan satamaan uusittiin CD-laituri ja purettiin AB-laituri. Kilpiäistenpohjan soutuvenepaikkojen peruskunnostus aloitettiin Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen lupaehtojen mukaisesti rakentamalla tekoallas viitasammakoille ja allikoita sudenkorennoille sekä ruoppaamalla puolet alueesta. Työ jatkuu vuonna 2020.

Viherrakentaminen oli monipuolista alkaen Okeroisten Myllylammen kunnostuksesta, Möysän uimarannan vihertöihin ja Pikku-Vesijärvenpuiston wc-rakennukseen. Näkyvyyttä kaupunki sai Wilhelminpuiston taidekilpailulla. Positiivista julkisuutta saimme Ranta-Kartanoon toteutetulla väliaikaisella pumptrack-radalla. Lasten hyvinvointia tukevaa leikkialueiden uudistamista tehtiin Nastolan Opintien ja Kärrytien leikkialueilla sekä Mikkulan Reppurinpuiston leikkialueella. Yksittäisiä leikkivälineitä vaihdettiin eri puolilla kaupunkia. Uusi leikki-alue toteutettiin Nastolan Herneniemeen.

Liikuntaa ja hyvinvointia tukevia kuntoiluvälineitä uusittiin Ankkurin Rantapromenadilla sekä koiraharrastajille toteutettu Kerinkallion koira-aitaus korkeine aitoineen. Urheilukeskuksen alueen maisemointityöt jatkuivat ja pieniä viherkunnostuksia tehtiin eri puolilla kaupunkia.

Sitova investointisuunnitelman menot

Menot	Määräraha	Toteutuma	Poikkeama
Kadunrakennus	17 258 500	40 811 911	-23 553 411
Satamat	500 000	276 852	223 148
Valaistus	1 400 000	1 871 495	-471 495
Liikennevalot	180 000	0	180 000
Liikunta-alueet	750 000	807 370	-57 370
Viheralueet ja leikkipaikat	1 600 000	1 611 420	-11 420
Kasvun edellyttämät uudet alueet	24 140 000	32 495	24 107 505
Yhteensä	45 828 500	45 411 542	416 958
Tulot			
Julkinen käyttöomaisuuden myynti	1 040 000	0	1 040 000
Kadunrakennus	0	199 044	-199 044
Satamat	0	0	0
Valaistus	0	0	0
Liikennevalot	0	0	0
Liikunta-alueet	0	0	0
Viheralueet ja leikkipaikat	0	21 760	-21 760
Yhteensä	1 040 000	220 804	819 196
Netto yhteensä	44 788 500	45 190 738	402 238

Irtain omaisuus

Irtaimen omaisuuden menoista suurimman osan muodostavat konsernihallinnon ICT hankinnat 1,1 milj. euroa, sivistyksen palvelualueen irtainhankinnat 2,1 milj. euroa. Kaupunkiympäristön palvelualueen irtainhankinnat olivat 0,1 milj.

euroa, Lahden kaupunginteatterin irtainhankinnat 0,1 milj. euroa ja Tilakeskuksen irtainhankinnat 0,1 milj. euroa.

Sitova investointisuunnitelman menot

Irtain omaisuus	Määräraha	Toteutuma	Poikkeama
Menot	6 804 000	3 546 076	3 257 924
Tulot	0	0	0
Netto	6 804 000	3 546 076	3 257 924

Arvopaperit ja osuudet

Lahden kaupunki lunasti asunnot Kiinteistö Oy Lahden Silta-voudin yksityisiltä omistajilta 2,2 milj. eurolla varautuakseen korttelin kehittämiseen. Menoihin sisältyi myös mm. pääomitus sopimuksen mukainen Lahden Jäähalli Oy:n osakkeiden merkintä 0,4 milj. euroa.

Sitova investointisuunnitelman menot

Sitova investointisuunnitelman menot	Määräraha	Toteutuma	Poikkeama
Arvopaperit			
Menot	5 090 000	2 559 450	2 530 550
Tulot	0	0	0
Netto	5 090 000	2 559 450	2 530 550

Rahoitusosan toteutuminen

1 000 euroa	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Toiminnan rahavirta					
Tulorahoitus	46 672	-41 936	4 736	25 956	21 220
Vuosikate	49 822	-39 773	10 049	26 443	16 394
Satunnaiset erät	0	0	0	941	941
Tulorahoituksen korjauserät	-3 150	-2 163	-5 313	-1 428	3 885
Investointien rahavirta	-109 006	2 507	-106 499	-92 142	14 356
Investointimenot	-115 596	344	-115 252	-102 365	12 886
Rahoitusosuudet investointimenoihin	1 940	0	1 940	628	-1 312
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	4 650	2 163	6 813	9 595	2 782
Toiminnan ja investointien rahavirta	-62 334	-39 429	-101 763	-66 186	35 576
Rahoituksen rahavirta					
Antolainauksen muutokset	-6 680	-6 320	-13 000	-14 559	-1 559
Antolainasaamisten lisäykset	-50 000	-6 000	-56 000	-54 850	1 150
Antolainasaamisten vähennykset	43 320	-320	43 000	40 291	-2 709
Lainakannan muutokset	65 400	50 000	115 400	44 628	-70 772
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	110 000	0	110 000	90 000	-20 000
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	-44 600	0	-44 600	-44 601	-1
Lyhytaikaisten lainojen muutos	0	50 000	50 000	-771	-50 771
Oman pääoman muutokset					
Muut maksuvalmiuden muutokset				-11 618	-11 618
Rahoituksen rahavirta	51 392	51 008	102 400	18 451	-83 949
Rahavarojen muutos	-4 268	4 906	638	-47 735	-48 373

Kaupunki varautui talousarvioissaan rahoittamaan omien investointiensa lisäksi myös tytäryhteisöjään 56,0 milj. eurolla ja nostamaan pitkäaikaisia lainoja 110 milj. euroa sekä lyhytaikaisia, laina-ajaltaan alle vuoden mittaisia lainoja 50 milj. euroa.

Vuoden 2019 aikana nostettiin uusia antolainoja 54,9 milj. euroa ja niitä lyhennettiin 40,3 milj. euroa. Antolainoja nostivat mm. Lahti Energia Oy 50,0 milj. euroa ja Lahden Asunnot Oy 4,7 milj. euroa.

Pitkäaikaisia lainoja nostettiin 90,0 milj. euroa ja niitä lyhennettiin 44,6 milj. euroa. Tilinpäätöshetkellä ei ollut nostettuna ulkoisilta rahoittajilta lyhytaikaisia lainoja. Lyhytaikaisten lainojen muutos -0,8 milj. euroa koostuu konserniyhtiöiden tekemistä talletuksista sisäiseen pankkiin ja konsernitililimiitin käytöstä.

Polkkeamat rahoitusosassa, 1000 €

Antolainat	Talousarvio	TA muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Netto	6 680,0	6 320,0	13 000,0	14 559,0	1 559,0

Poikkeamat antolainoissa

Ylitys johtuu antolainajen käsittelyn eroista talousarviossa ja kirjanpidossa. Pitkäaikaisten antolainasaamisten vähennyksiin oli talousarviossa sisällytetty 4,5 milj. euroa antolainojen lyhennyksiä, jotka kirjanpidossa kuuluvat erään Muut maksuvalmiuden muutokset, joka ei ole valtuustoon nähden sitova erä.

Yhteenveto määrärahojen ja tuloarvioiden toteutumisesta

	Sito- vuus N B	Määrärahat, 1 000 euroa					Tuloarviot, 1 000 euroa				
		Alkup. ta- lousarvio	TA- muutokset	TA- muu- tosten jäl- keen	Toteu- tuma	Poik- keama	Alkup. ta- lousarvio	TA- muutokset	TA muu- tosten jäl- keen	Toteu- tuma	Poik- keama
KÄYTTÖTALOUSOSA											
KONSERNIHALLINTO											
Konsernipalvelut	B	48 976	-4 921	44 055	42 962	-1 093	5 987	429	6 416	6 213	-203
Elinvoima ja kilpailukykykalv.	N	8 994	-172	8 822	7 316	-1 507					
Tukityöllistäminen	N	19 259	65	19 324	19 219	-105					
Osallisuus- ja hyvinvointip.	N	1 849	-978	872	-949	-1 821					
Tarkastustoimi	B	389	0	389	313	-75	0	0	0	0	0
Ostot hyvinvointiyhtym.	B	364 000	28 500	392 500	387 286	-5 214					
Käyttöomaisuuden myyntiv/tap.		0	0	0	34	34	2 150	2 163	4 313	7 415	3 102
SIVISTYKSEN PALVELUALUE											
Palvelualueen yhteiskust.	N	808	5	813	839	26					
Lasten ja nuorten kasvu	B	175 861	5 547	181 408	182 218	810	10 786	-1 563	9 223	9 219	-5
Osaaminen ja tieto vastuualue	B	22 425	109	22 534	21 638	-896	746	0	746	602	-144
Wellamo-opisto	N	2 639	42	2 681	2 593	-88					
Liikunta- ja kulttuuri vastuualue	B	29 089	38	29 127	28 982	-144	1 483	0	1 483	2 138	655
Kaupunginmuseo	N	3 949	38	3 987	3 864	-122					
Kansainväliset urh. tapah.	N	679	139	818	654	-164					
KAUPUNKIYMP. PALVELUALUE											
Palvelualueen yhteiskust.	N	1 200	3	1 203	1 143	-60					
Maankäyttö, alueh., kunn.tek. rak. ja ymp.valvonta yht.	B	27 194	890	28 084	30 026	1 942	26 151	0	26 151	26 621	470
Joukkoliikenne	N	5 385	7	5 392	5 678	286					
TASEYKSIKÖT											
Lahden Tilakeskus (tilik. ylijäämä ilman käyttöom. myyntivoitoja ja tappioita)							13	-854	-842	1 860	2 702
Lahden kaupunginorkesteri (tilikauden ylijäämä)							0	-68	-68	-217	-149
Lahden kaupunginteatteri (tilikauden yli- jäämä)							0	-68	-68	153	221
TULOSASKELMAOSA											
Verotulot							486 600	-14 000	472 600	475 356	2 756
Valtionosuudet							189 700	3 500	193 200	193 871	671
Korkotul. ja -menot(ei sis.eriä)	N	5 519	0	5 519	4 639	-880					
Muut rah. tulot ja -menot	N						16 237	0	16 237	13 332	-2 905
INVESTOINTIOSA											
Kiinteä omaisuus	B	4 750	0	4 750	1 077	-3 673					
Tilakeskus, talonrakennus	B	53 137	-358	52 779	49 773	-3 006					
Julkinen käyttöom.	B	50 015	-4 186	45 829	45 412	-417					
Irtain omaisuus	B	6 804	0	6 804	3 546	-3 258					
Arvopaperit ja osuudet	B	890	4 200	5 090	2 559	-2 531					
RAHOITUSOSA											
Antolainat	N	6 680	6 320	13 000	14 559	1 559					
Lainanotto ja lyhennykset	N						65 400	0	65 400	45 399	-20 001

TILINPÄÄTÖSLASKELMAT

Lahden kaupungin laskelmat

- Tuloslaskelma
- Rahoituslaskelma
- Tase
- Lahden kaupunki tunnusluvut

Lahti-konsernin laskelmat

- Tuloslaskelma
- Rahoituslaskelma
- Tase
- Lahti-konserni tunnusluvut

Lahden kaupungin laskelmat

Tuloslaskelma

LAHDEN KAUPUNGIN TULOSLASKELMA

	1.1.-31.12.2019	1.1.-31.12.2018
Toimintatuotot		
Myyntituotot	23 865 714,58	22 307 721,74
Maksutuotot	16 825 537,93	16 549 928,31
Tuet ja avustukset	8 168 949,35	9 149 229,05
Vuokratuotot	30 366 100,85	30 289 277,92
Muut toimintatuotot	14 056 587,64	12 976 557,95
	<u>93 282 890,35</u>	<u>91 272 714,97</u>
Valmistus omaan käyttöön	997 562,54	1 340 847,44
Toimintakulut		
Henkilöstökulut		
Palkat ja palkkiot	-123 291 528,47	-119 361 398,81
Henkilösivukulut		
Eläkekulut	-34 692 517,49	-35 580 957,01
Muut henkilösivukulut	-3 838 935,61	-4 323 153,26
Palvelujen ostot	-504 871 361,03	-479 685 734,16
Aineet, tarvikkeet ja tavarat	-15 826 627,60	-16 220 153,72
Avustukset	-40 755 131,82	-37 607 062,59
Muut toimintakulut	-22 480 852,01	-22 046 387,62
	<u>-745 756 954,03</u>	<u>-714 824 847,17</u>
Toimintakate	-651 476 501,14	-622 211 284,76
Verotulot	475 355 719,56	465 138 991,43
Valtionosuudet	193 870 635,00	191 367 148,00
Rahoitustuotot ja -kulut		
Korkotuoto	8 477 921,96	9 134 667,46
Muut rahoitustuotot	18 932 775,29	15 908 621,55
Korkokulut	-13 116 980,13	-13 025 898,51
Muut rahoituskulut	-5 600 601,49	-643 518,95
	<u>8 693 115,63</u>	<u>11 373 871,55</u>
Vuosikate	26 442 969,05	45 668 726,22
Poistot ja arvonalentumiset		
Suunnitelman mukaiset poistot	-44 882 789,55	-45 125 464,27
Arvonalentumiset	-3 043 773,09	-21 164,55
	<u>-47 926 562,64</u>	<u>-45 146 628,82</u>
Satunnaiset erät		
Satunnaiset tuotot	941 263,68	0,00
Satunnaiset kulut	0,00	0,00
	<u>941 263,68</u>	<u>0,00</u>
Tilikauden tulos	-20 542 329,91	522 097,40
Poistoeron lisäys (-) tai vähennys (+)	227 061,39	227 061,39
Rahastojen lisäys (-) tai vähennys (+)	0,00	-115 268,50
TILIKAUDEN YLIJÄÄMÄ (ALIJÄÄMÄ)	-20 315 268,52	633 890,29

Rahoituslaskelma**LAHDEN KAUPUNGIN RAHOITUSLASKELMA**

	2019	2018
Toiminnan rahavirta		
Vuosikate	26 442 969,05	45 668 726,22
Satunnaiset erät	941 263,68	0,00
Tulorahoituksen korjauserät	-1 428 318,84	-5 038 513,01
	<u>25 955 913,89</u>	<u>40 630 213,21</u>
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-102 365 324,28	-117 710 613,98
Rahoitusosuudet investointimenoihin	627 626,49	652 989,45
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	9 595 382,97	15 606 213,10
	<u>-92 142 314,82</u>	<u>-101 451 411,43</u>
Toiminnan ja investointien rahavirta	-66 186 400,93	-60 821 198,22
Rahoituksen rahavirta		
Antolainauksen muutokset		
Antolainasaamisten lisäykset	-54 850 000,00	-37 693 000,00
Antolainasaamisten vähennykset	40 291 470,71	35 838 359,62
	<u>-14 558 529,29</u>	<u>-1 854 640,38</u>
Lainakannan muutokset		
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	90 000 000,00	110 000 000,00
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	-44 601 000,00	-61 600 000,00
Lyhytaikaisten lainojen muutos	-771 193,69	-6 254 679,99
	<u>44 627 806,31</u>	<u>42 145 320,01</u>
Muut maksuvalmiuden muutokset		
Toimeksiantojen varojen ja pääomien muutokset	209 027,38	-457 644,26
Vaihto-omaisuuden muutos	36 838,44	15 912,52
Saamisten muutos	-16 174 173,48	-7 399 748,53
Korottomien velkojen muutos	4 310 302,61	10 765 891,94
	<u>-11 618 005,05</u>	<u>2 924 411,67</u>
Rahoituksen rahavirta	18 451 271,97	43 215 091,30
Rahavarojen muutos	-47 735 128,96	-17 606 106,92
Rahavarojen muutos		
Rahavarat 31.12.	40 300 906,90	88 036 035,86
Rahavarat 1.1.	88 036 035,86	105 642 142,78
	<u>-47 735 128,96</u>	<u>-17 606 106,92</u>

Tase**LAHDEN KAUPUNGIN TASE**

VASTAAVAA	2019	2018
PYSYVÄT VASTAAVAT		
Aineettomat hyödykkeet		
Aineettomat oikeudet	43 733,95	3 384,37
Muut pitkävaikutteiset menot	4 737 904,46	5 614 974,53
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankkeet	812 228,39	0,00
	<u>5 593 866,80</u>	<u>5 618 358,90</u>
Aineelliset hyödykkeet		
Maa- ja vesialueet	133 209 475,65	134 264 734,27
Rakennukset	279 784 219,59	270 308 609,10
Kiinteät rakenteet ja laitteet	188 773 193,24	186 237 691,67
Koneet ja kalusto	3 324 243,07	3 657 429,83
Muut aineelliset hyödykkeet	54 665,39	55 749,16
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	106 758 410,02	65 357 233,68
	<u>711 904 206,96</u>	<u>659 881 447,71</u>
Sijoitukset		
Osakkeet ja osuudet	204 832 281,09	205 137 717,28
Muut lainasaamiset	478 109 360,54	463 550 831,25
	<u>682 941 641,63</u>	<u>668 688 548,53</u>
TOIMEKSIANTOJEN VARAT		
Lahjoitusrahastojen varat	187 786,24	247 786,24
	<u>187 786,24</u>	<u>247 786,24</u>
VAIHTUVAT VASTAAVAT		
Vaihto-omaisuus		
Aineet ja tarvikkeet	30 910,53	67 748,97
Saamiset		
Pitkäaikaiset saamiset		
Myyntisaamiset	540 152,58	443 823,04
Lainasaamiset	14 902 536,60	16 428 943,61
Muut saamiset	496 000,00	651 000,00
Lyhytaikaiset saamiset		
Myyntisaamiset	5 319 393,31	7 639 324,65
Lainasaamiset	50 419 183,73	31 045 645,03
Muut saamiset	3 340 817,44	3 291 739,95
Siirtosaamiset	8 152 229,81	7 495 663,71
	<u>83 170 313,47</u>	<u>66 996 139,99</u>
Rahoitusarvopaperit		
Osakkeet ja osuudet	6 496 021,78	39 479 140,74
	<u>6 496 021,78</u>	<u>39 479 140,74</u>
Rahat ja pankkisaamiset	33 804 885,12	48 556 895,12
VASTAAVAA YHTEENSÄ	1 524 129 632,53	1 489 536 066,20

VASTATTAVAA	2019	2018
OMA PÄÄOMA		
Peruspääoma	437 196 267,29	437 196 267,29
Arvonkorotusrahasto	80 009,68	80 009,68
Muut omat rahastot	10 560 636,82	10 560 636,82
Edellisten tilikausien ylijäämä	151 719 005,81	151 085 115,52
Tilikauden ylijäämä (alijäämä)	<u>-20 315 268,52</u>	<u>633 890,29</u>
	579 240 651,08	599 555 919,60
POISTOERO JA VAPAAEHTOISET VARAUKSET		
Poistoero	1 315 452,77	1 542 514,16
PAKOLLISET VARAUKSET		
Eläkevaraukset	3 664 200,00	4 328 600,00
Muut pakolliset varaukset	<u>9 349 725,94</u>	<u>2 636 566,00</u>
	13 013 925,94	6 965 166,00
TOIMEKSIANTOJEN PÄÄOMAT		
Lahjoitusrahastojen pääomat	<u>2 888 815,39</u>	<u>2 739 788,01</u>
	2 888 815,39	2 739 788,01
VIERAS PÄÄOMA		
Pitkäaikainen		
Joukkovelkakirjalainat	60 000 000,00	0,00
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	704 750 000,00	715 050 000,00
Lainat muilta luotonantajilta	20 000,00	65 805,60
Siirtovelat	<u>3 652 996,45</u>	<u>5 643 188,54</u>
	768 422 996,45	720 758 994,14
Lyhytaikainen		
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	40 300 000,00	44 600 000,00
Lainat muilta luotonantajilta	36 719 538,16	37 445 926,25
Saadut ennakot	1 194 085,36	976 502,05
Ostovelat	45 715 002,44	39 509 458,30
Muut velat	2 773 166,86	2 513 764,60
Siirtovelat	<u>32 545 998,08</u>	<u>32 928 033,09</u>
	159 247 790,90	157 973 684,29
VASTATTAVAA YHTEENSÄ	1 524 129 632,53	1 489 536 066,20

Lahden kaupunki tunnusluvut

TUNNUSLUVUT	2019	2018
Tuloslaskelman tunnusluvut		
Toimintatuotot/Toimintakulut, %	12,5 %	12,8 %
Vuosikate/Poistot, %	55,2 %	101,2 %
Vuosikate, €/asukas	221	381
Asukasmäärä	119 875	119 951
Henkilöstön lukumäärä	3 626	3 573
Rahoituslaskelman tunnusluvut		
Toiminnan ja investointien rahavirran kertymä 5 vuodelta, euroa	-158 319 180	-115 620 642
Investointien tulo-rahoitus, %	26,0 %	39,0 %
Lainanhoitokate	0,7	0,8
Laskennallinen lainanhoitokate	0,3	0,5
Kassan riittävyys, pv	15,2	34
Taseen tunnusluvut		
Omavaraisuusaste, %	38,1 %	40,4 %
Suhteellinen velkaantuneisuus, %	121,5 %	117,4 %
Kertynyt yli-/alijäämä, 1000 €	131 403 737	151 719 006
Kertynyt yli-/alijäämä, €/asukas	1 096	1 265
Lainakanta 31.12. €/asukas	7 022	6 646
Lainakanta 31.12.	841 789 538	797 161 732
Lainakanta 31.12., 1000 €	841 790	797 162
Lainat ja vuokravastuut 31.12.	926 233 445	862 412 809
Lainat ja vuokravastuut, €/asukas	7 727	7 190
Lainasaamiset 31.12., 1000 €	478 109	463 551

Lahti-konserni laskelmat

Tuloslaskelma

LAHTI-KONSERNI

TULOSLASKELMA	01.01.2019-31.12.2019	01.01.2018-31.12.2018
Toimintatuotot	616 971 448,92	630 994 670,08
Toimintakulut	-1 177 824 246,20	-1 145 545 970,52
Osuus osakkuusyhteisöjen voitosta (tappiosta)	-9 335,80	-11 444,66
TOIMINTAKATE	-560 862 133,09	-514 562 745,10
Verotulot	471 650 086,97	460 249 394,56
Valtionosuudet	229 519 486,34	225 412 936,45
<u>Rahoitustuotot ja -kulut</u>		
Korkotuotot	511 503,93	1 738 259,76
Muut rahoitustuotot	6 813 670,33	2 162 468,16
Korkokulut	-20 120 991,15	-19 083 121,97
Muut rahoituskulut	-4 002 972,23	-1 036 986,90
Rahoitustuotot ja -kulut	-16 798 789,11	-16 219 380,96
VUOSIKATE	123 508 651,11	154 880 204,95
<u>Poistot ja arvonalentumiset</u>		
Suunnitelman mukaiset poistot	-114 652 915,71	-127 474 562,71
Omistuksen eliminointierot	-2 252 663,19	-184 791,23
Arvonalentumiset	-453 244,23	-21 396,95
Poistot ja arvonalentumiset	-117 358 823,13	-127 680 750,89
Satunnaiset erät	-414 910,40	3 105 976,68
TILIKAUDEN TULOS	5 734 917,58	30 305 430,74
Tilinpäätössiirrot	-2 950,98	-121 949,42
Tilikauden verot	-5 493 295,88	-6 640 165,82
Laskennalliset verot	-2 396 964,12	-3 618 637,73
Vähemmistöosuus tilikauden tuloksesta	-893 665,83	-43 302,99
TILIKAUDEN YLIJÄÄMÄ/ALIJÄÄMÄ	-3 051 959,22	19 881 374,77

Rahoituslaskelma

LAHTI-KONSERNI

RAHOITUSLASKELMA	01.01.2019-31.12.2019	01.01.2018-31.12.2018
Toiminnan rahavirta		
VUOSIKATE	123 508 651,11	154 880 204,95
Satunnaiset erät	-414 910,40	3 105 976,68
Tilikauden verot	-5 493 295,88	-6 640 165,82
Tulorahoituksen korjaukset	-3 971 927,83	-23 191 384,83
	113 628 517,00	128 154 630,97
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-253 955 573,64	-273 024 862,99
Rahoitusosuudet investointimenoihin	627 626,49	652 989,45
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	41 846 158,10	43 411 772,46
Investointien rahavirta	-211 481 789,06	-228 960 101,08
Toiminnan ja investointien rahavirta	-97 853 272,06	-100 805 470,11
Rahoituksen rahavirta		
<u>Antolainauksen muutokset</u>		
Antolainasaamisten lisäykset	-25 331,35	-161 300,00
Antolainasaamisten vähennykset	544 161,22	569 862,79
Antolainauksen muutokset	518 829,87	408 562,79
<u>Lainakannan muutokset</u>		
Pitkäaikaisten lainojen lisäys	95 691 005,82	171 747 608,93
Pitkäaikaisten lainojen vähennys	-64 160 740,57	-80 939 404,31
Lyhytaikaisten lainojen muutos	15 696,65	-27 422 269,49
Lainakannan muutokset	31 545 961,90	63 385 935,13
<u>Oman pääoman muutokset</u>		
Oman pääoman muutokset	0,00	-501 342,19
Muutokset vähemmistön osuudessa	-62 160,01	-1 587 648,63
Oman pääoman muutokset	-62 160,01	-2 088 990,82
<u>Muut maksuvalmiuden muutokset</u>		
Toimeksiantojen varojen ja pääomien muutokset	-56 945,71	-324 523,55
Vaihto-omaisuuden muutos	5 667 352,00	6 441 279,21
Saamisten muutos	-1 459 120,11	10 731 951,12
Korottomien velkojen muutos	-3 979 970,72	7 486 268,48
Muut maksuvalmiuden muutokset	171 315,45	24 334 975,26
Rahoituksen rahavirta	32 173 947,22	86 040 482,36
Rahavarojen muutos	-65 679 324,84	-14 764 987,75
Rahavarat 31.12.	78 156 761,45	143 836 086,29
Rahavarat 1.1.	143 836 086,29	158 601 074,07
Rahavarojen muutos	-65 679 324,84	-14 764 987,78
Rahoituslaskelman tunnusluvut		
Toiminnan ja investointien rahavirran kertymä 5 vuodelta, 1000 €	-349 659	-284 164
Investointien tulorahoitus, %	48,8 %	56,9 %
Lainanhoitokate	1,7	1,7
Laskennallinen lainanhoitokate	0,8	1,1
Kassan riittävyys, pv	18,7	34,4

Tase

LAHTI-KONSERNI

TASE	31.12.2019	31.12.2018
VASTAAVAA		
PYSYVÄT VASTAAVAT		
<u>Aineettomat hyödykkeet</u>		
Aineettomat oikeudet	8 081 780,40	9 331 329,50
Muut pitkävaikutteiset menot	8 560 951,24	10 329 983,83
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hyödykkeet	1 650 291,11	272 919,28
Aineettomat hyödykkeet	18 293 022,75	19 934 232,61
<u>Aineelliset hyödykkeet</u>		
Maa- ja vesialueet	151 932 665,31	150 844 941,79
Rakennukset	783 631 331,36	783 062 028,01
Kiinteät rakenteet ja laitteet	387 590 944,40	381 479 866,38
Koneet ja kalusto	144 553 389,09	154 291 049,04
Muut aineelliset hyödykkeet	3 323 828,49	3 234 966,70
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	319 802 814,21	216 196 797,39
Aineelliset hyödykkeet	1 790 834 972,86	1 689 109 649,31
<u>Sijoitukset</u>		
Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet	1 437 747,35	303 769,24
Muut osakkeet ja osuudet sekä osakkeiden arvonorotukset	96 368 740,74	96 234 671,02
Muut lainasaamiset	23 246 540,54	23 790 701,76
Muut saamiset	108 331,94	83 000,60
Sijoitukset	121 161 360,57	120 412 142,61
PYSYVÄT VASTAAVAT	1 930 289 356,18	1 829 456 024,54
TOIMEKSIANTOJEN VARAT	373 755,13	906 606,84
VAIHTUVAT VASTAAVAT		
Vaihto-omaisuus	10 610 677,24	16 278 029,23
Pitkäaikaiset saamiset	6 050 899,10	7 148 144,48
Lyhytaikaiset saamiset	91 847 488,64	89 350 809,17
Saamiset	97 898 387,74	96 498 953,66
Rahoitusarvopaperit	12 362 909,95	48 781 179,94
Rahat ja pankkisaamiset	65 793 851,50	95 054 906,35
VAIHTUVAT VASTAAVAT	186 665 826,43	256 613 069,18
VASTAAVAA	2 117 328 937,73	2 086 975 700,56

LAHTI-KONSERNI

TASE	31.12.2019	31.12.2018
VASTATTAVAA		
OMA PÄÄOMA		
Peruspääoma	437 196 267,29	437 196 267,29
Yhdistysten ja säätiöiden peruspääoma	12 614,10	74 002,69
Arvonkorotusrahasto	1 447 279,39	2 046 398,87
Muut omat rahastot	11 771 983,69	11 979 816,33
Edellisten tilikausien ylijäämä (alijäämä)	180 014 923,54	160 133 548,78
Tilikauden ylijäämä (alijäämä)	-3 051 959,22	19 881 374,77
OMA PÄÄOMA	627 391 108,79	631 311 408,72
VÄHEMMISTÖOSUUDET	13 227 088,26	12 347 398,53
KONSERNIRESERVI	0,00	0,00
PAKOLLISET VARAUKSET		
Eläkevaraukset	3 664 200,00	4 328 600,00
Muut pakolliset varaukset	19 755 741,35	15 015 827,26
PAKOLLISET VARAUKSET	23 419 941,35	19 344 427,26
TOIMEKSIANTOJEN PÄÄOMAT	4 247 538,63	4 837 336,06
VIERAS PÄÄOMA		
Pitkäaikainen korollinen vieras pääoma	1 130 328 644,39	1 097 740 273,54
Pitkäaikainen koroton vieras pääoma	69 453 805,27	66 716 590,63
Lyhytaikainen korollinen vieras pääoma	62 621 695,23	63 664 104,19
Lyhytaikainen koroton vieras pääoma	186 639 115,78	191 014 161,61
VIERAS PÄÄOMA	1 449 043 260,67	1 419 135 129,97
VASTATTAVAA	2 117 328 937,69	2 086 975 700,54

Lahti-konserni tunnusluvut

LAHTI-KONSERNI	31.12.2019	31.12.2018
Tuloslaskelman tunnusluvut		
Toimintatuotot/Toimintakulut, %	52,4 %	55,1 %
Vuosikate/Poistot, %	107,3 %	121,5 %
Vuosikate, €/asukas	1 030	1 291
Asukasmäärä	119 875	119 951
Henkilöstön lukumäärä	9 573	9 700
Rahoituslaskelman tunnusluvut		
Toiminnan ja investointien rahavirran kertymä 5 vuodelta, 1000 €	-349 659	-284 164
Investointien tulorahoitus, %	48,8 %	56,9 %
Lainanhoitokate	1,7	1,7
Laskennallinen lainanhoitokate	0,8	1,1
Kassan riittävyys, pv	18,7	34,4
Taseen tunnusluvut		
Omavaraisuusaste, %	30,4 %	30,9 %
Suhteellinen velkaantuneisuus, %	109,4 %	107,3 %
Kertynyt ylijäämä (alijäämä), 1000 €	176 963	180 015
Kertynyt ylijäämä (alijäämä), €/asukas	1 476	1 501
Lainat ja vuokravastuut, 1000 €	1 524 724	1 161 404
Lainat ja vuokravastuut, € / asukas	12 719	9 682
Lainakanta, 1000€	1 192 950	1 161 404
Lainakanta, €/asukas	9 952	9 682
Lainasaamiset 31.12.2019, 1000 €	23 247	23 791

* vuoden 2019 asukasmäärä tilastokeskuksen ennakkotieto, 2018 lopullinen tieto

LIITETIEDOT

Tilinpäätöksen liitetiedot

Konsernitilinpäätöksen liitetiedot

Tunnuslukujen laskentakaavat

Taseyksiköiden tilinpäätökset

Tilinpäätöksen liitetiedot

Tilinpäätöksen laatimista koskevat liitetiedot

Arvostusperiaatteet ja –menetelmät sekä jaksotusperiaatteet ja –menetelmät

Pysyvien vastaavien arvostus

Pysyvien vastaavien aineettomat ja aineelliset hyödykkeet on merkitty taseeseen hankintamenoon vähennettynä suunnitelman mukaisilla poistoilla ja investointimenoihin saaduilla rahoitusosuuksilla. Suunnitelman mukaiset poistot on laskettu ennalta laaditun poistosuunnitelman mukaisesti. Poistosuunnitelman mukaiset suunnitelmapoistojen laskentaperusteet on esitetty tuloslaskelman liitetiedoissa kohdassa Suunnitelmanmukaisten poistojen perusteet.

Sijoitusten arvostus

Pysyvien vastaavien sijoitukset on merkitty taseeseen hankintameno tai sitä alemman arvoon. Arvostuksen perusteena on ollut hyödykkeen todennäköisesti tulevaisuudessa kerryttämä tulo tai sen arvo palvelutuotannossa.

Vaihto-omaisuuden arvostus

Vaihto-omaisuus on merkitty taseeseen painotetun keskihankintahinnan tai sitä alemman todennäköisen hankintameno tai todennäköisen luovutushinnan määräisenä.

Rahoitusomaisuuden arvostus

Saamiset on merkitty taseeseen nimellisarvoon tai sitä alemman todennäköiseen arvoon. Rahoitusarvopaperit on merkitty taseeseen hankintameno tai sitä alemman todennäköiseen luovutushintaan.

Johdannaissopimusten käsittely

Johdannaissopimuksilla hallitaan lainoihin liittyvää korkoriskiä tavoitteena korkotason muutosten vaikutusten tasaaminen, kassavirtojen parempi ennakoitavuus sekä korkokustannusten alentaminen. Lahden kaupungin johdannaissopimukset ovat koronvaihtosopimuksia, koron- ja valuutanvaihtosopimuksia tai jatko-oikeudellisia koronvaihtosopimuksia, joissa kaupunki on optio-oikeuden myyjänä. Johdannaissopimusten kesto ulottuu enimmillään vuoteen 2055. Osa johdannaissopimuksista muodostaa kokonaisuuksia, jotka sisältävät koronvaihtosopimuksen ja siihen kiinteästi liittyvän jatko-oikeudellisen optiosopimuksen ja joiden ehdot ovat toisistaan riippuvia.

Sopimukset on tehty Lahden kaupungin rahoitustoiminnan periaatteiden mukaisesti olemassa olevien tai tulevien lainojen korkoriskin suojaamistarkoituksessa. Johdannaissopimusten tilinpäätös- ja kirjapitokäytäntöihin liittyvien ohjeiden

mukaisesti pitkällä tulevaisuudessa alkava koronvaihtosopimus, johon ei ole tilinpäätöshetkellä nostettuna vastaavan ehtoista lainaa, on tilinpäätöksessä luokiteltu ei-suojaavaksi ja liitetiedoissa esittämisen lisäksi sopimuksen negatiivinen markkina-arvo on kirjattu varovaisuuden periaatteen mukaisesti pakollisiin varauksiin. Muut sopimukset Lahden kaupunki määrittelee tilinpäätöksessä suojaaviksi ja esittää ne ainoastaan tilinpäätöksen liitetiedoissa.

Koron- ja valuutanvaihtosopimukseen perustuen on SEK – määräinen ottolaina muutettu euromääräiseksi. Valuutanvaihtosopimuksella valuuttakurssit on kiinnitetty sekä lainan nostopäivälle että lainan eräpäivälle, joten valuuttakurssiriskiä ei ole.

Jaksotusperiaatteet

Tulot ja menot on merkitty tuloslaskelmaan suoriteperusteiden mukaisesti. Suoriteperusteesta poiketen mm verotulot on kirjattu niiden tilitysajankohdan mukaisesti ao. tilikaudella sekä pääomalojen korkosaatavia seuraavalta yhtiöltä.

- Kuntien Tiera Oy, v. 2019 12 673,61 euroa, yhteensä 73 645,83 euroa
- Lahden Työn Paikka Oy v. 2019 30 416,67 euroa, yhteensä 103 333,33 euroa
- Kiinteistö Oy Lahden Varaani, v. 2019 1 025,95 euroa, yhteensä 17 646,28 euroa

Avustusten käsittely

Pysyvien vastaavien aineellisten hyödykkeiden hankintaan saadut rahoitusavustukset on merkitty ao. hyödykkeen hankintameno vähennykseksi.

Aikaisempia tilikausia koskevan virheen käsittely tilinpäätöksessä

Tilikauden tilinpäätöksessä on korjattu

- Lahti–Nastola kuntaliitoksen yhteydessä purkamatta jäänyt maaomaisuuden myynti 0,072 milj. euroa ja lyhytaikainen velka 0,296 milj. euroa.
- Perhehoidon jäsenkuntalaskutuksen oikaisu 1,1 milj. euroa.
- Ensihoidon jäsenkuntalaskutuksen oikaisu 0,106 milj. euroa vuosilta 2010–2017.

Oikaisut on kirjattu edellisten tilikausien ylijäämään ja myös vertailutietoja on oikaistu vastaavasti.

TULOSLASKELMAN LIITETIEDOT

Lahden kaupunki	12/2019	12/2018
TOIMINTATUOTOT TEHTÄVÄKOKONAISUUKSINA		
Sosiaali- ja terveystalvet	3 166 945,98	3 412 773,60
Opetus- ja kulttuuripalvelut	19 284 640,82	18 941 278,58
Yhdyskuntapalvelut	38 230 552,56	36 727 665,35
Asumis- ja kiinteistöpalvelut	17 319 108,32	16 950 801,93
Muut palvelut	15 281 642,67	15 240 195,51
Toimintatuotot yhteensä	93 282 890,35	91 272 714,97
VEROTULOT		
Kunnan tulovero	403 836 946,99	396 744 393,83
Osuus yhteisöveron tuotosta	29 403 019,70	27 427 101,58
Kiinteistövero	42 115 752,87	40 967 496,02
Muut verotulot		
Verotulot yhteensä	475 355 719,56	465 138 991,43
VALTIONOSUUED		
Kunnan peruspalvelujen valtionosuus	168 136 446,00	164 322 566,00
Verotuloihin perustuva valtionosuuden tasaus	31 293 186,00	31 118 995,00
Opetus- ja kulttuuritoimen valtionosuus	-5 558 997,00	-4 074 413,00
Valtionosuudet yhteensä	193 870 635,00	191 367 148,00
PALVELUJEN OSTOT ERITELTYNÄ		
Asiakaspalvelujen ostot	396 431 877,28	377 800 909,20
Muiden palvelujen ostot	108 439 483,75	101 884 824,96
Kunnan palvelujen ostot yhteensä	504 871 361,03	479 685 734,16
VALTUUSTORYHMILLE ANNETUT TUET		
Vasemmistoliiton Lahden valtuustoryhmä	5 000,00	4 771,00
Lahden kokoomuksen valtuustoryhmä	15 168,98	15 798,97
Keskustan valtuustoryhmä	0,00	2 696,55
Lahden vihreä valtuustoryhmä	6 806,49	7 371,19
Lahden sos.dem. valtuustoryhmä	21 000,00	21 000,00
Lahden kristillisdemokraattinen valtuustoryhmä	2 502,59	3 668,43
Lahden Perussuomalaiset valtuustoryhmä	3 435,19	3 819,00
Valtuustoryhmille annetut tuet yhteensä	53 913,25	59 125,14
PAKOLLISTEN VARAUSTEN MUUTOKSET		
Eläkevastuu 1.1.	4 328 600,00	5 505 600,00
Vähennys	-664 400,00	-1 177 000,00
Eläkevastuu 31.12.	3 664 200,00	4 328 600,00

Muut pakolliset varaukset

Ympäristövelvoitteista johtuva varaus 1.1	0,00	0,00
Lisäys	1 131 000,00	0,00
Ympäristövelvoitteista johtuva varaus 31.12.	1 131 000,00	0,00
Muut pakolliset varaukset 1.1	2 636 566,00	2 101 424,00
Vähennys	0,00	0,00
Lisäys	5 582 159,94	535 142,00
Muut pakolliset varaukset 31.12.	8 218 725,94	2 636 566,00
Muut pakolliset varaukset yhteensä 31.12.	9 349 725,94	2 636 566,00
Varaukset yhteensä	13 013 925,94	6 965 166,00

PYSYVIEN VASTAAVIEN HYÖDYKKEIDEN MYNTIVOITOT JA -TAPPIOT**Muut toimintatuotot**

Maa- ja vesialueiden luovutusvoitot	7 387 054,54	4 596 758,68
Rakennusten luovutusvoitot	125 604,87	21 845,36
Muut luovutusvoitot	0,00	1 090 387,59
Luovutusvoitot yhteensä	7 512 659,41	5 708 991,63

Muut toimintakulut

Rakennusten luovutustappiot	1 172,47	276 662,09
Maa-omaisuuden luovutustappio	34 408,16	946 772,55
Muut luovutustappiot	0,00	88 901,98
Luovutustappio yhteensä	35 580,63	1 312 336,62

TUOTOT JA KULUT**Satunnaiset tuotot**

Sovintokorvaus	941 263,68	0,00
Satunnaiset tuotot yhteensä	941 263,68	0,00
Satunnaiset yhteensä	941 263,68	0,00

ERITTELY OSINKOTUOTOISTA JA OSUUSPÄÄOMAN KOROISTA

Osinkotuotot saman konsernin yhteisöistä	15 457 920,00	14 594 481,00
Osinkotuotot ja osuuspääomien korot muilta	2 572 533,26	469 396,73
Yhteensä	18 030 453,26	15 063 877,73

SELVITYS SUUNNITELMAN MUKAISTEN POISTOJEN PERUSTEISTA

Poistojen määrittämiseen on käytetty ennalta laadittua poistosuunnitelmaa. Suunnitelman mukaiset poistot on laskettu aineettomien ja aineellisten hyödykkeiden hankintamenoista arvioidun taloudellisen käyttöiän mukaan.

Arvioidut poistoajat sekä poistomenetelmät ovat:

	Lahden kaupungin poistosuunnitelma 31.12.2012 asti	Lahden kaupungin poistosuunnitelma 1.1.2013–31.12.2015 ellei poikkeuslupaa haettu	Nastolan kunnan pois- tosuunnitelma 31.12.2015 asti	Poistosuunnitelma 1.1.2016 alkaen hankituille käyttöomaisuudelle ellei poikkeuslupaa haettu	%
Käyttöomaisuus					
Aineettomat hyödykkeet					
Kehittämismenot	-	2	-	2	50 %
Aineettomat oikeudet	5	5	5	5	20 %
Liikearvo	-	2	-	2	50 %
Muut pitkävaikutteiset menot	5	2	3	2	50 %
Atk-ohjelmistot					
Muut	3	2	-	2	50 %
Aineelliset hyödykkeet					
Maa- ja vesialueet					
Rakennukset ja rakennelmat					
Hallinto- ja laitosrakennukset	30	20	30	20	5 %
Tehdas- ja tuotantorakennukset	20	20	20	20	5 %
Talousrakennukset	7	10	15	10	10 %
Vapaa-ajan rakennukset	25	20	20	20	5 %
Asuinrakennukset	40	30	30	30	3,30 %
Kiinteät rakenteet ja laitteet	20	15	Menojäännös 15 %	15	6,70 %
Kadut, tiet, torit ja puistot					
Sillat, laiturit ja uimalat	20	10	Menojäännös 15 %	10	10 %
Muut maa- ja vesirakenteet	30	15	Menojäännös 10 %	15	6,70 %
Vedenjakeluverkosto	-	-	Menojäännös 8 %	30	3,30 %
Viemäriverkko	-	-	Menojäännös 8 %	30	3,30 %
Sähköjohdot, muuntoasemat, ulkova- laistuslaitteet	10	15	-	15	6,70 %
Muut putki- ja kaapeliverkot	-	-	Menojäännös 20 %	15	6,70 %
Sähkö-, vesi- yms. laitosten laitosko- neet ja laitteet	-	-	Menojäännös 20 %	10	10 %
Liikenteen ohjauslaitteet	10	10	-	10	10 %
Muut kiinteät koneet, laitteet ja raken- teet	15	10	-	10	10 %
Rakennusten peruskorjaukset	Taloudellinen pitoaika lask. investointikohtaisesti	Taloudellinen pitoaika lask. investointikohtaisesti	-	Taloudellinen pitoaika lask. investointikohtaisesti	
Koneet ja kalusto	5	4	5	4	25 %
Muut kuljetusvälineet	5	5	5	5	20 %
Muut liikkuvat työkoneet	10	10	-	10	10 %
Muut raskaat koneet	10	5	-	5	20 %
Muut kevyet koneet	10	5	5	5	20 %
Sairaala-, terveydenhuolto- yms. lait- teet	10	5	5	5	20 %
Atk-laitteet	3-5vuotta	3	3	3	33,30 %
Muut laitteet ja kalusteet	3-15vuotta	3	3	3	33,30 %
Muut aineelliset hyödykkeet					
Luonnonvarat	käytön mukainen poisto ei poistoaikaa	käytön mukainen poisto ei poistoaikaa	käytön mukainen poisto ei poistoaikaa	käytön mukainen poisto ei poistoaikaa	
Arvo- ja taide-esineet					
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	ei poistoaikaa	ei poistoaikaa	-	ei poistoaikaa	
Pysyvien vastaavien sijoitukset					
Osakkeet ja osuudet	ei poistoaikaa	-	ei poistoaikaa	ei poistoaikaa	-

Pienet käyttöomaisuushankinnat, joiden hankintameno on alle 10 000 euroa (alv 0 %), kirjataan vuosikuluiksi.

TASEEN LIITETIEDOT

Lahden Kaupunki

2019

2018

TASEEN VASTAAVIA KOSKEVAT LIITETIEDOT

PYSYVÄT VASTAAVAT

AINEETTOMAT HYÖDYKKEET

Aineettomat oikeudet

Poistamaton hankintameno 1.1. (+)	3 384,37	16 257,14
Lisäykset (investoinnit) (+)	65 215,00	0,00
Kauden poistot (-)	-24 865,42	-12 872,77
Aineettomat oikeudet	43 733,95	3 384,37

Muut pitkävaikutteiset menot

Muut pitkävaikutteiset menot (karkea syöttötaso, täsmäytys), +/-		
Poistamaton hankintameno 1.1. (+)	5 614 974,53	6 501 762,76
Lisäykset (investoinnit) (+)	0,00	145 734,91
Kauden poistot (-)	-877 070,07	-1 032 523,14
Muut pitkävaikutteiset menot	4 737 904,46	5 614 974,53

Keskeneräiset aineettomat hyödykkeet

Lisäykset (investoinnit) (+)	812 228,39	0,00
Keskeneräiset aineettomat hyödykkeet	812 228,39	0,00

Keskeneräiset aineettomat hyödykkeet

812 228,39 0,00

Aineettomat hyödykkeet

5 593 866,80 5 618 358,90

AINEELLISET HYÖDYKKEET

Maa- ja vesialueet

Maa- ja vesialueet (karkea syöttötaso, täsmäytys), +/-		
Poistamaton hankintameno 1.1. (+)	134 264 734,27	127 437 784,34
Lisäykset (investoinnit) (+)	1 130 719,97	9 309 543,41
Vähennykset (-)	-2 105 978,59	-2 389 088,13
Arvonlennukset (-) ja arvonlennusten palautus (+)	-80 000,00	-21 164,55
Aikaisempien tilikausien korjaus	0,00	-72 340,80
Maa- ja vesialueet	133 209 475,65	134 264 734,27

Rakennukset

Rakennukset (karkea syöttötaso, täsmäytys), +/-		
Poistamaton hankintameno 1.1. (+)	270 308 609,10	276 569 733,09
Lisäykset (investoinnit) (+)	11 259 676,28	19 691 537,32
Rahoitusosuudet tilikaudella	-142 000,00	-560 000,00
Vähennykset (-)	-3 335,13	-8 581 320,21
Siirrot erien välillä (+/-)	20 407 117,51	6 211 321,80
Kauden poistot (-)	-22 045 848,17	-23 022 662,90
Rakennukset	279 784 219,59	270 308 609,10

Olennaiset lisäpoistot

Erittely olennaisista lisäpoistoista	80 000,00	5 736 891,40
--------------------------------------	-----------	--------------

Maa-omaisuudessa tehty arvon alentuminen

-Kahdentie 34

TASEEN LIITETIEDOT

Lahden Kaupunki	2019	2018
Kiinteät rakenteet ja laitteet		
Kiinteät rakenteet ja laitteet (karkea syöttötaso, täsmäytys), +/-		
Poistamaton hankintameno 1.1. (+)	186 237 691,67	181 976 000,01
Lisäykset (investoinnit) (+)	21 847 491,90	21 435 186,48
Vähennykset (-)	-8 990,47	-57 667,18
Siirrot erien välillä (+/-)	3 010,24	729 330,46
Kauden poistot (-)	-19 306 010,10	-17 845 158,10
Kiinteät rakenteet ja laitteet	188 773 193,24	186 237 691,67
Koneet ja kalusto		
Koneet ja kalusto (karkea syöttötaso, täsmäytys), +/-		
Poistamaton hankintameno 1.1. (+)	3 657 429,83	5 908 822,14
Lisäykset (investoinnit) (+)	572 867,81	959 771,28
Vähennykset (-)	0,00	0,00
Siirrot erien välillä (+/-)	1 721 857,45	0,00
Kauden poistot (-)	-2 627 912,02	-3 211 163,59
Koneet ja kalusto	3 324 243,07	3 657 429,83
Muut aineelliset hyödykkeet		
Poistamaton hankintameno 1.1. (+)	55 749,16	56 832,93
Kauden poistot (-)	-1 083,77	-1 083,77
Muut aineelliset hyödykkeet	54 665,39	55 749,16
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat		
Keskeneräiset hankinnat		
Keskeneräiset (karkea syöttötaso, täsmäytys). +/-		
Poistamaton hankintameno 1.1. (+)	65 357 233,68	17 780 148,00
Lisäykset (investoinnit) (+)	64 117 675,31	54 637 607,39
Rahoitusosuudet tilikaudella	-485 626,49	-92 989,45
Siirrot erien välillä (+/-)	-22 131 985,20	-6 967 532,26
Arvonlennukset (-)	-98 887,28	0,00
Keskeneräiset hankinnat	106 758 410,02	65 357 233,68
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	106 758 410,02	65 357 233,68
Olennaiset lisäpoistot		
Erittely olennaisista lisäpoistoista	98 887,28	0,00
Keskeneräiset hankkeet on peruutettu		
-Leikkituvan pk perusparannus 77 teur		
-Timonkadun pvk pihan perusparannus 9 teur		
-Maaumalan rinnekatsomo 12 teur		
Aineelliset hyödykkeet	711 904 206,96	659 881 447,71
SUJOTUKSET		
Osakkeet ja osuudet		
Osakkeet ja osuudet tytäryhteisöissä		
Tytäryhteisöosakkeet ja -osuudet (karkea syöttötaso) +/-		
Kirjanpitoarvo 1.1. (+)	140 774 078,99	129 345 913,24
Lisäykset (investoinnit) (+)	2 556 787,00	11 557 421,94
Vähennykset (-)	0,00	-129 256,19
Arvonlennukset kaudella (-)	-2 864 885,81	0,00
Osakkeet ja osuudet tytäryhteisöissä	140 465 980,18	140 774 078,99

TASEEN LIITETIEDOT

Lahden Kaupunki	2019	2018
Olennaiset lisäpoistot		
Erittely olennaisista lisäpoistoista	2 864 885,81	0,00
Osakkeiden tilikauden arvonalennukseen sisälty olennaisia lisäpoistoja, jotka johtuvat osakkeiden arvonalentumisesta		
-Lahden Jäähalli 2 milj. euroa		
-Lahden Työn Paikka Oy 400 teur		
-Nastolan virastotalokiinteistö Oy 400 teur		
Kuntayhtymäosuudet		
Kuntayhtymäosuudet		
Kirjanpitoarvo 1.1. (+)	61 460 555,77	61 460 555,77
Kuntayhtymäosuudet	61 460 555,77	61 460 555,77
Osakkeet ja osuudet osakkuus- ja muissa omistusyhteisöissä		
Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet		
Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet		
Kirjanpitoarvo 1.1. (+)	110 972,03	110 972,03
Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet	110 972,03	110 972,03
Muut osakkeet ja osuudet		
Muut osakkeet ja osuudet (karkea syöttötaso) +/-		
Kirjanpitoarvo 1.1. (+)	2 792 110,49	2 843 645,62
Lisäykset (investoinnit) (+)	2 662,62	691,25
Vähennykset (-)	0,00	-52 226,38
Muut osakkeet ja osuudet	2 794 773,11	2 792 110,49
Osakkeet ja osuudet	204 832 281,09	205 137 717,28
Muut lainasaamiset		
Pääomalainasaamiset tytäryhteisöiltä		
Hankintameno 1.1.	93 743 000,00	83 943 000,00
Lisäykset (+)	0,00	10 000 000,00
Vähennykset (-)	-284 500,00	-200 000,00
Hankintameno 31.12.	93 458 500,00	93 743 000,00
Kirjanpitoarvo 31.12.	93 458 500,00	93 743 000,00
Pääomalainasaamiset muilta		
Hankintameno 1.1.	11 958 756,05	11 958 756,05
Hankintameno 31.12.	11 958 756,05	11 958 756,05
Kirjanpitoarvo 31.12.	11 958 756,05	11 958 756,05
Muut lainasaamiset tytäryhteisöiltä		
Hankintameno 1.1.	348 612 506,95	356 014 899,27
Lisäykset (+)	54 850 000,00	27 693 000,00
Vähennykset (-)	-39 462 809,49	-35 095 392,32
Hankintameno 31.12.	363 999 697,46	348 612 506,95
Kirjanpitoarvo 31.12.	363 999 697,46	348 612 506,95
Muut lainasaamiset muilta		
Hankintameno 1.1.	9 236 568,25	9 779 535,55
Vähennykset (-)	-544 161,22	-542 967,30
Hankintameno 31.12.	8 692 407,03	9 236 568,25
Kirjanpitoarvo 31.12.	8 692 407,03	9 236 568,25
Muut lainasaamiset yhteensä	478 109 360,54	463 550 831,25
Sijoitukset	682 941 641,63	668 688 548,53

TASEEN LIITETIEDOT

Lahden Kaupunki

2019

2018

SAAMISET TYTÄRYHTEISÖILTÄ, KUNTAYHTYMILTÄ JA OSAKKUUS- JA OMISTUSYHTEISYHTEISÖILTÄ**Saamiset tytäryhteisöiltä****Pitkäaikaiset**

Lainasaamiset	14 675 000,00	16 250 000,00
Muut saamiset	496 000,00	651 000,00
Pitkäaikaiset yhteensä	15 171 000,00	16 901 000,00

Lyhytaikaiset

Myyntisaamiset	525 944,78	930 986,56
Konsernitilisaamiset	45 759 749,53	26 365 398,19
Lainasaamiset	4 375 000,00	4 434 000,00
Muut saamiset	155 000,00	308 845,56
Siirtosaamiset	4 278 926,54	3 975 970,29
Lyhytaikaiset yhteensä	55 094 620,85	36 015 200,60

Saamiset tytäryhteisöiltä yhteensä**70 265 620,85****52 916 200,60****Saamiset kuntayhtymiltä, joissa kunta on jäsenenä**

Myyntisaamiset	0,00	363 820,47
Yhteensä	0,00	363 820,47

Saamiset yhteensä**70 265 620,85****53 280 021,07****SIIRTOSAAMISIIN SISÄLTYVÄT OLENNAISET ERÄT****Lyhytaikaiset siirtosaamiset**

Valtionapu- ja EU-tukisaamiset	1 919 365,23	1 368 450,23
Kelan korvaukset työterveyshuollosta	645 000,00	640 000,00
Siirtyvät korot	4 535 582,86	4 296 816,64
Pysäköintivirhemaksut	266 172,12	246 679,67
PHJ/maan- ja lumenvastaanoton tilitys	178 205,48	0,00
Mobiililipputilitys 12/2019	111 558,72	0,00
Hansaparkin vuokra	217 000,00	149 069,00
Muut siirtosaamiset	279 345,40	794 648,17
Muihin siirtosaamisiin sisältyvät olennaiset erät	8 152 229,81	7 495 663,71

TASEEN VASTATTAVAA KOSKEVAT LIITETIEDOT

OMAN PÄÄOMAN ERITTELY

Peruspääoma		
Peruspääoma 1.1.	437 196 267,29	437 196 267,29
Peruspääoma	437 196 267,29	437 196 267,29
Arvonkorotusrahasto		
Arvonkorotusrahasto 1.1.	80 009,68	80 009,68
Arvonkorotusrahasto	80 009,68	80 009,68
Muut omat rahastot		
Lahden Kaupungin 90-vuotisjuhlarahasto 1.1.	42 883,85	42 883,85
Lahden Kaupungin 90-vuotisjuhlarahasto 31.12.	42 883,85	42 883,85
Lahden kaupungin vahinkorahasto 1.1.	10 517 752,97	10 402 484,47
Siirrot rahastoon	0,00	115 268,50
Lahden kaupungin vahinkorahasto 31.12.	10 517 752,97	10 517 752,97
Muut omat rahastot	10 560 636,82	10 560 636,82
Edellisten tilikausien ylijäämä (allijäämä) muutos		
Edellisten tilikausien ylijäämä (allijäämä) 1.1.	151 719 005,81	152 028 067,71
Aikaisempiin tilikausiin liittyvät korjaukset	0,00	-942 952,19
Edellisten tilikausien ylijäämä (allijäämä) 31.12.	151 719 005,81	151 085 115,52
Tilikauden ylijäämä (allijäämä)	-20 315 268,52	633 890,29
OMA PÄÄOMA	579 240 651,08	599 555 919,60
VELAT, JOTKA ERÄÄNTYVÄT MYÖH. KUIN 5V. KULUTTUA		
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	559 000 000,00	593 000 000,00
Velat, jotka erääntyvät myöh. kuin 5 v. kuluttua	559 000 000,00	593 000 000,00
JOUKKOVELKAKIRJALAINAT		
JVK-laina 2019/2023	60 000 000,00	0,00
ERITTELY OLENNAISISTA PAKOLLISIIN VARAUKSIIN MERKITYISTÄ ERISTÄ		
Eläkevaraus	3 664 200,00	4 328 600,00
Eläkevaraukset	3 664 200,00	4 328 600,00
Muut pakolliset varaukset		
Ympäristövelvoitteista johtuva varaus - Ranta Kartano	1 131 000,00	0,00
Muut pakolliset varaukset - LTP alasajo	2 150 000,00	0,00
Muut pakolliset varaukset - Varaani, lainan alaskirjaus	85 147,94	0,00
Muut pakolliset varaukset - johdannaissopimus	5 983 578,00	2 636 566,00
Muut pakolliset varaukset	9 349 725,94	2 636 566,00
PAKOLLISET VARAUKSET	13 013 925,94	6 965 166,00

Lahden kaupunki	2019	2018
VELAT TYTÄRYHTEISÖILLE, KUNTAYHTYMILLE, JOISSA KUNTA ON JÄSENEÄ SEKÄ OSAKKUUS- JA OMISTUSYHTEISYHTEISÖILLE		
Velat tytäryhteisöille		
Pitkäaikainen		
Muut velat	20 000,00	65 805,60
Yhteensä	20 000,00	65 805,60
Lyhytaikaiset		
Ostovelat	4 062 965,98	4 837 450,84
Konsernitilivelka	36 674 732,56	37 445 926,25
Muut velat	67 851,82	0,00
Siirtovelat	482 177,19	0,00
Saadut ennakot	120 178,14	0,00
Yhteensä	41 407 905,69	42 283 377,09
Velat kuntayhtymille, joissa kunta on jäsenenä		
Pitkäaikaiset		
Siirtovelat - potilasvahinkovastuu	3 652 996,45	5 643 188,54
Lyhytaikaiset		
Ostovelat	26 208 558,09	14 828 236,71
Siirtovelat	2 078 929,37	0,00
Yhteensä	28 287 487,46	14 828 236,71
SEKKITILILIMIITTI		
Luotollisen sekkitilin limiitti 31.12.	20 000 000,00	20 000 000,00
-siitä käyttämättä oleva määrä	20 000 000,00	20 000 000,00
SIIRTOVELKoihin sisältyvät olennaiset erät		
Pitkäaikaiset siirtovelat		
Siirtovelat jäsenkuntayhtymille, potilasvahinkovastuu	3 652 996,45	5 643 188,54
Lyhytaikaiset siirtovelat		
Jaksotetut henkilöstökulut		
-palkat	14 394 980,08	13 657 210,79
-henkilösivukulut	6 682 705,30	5 275 681,94
Siirtyvät korot	4 150 060,10	4 414 198,68
Potilasvahinkovastuut	613 929,37	613 929,37
Käyttämätön osuus Midinvest Fund Ky:n pääomasijoituksesta	0,00	126 404,39
Maankäyttö- ja rakennuslain ennakkomaksut	2 931 944,96	3 464 450,00
Lahden ympäristöpääkaupungin palkintorahan ennako 2020	245 000,00	0,00
Valtionosuus- ja EU-tukiennakot	3 215 807,84	3 354 992,84
Verotilitys 12/2018	0,00	1 331 284,76
Eläkemenoperusteinen JuEL arvio	103 187,54	185 565,41
Vuoden 2018 kaivuunmaksuhyvitys	0,00	214 276,00
Muut siirtovelat	208 382,89	290 038,91
Muihin siirtovelkoihin sisältyvät olennaiset erät	32 545 998,08	32 928 033,09

Lahden kaupunki	2019	2018
VUOKRAVASTUUT		
Vuokravastuut yhteensä	84 443 906,83	65 251 077,06
Seuraavalla tilikaudella maksettava osuus	16 879 544,75	12 839 949,25
Myöhemmin maksettavat	67 564 362,08	52 411 127,81
Leasingsopimuksiin ei sisälly olennaisia irtisanomis- ja lunastusehdon mukaisia vastuita.		
VASTUUSITOUMUKSET		
Takaukset samaan konserniin kuuluvien yhteisöjen puolesta		
Alkuperäinen pääoma	274 110 000,00	274 740 000,00
Jäljellä oleva pääoma	221 267 571,85	233 329 732,00
VASTUU KUNTIEN TAKAUSKESKUKSEN TAKAUSVASTUISTA		
Kunnan osuus takauskeskuksen takausvastuista 31.12.	722 140 356,00	682 633 479,00
Kunnan mahdollista vastuuta kattava osuus takauskeskuksen rahastosta 31.12.	475 120,00	438 561,00
MUUT TALOUDELLISET VASTUUT		
Sopimusvastuut		
Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisista kunnalle aiheutuvat velvoitteet	9 481 000,00	6 619 000,00
Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisista ennakkomaksut	2 931 944,96	3 464 450,00
Esisopimus, vuokrasopimus Taidemuseo	13 200 000,00	13 200 000,00
Yhteistyö- ja kumppanuussopimukset	7 495 800,00	6 887 200,00
Sopimusvastuut yhteensä	33 108 744,96	30 170 650,00
Arvonlisäveron palautusvastuu 1.1.2012-31.12.2027	26 465,37	29 222,21
Johdannaisopimukset		
Koronvaihtosopimukset		
Käypä arvo	-9 097 381,41	-5 775 614,41
Kohde-etuuden arvo	135 000 000,00	156 000 000,00
Koron- ja valuuttavaihtosopimukset		
Käypä arvo	-4 055 337,00	-3 615 107,00
Kohde-etuuden arvo	30 000 000,00	30 000 000,00
Jatko- tai purkuoikeudelliset koronvaihtosopimukset *)		
Käypä arvo	-28 510 722,65	-13 543 598,33
Kohde-etuuden arvo	77 000 000,00	98 000 000,00

*) Jatko- tai purkuoikeus vastapuolella.

Johdannaisopimusten tekstiosuus - liite 1

Lahden kaupunki	2019	2018
Vireillä olevat oikeudenkäynnit, joissa kaupungilta vaaditaan korvauksia		
Oikeusaste		
Hämeenlinnan hallinto-oikeus	0,00	100 397,50
Päijät-Hämeen kärjäoikeus	52 436,00	225 000,00
Itä-Suomen hovioikeus	108 000,00	0,00
Markkinaoikeus	0,00	150 000,00
Yhteensä	160 436,00	475 397,50

Johdannaissopimukset

Lahden kaupungin rahoitustoiminnan periaatteet ohjaavat kaupungin varainhankinnan ja rahoitusriskien hallinnan toimenpiteitä. Rahoitusriskejä hallitaan hajauttamalla lainat nostohetken markkinatilanteen mukaan, olemassa oleva lainasalkku huomioiden ja ottamalla kantaa nostettavan lainan korkoperustaan, valuuttaan sekä erääntymisajankohtaan, tai erillisillä johdannaissopimuksilla.

Johdannaissopimuksilla suojaudutaan korko- ja valuuttariskeiltä. Korkoriskin hallinnan tavoitteena on korkotason muutosten epäedullisten vaikutusten tasaaminen, kassavirtojen ennakoitavuuden parantaminen sekä korkokustannusten alentaminen. Johdannaissopimuksilla muutetaan kiinteäkorkoisten ja vaihtuvakorkoisten lainasopimusten korko- ja/tai valuuttajakaumaa suhdannetilanteen ja korko-odotusten perusteella. Kaupungin tavoitteena on suojaautua korkoliikkeiden aiheuttamilta ylimääräisiltä kustannuksilta sekä pitää lainoista aiheutuva rahoitusrasitus mahdollisimman matalana ja ennakoitavana. Valuuttamääräisiin lainoihin kohdistuva valuuttojen kurssimuutoksista aiheutuva epävarmuus, valuuttariski, eliminoidaan lainan noston yhteydessä valuutan- ja koronvaihtosopimuksilla.

Kaupunki suojaa johdannaissopimuksilla olemassa olevia lainoja lainakohtaisilla, yksittäisen lainan korkoriskin pienentämiseksi tehdyillä sopimuksilla. Johdannaissopimuksilla on toteutettu lainakohtaisen suojauksen lisäksi myös tulevan lainasalkun suojausta ilman lainakohtaista kytköstä. Näissä suojaustoimenpiteissä on ollut lähtökohtana se, että erääntyvistä kertalyhenteisistä lainoista johtuvan uudelleenrahoitustarpeen sekä arvioitujen pitkän aikavälin investointitarpeiden johdosta kaupungin lainasalkun koko pysyy kohtuullisella tasolla myös tulevaisuudessa.

Yksi koronvaihtosopimus, johon ei tilinpäätöshetkellä ollut nostettuna vastaavan ehtoista lainaa ja jonka alkamispäivä on huomattavan kaukana tulevaisuudessa, on tilinpäätöksessä luokiteltu ei-suojaavaksi ja sopimuksen negatiivinen markkina-arvo on kirjattu varovaisuuden periaatteen mukaisesti pakollisiin varauksiin. Muut sopimukset Lahden kaupunki määrittelee suojaaviksi ja esittää ne ainoastaan tilinpäätöksen liitetiedoissa.

Alla on lueteltu tilinpäätöshetkellä voimassa olleet johdannaissopimukset (numerot 1-8). Osa johdannaissopimuksista muodostaa kiinteitä ja toisistaan riippuvia, useamman sopimuksen kokonaisuuksia, joissa sopimusyhdistelmällä suojataan tulevien vaihtuvakorkoisten lainojen korkoriskiä sekä samalla pyritään pitämään rahoituksen kustannukset kohtuullisina ja ennakoitavina. Tilinpäätöshetkellä tällaisia sopimuskokonaisuuksia oli kaksi kappaletta (merkitty kirjaimin A ja B). Yhteen kokonaisuuteen kuuluvat johdannaissopimukset sisältyvät sopimukset käsitellään tilinpäätöksessä samalla tavalla. Johdannaisten markkina-arvot on esitetty liitetiedoissa pankin ilmoituksen mukaan ja ne sisältävät kertyneet korot.

Koronvaihtosopimukset

Koronvaihtosopimus nro 1

Nimellispääoma	EUR 63.000.000,00
Käypä arvo 31.12.2019	EUR -3 437 579,00
Käypä arvo 31.12.2018	EUR -2.321.110,16
Maksettu korko	0,875 %
Vastaanotettu korko	3 kk Euribor
Lyhennysohjelma	Bullet
Sopimuksen alkamispäivä	11.12.2014
Sopimuksen eräpäivä	11.12.2024

Koronvaihtosopimus nro 1. on tehty yksittäisen lainan korkoriskin suojaamiseksi: Sopimuksella on muutettu lainan vaihtuva korko kiinteäksi. Lainan ja koronvaihtosopimuksen pääoma, eräpäivät sekä koron määräytymis- ja maksupäivät vastaavat toisistaan. Lainan ja koronvaihtosopimuksen ehdot vastaavat täydellisesti toisiaan muutoin, mutta vaihtuvakorkoisen lainan korko ei voi olla negatiivinen, kun taas koronvaihtosopimuksen vaihtuva korko voi olla negatiivinen. Lainan vuosittainen korkokustannus on enintään 0,875 prosenttia sekä vaihtuvakorkoisesta lainasta maksettu lainamarginaali ja, mikäli Euribor korko on negatiivinen, koronvaihtosopimuksen vaihtuvan koron osuus. Tilinpäätöshetkellä vaihtuva korko oli negatiivinen. Negatiivisen koron tuotama lisäkustannus tilinpäätöshetken mennessä on ollut noin 0,8 milj. euroa ja arvioitu lisäkustannus jäljellä olevalle sopimuskaudelle tilinpäätöksen laadintahetken korkoennusteiden perusteella on noin 0,7 milj. euroa. Johdannaissopimus ja laina ovat pitkäaikaisia sopimuksia ja voidaan olettaa, että sopimuksen voimassaoloaikana korkomarkkina muuttuu, ts. vaihtuva korko muuttuu positiiviseksi ja koronvaihtosopimuksen perusteella kaupunki alkaa vastaanottaa vaihtuvaa korkoa. Vaikka koronvaihtosopimuksessa ei ole ns. korkolattia, katsotaan sopimuksen olevan riskienhallinnallisesti suojaava. Korkolattian ostaminen koronvaihtosopimukseen tasolle 0 prosenttia koronvaihtosopimuksen jäljellä olevalle sopimusajalle maksaisi kertakustannuksena noin 1,4 milj. euroa (hintaindikaatio 02/2020).

Koronvaihtosopimus nro 2

Nimellispääoma	EUR 20.000.000,00
Käypä arvo 31.12.2019	EUR -745 071,00
Käypä arvo 31.12.2018	EUR -1.428.710,00
Maksettu korko	3,36 %
Vastaanotettu korko	6 kk Euribor
Lyhennysohjelma	Bullet
Sopimuksen alkamispäivä	24.4.2013
Sopimuksen eräpäivä	15.9.2020

Koronvaihtosopimus nro 2. on kohdistettu yksittäisen lainan korkoriskin suojaamiseen: Sopimuksella on muutettu joulukuussa 2016 nostetun 20 milj. euron lainan vaihtuva korko kiinteäksi vuoteen 2020 asti. Lainan ja koronvaihtosopimuksen pääoma ja koron määräytymis- ja maksupäivät vastaavat toisiaan 15.3.2017 alkaen 15.9.2020 asti. Lainan ja koronvaihtosopimuksen ehdot vastaava täydellisesti toisiaan muutoin, mutta vaihtuvakorkoisen lainan korko ei voi olla negatiivinen, kun taas koronvaihtosopimuksen vaihtuva korko voi olla negatiivinen. Vaikka koronvaihtosopimuksessa ei ole ns. korkolattia, katsotaan sopimuksen olevan riskienhallinnallisesti suojaava. Lainan korkokustannus koronvaihtosopimuksen voimassaoloajalla on vuosittain enintään 3,36 prosenttia sekä vaihtuvakorkoisesta lainasta maksettu lainamarginaali ja, mikäli Euribor korko on negatiivinen, koronvaihtosopimuksen vaihtuvan koron osuus. Tilinpäätöshetkellä vaihtuva korko oli negatiivinen ja korkoennusteet indikoivat vaihtuvan koron säilyvän negatiivisena sopimuksen eräpäivään saakka. Negatiivisen koron tuottama lisäkustannus tilinpäätöshetken mennessä on ollut noin 0,2 milj. euroa ja arvioitu lisäkustannus jäljellä olevalle sopimuskaudelle tilinpäätöksen laadintahetken korkoennusteiden perusteella on noin 0,1 milj. euroa. Vaikka johdannaissopimus on erääntymässä vuonna 2020, ei korkokustannusta ole kirjattu pakollisiin varauksiin, koska kyseessä ei ole olennainen erä.

Koron- ja valuutanvaihtosopimukset

Koron- ja valuutanvaihtosopimus nro 3

Nimellispääoma	EUR 30.000.000,00 / SEK 270.000.000,00
Käypä arvo 31.12.2019	EUR -4.055.337,00
Käypä arvo 31.12.2018	EUR -3.615.107,00
Maksettu korko	12 kk Euribor + korkomarginaali
Vastaanotettu korko	1 kk Stibor + korkomarginaali
Lyhennysohjelma	Bullet
Sopimuksen alkamispäivä	10.6.2011
Sopimuksen eräpäivä	10.6.2021

Koron- ja valuutanvaihtosopimuksella nro 3. on valuuttamääräinen laina muutettu lainan noston yhteydessä euromääräiseksi ja lainasta maksetaan 12 kk Euribor korkoon sidottua korkoa. Valuutan muutoksista aiheutuva valuuttariski on eliminoitu. Sopimusten pääomat, eräpäivät sekä koron määräytymis- ja maksupäivät vastaavat toisiaan.

Sopimuskokonaisuus A

Koronvaihtosopimus nro 4

Nimellispääoma	EUR 15.000.000,00
Käypä arvo 31.12.2019	EUR 182.720,00
Käypä arvo 31.12.2018	EUR 365.493,00
Maksettu korko	12 kk Euribor
Vastaanotettu korko	12 kk Euribor + korkomarginaali
Lyhennysohjelma	Bullet
Sopimuksen alkamispäivä	7.10.2010
Sopimuksen eräpäivä	7.4.2020

Jatko-oikeudellinen koronvaihtosopimus nro 5

Nimellispääoma	37.000.000,00
Käypä arvo 31.12.2019	EUR -11.784.104,00
Käypä arvo 31.12.2018	EUR -5.351.600,00
Option myyjä	Lahden kaupunki
Option ostaja	Pankki
Maksettu korko	2,20 %
Vastaanotettu korko	6 kk Euribor
Lyhennysohjelma	Bullet
Sopimuksen alkamispäivä	7.4.2020
Sopimuksen eräpäivä	7.4.2040

Koronvaihtosopimus nro 4 muodostaa sopimuskokonaisuuden jatko-oikeudellisen koronvaihtosopimuksen nro 5 kanssa: Sopimuskokonaisuudella on alennettu kiinteäkorkoisen lainan korkokustannuksia ajalle 2010–2020. Samalla on muutettu tulevien lainojen korko kiinteäksi ajalle 2020–2040, mikäli pankki käyttää optio-oikeuttaan.

Koronvaihtosopimuksella nro 4 on alennettu kiinteäkorkoisen lainan korkoa 15 milj. euron osalta kyseisen koronvaihtosopimuksen marginaalin verran laina-ajan loppuun, vuoteen 2020 asti. Lainan ja koronvaihtosopimuksen koronmaksupäivät vastaavat toisiaan. Molemmat sopimukset erääntyvät vuonna 2020.

Jatko-oikeudellisella koronvaihtosopimuksella nro 5. muutetaan tulevien lainojen vaihtuva korko kiinteäksi ajalle 2020–2040, mikä edellyttää, että kaupungilla on nostettuna vastaavan suuruisen lainamäärä, joka on sidottu 6 kk Euribor korkoon. Jatko-oikeudellisen koronvaihtosopimuksen mukaan pankilla on oikeus toteuttaa option kohde-etuutena oleva koronvaihtosopimus. Jos 20 vuoden koronvaihtosopimusten korko on optio-oikeuden päättymispäivänä 3.4.2020 matalampi kuin 2,20 prosenttia, pankki käyttää optio-oikeuttaan ja nimellisarvoltaan 37 milj. euron koronvaihtosopimus astuu voimaan. Tämän jälkeen vuoteen 2040 asti vuosittaiset korkokustannukset 37 milj. euron lainamäärälle ovat korkeintaan 2,20 prosenttia sekä vaihtuvakorkoisesta lainasta maksettava lainamarginaali ja, mikäli Euribor korko on negatiivinen, koronvaihtosopimuksen vaihtuvan koron

osuus. Jos 20 vuoden koronvaihtosopimusten korko on yli 2,20 prosenttia, optiosopimus raukeaa ja koronvaihtosopimusta ei toteuteta.

Sopimuskokonaisuus on suojaava, koska se toteuttaa kaupungin rahoitusperiaatteiden mukaista korkoriskin hallintaa. Sopimuksien avulla lainan korkokustannuksia alennetaan kymmenen vuoden ajalla. Kaupungin suunnitelman mukaisista investoinneista ja kertalyhenteisten lainojen erääntymisistä johtuva uudelleenrahoitustarve vuonna 2020 ylittää olemassa olevien suunnitelmien mukaan jatko-oikeudellisen koronvaihtosopimuksen määrän. Mikäli pankki käyttää optio-oikeuden, jatko-oikeudellisella koronvaihtosopimuksella muutetaan nostettavat vaihtuvakorkoiset lainat kiinteäkorkoisiksi, jolloin rahoituskustannukset 37 milj. euron osalta vuosille 2020–2040 ovat ennakolta tiedossa. Jos optiota ei toteuteta, voi kaupunki suojata korkoriskiä uusilla sopimuksilla.

Sopimuskokonaisuus B

Koronvaihtosopimus nro 6

Nimellispääoma	EUR 17.000.000,00
Käypä arvo 31.12.2019	EUR 886.125,59
Käypä arvo 31.12.2018	EUR 1.177.665,75
Maksettu korko	12 kk Euribor
Vastaanotettu korko	12 kk Euribor + korkomarginaali
Lyhennysohjelma	Bullet
Sopimuksen alkamispäivä	26.8.2013
Sopimuksen eräpäivä	26.8.2022

Jatko-oikeudellinen koronvaihtosopimus nro 7

Nimellispääoma	EUR 40.000.000,00
Käypä arvo 31.12.2019	EUR -16.726.618,65
Käypä arvo 31.12.2018	EUR -9.201.898,33
Option myyjä	Lahden kaupunki
Option ostaja	Pankki
Maksettu korko	2,84 %
Vastaanotettu korko	6 kk Euribor
Lyhennysohjelma	Bullet
Sopimuksen alkamispäivä	26.8.2022
Sopimuksen eräpäivä	26.8.2042

Koronvaihtosopimus nro 6 muodostaa sopimuskokonaisuuden jatko-oikeudellisen koronvaihtosopimuksen nro 7 kanssa: Sopimuskokonaisuudella on alennettu kiinteäkorkoisen lainan korkokustannuksia ajalle 2013–2022. Samalla on muutettu tulevien lainojen korko kiinteäksi ajalle 2022–2042, mikäli pankki käyttää optio-oikeuttaan.

Koronvaihtosopimuksella nro 6 on alennettu kiinteäkorkoisen lainan korkokustannuksia koronvaihtosopimuksen marginaalin verran laina-ajan loppuun, vuoteen 2022 asti. Lainan ja koronvaihtosopimuksen pääomat ja koronmaksupäivät vastaavat toisiinsa. Molemmat sopimukset erääntyvät vuonna 2022.

Jatko-oikeudellisella koronvaihtosopimuksella nro 7 muutetaan tulevien lainojen vaihtuva korko kiinteäksi ajalle 2022–2042, mikä edellyttää, että kaupungilla on nostettuna vastaavan suuruisen lainamäärä, joka on sidottu 6 kk Euribor korkoon. Jatko-oikeudellisen koronvaihtosopimuksen mukaan pankilla on oikeus toteuttaa option kohde-etuutena oleva koronvaihtosopimus. Jos 20 vuoden koronvaihtosopimusten korko on optio-oikeuden päättymispäivänä 24.8.2022 matalampi kuin 2,84 prosenttia, pankki käyttää optio-oikeuttaan ja nimellisarvoltaan 40 milj. euron koronvaihtosopimus astuu voimaan. Tämän jälkeen vuoteen 2042 asti vuosittaiset korkokustannukset 40 milj. euron lainamäärälle ovat enintään 2,84 prosenttia sekä vaihtuvakorkoisesta lainasta maksettava lainamarginaali ja, mikäli Euribor korko olisi negatiivinen, koronvaihtosopimuksen vaihtuvan koron osuus. Jos 20 vuoden koronvaihtosopimusten korko on korkeampi kuin 2,84 prosenttia, optiosopimus raukeaa ja koronvaihtosopimusta ei toteuteta.

Sopimuskokonaisuus on suojaava, koska se toteuttaa kaupungin rahoitusperiaatteiden mukaista korkoriskin hallintaa. Sopimuksien avulla lainan korkokustannuksia alennetaan yhdeksän vuoden ajalla. Kaupungin suunnitelman mukaisista investoinneista ja kertalyhenteisten lainojen erääntymisistä johtuva uudelleenrahoitustarve vuonna 2022 ylittää olemassa olevien suunnitelmien mukaan jatko-oikeudellisen koronvaihtosopimuksen määrän. Mikäli pankki käyttää optio-oikeuden, jatko-oikeudellisella koronvaihtosopimuksella muutetaan nostettavat vaihtuvakorkoiset lainat kiinteäkorkoisiksi, jolloin rahoituskustannukset 40 milj. euron osalta vuosille 2022–2042 ovat ennakolta tiedossa. Jos optiota ei toteuteta, voi kaupunki suojata korkoriskiä uusilla sopimuksilla.

Pakollisiin varauksiin kirjatut johdannaissopimukset

Koronvaihtosopimus nro 8	
Nimellispääoma	EUR 20.000.000,00
Käypä arvo 31.12.2019	EUR -5.983.578,00
Käypä arvo 31.12.2018	EUR -2.636.566,00
Maksettu korko	2,46 %
Vastaanotettu korko	6 kk Euribor
Lyhennysohjelma	Bullet
Sopimuksen alkamispäivä	25.5.2035
Sopimuksen eräpäivä	25.5.2055

Tulevaisuudessa voimaantulevalla koronvaihtosopimuksella nro 8 muutetaan lainan tai lainojen vaihtuva korko kiinteäksi ajalle 2035–2055, mikä edellyttää, että kaupungilla on nostettuna edellä mainittuna ajanjaksona vastaavan suuruinen lainamäärä, joka on sidottu 6 kk Euribor korkoon ja jonka koronmääräytymis- ja maksupäivät vastaavat koronvaihtosopimusta.

Molemmilla sopimusosapuolilla on valinnainen oikeus koronvaihtosopimuksen ennaikaiseen eräännyttämiseen 25.5.2025, 25.5.2035 ja 25.5.2045. Sopimuksen eräännyttävä vastapuoli maksaa toiselle sopimuksen osapuolelle sopimuksen sen hetki- sen negatiivisen markkina-arvon.

Huomattavan kaukana tulevaisuudessa alkava sopimus on tulkittu tilinpäätöksessä ei-suojaavaksi ja tilinpäätöshetken negatiivinen markkina-arvo on kirjattu pakollisiin varauksiin.

Johdannaissopimusten korkoherkkyys

Seuraavassa taulukossa on esitetty johdannaissopimusten korkoherkkyys, ts. miten korkomuutos vaikuttaa sopimusten markkina-arvoihin. Korkoherkkyys on laskettu, jos korkoprosentti muuttuu tilinpäätöshetken tasosta -1, -0,5, +0,5, +1 tai +2 prosenttiyksikköä. Johdannaissopimusten negatiivisten kassavirtojen ajoittuminen tulevaisuudessa on arvioitu tilinpäätöshetken termi- nikorkojen perusteella.

Lahden kaupungin johdannaissopimukset, herkkyysanalyysi

Nro	Johdannaissopimustyyppi	Sopimuksen nimellisarvo	Sopimuksen eräpäivä	Negatiivinen kassavirta 31.12.2019 termi- nikorkojen perusteella	Laskennallinen markkina-arvo 31.12.2019	Korkomuutoksen vaikutus laskennalliseen markkina-arvoon 31.12.2019				
						Korkomuutos verrattuna 31.12.2019 korkotasoon				
						-1,0 %	-0,5 %	+0,5 %	+1 %	+2 %
1	Koronvaihtosopimus	63 000 000	11.12.2024	05/2024 asti	-3 437 579	-5 956 098	-4 126 896	-489 988	1 317 716	4 911 620
2	Koronvaihtosopimus	20 000 000	15.9.2020	Sopimuseajan loppuun	-745 070	-846 736	-795 935	-694 142	-643 150	-540 978
8	Koronvaihtosopimus	20 000 000	25.5.2055	Sopimuseajan loppuun	-5 983 578	-9 407 852	-7 693 694	-4 277 521	-2 575 549	815 959
6	Koronvaihtosopimus	17 000 000	26.8.2022	Kassavirta positiivinen	886 126	901 124	893 565	878 683	871 358	856 934
4	Koronvaihtosopimus	15 000 000	7.4.2020	Kassavirta positiivinen	182 720	183 212	182 967	182 476	182 232	181 743
3	Koron- ja valuutanvaihtosopimus	30 000 000	10.6.2021	Sopimuseajan loppuun	-4 055 337	-4 181 376	-4 117 749	-3 992 067	-3 930 004	-3 807 412
7	Jatkettava koronvaihtosopimus, myyty optio	40 000 000	26.8.2042	Sopimuseajan loppuun	-16 726 619	-27 862 560	-21 993 127	-12 208 568	-8 262 951	-2 684 315
5	Jatkettava koronvaihtosopimus, myyty optio	37 000 000	7.4.2040	Sopimuseajan loppuun	-11 784 104	-20 944 578	-16 143 520	-7 835 720	-4 316 549	-539 511
	Yhteensä	242 000 000			-41 663 441	-68 114 864	-53 794 388	-28 436 847	-17 356 897	-805 960
	Muutos laskennalliseen markkina-arvoon 31.12.2019					-26 451 423	-12 130 947	13 226 594	24 306 544	40 857 481

HENKILÖSTÖÄ KOSKEVAT LIITETIEDOT**Henkilöstön lukumäärä 31.12.**

Yleishallinto	228	274
Koulutuspalvelut	2 741	2 655
Kulttuuri- ja vapaa-ajan palvelut	216	215
Tekninen hallinto	187	178
Yhteensä	3 372	3 322

Taseyksiköt

Tilakeskus	44	46
Lahden kaupunginorkesteri	77	73
Lahden kaupunginteatteri	133	132
Yhteensä	254	251

Kaupunki yhteensä**3 626 3 573****Luottamushenkilön palkkiosta perityt ja tilitetyt luottamushenkilömaksut**

Hämeen Kokoomus	986	1 209
Hämeen Sosiaalidemokraatit ry	1 152	1 384
Kristillisdemokraatit Lahden Kunnallisjärjestö ry	4 897	4 419
Keskustapuolueen Päijät-Hämeen piiri	384	528
Keskustapuolueen Lahden kunnallisjärjestö	6 950	7 137
Kokoomuksen Lahden kunnallisjärjestö ry	25 474	20 350
Lahden Perussuomalaiset ry	3 698	3 998
Lahden Sosiaalidemokraattinen Puolue	41 058	40 435
Lahden Vihreät ry	11 007	10 254
Hämeen Vihreät	411	544
Nastolan Vasemmistoliitto	24	24
Suomen Kommunistinen puolue	290	210
Vasemmistoliiton Lahden Kuunnallisjärjestö	10 740	11 828

Tilitetyt luottamushenkilömaksut yhteensä**107 071 102 320****Tilintarkastajan palkkiot****KPMG Julkishallinnon Palvelut Oy**

Tilintarkastuspalkkiot	30 851,60	24 503,46
Hanketarkastus	1 246,00	1 958,00
Palkkiot yhteensä	32 097,60	26 461,46

Tilintarkastuspalkkiot yhteensä**32 097,60 26 461,46**

INTRESSITAPAHTUMIA KOSKEVA LIITETIETO

Lahden Seudun Kehitys LADEC Oy:n rahoittajasopimuksen uusiminen

Lahden kaupunki toteutti elokuussa 2017 yhdessä muiden Päijät-Hämeen kuntien kanssa selvityksen elinkeinotoimen järjestämisestä ja rahoittamisesta vuodesta 2019 alkaen kahden yhtiön mallin mukaisesti (elinkeinoyhtiö ja markkinointiyhtiö). Kuntien välisissä neuvotteluissa sovittiin, että nämä yhtiöt ovat Lahden Seudun Kehitys Ladec Oy ja Lahden Seutu – Lahti Region Oy. Uudella rahoittajasopimuksella korvataan aiemmat Päijät-Hämeen maakunnallisen markkinointiyhtiön rahoittajasopimus vuodelta 2013 sekä Lahden kaupunkiseudun elinkeinoyhtiötä koskeva rahoitussopimus vuodelta 2016.

Uudessa Lahden Seudun Kehitys LADEC Oy:n rahoittajasopimuksessa mukana ovat Asikkalan, Hartolan, Hollolan, Iitin ja Padasjoen kunnat sekä Lahden ja Orimattilan kaupungit. Toistaiseksi voimassa oleva sopimus tuli voimaan 1.1.2019. Vuosittainen maksuosuus on 12 euroa/asukas ja alle 5 000 asukkaan kuntien (Hartola ja Padasjoki) osalta 7 euroa/asukas.

Uudessa Lahden Seudun – Lahti Regionin rahoittajasopimuksessa mukana ovat Asikkalan, Hartolan, Hollolan, Iitin, Padasjoen ja Sysmän kunnat sekä Heinolan ja Lahden kaupungit. Toistaiseksi voimassa oleva sopimus tuli voimaan 1.1.2019. Vuosittainen maksuosuus on 4,50 euroa/asukas.

Kaupungin päätökset järjestelyn osalta: Kaupunginhallitus 14.6.2018/§ 161

Koulutuskeskus Salpauksen Nastopolin tilojen hyödyntäminen Nastolan alueen koulujen väistötiloina

Nastopolin kiinteistöä on hallinnoinut aiemmin Koulutuskeskus Salpaus -kuntayhtymä, jonka omistuksessa kiinteistö on edelleen. Lahden Tilakeskus on vuokrannut koko kiinteistön Salpaukselta määräaikaisesti noin kuudeksi vuodeksi sivistyksen palvelualueen käyttöön.

Entiset ammatillisen opetuksen työsalit on muutettu Rakokiven alakoulun väistötiloiksi. Varsinaiset opetustilat on toteutettu nykytavoitteen mukaisesti pääosin avoimina oppimisympäristöinä. Lukio jatkaa Nastopolissa jo aiemmin vuokralle otetuissa tiloissaan. Mittavat muutostyöt mm. laaja pohjakerroksen lattian pintarakennemuutos, sekä merkittäviä muutoksia ja lisävarusteluja piha-alueelle suoritettiin vuoden 2017 aikana. Investointikustannuksia aktivoitiin tuolloin yhteensä noin 2 milj. euroa, jotka Lahden Tilakeskus aktivoi vuokrausajan mukaiselle poistoajalle.

Muutostöiden kustannukset Koulutuskeskus Salpaus hyvittää määräaikaisessa vuokrauksessa vastaavalla vuokranalennuksella. Mittavista muutostöistä ja lyhyestä kustannusten kuoletusajasta huolimatta väistötilan vuokrataso on kohtuullinen, noin 11 €/m²/kk (alv 0 %).

Kaupungin päätökset järjestelyn osalta: kaupunginvaltuuston talousarviopäätös 28.11.2016/§ 111, kaupungin toimitilajohtajan viranhaltijapäätös 12.4.2017/§ 7 Nastopolin kiinteistön vuokraamisesta, konserni- ja tilajaoston päätös 22.5.2017/§ 58 tilakeskuksen käyttösuunnitelman muuttamisesta ja aloitusluvan myöntämisestä Nastopolin korjaus- ja muutostöille sekä toimitilajohtajan viranhaltijapäätös 7.6.2017 § 17 Nastopolin muutos- ja korjaustöiden urakasta.

Lahti Events Oy:n ja Suomen Hiihtoliiton maksujärjestelysopimukset koskien LAHTI 2017 MM-kisoja

Vuoden 2017 MM-kisojen osalta oli ennen kisoja sopimuksin vahvistettu, että Suomen Hiihtoliitto korvaa kisojen järjestäjälle järjestämiskustannuksina 0,9 milj. euroa ja että Suomen Hiihtoliitto vastaa kisojen mahdollisesti tuottamista tappioista. Kisojen toiminnasta vastuullinen järjestäjä Lahden kaupungin konserniyhtiö Lahti Events Oy järjesteli Suomen Hiihtoliiton velkojen maksujärjestelyä kaupunginhallituksen antaman omistajaohjauksen mukaisesti.

Suomen Hiihtoliiton veloista on tehty kaksi maksujärjestelysopimusta, joiden summat ovat 1,8 milj. euroa ja 0,966 milj. euroa. Maksujärjestelysopimukset koskevat LAHTI 2017 MM-kisojen sekä yhdistetyn MC-kisojen järjestämisestä aiheutuneiden vapaaehtoiskustannusten korvaamista, Suomen maajoukkueen majoituskuluja sekä lopullisten laskelmien mukaisia kisojen tappioita. Maksujärjestelysopimukset ovat sisällöltään samanlaisia. Suomen Hiihtoliiton velka Lahti Events Oy:lle maksetaan enintään 15 vuoden aikana sovituin korkoehdoin. Ensimmäiset lyhennykset on suoritettu maksuohjelman mukaisesti vuonna 2018.

Lahti Events Oy:n ja Lahden kaupungin välille jouduttiin edellisen maksujärjestelyn vuoksi tekemään toinen maksujärjestelysopimus, jolla kisajärjestelyistä vastannut tytäryhtiö maksaa kaupungille sopimuksen mukaisen korvauksen 1,116 milj. euroa (sis. alv), josta sovittiin vähennettäväksi työkorvauksia sekä kaupungin sitoumukseen perustuen VIP-tilojen vuokrat. Lahti Events Oy korvaa kaupungille jäljelle jäävän saatavan 0,775 milj. euroa (sis. alv) viiden vuoden maksuajalla. Seuraavat suunnitelman mukaiset maksut erääntyvät vuonna 2020. Tappiontakaus on arvonnaisverollista (HHO:n päätös 27.10.2017).

Kaupungin päätökset järjestelyn osalta: kaupunginhallitus 26.6.2017/§ 242, konserni- ja tilajaosto 6.11.2017/§ 131, kaupunginjohtajan ja Lahti Events Oy:n toimitusjohtajan allekirjoittama maksujärjestelysopimus

Lahden kaupungin ja Lahden Jäähalli Oy:n pääomitus sopimus

Lahden kaupunki on merkinnyt vuosittain (2011–2019) 22.2.2011 annetun optio-oikeuden nojalla Lahden Jäähalli Oy:n A-sarjan osakkeita (1 000 kpl) merkintähinnaltaan yhteensä 0,390 milj. euroa. Vuonna 2019 kaupungin omistusosuus Lahden Jäähalli Oy:stä oli 46,16 %. Lahden Jäähalli Oy:n sopimus pääomituksesta päättyy vuoteen 2020, jonka aikana yhtiön omistus järjestellään uudelleen.

Lahden Jäähalli Oy siirtyy apporttiluovutuksena Spatium Toimitilat Oy:lle. Kaupunki ei kirjaa järjestelystä voittoa eikä tappiota ja vastikkeena Lahden Jäähalli Oy:n osakkeista kaupunki merkitsee 300 kappaletta Spatium Toimitilat Oy:n uusia osakkeita. Osakkeiden merkintähinta vastaa kaupungin omistamien Lahden Jäähalli Oy:n osakkeiden viimeisen, tilintarkastajan hyväksymän tilinpäätöksen mukaista tasearvoa. Omistusjärjestely toteutetaan osana kiinteistöomistusten keskittämistä ja konsernirakenteen tiivistämistä.

Kaupungin päätökset järjestelyn osalta: Konserni- ja tilajaosto 20.01.2020 /§ 4, kaupunginhallitus 27.1.2020 /§ 15.

Lainat ja takaukset

Kaupunkikonsernin sisäisen rahoitus- ja sijoitustoiminnan eli sisäisen pankin tarkoituksena on mm. taata tytäryhteisöjen rahoituksen saatavuus ja turvata kaupunkikonsernin rahoitusasema. Kaupunginvaltuusto päättää lainan antamista kokevista periaatteista talousarvion hyväksymisen yhteydessä tai erikseen ja antaa hyväksymänsä vuosittaisen määrärahan puitteissa valtuuden kaupunginjohtajalle myöntää lyhyt- ja pitkäaikaista luottoa kaupungin määräysvallassa oleville yhteisöille ja säätiöille. Lahden kaupunki on tilinpäätöshetkellä myöntänyt tytäryhteisöilleen tai kaupungin määräysvallassa oleville yhteisöille luottoja 88 kpl, yhteensä 476,5 milj. euroa ja muille yhteisöille 9 kpl, yhteensä 20,7 milj. euroa. Suurin osa lainoista on vakuudettomia. Sopimukset ovat ehdoiltaan vastanneet teko- ja markkinaolosuhteita ja ne ovat tehty kulloinkin voimassa olleiden kaupungin rahoitusperiaatteiden mukaisesti.

Osassa lainasopimuksia on tilinpäätöshetken mukaan arvioituna tavanomaista alhaisempia lainamarginaaleja. Tällaisia tytäryhteisöille tai kaupungin määräysvallassa oleville yhteisöille annettuja lainoja on tilinpäätöshetkellä yhteensä 14,8 milj. euroa. Lainat on nostettu vuosina 2001–2011. Vuoden 2019 aikana on osa yhtiöiden kaikista lainoista järjestelty uudelleen ja uusien lainojen koronmäärittely on perustunut järjestelyhetkellä voimassa olleisiin lainojen korkoprosentteihin. Suurin osa alhaisen marginaalin lainoista kuului järjestelyn piiriin (noin 46,5 milj. euroa. vuoden 2018 tilinpäätöksessä raportoidusta 62,2 milj. eurosta). Lisäksi muille yhteisöille annetuista lainoista 11,7 milj. euroa on myönnetty korottomana pääomalainana Lahden ammattikorkeakoulu Oy:lle vuonna 2017 järjestelyssä, jossa Lahden ammattikorkeakoulu Oy liitettiin osaksi Lappeenrannan-Lahden teknillisen yliopiston konsernia.

Lahden kaupunki on tilinpäätöshetkellä antanut tytäryhteisöilleen takauksia yhteensä 221,3 milj. euroa. Takaussopimuksista peritään takauksen antohetkellä tavanomaisena pidettyä takauspalkkiota. Tilinpäätöshetken mukaan arvioituna tavanomaista alhaisempia takauspalkkiota peritään sopimuksista, joiden yhteismäärä on 102,3 milj. euroa. Takaussopimukset on tehty 2004–2010 välisenä aikana.

Konsernitilinpäätöksen liitetiedot

Konsernitilinpäätöksen laatimista koskevat liitetiedot

Konsernirakenne

Konsernitilinpäätökseen on yhdistelty kaikki tytäryhteisöt ja kuntayhtymät, joissa kaupungilla on määräysvalta. Vuoden 2019 lopussa kaupunkikonserniin kuului 44 tytäryhteisöä sekä 1 säätiö, jotka on yhdistelty kuntakonserniin suoraan tai alakonsernitilinpäätösten kautta. Konsernitilinpäätökseen on lisäksi yhdistelty 3 kuntayhtymää ja 2 kuntayhtymäkonsernia, joissa Lahden kaupunki on jäsenenä. Kuntayhtymä konsernien kautta kuntakonserniin on yhdistelty 3 kuntayhtymäkonsernin tytäryhteisöä. Konserniyhtiöt ovat osakkaana 11 osakkuusyhteisössä, joista 4 osakkuusyhteisöä on yhdistelty alakonsernin luvuissa. Loput osakkuusyhteisöt ovat konsernin kannalta merkitykseltään vähäisiä ja ne ovat jätetty pieninä yhtiöinä yhdistelemättä (KPL 6:3.1).

Konserniin on yhdistelty viisi alakonsernia, jotka on kuvattu konsernirakenteessa. Ko. yhtiöistä tehdyt konsernilaskelmat on yhdistelty Lahti-konserniin.

Konsernitilinpäätökseen yhdistellyt yhteisöt:

	2019
Tytäryhteisöt	
Yhtiöt	
- Asuminen, kiinteistö- ja asunto-osakeyhtiöt	16
- Kunnallista liiketoimintaa harjoittavat yhtiöt	20
- Muut yhtiöt	7
Säätiöt	1
Kuntayhtymät	5
Osakkuus- ja omistusyhteisyhteisöt	3
Yhdistelemättömät yhteisöt	8
Yhteensä	60

Keskinäisen omistuksen eliminointi

Kaupungin ja sen tytäryhteisöjen sekä kuntayhtymien keskinäisen omistuksen eliminointi on tehty Kirjanpitolautakunnan kuntajaoston konserniyleisohjeen mukaisesti käyttäen ns. sovellettua hankintamenomenetelmää. Omistuksen eliminoinnissa syntynyt ero on kirjattu kokonaisuudessaan hankintatilikaudella tilikauden tulokseen.

Sisäiset liiketapahtumat ja sisäiset katteet

Konserniyhteisöjen keskinäiset tuotot ja kulut sekä saamiset ja velat on vähennetty ja kunnan omistamien kuntayhtymien keskinäiset tuotot ja kulut sekä saamiset ja velat on vähennetty vähäisiä liiketapahtumia lukuun ottamatta. Olennaiset pysyviin vastaaviin sisältyvät sisäiset katteet on vähennetty. Sisäiset kiinteistöverot on eliminoitu.

Vähemmistöosuudet

Vähemmistöosuudet on erotettu konsernin yli- ja alijäämästä konsernituloslaskelmassa sekä omasta pääomasta konsernitaseessa.

Suunnitelmapoistojen oikaisu

Kiinteistö- ja asunto-osakeyhtiöiden rakennusten poistot on oikaistu suunnitelman mukaisiksi ja jäännösarvojen ero on kirjattu konsernituloslaskelmassa tytäryhteisön poistojen oikaisuksi ja aikaisemmille tilikausille kertynyt ero konsernitaseessa edellisten tilikausien yli- tai alijäämän oikaisuksi niillä yhtiöillä, jotka eivät ole tehneet suunnitelman mukaisia poistoja.

Poistoero ja vapaaehtoiset varaukset

Kirjanpitolautakunnan mukaisesti vapaaehtoisten ja verotusperusteisten varausten ja poistoeron muutokset on konsernituloslaskelmassa laskettu laskennallisten verojen muutokseen ja tilikauden yli-/alijäämään ja vapaaehtoiset ja verotusperusteiset varaukset sekä poistoero on konsernitaseessa jaettu vapaaseen omaan pääomaan ja laskennalliseen velvelkaan. Jako on otettu huomioon omistuksen eliminoinnissa ja vähemmistöosuuksien erottamisessa. Laskennallinen velvelka on esitetty kokonaisuudessaan pitkäaikaisen vieraana pääomana.

Konserniin on kirjattu alakonsernin liiketoiminnan aiheuttamien vientien perusteella laskennallisia verosaamia. Verosaamiset on jaoteltu pitkä- ja lyhytaikaiseen niiden mahdollisen toteutumisen perusteella

Konserniin on kirjattu laskennallisia veroja seuraavasti:

- Saamiset: pitkäaikaiset 0,01 milj. euroa ja lyhytaikaiset 0,14 milj. euroa
- Velat: pitkäaikaiset 29,8 milj. euroa

Osakkuusyhteisöt

Osakkuusyhteisöt, lukuun ottamatta neljää alakonserniin yhdisteltyä, on pieninä yhtiöinä jätetty yhdistelmättä konsernitilinpäätökseen (KPL 6:3.1).

Konsernirakenteen muutokset tilikaudella

- Lahden kaupunki maksoi vuonna 2010 tehdyn sopimuksen mukaisesti lisäsjoituksen Lahden Jäähalli Oy:öön.
- Selvitystilaan asetettu Musiikkiopiston omakotisäätiö purkautui tilikauden 2019 aikana. Säätiön varat on luovutettu Lahden kaupungin sivistystoimialalle sekä Lahden Konservatoriolle.
- Lahden kaupunki lunasti asunnot Kiinteistö Oy Lahden Siltavoudin yksityisiltä omistajilta 2,16 milj. eurolla varautukseen korttelin kehittämiseen. Kiinteistö Oy Siltavouti muuttui tehtyjen asuntokauppojen jälkeen Lahti-konsernin kokonaan omistamaksi tytäryhtiöksi.
- Lahden kaupunki osti Nastolan virastotalokiinteistön osakekannasta 20,6 prosenttia, jonka jälkeen Nastolan virastotalokiinteistö Oy on Lahti-konsernin kokonaan omistama tytäryhteisö.
- Lahden kaupunki lunasti Lahden Työn Paikka Oy:n osakeket Hollolan kunnalta. Lahden Työn Paikka Oy asetettiin marraskuussa 2019 selvitystilaan. Lahden Työn Paikka Oy:n osalta saamiin kirjatusta pääomalainasta (500 000,00 euroa) sekä käytössä olevasta konsernitilisaamiin sisältyvästä luottolimitistä (807 276,12 euroa) kaupunki muodosti pakollisen varauksen, koska saamisten kertymistä takaisin kaupungille pidetään epätodennäköisenä. Konsernitilinpäätöksen laatimisen yhteydessä pakollinen varaus purettiin, sillä yhtiö puretaan vuoden 2020 aikana, jolloin konsernissa purkamiskustannukset realisoituvat.
- Lahden kaupunki on tilikauden päättymisen jälkeen saanut tiedon Kiinteistö Oy Lahden Varaanin maksukyvyttömyydestä ja mahdollisista luottotappioista. Lainasaamisten pääomat tilinpäätöshetkellä ovat yhteensä 85 147,94 euroa, joista 20.518,93 euroa on pääomalainaa. Kaupunki muodosti pakollisen varauksen, koska saamisten kertymistä takaisin kaupungille pidetään epätodennäköisenä. Yhtiö ei ole kaupungin tytäryhtiö.

Yksikköhintarahoituksen oikaisu valtionosuuksiin

Koulutuskuntayhtymälle maksettu yksikköhintarahoitus 55,8 milj. euroa on konsernitilinpäätöksessä siirretty toimintatutoista valtionosuuksiin.

Kiinteistöverojen käsittely

Konsernitilinpäätökseen yhdisteltyjen yhteisöjen kunnalle maksamat kiinteistöverot 3,7 milj. euroa on eliminoitu.

Tilikauden omistuksen eliminointierot

Omistuksen eliminoinnista aiheutuneita negatiivisia eliminointieroja kirjattiin tilikauden tulokseen -2,3 milj. euroa.

Vertailukelpoisuus edellisten tilikausien tilinpäätökseen

Edellisen tilikauden yli-/alijäämään on tehty oikaisuja, jonka vuoksi konsernin edellisten tilikausien ylijäämä on heikentynyt

2,7 milj. euroa. Oikaisut johtuivat Päijät-Hämeen Hyvinvointiyhtymän laskutuksen oikaisuista (0,9 milj. euroa), Kiinteistö Oy Nastonharjun liiketalon sekä Kiinteistö Oy Nastolan viras-totalokiinteistö Oy:n poisto-oikaisuista (0,9 milj. euroa) ja konsernissa kirjattujen negatiivisten vähemmistöosuuksien oikaisuista (0,7 milj. euroa). Tehdyt oikaisut vaikuttavat konsernin seuraaviin vuoden 2018 tunnuslukuihin; omavaraisuusaste-%, kertynyt ylijäämä sekä kertynyt ylijäämä, euroa/asukas.

KONSERNITULOSLASKELMAN LIITETIEDOT

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
Konsernituloslaskelman liitetiedot		
Toimintatuotot tehtäväkokonaisuuksina		
Sosiaali- ja terveyspalvelut	209 128 448,55	200 682 771,44
Opetus- ja kulttuuripalvelut	23 541 111,40	22 187 607,13
Yhdyskuntapalvelut	264 652 806,39	282 768 474,66
Asumis- ja kiinteistöpalvelut	70 752 785,57	77 807 637,96
Muut palvelut	48 896 297,00	47 548 178,90
Toimintatuotot	616 971 448,92	630 994 670,08
Verotulot		
Kunnan tulovero	403 836 946,99	0,00
Osuus yhteisöveron tuotosta	29 403 019,70	0,00
Kiinteistövero	38 404 326,32	0
Kiinteistövero, sisäinen	5 793,96	976361,1392
Muut verotulot	0,00	0,00
Verotulot	0,00	459 273 033,42
Verotulot	471 650 086,97	460 249 394,56
Valtionosuudet		
Kunnan peruspalvelujen valtionosuus	168 136 446,00	164 322 566,00
Verotuloihin perustuva valtionosuuden tasaus	31 293 186,00	31 118 995,00
Kunnan peruspalvelujen valtionosuus	199 429 632,00	195 441 561,00
Koulutuskuntayhtymien valtionosuus	35 648 851,34	34 045 788,45
Muu opetus- ja kulttuuritoimen valtionosuus	-5 558 997,00	-4 074 413,00
Valtionosuudet	229 519 486,34	225 412 936,45
Satunnaiset tuotot ja kulut		
Satunnaiset tuotot		
Muut satunnaiset tuotot, as.koht. 1	941 263,68	3 105 976,68
Satunnaiset tuotot	941 263,68	3 105 976,68
Satunnaiset kulut		
Käyttöomaisuuden myyntitappiot	-133 648,93	0,00
Muut satunnaiset kulut, as.koht. 1	210 879,61	0,00
Muut satunnaiset kulut, as.koht. 2	3 448,44	0,00
Muut satunnaiset kulut, as.koht. 3	1 008 197,11	0,00
Satunnaiset erät	-414 910,40	3 105 976,68
PAKOLLISET VARAUKSET		
Eläkevaraus		
Eläkevaraus 1.1.	4 328 600,00	5 505 600,00
Vähennykset	-664 400,00	-1 177 000,00
Eläkevaraus 31.12.	3 664 200,00	4 328 600,00
Muut ympäristövelvoitteista johtuvat varaukset		
Muu ympäristövelvoitteista johtuva varaus 1.1.	567 989,00	846 926,02
Lisäykset	2 006 488,00	0,00
Vähennykset	0,00	-278 937,02
Muu ympäristövelvoitteista johtuva varaus 31.12.	2 574 477,00	567 989,00
Potilasvahinkovakuutusmaksu		
Potilasvahinkovakuutusmaksu 1.1.	274 406,06	1 022 868,06
Kuntayhtymäosuuksien lisäykset (+)	0,00	0,00
Kuntayhtymäosuuksien vähennykset (-)	0,00	0,00
Lisäykset	6 317 088,89	0,00
Vähennykset	-1 624 321,13	-748 462,00
Potilasvahinkovakuutusmaksu 31.12.	4 967 173,82	274 406,06

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
Kaatopaikan maisemointivaraus		
Kaatopaikan maisemointivaraus 1.1.	3 634 364,52	3 057 285,19
Lisäykset	1 294 231,80	1 017 841,47
Vähennykset	-572 902,72	-440 762,14
Kaatopaikan maisemointivaraus 31.12.	4 355 693,60	3 634 364,52
Muut pakolliset varaukset		
Muut pakolliset varaukset 1.1.	10 539 067,68	10 191 675,48
Lisäykset	3 947 012,00	775 142,00
Vähennykset	-6 712 830,69	-427 749,80
Muut pakolliset varaukset 31.12.	7 773 248,99	10 539 067,68
PAKOLLISET VARAUKSET	23 334 793,41	19 344 427,26
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden myyntivoitot ja -tappiot		
Myyntivoitot		
Maa- ja vesialueiden luovutusvoitot	7 387 054,54	4 605 841,96
Rakennusten luovutusvoitot	868 070,69	1 816 588,62
Muut luovutusvoitot	345 620,37	20 471 832,32
Myyntivoitot	8 600 745,60	26 894 262,91
Myyntitappiot		
Maa- ja vesialueiden luovutustappiot	34 408,16	977 177,64
Rakennusten luovutustappiot	375 177,04	276 662,09
Muut luovutustappiot	733,75	1 190 869,82
Myyntitappiot	410 318,95	2 444 709,56
Yhteismäärät muihin rahoitustuottoihin sisällyvistä tuotoista, jotka on saatu osuuksista muissa yrityksissä		
Osinkotuotot ja osuuspääomien korot	92 954,79	0,00
Osinkotuotot muilta	6 105 835,28	1 666 388,89
Muut rahoitustuotot	614 862,12	495 952,69
Muut rahoitustuotot, sisäinen	18,14	126,57
Muut rahoitustuotot	6 813 670,33	2 162 468,16
Omistuksen eliminointierot		
Omistuksen eliminointierot	52 536,19	0,00
Omistuksen eliminointierot, negatiivinen	-2 305 199,38	-184 791,23
Omistuksen eliminointierot	-2 252 663,19	-184 791,23
Omistuksen eliminointierot muodostuvat seuraavien yhtiöiden hankinnasta		
Omistuksen eliminointierot, positiivinen		
- Koulutuskeskus Wellamo, omistussuuden muutos	52 536,19	
Omistuksen eliminointierot, negatiivinen		
- Kiinteistö Oy Lahden Siltavouti	-2 043 859,84	
- Nastolan virastotalokiinteistö Oy	-8 154,16	
- Lahden Jäähalli OY	-178749,62	
- Lahden Työn Paikka Oy	-74435,76	
	-2 305 199,38	

KONSERNITASEEN VASTAAVAA KOSKEVAT LIITETIEDOT

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
PYSYVÄT VASTAAVAT		
Aineettomat hyödykkeet		
Aineettomat oikeudet		
Hankintameno 1.1. (+), Aineettomat oikeudet	16 642 769,91	15 801 132,39
Lisäykset tilikauden aikana, Aineettomat oikeudet	535 121,81	1 313 291,05
Yritysmyyntit (-), Aineettomat oikeudet	0,00	-8 117,91
Vähennykset tilikauden aikana, Aineettomat oikeudet	0,00	-907,23
Siirrot erien välillä (+/-), Aineettomat oikeudet	-68 960,44	-462 628,39
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Aineettomat oikeudet	-9 336 699,16	-8 512 343,07
Yritysostojen kertyneet poistot (-), Aineettomat oikeudet	0,00	-334,26
Yritysmyyntien kertyneet poistot (+), Aineettomat oikeudet	0,00	7 395,95
Vähennysten ja siirtojen kertyneet poistot, Aineettomat oikeudet	0,00	-36 540,72
Kauden poistot (-), Aineettomat oikeudet	-1 042 511,39	-794 877,05
Aineettomat oikeudet	6 729 720,73	7 306 070,74
Tietokoneohjelmistot		
Hankintameno 1.1. (+), Tietokoneohjelmistot	4 589 169,74	3 869 304,97
Yritysostot (investoinnit) (+), Tietokoneohjelmistot	0,00	2 633,02
Lisäykset tilikauden aikana, Tietokoneohjelmistot	192 142,96	528 010,00
Vähennykset tilikauden aikana, Tietokoneohjelmistot	-49 225,53	0,00
Siirrot erien välillä (+/-), Tietokoneohjelmistot	85 316,53	189 221,76
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Tietokoneohjelmistot	-2 563 910,98	-2 084 271,38
Vähennysten ja siirtojen kertyneet poistot, Tietokoneohjelmistot	10 665,54	376 249,67
Kauden poistot (-), Tietokoneohjelmistot	-912 098,58	-855 889,27
Tietokoneohjelmistot	1 352 059,68	2 025 258,76
Aineettomat oikeudet	8 081 780,40	9 331 329,50
Konserniliikearvo		
Hankintameno 1.1. (+), Konserniliikearvo	0,00	0,00
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Konserniliikearvo	2 314 471,12	1 542 980,64
Kauden poistot (-), Konserniliikearvo	0,00	771 490,48
FAS aktiivan siirto reserviin	-2 314 471,12	-2 314 471,12
Konserniliikearvo	0,00	0,00
Muut pitkävaikutteiset menot		
Hankintameno 1.1. (+), Muut pitkävaikutteiset menot	35 200 095,23	34 502 057,65
Lisäykset tilikauden aikana, Muut pitkävaikutteiset menot	842 719,45	779 668,03
Yritysmyyntit (-), Muut pitkävaikutteiset menot	0,00	-11 459,57
Vähennykset tilikauden aikana, Muut pitkävaikutteiset menot	-222 860,69	-70 972,98
Siirrot erien välillä (+/-), Muut pitkävaikutteiset menot	4 196,53	802,09
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Muut pitkävaikutteiset menot	-24 870 111,40	-21 089 156,95
Yritysmyyntien kertyneet poistot (+), Muut pitkävaikutteiset menot	0,00	8 425,17
Vähennysten ja siirtojen kertyneet poistot, Muut pitkävaikutteiset menot	127 164,98	27 797,74
Kauden poistot (-), Muut pitkävaikutteiset menot	-2 520 252,85	-3 817 177,36
Muut pitkävaikutteiset menot	8 560 951,24	10 329 983,83
Muut pitkävaikutteiset menot	8 560 951,24	10 329 983,83
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hyödykkeet		
Ennakkomaksut		
Hankintameno 1.1. (+), Ennakkomaksut	270 222,28	1 078 271,54
Lisäykset tilikauden aikana, Ennakkomaksut	601 010,22	-773 440,91
Siirrot erien välillä (+/-), Ennakkomaksut	-33 169,78	-34 608,35
Ennakkomaksut	838 062,72	270 222,28
Keskeneräiset hyödykkeet		
Hankintameno 1.1. (+), Keskeneräiset hyödykkeet	2 697,00	0,00
Lisäykset tilikauden aikana, Keskeneräiset hyödykkeet	812 228,39	2 697,00
Siirrot erien välillä (+/-), Keskeneräiset hyödykkeet	-2 697,00	0,00
Keskeneräiset hyödykkeet	812 228,39	2 697,00
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hyödykkeet	1 650 291,11	272 919,28
Aineettomat hyödykkeet	18 293 022,75	19 934 232,61

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
Aineelliset hyödykkeet		
Maa- ja vesialueet		
Hankintameno 1.1. (+), Maa- ja vesialueet	151 079 477,89	144 725 434,99
Yrityssotot (investoinnit) (+), Maa- ja vesialueet	0,00	932 328,72
Lisäykset tilikauden aikana, Maa- ja vesialueet	5 569 165,09	10 173 467,24
Yritysmyyntit (-), Maa- ja vesialueet	0,00	-1 108 427,58
Vähennykset tilikauden aikana, Maa- ja vesialueet	-4 386 232,84	-3 587 318,90
Siirrot erien välillä (+/-), Maa- ja vesialueet	0,00	-56 006,58
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Maa- ja vesialueet	-465 764,55	-444 600,00
Arvonalennukset (-) ja arvonalennusten palautus (+), Maa- ja vesialueet	-80 000,00	-21 164,55
Maa- ja vesialueet	151 716 645,59	150 613 713,34
Kertyneet arvonalennukset ja poistot kauden lopussa (-), Maa- ja vesialueet		
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Maa- ja vesialueet	-465 764,55	-444 600,00
Arvonalennukset (-) ja arvonalennusten palautus (+), Maa- ja vesialueet	-80 000,00	-21 164,55
Kertyneet arvonalennukset ja poistot kauden lopussa (-), Maa- ja vesialueet	-545 764,55	-465 764,55
Ei-palautuskelpoiset liittymismaksut		
Hankintameno 1.1. (+), Ei-palautuskelpoiset liittymismaksut	94 367,43	-86 916,67
Yrityssotot (investoinnit) (+), Ei-palautuskelpoiset liittymismaksut	0,00	44 050,78
Lisäykset tilikauden aikana, Ei-palautuskelpoiset liittymismaksut	0,00	-18 989,00
Yritysmyyntit (-), Ei-palautuskelpoiset liittymismaksut	0,00	-14 432,99
Vähennykset tilikauden aikana, Ei-palautuskelpoiset liittymismaksut	-15 208,73	7 332,66
Siirrot erien välillä (+/-), Ei-palautuskelpoiset liittymismaksut	0,00	163 322,64
Ei-palautuskelpoiset liittymismaksut	79 158,70	94 367,43
Maa- ja vesialueet	151 932 665,31	150 844 941,79
Rakennukset		
Hankintameno 1.1. (+), Rakennukset	1 354 795 424,18	1 262 320 581,38
Yrityssotot (investoinnit) (+), Rakennukset	0,00	37 586 575,79
Lisäykset tilikauden aikana, Rakennukset	50 188 895,30	58 682 815,75
Rahoitusosuudet tilikaudella, Rakennukset	-142 000,00	-560 000,00
Yritysmyyntit (-), Rakennukset	0,00	-44 506 092,60
Vähennykset tilikauden aikana, Rakennukset	-24 364 394,87	-8 802 657,07
Siirrot erien välillä (+/-), Rakennukset	25 455 526,17	50 074 200,94
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Rakennukset	-573 243 920,20	-484 526 302,61
Yrityssotosten kertyneet poistot (-), Rakennukset	0,00	-43 773 068,67
Yritysmyyntien kertyneet poistot (+), Rakennukset	0,00	12 500 136,95
Vähennysten ja siirtojen kertyneet poistot, Rakennukset	0,00	-3 033 972,75
Kauden poistot (-), Rakennukset	-50 276 363,76	-48 618 493,26
Arvonalennukset (-) ja arvonalennusten palautukset (+), Rakennukset	0,00	-5 792 219,86
Rakennukset	782 413 166,82	781 551 503,98
Rakennusten arvonorotukset		
Rakennusten arvonorotukset 1.1.	1 510 524,04	1 802 883,53
Rakennusten arvonorotusten vähennykset	-292 359,50	-292 359,50
Rakennusten arvonorotukset	1 218 164,54	1 510 524,04
Rakennukset	783 631 331,36	783 062 028,01
Kiinteät rakenteet ja laitteet		
Hankintameno 1.1. (+), Kiinteät rakenteet ja laitteet	641 438 304,63	602 174 135,42
Yrityssotot (investoinnit) (+), Kiinteät rakenteet ja laitteet	0,00	16 149,48
Lisäykset tilikauden aikana, Kiinteät rakenteet ja laitteet	42 818 163,40	34 872 536,22
Yritysmyyntit (-), Kiinteät rakenteet ja laitteet	0,00	-62 404,72
Vähennykset tilikauden aikana, Kiinteät rakenteet ja laitteet	-297 440,17	-5 969 465,76
Siirrot erien välillä (+/-), Kiinteät rakenteet ja laitteet	-396 555,45	10 407 353,98
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Kiinteät rakenteet ja laitteet	-259 958 438,25	-226 940 462,60
Yritysmyyntien kertyneet poistot (+), Kiinteät rakenteet ja laitteet	0,00	29 495,93
Vähennysten ja siirtojen kertyneet poistot, Kiinteät rakenteet ja laitteet	34 505,84	3 596 930,30
Kauden poistot (-), Kiinteät rakenteet ja laitteet	-36 047 595,60	-36 644 401,88
Kiinteät rakenteet ja laitteet	387 590 944,40	381 479 866,38

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
Koneet ja kalusto		
Hankintameno 1.1. (+), Koneet ja kalusto	263 535 941,12	250 234 095,89
Yrityssostot (investoinnit) (+), Koneet ja kalusto	0,00	653 677,72
Lisäykset tilikauden aikana, Koneet ja kalusto	10 779 629,90	12 982 729,87
Yritysmyyntit (-), Koneet ja kalusto	0,00	-2 349 779,16
Vähennykset tilikauden aikana, Koneet ja kalusto	-1 179 550,24	-851 071,07
Siirrot erien välillä (+/-), Koneet ja kalusto	3 269 245,89	2 866 287,86
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Koneet ja kalusto	-109 244 892,08	-78 019 795,80
Yrityssostojen kertyneet poistot (-), Koneet ja kalusto	0,00	22 623,59
Yritysmyyntien kertyneet poistot (+), Koneet ja kalusto	0,00	849 991,00
Vähennysten ja siirtojen kertyneet poistot, Koneet ja kalusto	825 118,24	-775 727,56
Kauden poistot (-), Koneet ja kalusto	-23 387 756,45	-31 284 862,77
Arvonalennukset (-) ja arvonalennusten palautukset (+), Koneet ja kalusto	-44 347,29	-37 120,54
Koneet ja kalusto	144 553 389,09	154 291 049,04
Muut aineelliset hyödykkeet		
Hankintameno 1.1. (+), Muut aineelliset hyödykkeet	4 908 063,07	4 411 952,37
Yrityssostot (investoinnit) (+), Muut aineelliset hyödykkeet	0,00	12 911,20
Lisäykset tilikauden aikana, Muut aineelliset hyödykkeet	252 381,01	538 550,70
Yritysmyyntit (-), Muut aineelliset hyödykkeet	0,00	-35 351,16
Vähennykset tilikauden aikana, Muut aineelliset hyödykkeet	0,00	-0,04
Siirrot erien välillä (+/-), Muut aineelliset hyödykkeet	258 470,56	-20 000,00
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Muut aineelliset hyödykkeet	-1 673 096,36	-1 277 994,75
Yritysmyyntien kertyneet poistot (+), Muut aineelliset hyödykkeet	0,00	5 909,58
Kauden poistot (-), Muut aineelliset hyödykkeet	-421 989,78	-401 011,19
Muut aineelliset hyödykkeet	3 323 828,49	3 234 966,70
Muut aineelliset hyödykkeet	3 323 828,49	3 234 966,70
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat		
Ennakkomaksut		
Hankintameno 1.1. (+), Ennakkomaksut	134 681 047,70	58 300 853,38
Yrityssostot (investoinnit) (+), Ennakkomaksut	0,00	20 669,00
Lisäykset tilikauden aikana, Ennakkomaksut	36 256 737,99	76 418 824,05
Yritysmyyntit (-), Ennakkomaksut	0,00	-20 669,00
Vähennykset tilikauden aikana, Ennakkomaksut	0,00	-38 629,73
Ennakkomaksut	170 937 785,69	134 681 047,70
Keskeneräiset hankinnat		
Hankintameno 1.1. (+), Keskeneräiset hankinnat	82 899 794,53	46 652 045,93
Lisäykset tilikauden aikana, Keskeneräiset hankinnat	97 155 185,38	70 378 377,12
Rahoitusosuudet tilikaudella, Keskeneräiset hankinnat	-485 626,49	-92 989,45
Vähennykset tilikauden aikana, Keskeneräiset hankinnat	-533 867,27	-198 812,99
Siirrot erien välillä (+/-), Keskeneräiset hankinnat	-28 586 687,17	-33 838 826,08
Kertyneet poistot ja arvonalennukset 1.1. (-), Keskeneräiset hankinnat	-1 384 044,84	-1 384 044,84
Arvonalennukset (-), Keskeneräiset hankinnat	-199 725,62	0,00
Keskeneräiset hankinnat	148 865 028,52	81 515 749,69
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	319 802 814,21	216 196 797,39
Sijoitukset		
Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet		
Hankintameno 1.1. (+), Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet	303 769,24	669 710,58
Lisäykset tilikauden aikana, Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet	1 150 583,40	226 693,59
Vähennykset tilikauden aikana, Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet	-7 269,49	-538 262,97
Siirrot erien välillä (+/-), Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet	0,00	-42 927,29
Osuus osakkuusyhteisöjen voitosta (tappiosta), Osakkuusyhteisöosakkeet ja -osuudet	-9 335,80	-11 444,66
Osakkuusyhteisöosakkeet ja osuudet	1 437 747,35	303 769,24
Muut osakkeet ja osuudet sekä osakkaiden arvonkorotukset		
Muut osakkeet ja osuudet		
Hankintameno 1.1. (+), Muut osakkeet ja osuudet	96 375 336,46	79 626 181,78
Yrityssostot (investoinnit) (+), Muut osakkeet ja osuudet	0,00	-50 804,19
Lahti kaupunkikonserni	2019	2018

Lisäykset tilikauden aikana, Muut osakkeet ja osuudet	4 613 393,21	17 065 231,75
Yritysmyyntit (-), Muut osakkeet ja osuudet	0,00	-16 034,74
Vähennykset tilikauden aikana, Muut osakkeet ja osuudet	-4 305 804,87	-124 721,52
Siirrot erien välillä (+/-), Muut osakkeet ja osuudet	0,00	-124 516,62
Kertyneet arvonalennukset 1.1. (-), Muut osakkeet ja osuudet	-152 909,59	-137 544,52
Vähennysten ja siirtojen kertyneet arvonalennukset, Muut osakkeet ja osuudet	0,00	-15 132,67
Arvonalennukset kaudella (-), Muut osakkeet ja osuudet	-173 518,61	-232,40
Muut osakkeet ja osuudet	96 356 496,59	96 222 426,87
Osakkeiden arvonorotukset		
Osakkeiden arvonorotukset 1.1.	12 244,15	24 549,51
Osakkeiden arvonorotusten vähennykset	0,00	-12 305,37
Osakkeiden arvonorotukset	12 244,15	12 244,15
Muut osakkeet ja osuudet sekä osakkeiden arvonorotukset	96 368 740,74	96 234 671,02
Joukkovelkakirjasaamiset		
Jvk-saamiset muilta		
Hankintameno 1.1., Jvk-saamiset muilta	-4 313,50	-4 313,50
Arvonalennukset (-), Jvk-saamiset muilta	4 313,50	4 313,50
Jvk-saamiset muilta	0,00	0,00
Muut lainasaamiset		
Pääomalainasaamiset muilta		
Hankintameno 1.1., Pääomalainasaamiset muilta	12 924 133,51	12 924 133,51
Pääomalainasaamiset muilta	12 924 133,51	12 924 133,51
Muut lainasaamiset osakkuus- ja muilta omistusyhteisöiltä		
Hankintameno 1.1., Muut lainasaamiset osakkuus- ja muilta omistusyhteisöiltä	1 630 000,00	1 500 000,00
Lisäykset (+), Muut lainasaamiset osakkuus- ja muilta omistusyhteisöiltä	0,00	130 000,00
Muut lainasaamiset osakkuus- ja muilta omistusyhteisöiltä	1 630 000,00	1 630 000,00
Muut lainasaamiset muilta		
Hankintameno 1.1., Muut lainasaamiset muilta	9 236 568,25	9 779 535,55
Vähennykset (-), Muut lainasaamiset muilta	-544 161,22	-542 967,30
Muut lainasaamiset muilta	8 692 407,03	9 236 568,25
Muut lainasaamiset	23 246 540,54	23 790 701,76
Muut saamiset		
Muut saamiset muilta		
Hankintameno 1.1., Muut saamiset muilta	63 629,94	36 080,53
Lisäykset (+), Muut saamiset muilta	0,00	31 300,00
Vähennykset (-), Muut saamiset muilta	0,00	-3 750,59
Muut saamiset muilta	63 629,94	63 629,94
Palautuskelpoiset liittymismaksut		
Hankintameno 1.1., Palautuskelpoiset liittymismaksut	19 370,65	44 702,00
Lisäykset (+), Palautuskelpoiset liittymismaksut	25 331,35	0,00
Vähennykset (-), Palautuskelpoiset liittymismaksut	0,00	-25 331,35
Palautuskelpoiset liittymismaksut	44 702,00	19 370,65
Muut saamiset	108 331,94	83 000,60
Sijoitukset	121 161 360,56	120 412 142,61
VAIHTUVAT VASTAAVAT		
Saamiset		
Pitkäaikaiset saamiset		
Myyntisaamiset		
Myyntisaamiset muilta	2 398 971,17	3 093 998,96
Myyntisaamiset	2 398 971,17	3 093 998,96

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
Lainasaamiset		
Lainasaamiset muilta	1 205 286,16	1 299 643,30
Lainasaamiset	1 205 286,16	1 299 643,30
Muut saamiset		
Muut saamiset	2 286 658,98	2 475 128,98
Muut saamiset	2 286 658,98	2 475 128,98
Siirtosaamiset		
Muut siirtosaamiset		
Muut siirtosaamiset	148 821,36	126 983,55
Siirtosaamiset	148 821,36	126 983,55
Laskennalliset verosaamiset		
Laskennallinen verosaaminen, 1.1.	152 389,69	152 614,60
Laskennallinen verosaaminen, tuloslaskelman kautta kirjattu kauden muutos	-141 228,26	-224,91
Laskennalliset verosaamiset	11 161,43	152 389,69
Pitkäaikaiset saamiset	6 050 899,10	7 148 144,48
Lyhytaikaiset saamiset		
Myyntisaamiset		
Myyntisaamiset tytäryhteisöiltä	335 800,47	1 316,84
Myyntisaamiset jäsenkuntayhtymiltä	1 658 392,89	2 204 549,93
Myyntisaamiset osakkuus- ja muilta omistusyhteisyhteisöiltä	0,00	20 234,82
Myyntisaamiset muilta	57 215 929,80	52 805 670,07
Myyntisaamiset	59 210 123,16	55 031 771,67
Lainasaamiset		
Lainasaamiset osakkuus- ja muilta omistusyhteisyhteisöiltä	63 250,00	0,00
Lainasaamiset muilta	303 526,57	340 312,72
Lainasaamiset	366 776,57	340 312,72
Muut saamiset		
Konsernitilisaamiset	9 859,91	0,00
Muut saamiset jäsenkuntayhtymiltä	89,49	0,00
Muut saamiset osakkuus- ja muilta omistusyhteisyhteisöiltä	3 279,97	0,00
Muut saamiset	10 242 781,97	12 758 571,47
Muut saamiset	11 477 662,43	13 702 448,19
Siirtosaamiset		
Siirtyvät korot		
Siirtyvät korot muilta	257 616,39	327 265,21
Siirtyvät korot	257 616,39	327 265,21
Muut siirtosaamiset		
Muut siirtosaamiset muilta	20 392 000,29	19 887 045,18
Muut siirtosaamiset	20 392 000,29	19 887 045,18
Siirtosaamiset	20 649 616,68	20 214 310,40
Laskennalliset verosaamiset		
Laskennallinen verosaaminen, 1.1.	61 966,20	127 564,60
Laskennallinen verosaaminen, tuloslaskelman kautta kirjattu kauden muutos	81 343,60	-65 598,40
Laskennalliset verosaamiset	143 309,80	61 966,20
Lyhytaikaiset saamiset	91 847 488,64	89 350 809,17
Saamiset	97 898 387,74	96 498 953,66
Muihin siirtosaamisiin sisältyvät olennaiset erät		
Verosaamiset	986 601,22	1 186 079,03
Jaksotetut henkilöstökulut	34 360,24	93 893,14
Valtionapu- ja EU-tukisaamiset	1 679 353,02	1 864 762,08
Energiamaksusaamiset	2 111 151,03	2 390 054,78
Lahti kaupunkikonserni	2019	2018

Kelan korvaukset työterveyshuollosta	1 770 492,00	1 956 453,26
Muut siirtosaamiset	13 958 864,14	12 522 786,44
Muihin siirtosaamisiin sisältyvät olennaiset erät	20 540 821,65	20 014 028,73
Siirtyvät korot muilta	257 616,39	327 265,21
	20 798 438,04	20 341 293,95
Rahoitusarvopapereiden kirja- ja markkina-arvojen erotus		
Osakkeet ja osuudet		
Osakkeet ja osuudet	7 041 342,80	39 935 458,49
Sijoitukset rahamarkkinainstrumentteihin		
Sijoitukset rahamarkkinainstrumentteihin	4 789 500,00	8 341 309,90
Joukkovelkakirjalainasaamiset		
JVK-lainasaamisten markkina-arvo	524 413,32	487 197,64
Joukkovelkakirjalainasaamiset	489 334,80	461 679,20
JVK-lainasaamiset kirja- ja markkina-arvon erotus	35 078,52	25 518,44

KONSERNI TASEEN VASTATTAVIA KOSKEVAT LIITETIEDOT

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
OMA PÄÄOMA		
Peruspääoma		
Peruspääoma 1.1.	437 196 267,29	437 196 267,30
Peruspääoma	437 196 267,29	437 196 267,29
Yhdistysten ja säätiöiden peruspääoma		
Yhdistysten ja säätiöiden peruspääoma 1.1.	74 002,69	74 002,69
Yhdistysten ja säätiöiden peruspääoma, vähennykset	-61 388,59	0,00
Yhdistysten ja säätiöiden peruspääoma	12 614,10	74 002,69
Arvonkorotusrahas		
Arvonkorotusrahas 1.1.	2 046 398,87	2 351 063,73
Arvonkorotusrahas, vähennykset	-599 119,48	-304 664,87
Arvonkorotusrahas	1 447 279,39	2 046 398,87
Muut omat rahastot		
Rahastopääomat		
Rahastopääomat 1.1.	11 979 816,33	11 861 956,09
Rahastopääomat, lisäykset	105,08	118 489,97
Rahastopääomat, yritysmuutokset	0,00	-629,73
Rahastopääomat, vähennykset	-207 937,72	-0,01
Rahastopääomat	11 771 983,69	11 979 816,33
Muut omat rahastot	11 771 983,69	11 979 816,33
Edellisten tilikausien ylijäämä (alijäämä)		
Edellisten tilikausien ylijäämä (alijäämä) 1.1.	180 014 923,54	162 739 909,11
Edellisten tilikausien ylijäämä (alijäämä) muutos	0,00	-2 606 360,33
Edellisten tilikausien ylijäämä (alijäämä)	180 014 923,54	160 133 548,78
Tilikauden ylijäämä (alijäämä)	-3 051 959,22	19 881 374,77
OMA PÄÄOMA	627 391 108,79	631 311 408,72
Vuoden 2018 Edellisten tilikausien ylijäämää on korjattu seuraavilla kirjauksilla		
- Lahden kaupungin Päijät-Hämeen Hyvinvointiyhtymän laskutuksen oikaisu		-942 952,19
- Konsernin negatiivisten vähemmistöosuuksien oikaisu		-640 092,99
- Tytäryhtiöiden poisto-oikaisu konsernin suunnitelman mukaisiin poistoihin		-1 023 315,15
Velat, jotka erääntyvät +5 vuoden kuluttua		
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	755 978 315,76	783 474 878,85
Lainat julkisyhteisöiltä	196 716 182,42	215 815 568,30
Lainat muilta luotonantajilta	169 802 967,00	154 868 101,00
Velat, jotka erääntyvät myöh. kuin 5 v. kuluttua	1 122 497 465,18	1 154 158 548,15

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
PAKOLLISET VARAUKSET		
Eläkevaraukset		
Eläkevaraukset	3 664 200,00	4 328 600,00
Muut pakolliset varaukset		
Muut ympäristövelvoitteista johtuvat varaukset	2 574 477,00	567 989,00
Potilasvahinkovakuutusmaksu	4 967 173,82	6 591 494,95
Muut pakolliset varaukset	7 858 396,93	4 221 978,79
Kaatopaikan maisemointivaraus	4 355 693,60	3 634 364,52
Muut pakolliset varaukset	19 755 741,35	15 015 827,26
PAKOLLISET VARAUKSET	23 419 941,35	19 344 427,26
Pitkäaikainen vieras pääoma		
Joukkovelkakirjalainat	60 000 000,00	0,00
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	969 493 982,58	992 567 726,70
Pääomalainat	398 675,90	501 383,20
Lainat julkisyhteisöiltä	26 344 018,91	29 607 062,63
Lainat muilta luotonantajilta	74 091 967,00	75 064 101,00
Saadut ennakot		
Saadut ennakot muilta	1 365 886,28	1 668 386,20
Saadut ennakot	1 365 886,28	1 668 386,20
Liittymismaksut ja muut velat		
Muut velat muille	176 993,11	147 945,01
Muut velat liittymismaksut	36 161 714,67	34 871 882,01
Muut velat, liittymismaksut, sisäinen	138 800,61	137 101,48
Liittymismaksut ja muut velat	36 477 508,39	35 156 928,50
Siirtovelat		
Muut siirtovelat		
Muut siirtovelat jäsenkuntayhtymille	1 741 018,11	2 980 720,10
Muut siirtovelat	23 426,17	-598 331,02
Muut siirtovelat	1 764 444,28	2 382 389,08
Siirtovelat	1 764 444,28	2 382 389,08
Laskennalliset verovelat		
Laskennallinen verovelka, 1.1.	27 508 886,86	23 065 531,23
Laskennallinen verovelka, tuloslaskelman kautta kirjattu kauden muutos	2 337 079,46	4 443 355,63
Laskennalliset verovelat	29 845 966,31	27 508 886,86
Pitkäaikainen vieras pääoma	1 199 782 449,66	1 164 456 864,17
Lyhytaikainen vieras pääoma		
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	58 692 494,12	59 877 040,83
Lainat julkisyhteisöiltä	3 233 361,11	3 140 323,36
Lainat muilta luotonantajilta	695 840,00	646 740,00

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
Saadut ennakot		
Saadut ennakot muilta	5 518 767,57	4 803 325,94
Saadut ennakot	5 518 767,57	4 803 325,94
Ostovelat		
Ostovelat jäsenkuntayhtymille	12 542 234,83	12 532 784,78
Ostovelat osakkuus- ja muille omistusyhteisöille	4 513,60	3 107,44
Ostovelat muille	59 857 123,97	69 783 722,01
Ostovelat	72 403 872,39	77 756 377,30
Liittymismaksut ja muut velat		
Muut velat jäsenkuntayhtymille	38,36	0,00
Muut velat muille	19 419 460,10	18 754 284,84
Automaattiset täsmäytysviennit	1 635 315,78	621 194,11
Liittymismaksut ja muut velat	21 054 814,24	19 375 478,94
Siirtovelat		
Siirtyvät korot		
Siirtyvät korot tytäryhteisöille	9 392,68	0,00
Siirtyvät korot jäsenkuntayhtymille	11 275,40	5 959,82
Siirtyvät korot osakkuus- ja muille omistusyhteisöille	0,00	4 928,49
Siirtyvät korot muille	5 124 234,43	5 301 043,95
Siirtyvät korot	5 144 902,51	5 311 932,26
Muut siirtovelat		
Muut siirtovelat jäsenkuntayhtymille	975 841,74	441 547,18
Muut siirtovelat muille	81 540 917,34	83 325 499,99
Muut siirtovelat	82 516 759,07	83 767 047,17
Siirtovelat	87 661 661,58	89 078 979,43
Lyhytaikainen vieras pääoma	249 260 811,01	254 678 265,80
VIERAS PÄÄOMA	1 449 043 260,67	1 419 135 129,97
Maksuvalmiuden kannalta merkittävä sekkitiliiniimi		
Luotollisen sekkitilin limiitti	-127 805 900,00	-128 255 900,00
Muihin siirtovelkoihin sisältyvät olennaiset erät		
Verovelat	1 195 164,45	892 702,92
Jaksotetut henkilöstökulut	62 672 737,35	57 179 560,96
Potilasvahinkovastuut	610 946,00	3 899 533,99
Valtionosuus- ja EU-tukiennakot	4 264 086,30	4 302 706,02
Muut siirtovelat	15 538 269,25	19 874 932,37
Muihin siirtovelkoihin sisältyvät olennaiset erät	84 281 203,35	86 149 436,25
Siirtyvät korot muille	5 124 234,43	5 301 043,95
	89 405 437,78	91 450 480,20

KONSERNI VAKUUDET JA VASTUUSITOUMUKSET

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
Vakuudet ja vastuut		
Velat, joiden vakuudeksi on annettu kiinnityksiä ja osakkeita		
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta		
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta, vakuutena kiinteistökiinnityksiä	30 320 530,16	28 564 565,22
Lainat rahoitus- ja vakuutuslaitoksilta	30 320 530,16	28 564 565,22
Lainat julkisyhteisöiltä		
Lainat julkisyhteisöiltä, vakuutena kiinteistökiinnityksiä	129 824 528,39	141 238 703,58
Lainat julkisyhteisöiltä	129 824 528,39	141 238 703,58
Muut lainat		
Muut lainat, vakuutena kiinteistökiinnityksiä	93 270 908,40	93 270 508,40
Muut lainat	93 270 908,40	93 270 508,40
Velat, joiden vakuudeksi on annettu kiinnityksiä ja osakkeita	253 415 966,95	263 073 777,20
Lainojen vakuudeksi annetut kiinnitykset ja osakkeet		
Vakuudeksi annetut kiinteistökiinnitykset		
Rahoitus- ja vakuutuslaitoslainojen vakuudeksi annetut kiinteistökiinnitykset	28 527 583,15	21 042 095,15
Julkisyhteisölainojen vakuudeksi annetut kiinteistökiinnitykset	87 168 137,55	93 534 781,29
Muiden lainojen vakuudeksi annetut kiinteistökiinnitykset	93 270 908,40	93 270 508,40
Vakuudeksi annetut kiinteistökiinnitykset	208 966 629,10	207 847 384,84
Lainojen vakuudeksi annetut kiinnitykset ja osakkeet	208 966 629,10	207 847 384,84
Muut omasta puolesta annetut vakuudet		
Kiinteistökiinnitykset	8 863 101,11	3 198 567,39
Yrityskiinnitykset	801 369,14	801 369,14
Pantattujen arvopapereiden kirjanpitoarvo	2 949 674,80	3 590 666,77
Talletukset	2 100,00	2 000,00
Takaukset	221 267 571,85	0,00
Muut	14 718 127,46	10 832 837,50
Muut omasta puolesta annetut vakuudet	248 601 944,36	18 425 440,80
Omasta puolesta annetut vakuudet		
Takaukset	2 222 222,16	3 333 333,28
Omasta puolesta annetut vakuudet	2 222 222,16	3 333 333,28
Muiden puolesta annetut vakuudet		
Takaukset	8 699 821,47	11 456 136,00
Muiden puolesta annetut vakuudet	8 699 821,47	11 456 136,00
Vuokravastuut		
Toimitilojen vuokravastuut	266 827 784,48	0,00
Koneiden ja laitteiden vuokravastuut	53 736 587,05	0,00
Maa-aluiden vuokravastuut	0,00	0,00
Muut vuokravastuut	11 208 867,74	0,00
Vuokravastuut	331 773 239,27	0,00
Muut vuokravastuut		
Alle vuoden sisällä erääntyneet vuokravastuut	8 077,45	97 366,56
1-5 vuoden sisällä erääntyvät vuokravastuut	1 504 728,20	73 504 923,29
Myöhemmin erääntyvät vuokravastuut	66 620,67	165 418 587,91
Muut vuokravastuut	1 579 426,32	239 020 877,76

Lahti kaupunkikonserni	2019	2018
Toimitilojen vuokravastuut	35 070 061,05	0,00
Koneiden ja laitteiden vuokravastuut	8 604 065,48	0,00
Maa-aluiden vuokravastuut	1 248 914,43	0,00
Muut vuokravastuut	0,00	0,00
Seuraavalla tilikaudella maksettava osuus, vuokravastuut	44 923 040,97	0,00
Kunnan vastuusitoumukset		
Alkuperäinen pääoma, takaukset omasta puolesta	274 110 000,00	274 740 000,00
Jäljellä oleva pääoma, takaukset omasta puolesta	221 267 571,85	233 329 732,00
Alkuperäinen pääoma, takaukset muiden puolesta	137 004,00	137 004,00
Jäljellä oleva pääoma, takaukset muiden puolesta	99 898,75	105 607,25
Kunnan osuus takauskeskuksen takausvastuista 31.12.	722 273 686,00	0,00
Kunnan osuus takauskeskuksen kattamattomista takausvastuista 31.12.	608 450,00	0,00
Kunnan mahdollista vastuuta kattava osuus takauskeskuksen rahastosta 31.12.	133 330,00	0,00
Muut taseen ulkopuolliset järjestelyt		
Kunnan antamat täytetakaukset asuntolainoista	0,00	0,00
Muut sopimusvastuut	7 848 228,76	20 808 591,34
Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisesti kunnalle aiheutuvat velvoitteet	9 481 000,00	0,00
Sopimuksiin sisältyvät lunastusvelvoitteet	13 200 000,00	0,00
Sopimuksiin sisältyvät palautusvastuut	929 027,67	958 249,88
Vuokravastuut voimassa 01.02.2063 asti	9 339 485,25	8 272 226,84
Arvonlisäveron palautusvastuu	30 634 676,79	23 188 670,34
Perustamishankkeiden valtionosuuden palautusvastuu	786 116,60	0,00
Yhteistyö- ja kumppanuussopimukset	7 495 800,00	0,00
Sopimusvastuut	79 714 335,07	53 227 738,39
Muut taseen ulkopuolliset järjestelyt	79 714 335,07	53 227 738,39

Muut konserniyhteisöjen vastuusitoumukset

Lahti Energia Oy

Lahti Energia Oy on sitoutunut Fennovoima Oy:n Hanhikivi 1 -ydinvoimahankkeen jatkorahoitukseen omistamiensa Voimaosakeyhtiö SF:n osakkeiden kautta vuoden 2014 alun ja laitoksen kaupallisen käytön alkamisen välisenä aikana yhteensä 34 730 540 eurolla. Lisäksi yhtiö on sitoutunut vastaamaan omistusosuutensa suhteessa Voimaosakeyhtiö SF:n hallinto- ym. vastaavista vuosittaisista kustannuksista, osuuden arvioidaan olevan 1,3 miljoonaa euroa vuoteen 2024 mennessä.

Lahti Energia Oy:llä on 8,7 miljoonan euron sijaantulovelvoite tai velvoite ostaa leasingkohde koskien tytäryhtiö Pilke Energian omistaman Koskipower Oy:n leasing sopimusta. Velvoite sisältyy liitetiedon kohtaan 23.1. Muiden puolesta annetut vakuudet. Sijaantulovelvoite kasvaa enintään 6 miljoonalla eurolla vuonna 2020, kun Koskipower Oy:n keskeneräinen voimalaitosprojekti saadaan päätökseen.

Lahti Energia Oy on sitoutunut takaamaan vuonna 2018 myymänsä kiinteistön vuokratuottotason. Vuonna 2019 tarkastettu vuokra-arvo on 1 194 122 euroa/vuosi. Takaus alkoi 1.7.2018 ja se on voimassa viisi vuotta. Vastuu ei koske tilanteita, joissa tila ei ole vuokrattavissa kiinteistöjalostuksen takia. Sitoumus sisältyy liitetiedon kohtaan 23.2 Muut annetut vakuudet.

LABIO Oy

Etelä-Suomen Aluehallintovirasto on myöntänyt LABIO Oy:lle ympäristönsuojelulain (86/2000) mukaisen ympäristöluvan 86/2014/1. Tarkkailun ja toiminnan lopettamisessa ja sen jälkeen tarvittavien toimien varmistamiseksi LABIO Oy on antanut Etelä-Suomen Aluehallintovirastolle vakuudeksi pankkitakauksen (Nordea nro 173025-46801) arvoltaan 417.600,00 euroa. Pankkitakaus on voimassa 8.12.2024 saakka, jonka jälkeen sitä jatketaan toiminnan loppumiseen saakka. Vastuu takauksesta on Lahti Aqua Oy:llä

Päijät-Hämeen Jätehuolto

Nordea Bank AB, Suomen sivuliike on antanut Hämeen elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskukselle Päijät-Hämeen Jätehuolto Oy:n puolesta ympäristönsuojelulain 59 §:n tarkoittaman omavelkaisen takauksen koskien Kujalan ympäristölupaa (ympäristölupa 17.11.2016) asianmukaisen jätehuollon, seurannan, tarkkailun ja toiminnan lopettamisessa tai sen jälkeen tarvittavien toimien varmistamiseksi. Pankin kokonaisvastuu on 5 000 000 euroa. Takaus on voimassa 3.1.2027 saakka.

Nordea Bank AB, Suomen sivuliike on antanut Hämeen elinkeino, -liikenne ja ympäristökeskukselle Päijät-Hämeen Jätehuolto Oy:n puolesta (poikkeuslupa 13.9.2019) ympäristönsuojelulain 199 §:n tarkoittaman omavelkaisen takauksen ympäristön saattamiseksi ennalleen lupapäätöksen kumoamisen tai lupamääräysten muuttamisen varalle. Takauksen kokonaisvastuu on 280 000 euroa. Takaus on voimassa 31.12.2020 saakka.

LAHTI-KONSERNI	2019	2018
Johdannaissopimukset		
Valuuttatermiinisopimukset		
Käypä arvo	0,00	0,00
Kohde-etuuden arvo	0,00	0,00
Koronvaihtosopimukset		
Käypä arvo	-19 578 380,93	-14 198 788,66
Kohde-etuuden arvo	331 740 566,00	358 713 294,63
Koron- ja valuutanvaihtosopimukset		
Käypä arvo	-4 055 337,00	-3 615 107,00
Kohde-etuuden arvo	30 000 000,00	30 000 000,00
Optio-oikeuden sisältävät koronvaihtosopimukset *		
Käypä arvo	-33 292 753,50	-17 050 260,18
Kohde-etuuden arvo	110 189 550,89	131 329 124,40
Sähköjohdannaiset		
Käypä arvo	-383 406,84	696 209,56
Kohde-etuuden arvo	10 982 061,39	1 796 481,05
Johdannaissopimukset yhteensä		
Käypä arvo	-57 309 878,26	-34 167 946,27
Kohde-etuuden arvo	482 912 178,28	521 838 900,08

*optio-oikeus vastapuolella

Konserniin kuuluvien yhteisöjen johdannaissopimusten nimellisarvot ja käyvät arvot on ilmoitettu konsernin tilinpäätöksen laadintahetken omistusosuuden mukaisesti ja vertailuvuoden osalta vertailuvuoden tilinpäätöshetken omistusosuuden mukaisesti. Käypä arvo tarkoittaa pankin johdannaissopimuksesta ilmoittamaa markkina-arvoa tilinpäätöshetkellä ja sisältää siirtyvät korot. Konsernitiilinpäätöksen liitetiedoissa esitetyt johdannaissopimukset on numeroitu juoksevasti (Lahden kaupunki 1-8, konserniyhteisöt 9-31).

Koronvaihtosopimukset

Koronvaihtosopimukset on tehty yksittäisen lainan korkoriskin suojaamiseksi. Sopimuksilla on muutettu lainan vaihtuva korko kiinteäksi. Vaihtuvakorkoisen lainan korko ei voi olla negatiivinen, kun taas koronvaihtosopimuksen vaihtuva korko voi olla negatiivinen. Lainan ja koronvaihtosopimuksen pääoma, eräpäivät sekä koron määräytymis- ja maksupäivät vastaavat toisiaan tai koronvaihtosopimuksen pääoma voi olla pienempi ja/tai voimassaoloaika lyhempi kuin lainan.

Nro	Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
1	63 000 000,00	-3 437 579,00	63 000 000,00	-2 321 110,16	11.12.2024
11	36 000 000,00	-1 717 341,00	37 500 000,00	-522 414,00	5.12.2031
12	31 428 571,00	-2 964 341,00	34 285 714,00	-3 532 340,00	10.3.2023
13	21 520 000,00	-1 261 134,00	27 680 000,00	-1 260 683,00	15.5.2026
14	18 000 000,00	-353 321,00	21 000 000,00	-193 212,00	15.9.2025
2	20 000 000,00	-745 071,00	20 000 000,00	-1 428 710,00	15.9.2020
16	14 915 254,00	-857 042,00	16 271 186,00	-479 507,00	16.12.2030
15	12 500 000,00	-456 488,00	15 625 000,00	-569 762,00	2.10.2023
29	8 015 390,00	-647 142,37	8 105 832,00	-242 371,06	27.3.2028
28	6 482 890,00	-455 737,00	6 505 312,00	-145 744,00	23.10.2027
17	4 997 496,96	-317 961,00	5 014 722,72	-119 945,07	31.10.2026
31	3 965 695,09	-246 369,25	3 973 286,22	-65 983,87	31.10.2026
18	2 973 330,00	-102 759,25	3 270 664,00	-21 334,97	13.10.2026
30	2 780 304,40	-133 912,00	2 994 173,96	-57 012,19	30.11.2027
19	2 683 333,00	-93 652,00	2 906 944,00	-105 072,00	3.11.2022
20	2 413 000,72	-153 864,15	2 421 318,04	-57 887,38	31.10.2026
21	99 841,00	-9 291,00	116 789,84	-12 441,03	7.11.2022
9	1 726 549,00	23 606,00	-	-	6.2.2029
10	5 730 407,00	47 303,86	-	-	1.12.2026

Koronvaihtosopimuksilla suojataan olemassa olevaa ja/tai tulevaa lainasalkkua. Sopimuksilla on muutettu lainasalkun vaihtuva korko kiinteäksi koronvaihtosopimuksen nimellispääoman osalta tietyille ajanjaksolle, jolloin on ollut ja tulee olemaan nostettuna vähintään koronvaihtosopimuksen nimellispääoman määräinen, vaihtuvaan korkoon sidottu laina tai lainat, joihin ei liity muuta johdannaissopimusta. Vaihtuvakorkoisen lainan korko ei voi olla negatiivinen, kun taas koronvaihtosopimuksen vaihtuva korko voi olla negatiivinen.

Nro	Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
22	3 925 500,00	-189 683,00	3 925 500,00	- 153 261,65	15.12.2023
23	1 674 880,00	- 50 044,00	1 920 878,00	- 44 220,34	19.12.2023

Koronvaihtosopimuksilla on alennettu kiinteäkorkoisten lainojen rahoituskustannuksia. Sopimukset muodostavat kokonaisuuden optio-oikeuden sisältävien koronvaihtosopimusten 5 ja 7 kanssa.

Nro	Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
6	17 000 000,00	886 125,59	17 000 000,00	1 177 665,75	26.8.2022
4	15 000 000,00	182 720,00	15 000 000,00	365 493,00	7.4.2020

Koron- ja valuutanvaihtosopimukset

Koron- ja valuutanvaihtosopimuksilla valuuttamääräinen laina on muutettu lainan noston yhteydessä euromääräiseksi ja lainasta maksetaan Euribor korkoon sidottua korkoa. Valuutan muutoksista aiheutuva valuuttariski on eliminoitu. Sopimusten pääomat, eräpäivät sekä koron määräytymis- ja maksupäivät vastaavat toisiaan.

Nro	Nimellispääoma 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
3	EUR 30 000 000,00 SEK 270 000 000,00	-4 055 337,00	EUR 30 000 000,00 SEK 270 000 000,00	- 3 615 107,00	10.6.2021

Option sisältävät koronvaihtosopimukset

Jatko-oikeudellinen koronvaihtosopimus nro 5 (alkamispäivä 7.4.2020) ja koronvaihtosopimus nro 4 muodostavat kokonaisuuden, jolla on alennettu yksittäisen kiinteäkorkoisen lainan rahoituskustannuksia ajalla 2010 - 2020. Jatko-oikeudellisella koronvaihtosopimuksella muutetaan lainojen vaihtuva korko kiinteäksi ajalle 2020–2040, mikäli pankki käyttää optio-oikeuttaan (myyty optio). Sopimuksen mukaan pankilla on oikeus toteuttaa option kohde-etuutena oleva koronvaihtosopimus. Jos 20 vuoden koronvaihtosopimusten korko on optio-oikeuden päättymispäivänä 3.4.2020 matalampi kuin 2,20 prosenttia, pankki käyttää optio-oikeuttaan ja nimellisarvoltaan 37 milj. euron koronvaihtosopimus astuu voimaan. Tämän jälkeen vuoteen 2040 asti vuosittaiset korkokustannukset 37 milj. euron lainamäärälle ovat enintään 2,20 prosenttia, vaihtuvakorkoisesta lainasta maksettava lainamarginaali sekä, mikäli Euribor korko on negatiivinen, koronvaihtosopimuksen vaihtuvan koron osuus. Jos 20 vuoden koronvaihtosopimusten korko on yli 2,20 prosenttia, optio-sopimus raukeaa ja koronvaihtosopimusta ei toteuteta.

Nro	Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
5	37 000 000,00	-11 784 104,00	37 000 000,00	- 5 351 600,00	7.4.2040

Jatko-oikeudellinen koronvaihtosopimus nro 7 (alkamispäivä 26.8.2022) ja koronvaihtosopimus nro 6 muodostavat kokonaisuuden, jolla on alennettu yksittäisen kiinteäkorkoisen lainan rahoituskustannuksia ajalla 2013 - 2022. Jatko-oikeudellisella koronvaihtosopimuksella muutetaan lainojen vaihtuva korko kiinteäksi ajalle 2022–2042, mikäli pankki käyttää optio-oikeuttaan (myyty optio). Sopimuksen mukaan pankilla on oikeus toteuttaa option kohde-etuutena oleva koronvaihtosopimus. Jos 20 vuoden koronvaihtosopimusten korko on optio-oikeuden päättymispäivänä 24.8.2022 matalampi kuin 2,84 prosenttia, pankki käyttää optio-oikeuttaan ja nimellisarvoltaan 40 milj. euron koronvaihtosopimus astuu voimaan. Tämän jälkeen vuoteen 2042 asti vuosittaiset korkokustannukset 40 milj. euron lainamäärälle ovat enintään 2,84 prosenttia, vaihtuvakorkoisesta lainasta maksettava lainamarginaali sekä, mikäli Euribor korko on negatiivinen, koronvaihtosopimuksen vaihtuvan koron osuus. Jos 20 vuoden koronvaihtosopimusten korko on korkeampi kuin 2,84 prosenttia, optiosopimus raukeaa ja koronvaihtosopimusta ei toteuteta.

Nro	Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
7	40 000 000,00	- 16 726 618,65	40 000 000,00	- 9 201 898,33	26.8.2042

Kynnyksellinen koronvaihtosopimus nro 24 on tehty lainasalkun korkoriskin suojaamiseksi alkaen 28.12.2016. Koronvaihtosopimuksella on lainasalkun korko muutettu kiinteäksi 2,55 prosentin koroksi 6 kuukauden Euribor koron ollessa korkeintaan 5 prosenttia. Koron ollessa yli 5 prosenttia maksettu korko on 2,55 prosentin sijasta 6 kuukauden Euribor korko vähennettynä yhdellä prosentilla (myyty optio). Korkotarkastelu tehdään korkojaksoittain 6 kk väliin. Vuosittaisena korkokustannuksena maksetaan lisäksi lainasta maksettava lainamarginaali sekä, mikäli Euribor korko on negatiivinen, koronvaihtosopimuksen vaihtuvan koron osuus. Vaihtuvakorkoisen lainan korko ei voi olla negatiivinen, kun taas koronvaihtosopimuksen vaihtuva korko voi olla negatiivinen.

Nro	Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
24	5 108 800,00	-942 436,33	5 108 800,00	- 833 465,94	28.12.2026

Vaihdettavalla koronvaihtosopimuksella nro 25 on muutettu yksittäisen lainan korko kiinteäksi 4,85 prosentin koroksi. Sopimuksen alkamispäivä oli 19.9.2007 ja sen mukaan pankilla on oikeus minä tahansa koronmaksupäivänä (kerran vuodessa) päättää, että sopimuksen vaihto-oikeus toteutuu (myyty optio). Sopimuksen vaihto-oikeus koskee koronmaksun ehtoja: Jos pankki käyttää vaihto-oikeuttaan, muuttuu maksetun koron korkosidonnaisuus. Tällöin maksetaan 4,85 prosentin sijasta 12 kuukauden Euribor korkoa vähennettynä 0,10 prosentilla. Pankki maksaa molemmissa vaihtoehtoissa 12 kuukauden Euribor korkoa. Vaihtuvakorkoisen lainan korko ei voi olla negatiivinen, kun taas koronvaihtosopimuksen vaihtuva korko voi olla negatiivinen. Vuosittaisena korkokustannuksena maksetaan 4,85 prosenttia, lainasta maksettava lainamarginaali sekä, mikäli Euribor korko on negatiivinen, koronvaihtosopimuksen vaihtuvan koron osuus. Lainan ja koronvaihtosopimuksen pääoma, eräpäivät sekä koron määräytymis- ja maksupäivät vastaavat toisiaan. Sopimus päättyi 21.9.2020.

Nro	Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
25	139 570,89	-7371,00	279 144,40	- 21 274,12	21.9.2020

Pakollisiin varauksiin kirjatut korkojohdannaissopimukset

Johdannaissopimukset on tulkittu ei-suojaavaksi ja sopimusten negatiiviset markkina-arvot tai markkina-arvojen muutokset on kirjattu tulosvaikutteisesti varovaisuuden periaatteen mukaisesti pakollisiin varauksiin.

Koronvaihtosopimukset

Nro	Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
8	20 000 000,00	- 5 983 578,00	20 000 000,00	- 2 636 566,00	25.5.2055
26	14 915 255,00	-541 828,00	16 271 187,00	- 881 132,00	15.6.2021

Jatko-oikeudellinen koronvaihtosopimuksessa nro 27 pankilla on oikeus toteuttaa option kohde-etuutena oleva koronvaihtosopimus (myyty optio). Jos 9 vuoden koronvaihtosopimusten korko on optio-oikeuden päättymispäivänä matalampi kuin 2,80 prosenttia pankki käyttää optio-oikeuttaan ja nimellisarvoltaan 27 941 180 euron koronvaihtosopimus astuu voimaan 10.3.2021.

Nro	Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018	Sopimuksen eräpäivä
27	27 941 180,00	-3 832 224,00	27 941 180,00	- 2 651 922,00	10.3.2030

Sähköjohdannaiset

Nimellispääoma EUR 31.12.2019	Käypä arvo EUR 31.12.2019	Nimellispääoma EUR 31.12.2018	Käypä arvo EUR 31.12.2018
10 982 061,39	-383 406,84	1 796 481,05	696 209,56

Johdannaissopimusten korkoherkkyys

Seuraavassa taulukossa on esitetty kaupunkikonsernin korkojohdannaissopimusten korkoherkkyys, ts. miten korkomuutos vaikuttaa sopimusten markkina-arvoihin. Korkoherkkyys on laskettu, jos korkoprosentti muuttuu tilinpäätöshetken tasosta -1, -0,5, +0,5, +1 tai +2 prosenttiyksikköä. Johdannaissopimusten negatiivisten kassavirtojen ajoittuminen tulevaisuudessa on arvioitu tilinpäätöshetken termiinikorkojen perusteella.

Lahden kaupunkikonsernin korkojohdannaissopimukset, herkkyyshanalyysi

Nro	Johdannaisen sopimustyyppi	Sopimuksen nimellisarvo	Sopimuksen eräpäivä	Negatiivinen kassavirta 31.12.2019 termiinkorkojen perusteella	Laskennallinen markkina-arvo 31.12.2019	Korkomuutoksen vaikutus laskennalliseen markkina-arvoon 31.12.2019				
						Korkomuutos verrattuna 31.12.2019 korkotasoon				
						-1,0 %	-0,5 %	+0,5 %	+1 %	+2 %
1	Koronvaihtosopimus	63 000 000	11.12.2024	05/2024 asti	-3 437 579	-5 956 098	-4 126 896	-489 988	1 317 716	4 911 620
11	Koronvaihtosopimus	36 000 000	5.12.2031	2030 asti	-1 717 341	-3 952 753	-2 810 989	-669 665	334 080	2 217 474
12	Koronvaihtosopimus	31 428 571	10.3.2023	Sopimusajan loppuun	-2 964 341	-3 764 550	-3 363 958	-2 565 714	-2 168 092	-1 375 923
13	Koronvaihtosopimus	21 520 000	15.5.2026	Sopimusajan loppuun	-1 261 134	-2 007 827	-1 630 096	-900 724	-548 645	131 343
14	Koronvaihtosopimus	18 000 000	15.9.2025	Sopimusajan loppuun	-353 321	-899 716	-626 287	-80 822	191 206	733 829
2	Koronvaihtosopimus	20 000 000	15.9.2020	Sopimusajan loppuun	-745 070	-846 736	-795 935	-694 142	-643 150	-540 978
8	Koronvaihtosopimus	20 000 000	25.5.2055	Sopimusajan loppuun	-5 983 578	-9 407 852	-7 693 694	-4 277 521	-2 575 549	815 959
6	Koronvaihtosopimus	17 000 000	26.8.2022	Kassavirta positiivinen	886 126	901 124	899 565	878 683	871 358	856 934
16	Koronvaihtosopimus	14 915 254	16.12.2030	Sopimusajan loppuun	-857 042	-1 669 843	-1 262 700	-452 867	351 046	750 787
26	Koronvaihtosopimus	14 915 255	15.6.2021	Sopimusajan loppuun	-541 828	-721 792	-631 445	-452 939	-364 768	-190 568
15	Koronvaihtosopimus	12 500 000	2.10.2023	Sopimusajan loppuun	-456 488	-710 077	-583 238	-456 488	-203 260	49 586
4	Koronvaihtosopimus	15 000 000	7.4.2020	Kassavirta positiivinen	182 720	183 212	182 967	182 476	182 232	181 743
29	Koronvaihtosopimus	8 015 990	27.3.2028	Sopimusajan loppuun	-647 142	-1 321 034	-976 195	-330 382	-28 202	537 528
28	Koronvaihtosopimus	6 482 890	23.10.2027	Sopimusajan loppuun	-455 737	-899 319	-677 554	-233 873	-11 966	431 970
17	Koronvaihtosopimus	4 997 497	31.10.2026	Sopimusajan loppuun	-317 961	-641 372	-476 196	-165 223	-18 968	256 162
31	Koronvaihtosopimus	9 965 695	31.10.2026	Sopimusajan loppuun	-246 969	-502 693	-371 780	-125 917	-9 406	208 639
22	Koronvaihtosopimus	9 925 500	15.12.2023	Sopimusajan loppuun	-189 683	-318 660	-253 197	-127 885	-67 948	46 702
18	Koronvaihtosopimus	2 973 330	13.10.2026	Sopimusajan loppuun	-102 759	-239 194	-170 265	-38 988	23 498	142 495
30	Koronvaihtosopimus	2 780 304	30.11.2027	Sopimusajan loppuun	-133 912	-291 925	-211 275	-59 118	12 616	147 926
19	Koronvaihtosopimus	2 683 333	3.11.2022	Sopimusajan loppuun	-93 652	-159 858	-126 675	-60 788	-28 082	36 865
20	Koronvaihtosopimus	2 413 001	31.10.2026	Sopimusajan loppuun	-153 864	-310 477	-230 490	-79 902	-9 080	124 146
23	Koronvaihtosopimus	1 674 880	19.12.2023	Sopimusajan loppuun	-50 044	-86 264	-67 914	-32 591	-15 597	17 102
21	Koronvaihtosopimus	92 710	7.11.2022	Sopimusajan loppuun	-9 291	-11 692	-10 489	-8 098	-6 911	-4 554
9	Koronvaihtosopimus	1 726 549	6.2.2029	2/2023 asti	23 606	-126 588	-51 503	98 737	173 891	324 259
10	Koronvaihtosopimus	5 730 407	1.12.2026	Kassavirta positiivinen 2023	47 304	-301 078	-123 135	211 168	368 045	662 480
3	Koron- ja valuutanvaihtosopimus	30 000 000	10.6.2021	Sopimusajan loppuun	-4 055 337	-4 181 376	-4 117 749	-3 992 067	-3 930 004	-3 807 412
7	Jatkettava koronvaihtosopimus, myyty optio	40 000 000	26.8.2042	Sopimusajan loppuun	-16 726 619	-27 862 560	-21 993 127	-12 208 568	-8 262 951	-2 684 315
5	Jatkettava koronvaihtosopimus, myyty optio	37 000 000	7.4.2040	Sopimusajan loppuun	-11 784 104	-20 944 578	-16 143 520	-7 835 720	-4 316 549	-539 511
27	Jatkettava koronvaihtosopimus, myyty optio	27 941 180	10.3.2030	Sopimusajan loppuun	-3 832 224	-5 475 903	-4 636 560	-3 064 878	-2 339 859	-1 069 715
24	Kynnyksellinen koronvaihtosopimus, myyty optio	5 108 800	28.12.2026	Sopimusajan loppuun	-942 436	-1 329 982	-1 132 217	-760 167	-585 698	-260 408
25	Vaihto-oikeudellinen koronvaihtosopimus, myyty optio	139 571	21.9.2020	Sopimusajan loppuun	-7 371	-7 371	-7 371	-7 371	-7 371	-7 371
Yhteensä		471 930 117			-56 926 471	-93 864 830	-74 225 916	-38 800 742	-22 316 369	3 104 795
Muutos laskennalliseen markkina-arvoon 31.12.2019						-36 938 359	-17 299 444	18 125 729	34 610 103	60 031 266

Keskeiset liitetiedot

OMISTUKSET MUISSA YHTEISÖISSÄ

	Kotipaikka	Kunnan omistusosuus %	Konsernin omistusosuus %	Konsernin osuus omasta pääomasta	Konsernin osuus vieraasta pääomasta	Konsernin osuus tilikauden tuloksesta
Tytäryhteisöt						
KOKO Lahti Oy	Lahti	100,00	100,00	-255 136,7	2 299 041,0	-291 814,2
Lahden Pysäköinti Oy	Lahti	100,00	100,00	8 345 398,8	14 042 856,9	309 560,9
Lahden Sairaalaparkki Oy	Lahti	0,00	81,89	481 358,5	9 357 200,9	122 607,6
Lahden Seudun Kehitys LADEC Oy- alakonsemi	Lahti	74,80	75,90	781 969,6	492 745,7	-22 616,2
Energon Oy	Lahti	0,00	75,90	89 970,1	516 185,2	24 399,1
Lahden Työn Paikka Oy	Lahti	100,00	100,00	-1 074 121,2	1 889 766,3	-436 615,4
Lahti Aqua Oy-alakonsemi	Lahti	100,00	100,00	32 403 575,8	28 697 373,0	2 209 572,7
Aqua Palvelu Oy	Lahti	0,00	100,00	1 086 414,5	2 024 459,6	-62 486,4
Aqua Verkko Oy	Lahti	0,00	100,00	21 726 696,1	66 620 217,1	2 914 884,7
LABIO Oy	Lahti	0,00	83,43	1 583 162,3	14 000 111,0	-405 901,6
Lahti Energia Oy-alakonsemi	Lahti	100,00	100,00	45 677 150,9	488 829 248,9	12 191 136,2
LE-Sähköverkko Oy	Lahti	0,00	100,00	25 951 202,5	54 093 417,8	252 222,2
Pilke Energia Oy	Lahti	0,00	100,00	1 116 005,8	18 265 714,8	-563 877,8
Koskipower Oy	Lahti	0,00	100,00	1 441 111,8	2 803 401,1	25 081,7
Provincia Oy	Lahti	57,63	65,04	2 623 114,7	1 198 103,2	1 263 898,4
Päijät-Hämeen Ateriapalvelut Oy	Lahti	56,90	79,46	329 727,4	2 972 173,6	454 614,0
Päijät-Hämeen Jätehuolto Oy	Lahti	58,58	58,58	2 094 766,7	11 214 523,4	38 269,8
Päijät-Hämeen Laitoshuoltopalvelut Oy	Lahti	56,90	79,46	256 375,9	3 667 431,5	85 730,9
Työterveys Wellamo Oy	Lahti	59,60	64,11	1 616 662,1	771 853,9	123 561,3
Kiint Oy Lahden Laiturikadun Pysäköinti	Lahti	0,00	32,64	78 431,2	1 035,7	-155,4
Salpaus-palvelut Oy	Lahti	0,00	63,86	238 649,0	229 563,0	11 532,0
Lahden Talot Oy	Lahti	100,00	100,00	21 774 100,6	22 237 061,4	537 061,0
Lahden Asunnot Oy	Lahti	0,00	100,00	14 590 163,5	31 841 181,2	380 076,8
Lahden Palveluasunnot Oy	Lahti	0,00	100,00	1 901 535,0	57 209 282,1	38 400,0
Asunto Oy Lahden Kivakatu 2	Lahti	0,00	100,00	2 500,0	0,0	0,0
Kiinteistö Oy Vesijärvenkatu	Lahti	0,00	100,00	507 072,9	114 374,8	2,4
Kiint Oy Hansaparkki	Lahti	56,88	56,88	3 490 611,3	4 988,8	-823,7
Kiint Oy Lahden Sammonkatu 8	Lahti	0,00	100,00	4 558 020,9	48 119,0	-29 922,9
Kiint Oy Lahden Tiedepuisto	Lahti	54,60	54,60	7 580 428,9	6 478 592,2	161 257,7
Lahden Terveystalo Oy	Lahti	82,50	91,66	-258 408,3	434 166,8	-3 169 524,1
Musiikkiopiston Omakotisäätiö	Lahti	100,00	100,00	0,0	0,0	-702,8
Nastolan virastotalokiinteistö Oy	Lahti	100,00	100,00	214 333,9	39 778,3	-862 716,1
Paavolakiinteistöt Oy	Lahti	100,00	100,00	7 011 858,3	5 104 173,1	367 961,2
As Oy Kittilän Petsukka	Kittilä	0,00	33,33	0,0	0,0	0,0
Kiint Oy Villähteen liikekeskus	Lahti	29,14	29,000000	-3 696 987,69	-16 863 902,68	-651 884,85
Seponkadun Pysäköinti Oy	Lahti	0,00	26,00	0,0	0,0	0,0
Kiint Oy Kanelipuu	Lahti	0,00	100,00	-17 764 292,2	-71 321 475,4	-2 696 296,1
Nastolan Kulttuurikiinteistöt Oy	Lahti	80,90	80,90	-16 400 308,1	-63 026 373,8	-2 362 688,4
Kuntayhtymät						
Hollolan-Lahden Vesilaitos ky	Hollola	40,00	40,00	-6 402 706,8	-23 609 151,6	-1 323 780,5
Koulutuskeskus Salpaus ky	Lahti	63,86	63,86	-11 908 533,2	-41 648 120,2	-2 276 080,0
Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymä	Lahti	52,34	52,34	-11 142 654,1	-37 377 472,5	-1 998 808,2
Päijät-Hämeen liiton ky	Lahti	56,44	56,44	-13 506 144,0	-43 801 841,0	-2 299 147,0
Eteva ky	Mäntsälä	4,66	4,66	-1 238 217,9	-3 905 209,1	-201 700,3
Muut yhteisöt						
Lahden Jäähalli Oy	Lahti	46,16	46,92	-14 945 623,4	-45 133 622,6	-2 269 883,6
Lahden Konservatorio Oy	Lahti	50,57	50,57	-17 443 881,6	-51 777 454,5	-2 575 274,4
Lahden seutu - Lahti Region Oy	Lahti	52,90	52,90	-19 644 750,4	-57 440 228,4	-2 828 676,7
Lahti Events Oy	Lahti	0,00	100,00	-39 776 742,4	-114 777 635,2	-5 601 935,4
Päijät-Hämeen Ajoharjoittelurata Oy	Lahti	50,00	69,16	-29 336 185,6	-83 664 655,8	-4 050 463,2
Radio- ja tv-museosäätiö	Lahti	50,00	50,00	-22 529 479,6	-63 583 790,5	-3 055 688,1
Spatium Toimitilat Oy	Lahti	100,00	100,00	-47 700 067,6	-133 362 553,9	-6 366 096,7
C-Ella Oy	Jyväskylä	0,00	33,33	-16 778 713,9	-46 514 523,7	-2 206 718,4
e-Protech Oy	Hämeenlinna	0,00	30,00	-15 894 685,3	-43 725 749,9	-2 062 661,3
Nordic Innovation Accelerator Oy	Lahti	0,00	31,01	0,0	0,0	0,0
One1 Oy	Lahti	0,00	63,86	-14 158 273,8	-38 428 614,3	-1 794 549,8
POLA Energy Assets Oy	Pori	0,00	50,00	-30 452 804,8	-82 168 709,3	-3 819 849,5
Riihelän Huolto Oy	Lahti	12,75	39,25	-24 942 086,8	-66 933 963,6	-3 098 559,6

Tunnuslukujen laskentakaavat

TUNNUSLUKUJEN LASKENTAKAAVAT

Tuloslaskelma

Toimintatuotot prosenttia toimintakuluista
 $= 100 * \text{Toimintatuotot} / (\text{Toimintakulut} - \text{Valmistus omaan käyttöön})$

Vuosikate prosenttia poistoista
 $= 100 * \text{Vuosikate} / \text{Poistot} + \text{Arvonalentumiset}$

Vuosikate € / asukas
 $= \text{Vuosikate} / \text{Asukasmäärä}$

Rahoituslaskelma

INVESTOINNIT

Toiminnan ja investointien rahavirta ja sen kertymä, €
 $= \text{toiminnan ja investointien rahavirta} - \text{välituloksen tilinpäätösvuoden ja neljän edellisen vuoden kertymä}$

Investointien tulorahoitus, %
 $= 100 * \text{Vuosikate} / \text{Investointien omahankintameno}$

LAINANHOITO

Laskennallinen lainanhoitokate
 $= (\text{Vuosikate} + \text{Korkokulut}) / (\text{Korkokulut} + \text{Laskennalliset lainanlyhennykset})$

Lainanhoitokate
 $= (\text{Vuosikate} + \text{Korkokulut}) / (\text{Korkokulut} + \text{Lainanlyhennykset})$

MAKSUVALMIUS

Rahavarat 31.12.
 $= \text{Rahoitusarvopaperit sekä rahat ja pankkisaamiset}$

Kassasta maksut kootaan seuraavista eristä:

Tuloslaskelmasta:

Toimintakulut - Valmistus omaan käyttöön

Korkokulut

Muut rahoituskulut

Rahoituslaskelmasta:

Investointimenot

Antolainojen lisäys

Pitkäaikaisten lainojen vähennys (lyhennykset)

Kassan riittävyys (pv)
 $= 365 \text{ pv} \times \text{Rahavarat 31.12.} / \text{Kassasta maksut tilikaudella}$

Tase

Kertynyt ylijäämä (alijäämä)
 $= \text{Edellisten tilikausien ylijäämä (alijäämä)} + \text{Tilikauden ylijäämä (alijäämä)}$

Kertynyt ylijäämä (alijäämä), €/asukas
 $= [\text{Edellisten tilikausien ylijäämä (alijäämä)} + \text{Tilikauden ylijäämä (alijäämä)}] / \text{Asukasmäärä}$

Omavaraisuusaste, %
 $= 100 * (\text{Oma pääoma} + \text{Poistoero ja vapaaehtoiset varaukset}) / (\text{Koko pääoma} - \text{Saadut ennakot})$

Suhteellinen velkaantuneisuus, %
 $= 100 * (\text{Vieras pääoma} - \text{Saadut ennakot}) / \text{Käyttötulot}$

Lainat ja vuokravastuut, 31.12.
 $= \text{Vieras pääoma} - (\text{Saadut ennakot} + \text{Ostovelat} + \text{Siirtovelat} + \text{Muut velat}) + \text{Vuokravastuut}$

Lainat ja vuokravastuut, €/asukas
 Asukaskohtainen tunnusluku lasketaan jakamalla edellä mainittu lainojen ja vastuiden määrä tilinpäätösvuoden päättymispäivän mukaisella kunnan asukasmäärällä.

Lainakanta 31.12.
 $= \text{Vieras pääoma} - (\text{Saadut ennakot} + \text{Ostovelat} + \text{Siirtovelat} + \text{Muut velat})$

Lainat € / asukas

Asukaskohtainen lainamäärä lasketaan jakamalla edellä mainittu lainakanta tilinpäätösvuoden päättymispäivän mukaisella kunnan asukasmäärällä.

Lainasaamiset 31.12.

= Sijoituksiin merkityt joukkovelkakirjasaamiset ja muut lainasaamiset

Taseyksikön tunnusluvut**Tuloslaskelma****Kunnan sijoittaman pääoman tuotto, %**

= $100 * (\text{Yli-/alijäämä ennen satunnaisia eriä} + \text{Kunnalla maksetut korkokulut} + \text{Korvaus peruspääomasta}) / (\text{Oma pääoma} + \text{Lainat kunnalta} + \text{Poistoero ja vapaaehtoiset varaukset})$

Sijoitetun pääoman tuotto, %

= $100 * (\text{Yli-/alijäämä ennen satunnaisia eriä} + \text{Kunnalla maksetut korkokulut} + \text{Muille maksetut korkokulut} + \text{Korvaus peruspääomasta}) / (\text{Oma pääoma} + \text{Sijoitettu korollinen vieras pääoma} + \text{Poistoero ja vapaaehtoiset varaukset})$

Voitto, %

= $100 * (\text{Yli-/alijäämä ennen varauksia} / \text{Liikevaihto})$

Rahoituslaskelma**Toiminnan ja investointien rahavirta ja sen kertymä, €**

=toiminnan ja investointien rahavirta -välituloksen tilinpäätösvuoden ja neljän edellisen vuoden kertymä

Investointien tulorahoitus, %

= $100 * (\text{Yli-/alijäämä ennen satunnaisia eriä} + \text{Poistot ja arvonalentumiset} - \text{Tuloverot}) / \text{Investointien omahankintameno}$

Pääomamenojen tulorahoitus, %

= $100 * (\text{Yli-/alijäämä ennen satunnaisia eriä} + \text{Poistot ja arvonalentumiset} - \text{Tuloverot}) / (\text{Investointien omahankintameno} + \text{Antolainojen nettolisäys} + \text{Lainanlyhennykset})$

Lainanhoito**Lainanhoitokate**

= $(\text{Yli-/alijäämä ennen satunnaisia eriä} + \text{Poistot ja arvonalentumiset} + \text{Korkokulut} - \text{Tuloverot}) / (\text{Korkokulut} + \text{Lainanlyhennykset})$

Maksuvalmius**Current ratio**

= $(\text{Vaihto-omaisuus} + \text{Lyhytaikaiset saamiset} + \text{Rahoitusarvopaperit} + \text{Rahat ja pankkisaamiset}) / (\text{Lyhytaikainen vieras pääoma} - \text{Saadut ennakot})$

Quick ratio

= $(\text{Rahat ja pankkisaamiset} + \text{Rahoitusarvopaperit} + \text{Lyhytaikaiset saamiset}) / (\text{Lyhytaikainen vieras pääoma} - \text{Saadut ennakot})$

Kassan riittävyys (pv)

= $365 \text{ pv} \times \text{Rahavarat 31.12.} / \text{Kassasta maksut tilikaudella}$

Tase**Kertynyt yli- / alijäämä**

= $\text{Edellisten tilikausien yli- / alijäämä} + \text{Tilikauden yli- / alijäämä}$

Omavaraisuusaste, %

= $100 \times (\text{Oma pääoma} + \text{Poistoero ja vapaaehtoiset varaukset}) / (\text{Koko pääoma} - \text{Saadut ennakot})$

Suhteellinen velkaantuneisuus, %

= $100 \times (\text{Vieras pääoma} - \text{Saadut ennakot}) / \text{Käyttötulot}$

Lainakanta 31.12.

= $\text{Vieras pääoma} - (\text{Saadut ennakot} + \text{Ostovelat} + \text{Siirtovelat} + \text{Muut velat})$

Lainasaamiset 31.12.

= Sijoituksiin merkityt jvk-lainasaamiset ja muut lainasaamiset

Konsernin tunnusluvut**Tuloslaskelma****Toimintatuotot prosenttia toimintakuluista**= $100 * \text{Toimintatuotot} / \text{Toimintakulut}$ **Vuosikate prosenttia poistoista**= $100 * \text{Vuosikate} / (\text{Poistot} + \text{Arvonalentumiset})$ **Vuosikate € / asukas**= $\text{Vuosikate} / \text{Asukasmäärä}$ **Asukasmäärä****Rahoituslaskelma**INVESTOINNIT**Toiminnan ja investointien rahavirta ja sen kertymä viideltä vuodelta, €****Investointien tulorahoitus, %**= $100 * \text{Vuosikate} / \text{Investointien omahankintameno}$ LAINANHOITO**Laskennallinen lainanhoitokate**= $(\text{Vuosikate} + \text{Korkokulut}) / (\text{Korkokulut} + \text{Laskennalliset lainanlyhennykset})$ MAKSUVALMIUS**Kassan riittävyys (pv)**= $365 \text{ pv} * \text{Rahavarat } 31.12. / \text{Kassasta maksut tilikaudella}$

Kassasta maksut kootaan seuraavista eristä:

Konsernituloslaskelmasta:

Toimintakulut

Korkokulut

Muut rahoituskulut

Konsernin rahoituslaskelmasta:

Investointimenot

Antolainasaamisten lisäykset

Pitkäaikaisten lainojen vähennys (lyhennykset)

Tase**Omavaraisuusaste (%)**= $100 * (\text{Oma pääoma} + \text{Vähemmistöosuus} + \text{Konsernireservi} + \text{Poistoero ja vapaaehtoiset varaukset}) / (\text{Koko pääoma} - \text{Saadut ennakot})$ **Suhteellinen velkaantuneisuus, %**= $100 * (\text{Vieras pääoma} - \text{Saadut ennakot}) / \text{Käyttötulot}$ **Kertynyt yli / alijäämä (1 000) €**= $\text{Edellisten tilikausien yli- / alijäämä} + \text{Tilikauden yli- / alijäämä} / 1000$ **Kertynyt yli / alijäämä € / asukas**= $(\text{Edellisten tilikausien yli- / alijäämä} + \text{Tilikauden yli- / alijäämä}) / \text{Asukasmäärä}$ **Konsernin lainakanta (1 000) € 31.12.**= $\text{Vieras pääoma} - (\text{Saadut ennakot} + \text{Ostovelat} + \text{Siirtovelat} + \text{Muut velat})$ **Konsernin lainat (1 000) € / asukas**

Asukaskohtainen lainamäärä lasketaan jakamalla konsernin lainakanta tilinpäätösvouden päättymispäivän mukaisella kunnan asukasmäärällä.

Lainat ja vuokravastuut 31.12.= $\text{Vieras pääoma} - (\text{Saadut ennakot} + \text{Ostovelat} + \text{Siirtovelat} + \text{Muut velat}) + \text{Vuokravastuut}$ **Konsernin lainat ja vuokravastuut, euroa/asukas**

Asukaskohtainen tunnusluku lasketaan jakamalla edellä mainittua lainojen ja vastuiden määrä tilinpäätösvouden päättymispäivän mukaisella kunnan asukasmäärällä.

Konsernin lainasaamiset (1 000) € 31.12.

= Sijoituksiin merkityt joukkovelkakirjasaamiset ja muut lainasaamiset

Konsernin henkilöstömäärä 31.12.

= Kunnan ja sen tytäryhteisöjen palveluksessa olleiden henkilöiden lukumäärä 31.12.

Taseyksiköiden tilinpäätökset

Sitovat määrärahat

Taseyksiköt

Lahden Tilakeskus	Tilikauden ylijäämä (alijäämä) ilman käyttöomaisuuden myyntivoittoja ja -tappioita
Lahden kaupunginorkesteri	Tilikauden ylijäämä (alijäämä)
Lahden kaupunginteatteri	Tilikauden ylijäämä (alijäämä)

LAHDEN TILAKESKUS

TOIMINTAKERTOMUS

Toiminta-ajatus

Tilakeskus on kaupunginhallituksen konserni- ja tilajaoston alainen kunnallinen taseyksikkö, jonka tehtävänä on huolehtia kaupungin omistamasta toimitilakannasta, sen teknisestä kunnosta ja arvosta, tuottavuudesta, tehokkaasta käytöstä ja kehittämisestä sekä järjestää kaupunkiorganisaatiolle sen palvelutuotannon tarpeisiin tarkoituksenmukaiset toimitilat niihin sovitut kiinteistöpalvelut. Tilakeskus voi tarjota palveluitaan myös ulkopuolisille. Kaupungin konsernitasoisen omistajapolitiikan ja -ohjauksen toteutuminen edellyttää valmistelu-tehtäviä, joista tilahallinnon osalta vastaa tilakeskuksen johto.

Toimitilajohtajan katsaus

Kaupungin strategian kärkihankkeet, palveluverkkorakenteen muutokset sekä toiminnan ja talouden tasapainotusohjelma ovat keskeisessä asemassa ohjaamassa toimitilahallinnon toiminnan suunnittelua vuosiksi eteenpäin. Näiden lisäksi julkisessa käytössä olevien kiinteistöjen kunnan ja toimivuuden varmistaminen sekä korjausvelan ja energiatehokkuuden hallinta ja ympäristötavoitteet ovat tärkeässä roolissa Tilakeskuksen toiminnassa. Kiinteistöjen energiatehokkuus- ja ympäristötavoitteiden saavuttamisen toimintamalleissa Tilakeskus on myös edelläkävijä ja esimerkin näyttäjä. Kaupunginhallituksen konserni- ja tilajaoston hyväksymää toimitilaohjelmaa toteutettiin monin tavoin, mm. konserniyhteistyötä tukevan kiinteistöhallinnon ja rakennuttamisen ohjausryhmän (kihara) toiminnalla sekä kiinteistökannan salkutuksen E-salkun eli imagorakennusten usealle vuodelle ajoittuva kunnostusohjelman laa-timisella.

Talonrakennushankkeista valmistui Isorannan leirikeskus. Suurimpia rakenteilla olevia hankkeita ovat Launeen monitoimitalo, Rakokiven monitoimitalo ja Kivimaan koulun laajenusosa sekä Laaksokatu 6:n päiväkotit. Kaupunginsairaalan uudistaminen pääterveysasemaksi valmistui viimeisiltäkin osin alkuvuodesta 2019. Paavolan kampusalueen hankkeiden suunnittelua vietiin eteenpäin kiivaassa tahdissa. Käyttösuunnitelmaa toteutettiin suunnitellussa aikataulussa muutama vähäistä poikkeusta lukuun ottamatta. Kaupungin taide- ja muotoilukeskuksen (LAD) vuokratilat rakentuvat Malskille yksityisenä investointihankkeena. Yksityisrahoitusmallilla toteutettavaa hotelli- ja vesiliikuntakeskushanketta Ranta-Kartanoon valmisteltiin yhteistyössä kaupungin ja yksityisen kiinteistökehitysyrityksen kesken. Lisäksi valmisteltiin Renkomäen monitoimitalon elinkaarihanketta. Vuokrahankeista vuoden vaihteessa valmistui palvelutorin I-vaihe.

Tilakeskuksen hallinnoima tilakanta väheni yhteensä noin 9.700 m² verran. Vanhan rakennuskannan poistumaa kertyi myyntien kautta noin 3.500 m² ja purkamisten seurauksena noin 20.100 m², yhteensä noin 23.600 m². Oma tilakanta lisääntyi Nastopolin ja Kirkkokatu 16 (AKK) kiinteistökaupoilla hankituilla rakennuksilla noin 13.300 m². Vuokratilojen lisäystä koulujen tilapäistilarpeisiin kertyi vuoden aikana kaikkiaan noin 5.000 m². Samoin aloitettiin valmistelut kaupungintalon toimintojen siirrosta remontin ajaksi Fellmannin kampukselle syksyn 2019 ja kevään 2020 aikana.

Kaupungin toimitilakannan rakenteen, toimivuuden ja tehokkaan käytön kehittäminen tapahtuu vaiheittain sivistyksen

palvelualueen palveluverkon kehittämisen rinnalla ja kestää yli nykyisen taloussuunnitelmakauden. Lisäksi etenkin koulujen palveluverkossa tapahtuvat ennakoimattomat tilantarpeen lisäykset tuovat ylimäärisiä haasteita kehittämiseen. Kokonaisuutta ei ole mahdollista rationalisoida kertaheitolla. Kaupungin palvelutuotannon käytöstä poistuvien kiinteistöjen realisointimahdollisuudet riippuvat asemakaavoituksesta, realisoitavien kohteiden kunnosta sekä kulloisestakin markkinatilanteesta. Kehittämistyö tilakannan eheyttämiseksi edellyttää tilakannan luokitukseen perustuvaa riittävän kattavasti suuntaa antavaa pitkän aikavälin suunnitelmaa ja sitoutumista sen toteuttamiseen yli valtuustokausien.

Kiinteistöjen ylläpidossa ja rakennuttamisessa käytössä olevien tietojärjestelmien hyödyntämistä lisätään jatkuvasti Tilakeskuksen toiminnassa. Kiinteistöjen huoltokirja- ja projektipankkijärjestelmä BEM:n uuden käyttöliittymän ja uusien ominaisuuksien hyödyntämistä on otettu käyttöön mm. hankintojen kilpailuttamisessa, tarkastustoiminnassa, sopimusten hallinnassa ja järjestelmän mobiilikäytössä. Kiinteistöjen kulutusseurantajärjestelmä Enerkey:hin otettiin käyttöön nykyisen tuntitason energian kulutusseurannan lisäksi kohdekohtainen CO₂-päästöraportointi sekä kustannusraportointi.

Rakennusteollisuus RT totesi syksyn 2019 suhdannekatsauksessaan rakentamisen suhdanteen laskevan prosenttien veran. Vuonna 2020 laskun arvioidaan kiihtyvän kolmeen prosenttiin. Toisaalta julkinen palvelurakentaminen kipua ennätystasolle. Julkisen palvelurakentamisen määrä on voimakkaassa kasvussa. Käynnissä on useita sairaalahankkeita. Lupakehitys ennakoii kasvun kiihtyvän vielä kuluvana vuonna. Koulujen uudisrakentaminenkin jatkuu vilkkaana, mutta uusien aloitusten taso ei yllä enää vuoden 2018 huipputasolle.

Tilastokeskuksen mukaan rakennuskustannukset nousivat vuoden 2019 joulukuussa 0,2 prosenttia vuodentakaisesta. Tarvikepanosten hinnat laskivat 0,2 prosenttia, työpanosten hinnat nousivat 0,2 prosenttia ja palveluiden hinnanmuutosta ei tapahtunut edellisen vuoden joulukuuhun verrattuna. Kiinteistön ylläpidon kustannukset nousivat 2,1 prosenttia vuoden 2019 kolmannella neljänneksellä vuoden 2018 vastaavasta ajanjaksosta.

Henkilöstö

Henkilöstön määrä vuoden lopussa oli 44. Kaksi avoimeksi jäänyttä tehtävää oli täyttämättä. Henkilöstömenot olivat 2,58 milj. euroa ja 3,9 % liikevaihdosta.

Tilakeskuksen henkilöstön yhteistoiminta-elinä toimii työpaikkakokous, joita pidettiin kertomusvuoden aikana kolme kertaa. Henkilökohtaiset kehittämiskeskustelut pidettiin pääosin tammi-huhtikuun aikana koko henkilöstön osalta. Sairauspoissaoloja kertyi yhteensä 284 kalenteripäivää (edellisvuonna 405 pv) eli keskimäärin 6,5 pv/henkilö (edellisvuonna 8,8 pv/hlö).

Sisäinen valvonta ja riskien hallinnan järjestäminen

Tilakeskuksen toimintaa on ohjannut ja valvonut kaupunginhallituksen konserni- ja tilajaosto kaupunginvaltuuston määrittämien toiminnallisten ja taloudellisten tavoitteiden mukaisesti.

Sisäisen valvonnan osalta on noudatettu kaupungin konsernihallinnon ja sisäisen tarkastuksen ohjeita sekä toteutettu yksikkökohtaista valvontaa tilakeskuksen johtoryhmässä yhteisesti sovittujen pelisääntöjen mukaisesti.

Toiminnan tavanomaista riskien hallintaa ovat urakkasopimuksiin perustuvat rakennustöiden aikaiset ja takuuajan vakuudet ja vakuutukset sekä ns. ulosvuokrattujen kohteiden vuokratavuudet muissa kuin vähäistä taloudellista intressiä omaavissa sopimussuhteissa. Riskien hallintaa kehitetään myös toimintojärjestelmän kehittämällä. Tilaajavastuulain mukaisessa valvonnassa hyödynnetään kaupallista, tilaajalle maksutonta tilaajavastuu.fi -palvelua sekä tarvittaessa Suomen Asiakastieto Oy:n luottotietorekisteriä. Kauppakirjoissa, vuokrasopimuksissa, urakka-asiakirjoissa ja monissa muissa sopimuksissa käytetään vakiintuneita, tarkastettuja sopimusehtoja. Poikkeuksellisten sopimusehtojen tarkastamisessa käytetään kaupungin lakimiesten asiantuntemusta.

Kiinteistöjen turvallisuus- ja ilkeävaltariskien hallinnan keinona käytetään monia teknisiä järjestelmiä kuten kameravalvontaa, kulunvalvontajärjestelmiä, paloturvallisuusjärjestelmiä sekä keskitettyä rakennusautomaatiojärjestelmää. Myös sähköinen BEM-huoltokirja palvelee omalta osaltaan teknisten riskien hallintaa.

Toiminnan tunnuslukuja

Toimintavuoden aikana valmistui yhteensä noin 31,7 milj. euron arvosta osin uutta ja osin uudistettua rakennuskantaa kirjattavaksi tilakeskuksen taseeseen. Merkittävimmät valmistuneet hankkeet ovat Pääterveysaseman 2-vaihe ja Isorannan leirikeskus.

Käytöstä poistuneita huonokuntoisia rakennuksia purettiin 8 kpl (noin 20.200 m²), joista merkittävin oli Tiirismaan koulun rakennus. Kohdemyyntejä toteutui 5 kpl, joista merkittävin oli Venlantie 14 entinen päivähoitorakennus.

Tilakeskuksen liikevaihto oli 66,4 milj. euroa (edellisvuonna 62,3 milj. euroa) ja liikeylijäämä oli plussalla 5,79 milj. euroa (edellisvuonna 1,84 milj. euroa).

Tilikauden ylijäämä oli 2,00 milj. euroa (edellisvuonna alijäämä 1,05 milj. euroa). Käyttötaloutta ovat kurittaneet erityisesti koulujen ja päiväkotien jatkonut väistötilatarve tilakustannuksineen sekä käyttöomaisuudesta tehdyt 3,82 milj. euron lisäpoistot. Lisäpoistoja tehtiin seuraavista rakennuksista: Salinkallion koulu, Kannaksenkatu 22, Kaarikadun päiväkotikoti, Saksalan päiväkotikoti, Timonkadun päiväkotikoti, Kirkonkylän koulu, Kukkasen koulu.

Omien toimitilojen ylläpitoon käytettiin yhteensä noin 12,1 milj. euroa (edellisvuonna noin 12,6 milj. euroa) ja talonrakennusinvestointeihin yhteensä 49,8 milj. euroa (edellisvuonna 48,5 milj. euroa). Investointihankkeita aktivoitiin yhteensä 37,1 milj. euron edestä ja pitkäaikaisen velan määrä kasvoi

kaikkiaan 25,0 milj. eurolla. Tilakeskuksen pitkäaikainen korollinen velka kaupungille oli tilikauden päättyessä 334 milj. euroa (edellisvuonna 309 milj. euroa).

Huoltokirjajärjestelmään (BEM) tuli vuoden aikana palveluympyröitä yhteensä 2181 kpl (edellisvuonna 2.513 kpl).

Tilojen ja omaisuuden määrä

Tilakeskuksen omistajahallinnassa oli tiloja vuoden lopussa yhteensä 397.600 m² ja vuokrahallinnassa on markkinoilta vuokrattuja tiloja 81.900 m². Kaupungin oman palvelutuotannon käytössä tiloista oli 328.500 m², josta 94,5 % oli sivistyksen palvelualueen, 4 % konsernihallinnon ja 1,5 % kaupunkiympäristön palvelualueen käytössä. Tilakannasta ulos vuokrattuja tiloja (mukaan lukien konserniyhtiöt) oli 106.200 m², josta Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymälle vuokrattuja tiloja oli 64.100 m².

Tilakeskuksen koko tase oli 353 milj. euroa (edellisvuonna 328 milj. euroa), rakennuskannan jälleenhankinta-arvo on noin 1000 milj. euroa ja tekninen arvo noin 750 milj. euroa.

Muutoksia toimitilakannassa

Toimitilakannan salkutuksen perusteella D-salkkuun kuuluvan tilakannan poistuman kerryttämistä on jatkettu koko kuluksen vuosikymmenen ajan. Vuosien 2010 -2018 aikana kaupungin toiminnolle tarpeettomiksi käyneiden tilojen poistumaa purkamisten ja myyntien kautta kertyi noin 130.000 m² ja vuoden 2019 aikana poistui lisää noin 23.600 m².

Talous

Tilakeskuksen käyttötaloudessa haasteena on ollut viime vuosina koulujen ja päiväkotien sisäilmaongelmat ja niiden takia toteutetut merkittävät väistötilajärjestelyt. Nykyisentasoinen vuokratulorahoitus ei ole riittänyt kaiken menokasvun katteeksi. Vuosina 2014–2018 tilakeskuksen taloutta on tasapainotettu tilapäisellä sisäisen korkomenon kahden prosenttiyksikön alennuksella, vuoden 2019 sisäinen korko oli 1,25 %. Vuoden 2019 osalta Tilakeskuksen tulos oli ylijäämäinen mm. pitkäjänteisen energiatehokkuustoiminnan, normaalia lämpimämmän vuoden sekä suunnitelmallisen kunnossapitotoiminnan ansiosta.

Tilikauden tuloksen käsittely

Tilikauden ylijäämä 2,0 milj. euroa esitetään lisättäväksi edellisten tilikausien ylijäämään.

LAHDEN TILAKESKUS

TULOSLASKELMA	1.1. - 31.12.2019	1.1. - 31.12.2018
Liikevaihto	66 420 002,31	62 298 396,49
Valmistus omaan käyttöön	537 973,16	896 428,30
Liiketoiminnan muut tuotot	145 820,26	355 496,67
Materiaalit ja palvelut		
Aineet, tarvikkeet ja tavarat	-7 686 464,14	-7 671 894,48
Palvelujen ostot	-13 336 783,36	-13 951 025,13
	<u>-21 023 247,50</u>	<u>-21 622 919,61</u>
Henkilöstökulut		
Palkat ja palkkiot	-2 124 008,85	-2 066 279,49
Henkilösivukulut		
Eläkekulut	-394 007,06	-408 257,10
Muut henkilösivukulut	-63 581,68	-71 660,21
	<u>-2 581 597,59</u>	<u>-2 546 196,80</u>
Poistot ja arvonalentumiset		
Suunnitelman mukaiset poistot	-24 053 728,30	-24 652 216,82
Arvonalentumiset	-98 887,28	0,00
	<u>-24 152 615,58</u>	<u>-24 652 216,82</u>
Liiketoiminnan muut kulut	-13 560 450,74	-12 884 284,78
Liikelyli-/alijäämä	5 785 884,32	1 844 703,45
Rahoitustuotot ja -kulut		
Muut rahoitustuotot	324,61	396,58
Kunnalle maksetut korkokulut	-3 864 740,28	-2 963 792,20
Muut rahoituskulut	-1 583,38	-12 708,81
	<u>-3 865 999,05</u>	<u>-2 976 104,43</u>
Yli-/alijäämä ennen satunnaisia eriä	1 919 885,27	-1 131 400,98
Yli-/alijäämä ennen varauksia	1 919 885,27	-1 131 400,98
Poistoeron lisäys/vähennys	82 075,59	82 075,59
Tilikauden yli-/alijäämä	2 001 960,86	-1 049 325,39
TULOSLASKELMAN TUNNUSLUVUT		
Sijoitetun pääoman tuotto, %	1,74	0,59
Kunnan sijoittaman pääoman tuotto, %	1,74	0,59
Voitto, %	2,89	-1,82

LAHDEN TILAKESKUS

TASE	31.12.2019	31.12.2018
VASTAAVAA		
PYSYVÄT VASTAAVAT		
Aineettomat hyödykkeet		
Muut pitkävaikutteiset menot	4 219 813,01	4 859 467,91
Aineelliset hyödykkeet		
Maa- ja vesialueet	965 898,41	943 671,41
Rakennukset	278 866 854,58	269 343 549,41
Kiinteät rakenteet ja laitteet	15 233 218,04	15 521 816,75
Koneet ja kalusto	381 857,26	443 424,60
Ennakkomaksut ja keskeneräiset hankinnat	50 588 252,56	33 867 736,87
	<u>346 036 080,85</u>	<u>320 120 199,04</u>
Sijoitukset		
Osakkeet ja osuudet	2 271 834,20	2 271 834,20
	2 271 834,20	2 271 834,20
VAIHTUVAT VASTAAVAT		
Saamiset		
	0,00	0,00
Lyhytaikaiset saamiset		
Myyntisaamiset	109 652,45	322 263,72
Muut saamiset	673 461,59	548 855,10
Siirtosaamiset	161 689,19	206 581,48
	<u>944 803,23</u>	<u>1 077 700,30</u>
VASTAAVAA YHTEENSÄ	<u>353 472 531,29</u>	<u>328 329 201,45</u>
VASTATTAVAA		
OMA PÄÄOMA		
Edellisten tilikausien yli-/alijäämä	8 601 531,48	9 650 856,87
Tilikauden yli-/alijäämä	2 001 960,86	-1 049 325,39
	<u>10 603 492,34</u>	<u>8 601 531,48</u>
POISTOERO JA VAPAAEHTOISET VARAUKSET		
Poistoero	1 010 926,09	1 093 001,68
VIERAS PÄÄOMA		
Pitkäaikainen		
Lainat kunnalta	334 179 222,13	309 179 222,13
Lyhytaikainen		
Lainat kunnalta	789 884,06	81 009,90
Ostovelat	6 255 706,84	8 688 623,57
Muut velat	48 592,28	63 822,85
Siirtovelat	584 707,55	621 989,84
	<u>7 678 890,73</u>	<u>9 455 446,16</u>
VASTATTAVAA YHTEENSÄ	<u>353 472 531,29</u>	<u>328 329 201,45</u>
TASEEN TUNNUSLUVUT		
Omavaraisuus, %	3,29	2,95
Suhteellinen velkaantuneisuus, %*	513,56	508,56
Kertynyt ylijäämä 31.12. 1000 €	10 603	8 602
Lainakanta 31.12. 1000 €	334 969	309 260

LAHDEN TILAKESKUS

RAHOITUSLASKELMA	2019	2018
Toiminnan rahavirta		
Liikelyi-/alijäämä	5 785 884,32	1 844 703,45
Poistot ja arvonalentumiset	24 152 615,58	24 652 216,82
Rahoitustuotot ja -kulut	-3 865 999,05	-2 976 104,43
Tulorahoituksen korjauserät	-124 432,40	283 704,38
	25 948 068,45	23 804 520,22
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-49 855 172,20	-48 576 171,81
Rahoitusosuudet investointimenoihin	406 822,11	243 185,32
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	143 940,00	8 486 929,00
	-49 304 410,09	-39 846 057,49
Toiminnan ja investointien rahavirta	-23 356 341,64	-16 041 537,27
Rahoituksen rahavirta		
	0,00	0,00
Lainakannan muutokset		
Pitkäaikaisten lainojen lisäys kunnalta	25 000 000,00	12 800 000,00
Lyhytaikaisten lainojen muutos kunnalta	708 874,16	-306 320,41
	25 708 874,16	12 493 679,59
Muut maksuvalmiuden muutokset		
Saamisten muutos muilta	132 897,07	397 070,49
Korottomien velkojen muutos muilta	-2 485 429,59	3 150 787,19
	-2 352 532,52	3 547 857,68
Rahoituksen rahavirta	23 356 341,64	16 041 537,27
Rahavarojen muutos	0,00	0,00
RAHOITUSLASKELMAN TUNNUSLUVUT		
Toiminnan ja investointien rahavirran kertymä 5 vuodelta, €	-65 779 175,43	-64 759 233,02
Investointien tulorahoitus, %	52,73	48,66
Lainanhoitokate	7,75	8,94
Quick ratio	0,1	0,1
Current ratio	0,1	0,1

LAHDEN KAUPUNGINORKESTERI

TOIMINTAKERTOMUS

Toiminta-ajatus

Kaupunginorkesteri tarjoaa monipuolisilla konserteillaan erityisesti lahtelaisille elämänlaatua parantavia ja henkistä virkistymistä lisääviä elämyksiä. Orkesteri jatkaa kansainvälistä näkyvää työtään ja näin toimii yhtenä kaupungin merkittävistä vahvuustekijöistä.

Intendentin katsaus

Toimintavuosi oli kolmas kokonainen kalenterivuosi Dima Slobodenioukin toimiessa orkesterin ylikapellimestarina ja Sibelius-festivaalin taiteellisena johtajana. Kansainvälinen Sibelius-festivaali järjestettiin Sibeliustalossa 20. kerran. Festivaalin kansainvälinen orkesterivieras oli Tukholman kuninkaallinen filharmoninen orkesteri.

Yhteistyötä Hämeenlinnan kaupungin kanssa jatkettiin konserttievailuun ja lasten- ja nuorten kanssa tehtävä työ oli edelleen yksi orkesterin painopistealueista.

Henkilöstö

Orkesterin henkilöstössä oli tilikauden päättyessä kaksi vakinaista viranhaltijaa, 69 toistaiseksi palkattua kokoaikaista työntekijää ja kuusi määräaikaista työntekijää. Määräaikaiset työntekijät toimivat pitkäaikaisten työlomien sijaisina tai avoimien tehtävien hoitajina.

Ympäristötekijät

Kaupunginorkesteri jatkoi Hiilivapaa Sinfonia Lahti -hanketta istuttamalla 6.000 kuusentainta kompensoimaan yleisön liikumisesta muodostuvia päästöjä.

Sisäinen valvonta ja riskien hallinta

Riskikartoitus tehdään Lahden kaupunginorkesterissa säännöllisesti. Edellinen päivitys tehtiin joulukuussa 2017 ja annettu tuolloin tiedoksi kaupungin turvallisuus- ja riskienhallintapäällikölle. Kartoitus todettiin ajantasaiseksi tammikuussa 2020. Riskienhallintaan ja -seurantaan osallistuvat kaikki hallinnon työntekijät oman vastuualueensa osalta.

Tilikauden tuloksen muodostuminen ja toiminnan rahoitus

Tilikauden tuloksen muodostumista kuvataan tuloslaskelmassa ja toiminnan rahoitusta kuvataan rahoituslaskelmassa.

Orkesterin sitova tulostavoite, tilikauden alijäämä oli 67.900,00 euroa. Tulostavoitetta ei saavutettu vaan tilikauden alijäämäksi muodostui 217.312,86 euroa, talousarviopoikkeaman ollessa 149.412,86 euroa.

Tilikauden tuloksen käsittely

Tilikauden alijäämä 217.312,86 euroa esitetään kirjattavaksi taseen oman pääoman liikeylijäämä/alijäämän tilille.

Toiminnallisten tavoitteiden toteutuminen

Orkesterin toiminnalliset tavoitteet sisältyivät sivistyksen palvelualueen tavoitteisiin ja toteutuminen raportoidaan sivistyksen palvelualueen tavoitteiden toteutumana yhteydessä.

Tuottavuustoimenpiteet

Erityyppisten konserttien lippujen hinnoittelulla tavoiteltiin tulolisäyksiä, ja lisäksi toimintavuoden aikana hankittiin ulkopuolista rahoitusta tuotantoihin. Tehokkailla ja kohdennetuilla markkinointitoimenpiteillä tavoiteltiin yleisömäärien kasvua.

Taloudellinen tilanne otettiin huomioon ohjelmistosuunnittelussa. Avustajia sekä työ- ja sairauslomasijaisia kiinnitettiin tarkasti kohdentaen vain välttämättömissä tilanteissa. Taloutta tasapainotettiin näin säästämällä palkkakuluista.

Toiminnan laajuutta kuvaavat tunnusluvut

	TP2016	TP2017	TP2018	TP2019
Julkisia konsertteja	63	60	86	78
* Kuulijoita em. konserteissa	43 499	41 368	53 910	43 705
Muita esiintymisiä (tilausesiintymiset, ulkomaan konsertit, pienryhmät)	79	94	64	142
* Kuulijoita em. esiintymisissä	6 695	15 703	5 294	17 305
Kuulijoita yhteensä	50 194	57 071	59 204	61 010
Valtionosuus				
* Henkilötyövuodet	84	84	84	84
* Valtionosuus 1 000 €	1 632	1 516	1 499	1 488

LAHDEN KAUPUNGINORKESTERI

TULOSLASKELMA	1.1. - 31.12.2019	1.1. - 31.12.2018
Liikevaihto	767 639,80	790 259,95
Liiketoiminnan muut tuotot	17 735,96	20 104,76
Muut tuet ja avustukset	143 000,00	104 000,00
Tuet ja avustukset kunnalta	4 780 000,08	4 672 600,04
Materiaalit ja palvelut		
Aineet, tarvikkeet ja tavarat	-23 295,87	-27 262,23
Palvelujen ostot	-1 143 296,76	-1 052 993,34
	<u>-1 166 592,63</u>	<u>-1 080 255,57</u>
Henkilöstökulut		
Palkat ja palkkiot	-3 271 365,31	-3 233 464,85
Henkilösivukulut		
Eläkekulut	-627 649,60	-637 609,76
Muut henkilösivukulut	-95 435,71	-110 586,84
	<u>-3 994 450,62</u>	<u>-3 981 661,45</u>
Poistot ja arvonalentumiset		
Suunnitelman mukaiset poistot	-32 274,17	-21 432,33
Liiketoiminnan muut kulut	-732 324,69	-760 213,96
Liikelyi-/alijäämä	-217 266,27	-256 598,56
Rahoitustuotot ja -kulut		
Muut rahoitustuotot	19,07	5,82
Muut rahoituskulut	-65,66	-127,40
	<u>-46,59</u>	<u>-121,58</u>
Tilikauden yli-/alijäämä	-217 312,86	-256 720,14
TULOSLASKELMAN TUNNUSLUVUT		
Sijoitetun pääoman tuotto, %	-40,58	-33,23
Kunnan sijoittaman pääoman tuotto, %	-40,58	-33,23
Voitto, %	-28,31	-32,49

LAHDEN KAUPUNGINORKESTERI

TASE	31.12.2019	31.12.2018
VASTAAVAA		
PYSYVÄT VASTAAVAT		
Aineelliset hyödykkeet		
Koneet ja kalusto	147 903,07	154 977,24
	<u>147 903,07</u>	<u>154 977,24</u>
VAIHTUVAT VASTAAVAT		
Saamiset		
Lyhytaikaiset saamiset		
Myyntisaamiset	1 086,33	20 474,95
Saamiset kunnalta	1 079 528,70	1 261 913,65
Muut saamiset	69 078,40	58 927,71
Siirtosaamiset	8 731,29	12 474,57
	<u>1 158 424,72</u>	<u>1 353 790,88</u>
Rahat ja pankkisaamiset	100,00	100,00
VASTAAVAA YHTEENSÄ	<u>1 306 427,79</u>	<u>1 508 868,12</u>
VASTATTAVAA		
OMA PÄÄOMA		
Ed. tilikausien yli-/alijäämä	644 152,38	900 872,52
Tilikauden yli-/alijäämä	-217 312,86	-256 720,14
	<u>426 839,52</u>	<u>644 152,38</u>
TOIMEKSIANTOJEN PÄÄOMAT	21 528,69	21 528,69
VIERAS PÄÄOMA		
Lyhytaikainen		
Saadut ennakot	97 510,62	67 970,20
Ostovelat	115 460,54	136 016,14
Muut velat	70 299,40	68 840,42
Siirtovelat	574 789,02	570 360,29
	<u>858 059,58</u>	<u>843 187,05</u>
VASTATTAVAA YHTEENSÄ	<u>1 306 427,79</u>	<u>1 508 868,12</u>
TASEEN TUNNUSLUVUT		
Omavaraisuus, %	35,31	44,70
Suhteellinen velkaantuneisuus, % *	13,32	13,88
Kertynyt ylijäämä, 1000 €	427	644
Lainakanta 31.12. 1000 €	0	0

LAHDEN KAUPUNGINORKESTERI

RAHOITUSLASKELMA	2019	2018
Toiminnan rahavirta		
Liikelyi-/alijäämä	-217 266,27	-256 598,56
Poistot ja arvonalentumiset	32 274,17	21 432,33
Rahoitustuotot ja -kulut	-46,59	-121,58
Tulorahoituksen korjaukset	0,00	0,00
	-185 038,69	-235 287,81
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-25 200,00	-39 754,00
Pysyvien vastaavien hyödykkeiden luovutustulot	0,00	0,00
	-25 200,00	-39 754,00
Toiminnan ja investointien rahavirta	-210 238,69	-275 041,81
Rahoituksen rahavirta		
Muut maksuvalmiuden muutokset		
Toimeksiantojen varojen ja pääomien muutokset	0,00	-3 312,10
Saamisten muutos kunnalta	182 384,95	139 913,32
Saamisten muutos muilta	12 981,21	11 544,26
Korottomien velkojen muutos muilta	14 872,53	126 896,33
	210 238,69	275 041,81
Rahoituksen rahavirta	210 238,69	275 041,81
Rahavarojen muutos	0,00	0,00
Rahavarojen muutos		
Rahavarat 31.12.	100,00	100,00
Rahavarat 1.1.	100,00	100,00
	0,00	0,00
RAHOITUSLASKELMAN TUNNUSLUVUT		
Toiminnan ja investointien rahavirran kertymä 5 vuodelta, €	-8 707,83	617 799,04
Quick ratio	1,5	1,7
Current ratio	1,5	1,7

LAHDEN KAUPUNGINTEATTERI

TOIMINTAKERTOMUS

Toiminta-ajatus

Kaupunginteatteri on laadukas, omaleimainen ja ohjelmistoltaan monipuolinen metropolialueen pohjoinen keskusteatteri ja Lahden keskeinen vetovoimatekijä. Teatteri järjestää teatteriesityksiä omana tuotantonaan ja yhteistuotantoina. Ohjelmistonsa täydentämiseksi teatteri järjestää koti- ja ulkomaisia teatterivierailuja ja muita kulttuuriesityksiä.

Teatterinjohtajan katsaus

”Koskettavaa draamaa ja elähdyttävää musiikkiteatteria”. Näin voi luonnehtia teatterin kulunutta vuotta. Myös lapsille suunnattu teatteri pysyi tärkeänä osana ohjelmistoamme, samoin kuin yhteistyö kaupungin perusopetuksen ja kulttuurikasvatusohjelman kanssa. Teatteri toimii muutenkin yhteistyöhakuisesti: produktiot teatterikentän ammattilaisten sekä osallisuutta lisäävä toiminta kaupunkilaisten kanssa leimautuvat teatterin viime vuotta. Otimme merkittävän askeleen tuotantotapojen uudistamisessa ja käynnistimme sisäisen prosessin, jossa yhdenvertaisuus toimintatapana nousee korostetusti esille.

Henkilöstö

Kaupunginteatterin henkilöstömäärä tilikauden päättyessä oli 86 vakinaista koko tai osa-aikaista viranhaltijaa tai työntekijää sekä 47 tilapäistä ja osa-aikaista työntekijää määräaikaissa työsuhteissa. Tilapäiset työntekijät ovat pääsääntöisesti vierailevia suunnittelijoita, taiteilijoita ja avustajia, joiden palkkausperusteena on teoksen harjoitus- tai esityskerta. Lisäksi määräaikaista työntekijöitä työskentelee sijaisuuksissa. Vapautuvien tehtävien täyttämistä harkitaan tapauskohtaisesti. Teatteri käyttää mm. aula- ja eteispalvelussa vuokratyövoimaa. Syksyllä aloitti uutena työntekijänä tuottaja.

Ympäristötekijät

Teatteritalon ja esitysten valaisemiseen käytettävän energian minimointiin on kiinnitetty huomiota.

Näytelmien pukuja ja lavasteita varastoidaan ja hyödynnetään yhä uudelleen. Käytöstä poistettava lavastus- ja pukumateriaalit kierrätetään.

Lipunmyynnin osalta verkkokaupan osuus kokonaisymyynnistä tulee jatkossa lisääntymään.

Sisäinen valvonta ja riskien hallinta

Kaupunginteatterilla on tilikauden aikana tarkistettu riskienhallintasuunnitelma. Tilinpäätökseen liittyvä itsearviointi suoritettiin tilikauden päätteeksi ja annettiin sisäisen valvonnan ja riskienhallinnan toteutumista koskeva selvitys.

Lipunmyyntijärjestelmän maksu- ja myyntitapahtumat siirretään eräajoina kaupungin taloushallinnon järjestelmiin.

Tilikauden tuloksen muodostuminen ja toiminnan rahoitus

Tilikauden tulos esitetään tuloslaskelmassa ja toiminnan rahoitus esitetään rahoituslaskelmassa.

Teatterin sitova tulostavoite alkuperäisessä talousarviossa oli, tilikauden yli-/alijämä 0 euroa. Valtuusto muutti tulostavoitetta syksyllä, jonka jälkeen sitovuustaso on -68 300 euroa. Teatterin tulos vuodelta 2019 oli 153 193 euroa ylijäämäinen.

Tilikauden ylijäämä muodostui kulujen alittumisesta. Kulut alittuivat materiaali- ja palvelukuluissa, henkilöstökuluissa, poistoissa sekä tekijänoikeusmaksuissa, jotka ovat sidoksissa pääsylipputuloihin. Liikevaihto jäi noin 165 000 euroa alle talousarviossa arvioidun, mikä johtui pääsylipputulolle asetusta liian korkeasta tavoitteesta. Liikevaihto kasvoi kuitenkin vuoden 2018 tilinpäätökseen verrattuna noin 80 000 euroa. Kokonaiskatsojamäärä jäi alle tavoitteen ja vuoden 2018 katsojamäärän. Tulot euroa/katsoja oli kuitenkin korkeampi, mikä johtui hyvin katsojia liikkeelle saaneesta musikaalista, jonka liput ovat kalliimpia kuin puhenäytelmien.

Tilikauden tuloksen käsittely

Tilikauden ylijäämä 153 193 euroa esitetään kirjattavaksi taaseen oman pääoman liikeylijäämän/-alijäämän tilille.

Toiminnallisten tavoitteiden toteutuminen

Teatterin toiminnalliset tavoitteet sisältyivät sivistyksen palvelualueen tavoitteisiin ja toteutuminen raportoidaan sivistyksen palvelualueen tavoitteiden toteutumisen yhteydessä. Vuonna 2019 selvitettiin teatterin mahdollista yhtiöittämistä. Kaupunginhallitus päätti, ettei teatterin toimintaa yhtiöitetä.

Tuottavuustoimenpiteet

Teatterin ensi-illat keskistettiin pääosin syysnäytäntökauteen, jolloin on sesonki ja kysyntä suurimmillaan. Ensi-iltoja järjestettiin yhdeksän, joista kolme oli yhteistuotantoja. Yhteistyötä tehtiin mm. Tiirismaan lukion musiikkilinnan kanssa. Omien tuotantojen lisäksi ohjelmistossa oli vierailunäytäntöjä. Teatterissa järjestettiin tilavuokrauksen kautta 7 tilaisuutta mm. YLE järjesti teatterin tiloissa kolme Pikku-Kakkosen joulukonserttia. Tilavuokrauksen kautta järjestettyihin tilaisuuksiin osallistui yhteensä 4 571 henkilöä.

Toiminnan laajuutta kuvaavat tunnusluvut	TP 2015	TP 2016	TP 2017	TP 2018	TP 2019
Katsojia	70 127	81 418	81 169	83 664	74 477
Ensi-iltoja	10	10	7	8	9
Esityskertoja*	372	336	320	323	282
Tulot/€/katsoja**	22,4	26,22	25,41	25,58	27,63
Valtionosuuden perusteet:					
henkilötyövuodet	120	120	120	120	120
Valtionosuus 1.000 €	2 494	2 343	2 275	2 275	2 266

* Tunnusluku sisältää tilaisuudet, joista tilastoitu teatterin katsojat. Esitysten lukumäärän vaihtelut selittää ensi sijassa pienen Aino studionäytämön ja lämpiön Satunurkan esitysmäärien vaihtelu. Teatterinäytäntöjen lisäksi teatterin järjestämiin 178 yleisötyön tilaisuuteen osallistui 4 571 henkilöä.

**Tunnusluku ei sisällä kaupungin toiminta-avustusta ja Teatteri- ja orkesterilain mukaista valtionosuutta.

Lahden kaupungin teatteritoimintaan saama valtionosuus perustuu Opetus- ja kulttuuriministeriön vahvistamien henkilötyövuosien lukumäärään. Henkilötyövuodet määräytyvät pääosin teatterin toteutuneiden kustannusten (pois lukien tilakustannukset ja kustannuslaskennalliset erät) mukaan. Vuonna 2019 yhden vahvistetun henkilötyövuoden valtionosuuden arvo oli 18 882,69 euroa.

LAHDEN KAUPUNGINTEATTERI

TULOSLASKELMA	1.1. - 31.12.2019	1.1. - 31.12.2018
Liikevaihto	2 057 715,29	1 980 327,53
Liiketoiminnan muut tuotot	198 631,67	159 972,21
Tuet ja avustukset kunnalta	6 787 000,08	6 657 200,08
Materiaalit ja palvelut		
Aineet, tarvikkeet ja tavarat	-282 417,07	-279 967,92
Palvelujen ostot	-1 407 082,09	-1 370 809,44
	<u>-1 689 499,16</u>	<u>-1 650 777,36</u>
Henkilöstökulut		
Palkat ja palkkiot	-3 774 121,50	-3 688 647,60
Henkilösivukulut		
Eläkekulut	-871 400,83	-879 689,26
Muut henkilösivukulut	-112 757,26	-128 901,68
	<u>-4 758 279,59</u>	<u>-4 697 238,54</u>
Poistot ja arvonalentumiset		
Suunnitelman mukaiset poistot	-215 263,94	-238 210,55
Liiketoiminnan muut kulut	<u>-2 215 876,36</u>	<u>-2 131 697,56</u>
Liikelyli-/alijäämä	164 427,99	79 575,81
Rahoitustuotot ja -kulut		
Muut rahoitustuotot	41,65	30,62
Kunnalle maksetut korkokulut	-7 815,88	-7 815,84
Muut rahoituskulut	-3 460,32	-3 184,81
	<u>-11 234,55</u>	<u>-10 970,03</u>
Tilikauden yli-/alijäämä	153 193,44	68 605,78
TULOSLASKELMAN TUNNUSLUVUT		
Sijoitetun pääoman tuotto, %	-94	-31
Kunnan sijoittaman pääoman tuotto, %	-94	-31
Voitto, %	7,44	3,46

LAHDEN KAUPUNGINTEATTERI

TASE	31.12.2019	31.12.2018
VASTAAVAA		
PYSYVÄT VASTAAVAT		
Aineettomat hyödykkeet		
Aineettomat oikeudet	0,00	3 384,37
Aineelliset hyödykkeet		
Kiinteät rakenteet ja laitteet	210 319,04	249 774,09
Koneet ja kalusto	270 423,92	280 505,94
Ennakkomaks ja keskener hank	0,00	13 400,00
	<u>480 742,96</u>	<u>547 064,40</u>
VAIHTUVAT VASTAAVAT		
Saamiset		
Lyhytaikaiset saamiset		
Myyntisaamiset	19 221,24	15 506,04
Saamiset kunnalta	494 698,81	126 904,63
Muut saamiset	128 564,10	102 539,16
Siirtosaamiset	0,00	26 409,38
	<u>642 484,15</u>	<u>271 359,21</u>
Rahat ja pankkisaamiset	3 600,00	3 600,00
VASTAAVAA YHTEENSÄ	<u>1 126 827,11</u>	<u>822 023,61</u>
VASTATTAVAA		
OMA PÄÄOMA		
Ed. tilikausien yli-/alijäämä	-508 402,99	-577 008,77
Tilikauden yli-/alijäämä	153 193,44	68 605,78
	<u>-355 209,55</u>	<u>-508 402,99</u>
VIERAS PÄÄOMA		
Pitkäaikainen		
Lainat kunnalta	260 528,90	260 528,90
Lyhytaikainen		
Lainat kunnalta	0,00	0,00
Saadut ennakot	214 917,50	156 557,00
Ostovelat	139 158,24	139 822,70
Muut velat	120 581,05	106 317,64
Siirtovelat	746 850,97	667 200,36
	<u>1 221 507,76</u>	<u>1 069 897,70</u>
VASTATTAVAA YHTEENSÄ	<u>1 126 827,11</u>	<u>822 023,61</u>
TASEEN TUNNUSLUVUT		
Omavaraisuus, %	-38,95	-76,40
Suhteellinen velkaantuneisuus, % *	14,01	13,34
Kertynyt ylijäämä, 1000 €	-355	-508
Lainakanta 31.12. 1000 €	261	261

LAHDEN KAUPUNGINTEATTERI

RAHOITUSLASKELMA	2019	2018
Toiminnan rahavirta		
Liikelyi-/ alijäämä	164 427,99	79 575,81
Poistot ja arvonalentumiset	215 263,94	238 210,55
Rahoitustuotot ja -kulut	-11 234,55	-10 970,03
	368 457,38	306 816,33
Investointien rahavirta		
Investointimenot	-148 942,50	-146 585,17
Rahoitusosuudet investointimenoihin	0,00	0,00
Investointien rahavirta	-148 942,50	-146 585,17
Toiminnan ja investointien rahavirta	219 514,88	160 231,16
Rahoituksen rahavirta		
Lainakannan muutokset		
Lyhytaikaisten lainojen muutos kunnalta	0,00	-71 408,82
	0,00	-71 408,82
Muut maksuvalmiuden muutokset		
Saamisten muutos kunnalta	-367 794,18	-126 904,63
Saamisten muutos muilta	-3 330,76	-20 728,76
Korottomien velkojen muutos kunnalta	0,00	
Korottomien velkojen muutos muilta	151 610,06	59 711,05
Rahoituksen rahavirta	-219 514,88	-87 922,34
Rahoituksen rahavirta	-219 514,88	-159 331,16
Rahavarojen muutos	0,00	900,00
Rahavarojen muutos		
Rahavarat 31.12.	3 600,00	3 600,00
Rahavarat 1.1.	3 600,00	2 700,00
	0,00	900,00
RAHOITUSLASKELMAN TUNNUSLUVUT		
Toiminnan ja investointien rahavirta ja sen kertymä 5 vuodelta, €	369 416,93	261 759,27
Quick ratio	0,6	0,3
Current ratio	0,6	0,3

Taseyksiköiden sitovuustasojen ylitykset

Taseyksiköiden sitovuustasoksi on määritelty tilikauden yli-/alijäämä.

Lahden kaupunginorkesteri 1 000 €	Talousarvio	TA-muutokset	TA yhteensä	Toteutuma	Poikkeama
Tilikauden yli-/alijäämä	0,0	-67,9	-67,9	-217,3	-149,4

Liikunta- ja kulttuurilautakunta (29.1.2020/§2): Lahden kaupunginorkesterin sitovuustasolla (tilikauden yli-/alijäämä) talousarvion 2019 mukainen -67 900 tulos heikkeni ja orkesterin alijäämä on -217 313 euroa, jolloin talousarviopoikkeama on -149 413 euroa.

Syynä sitovasta tavoitteesta poikkeamiseen on liikevaihdon jääminen tavoitteestaan. Pääsylipputulot eivät toteutuneet arvioidun mukaisesti, mutta menoissa saavutettiin säästöä talousarvioon nähden.

KÄYTETYT KIRJANPITOKIRJAT JA TOSITELAJIT

Luettelo vuonna 2019 käytetyistä kirjanpitokirjoista:

Päiväkirja	sähköisessä arkistossa
Pääkirja	sähköisessä arkistossa
Käyttöomaisuuskirjanpito	sähköisessä arkistossa
Ostoreskontra	sähköisessä arkistossa
Myyntireskontra	sähköisessä arkistossa
Palkkakirjanpito	sähköisessä arkistossa
Varastokirjanpito	sähköisessä arkistossa
Konsernikirjanpito	atk-tulosteena
Lainat (anto- ja ottolainat)	sähköisessä arkistossa
Haltijavelkakirjat ja panttikirjat	atk-tulosteena
Takaussitoumukset	atk-tulosteena
Lahjoitusrahastot	atk-tulosteena
Rahoitusosuuskortisto	atk-tulosteena
Tasekirja	erikseen sidottu paperisena
Tase-erittelyt	erikseen arkistoitu paperisena

Käytetyt tositelajit:

Muistiotositteet	SA
Muistiotositteet, sähköinen hyväksyntä	SP
Muistiotositteet, excel-sisäänluku	SE
Muistiotositteet (jaksotukset)	SB
Jaksotuksen purku	JP
Muistiotosite (yrityksen sisäinen laskutus)	KU
Muistiotosite (toistuvaistosite)	KT
Muistiotosite (toistuvaissuoritus - ulkoinen)	ST
Muistiotosite (yritysten välinen kirjaus)	Y1
ALV-vero kauden vaihteessa	SV
Laskujen maksatus	R2
Sähköiset ostolaskut (IP), veloitus	KR
Sähköiset ostolaskut (IP), hyvitys	KG
Ostoreskontra (toimittajat suoritus)	KZ
Laskutus- ja myyntireskontratositteet	RV
Myyntireskontra (asiakas suoritus)	DZ
Myyntireskontra (korkolasku)	DA
Tasaustosite (reskontra käsinkuittaus)	AB
Maksunpalautus asiakkaalle	ZP
Luottotappiokirjaus	LT
KOM purku taseeseen	PU
KOM kirjaus	AA
KOM poistokirjaus	AF
COFI-täsmäytys	SC
Maksuselvitys	ZV
Rahoitus	R1
Tositetiliotteet	SK
F.K. palkkaliittymä	L1
TEM matkalaskuliittymä	L2
CPU-kassapankkiliittymä	L4
Lippupiste In-House	L7
Lomapalkkavaraukset	L8

TILINPÄÄTÖKSEN ALLEKIRJOITUKSET

Lahdessa 30. päivänä maaliskuuta 2020

Kaupunginjohtaja

Pekka Timonen

Lahden kaupunginhallitus

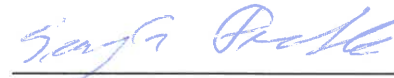
Sirkku Hildén

Juha Rosstedt

Aleksi Mäntylä

Alettin Basboga

Sonja Falk

Jenna Koskelo

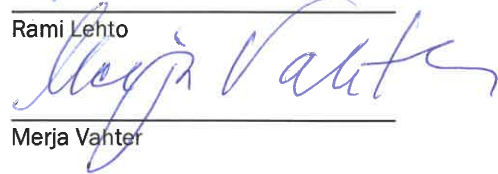
Pekka Komu

Jetta Laakso

Rami Lehto

Toni Putula

Merja Vahter

TILINTARKASTAJAN MERKINTÄ

Olemme antaneet suorittamastamme tilintarkastuksesta tänään kertomuksen.

Lahdessa   päivänä   kuuta 2020

KPMG Oy Ab

_____
Esko Säilä,
JHT, HT